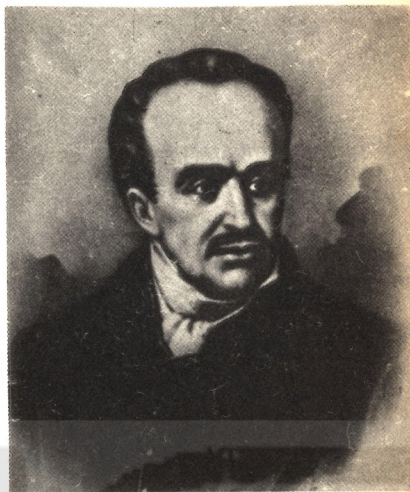

gheorghe șincai

986

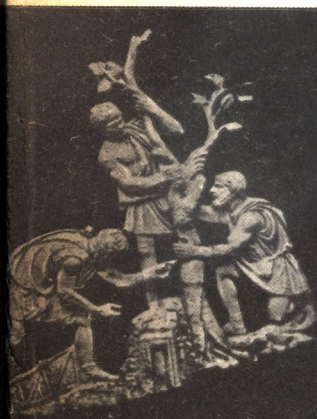
gheorghe șincai
cronica românilor

«Personalitate complexă, dotată cu deosebite calități de intelectual, Șincai se impune în primul rând prin prestația sa culturală. Artă scrisului își poate revendica de la el pagini mai puține, cele în care ideile sale istorice, sociale și naționale au fost comunicate cu patos. El a fost însă, în primul rând, un spirit înaintat pentru acel timp, receptiv la orice înnoire, atent la pulsul epocii și, ceea ce este important, preocupat să comunice totul semenilor săi. S-a impus, de asemenea, prin valoarea exemplului său personal, prin viața sa închinată muncii, poporului său.»

MIRCEA TOMUȘ

gheorghe șincai

editura minerva

Vol. I—III, lei 15

Ilustrația copertei: *Ion Olaru*

gheorghe şincai

---

cronica românilor

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
FLOREA FUGARIU

PREFĂȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE
MANOLIE NEAGOM

-V. Sroze
- 1978-

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1978

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

PREFATĂ

Pentru a înțelege activitatea și opera lui Gheorghe Șincai este necesară prezentarea citorva date mai importante de istorie politică, socială și culturală care caracterizează epoca în care a trăit marele istoric transilvănean.

Prin cucerirea Transilvaniei de către imperiali, la începutul secolului al XVIII-lea, se pune, pentru Casa de Habsburg, problema consolidării activității acesteia în provinciile răsăritene ale Imperiului și, în special, în cadrul principatului transilvănean. Avînd o poziție strategică ideală de unde se puteau organiza noi acțiuni de cucerire spre sud și răsărit, Transilvania, ca provincie de margine, ridică, în același timp, unele dificultăți în calea stăpînirii ei, dificultăți pe care imperialii le sesizaseră, înainte de a exercita o stăpînire efectivă și eficientă asupra principatului. Este vorba de existența unei mase românești, care întrecea ca număr de departe celelalte naționalități din Transilvania. Această populație, a cărei vechime era recunoscută de vechile cronică, de oamenii de cultură de la începutul secolului al XVIII-lea și de autoritățile austriace, se afla în strînsă legătură spirituală cu masa românilor din afara arcului carpatic. Chiar dacă unii reprezentanți ai puterii imperiale, cum este generalul Castaldo, la mijlocul secolului al XVI-lea, se gîndeau la „restituirea” statului dac prin supunerea celor trei țări românești față de Casa de Habsburg, oamenii politici și militarii care au condus destinele Imperiului Habsburgic și-au dat seama, către mijlocul secolului al XVI-lea, că nu au mijloacele necesare pentru realizarea unor asemenea planuri ambiți-

oase. De aceea, au încercat în repetate rânduri să stabilească legături cu domnii români, și, exploatând dorința acestora de a se elibera de sub jugul otoman, le-au făgăduit sprijin militar, în schimbul ajutorului pe care domnii trebuiau să-l dea imperialilor pentru stăpânirea Transilvaniei. Acest sistem nu avea cum să fie durabil, deoarece el se lovește de tendința firească a românilor de a se uni într-un singur stat, fapt care se realizează, pentru scurtă vreme sub Mihai Viteazul.

Contradicția dintre interesele vitale ale poporului român și tendințele expansioniste ale Imperiului Habsburgic constituie motivul asasinatului de pe Cîmpia Turzii, din 1601, după cum această contradicție explică lipsa de înțelegere manifestată în chip sistematic de Casa de Habsburg față de interesele naționale ale românilor, după cucerirea Transilvaniei, la începutul secolului al XVIII-lea. Ca să transforme Transilvania în provincie imperială și să asigure stăpânirea habsburgică este necesară nu numai prezența armatei imperiale ci și crearea unor instituții subordonate direct împăratului, guvernarea locală să fie subordonată celei centrale, din capitala Imperiului. O armă în slujba consolidării puterii imperiale o reprezintă biserica catolică. Alături de calvinism și protestantism religia catolică era în minoritate în cadrul principatului transilvănean. Autoritatea centrală a luat măsurile convenite pentru întărirea catolicismului și, în același timp, a elaborat planul atragerii românilor la această religie dintr-un îndoit motiv: 1. românii formau cea mai numeroasă populație a principatului; catolicizarea ei ar fi transformat-o într-un pilon al autorității imperiale în Transilvania; 2. prin trecerea la catolicism s-ar fi realizat scindarea spirituală a românilor, ceea ce ar fi anulat tendința românilor din Transilvania de a se uni cu cei din afara arcului carpatic. Pentru realizarea acestui plan începe propaganda în rîndul românilor. Cum argumentele dogmatice nu ar fi fost eficiente, convertirea este însoțită de promisiuni. Profitînd de faptul că cea mai veche și numeroasă populație a Transilvaniei nu se bucura de drepturi sociale și naționale pe propriul său pămînt, i se făgăduiește acesteia o serie de drepturi care s-o ridice în rînd cu celelalte națiuni. Dar asemenea promisiuni erau limitate deocamdată numai la cinul preotesc. Autoritățile voiau să cîștige de partea lor pe conducătorii spirituali ai românilor, să le acorde anumite privilegii, iar ei să renunțe, din punct de vedere

dogmatic, numai la patru puncte, condiție acceptabilă, mai ales că se asigura, în rest, „integritatea și puritatea ritului grecesc“. Din această pricină, încă de la începutul anului 1697, deci înainte de încheierea ostilităților cu turcii, mitropolitul Teofil acceptă, formulind multe rezerve, să se facă unirea bisericii românești cu cea romană. Mitropolitul cerea privilegiu și scutiri pentru preoți dar și pentru mireni români care recunoșteau unirea, aceștia urmînd să se bucure de aceleași drepturi cu alte națiuni. Tratatul va fi dus pînă în 1701, deoarece unirea întâmpina rezistența oamenilor de rînd, autoritatea centrală nu se hotăra să acorde drepturile solicitate pentru români, iar cele trei națiuni privilegiate se opuneau acordării oricărui drept românilor din Transilvania. În cea de a doua diplomă imperială, dată la 19 martie 1701 (prima diplomă e din 16 februarie 1699), se aprobă românilor, care vor recunoaște unirea, drepturi ce-i „ridică din starea de tolerați“ în rîndul celorlalți „fii ai patriei“. Unirea a fost acceptată din motive materiale și spirituale; odată înfăptuită unirea, însă, promisiunile făcute de Curtea de la Viena au fost restrinse, iar textul celei de a doua diplome a dispărut pur și simplu. Foloasele se cădeau să fie numai de partea habsburgilor, dar, așa cum demonstrează D. Prodan în excelenta monografie *Supplex Libellus Valachorum*, Inochentie Micu va ști să transforme unirea într-o armă de luptă, în vederea obținerii drepturilor politice pentru românii transilvăneni. În concepția lui Inochentie Micu, unirea nu trebuia să reprezinte o ruptură pe plan spiritual între români, punct de vedere pe care-l vor apăra corifeii Școlii Ardelene — Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Budai-Deleanu. Cultul manifestat de contemporani pentru antichitatea greco-romană este explorat de Inochentie în folosul neamului său. Cum nimeni nu se îndoia de originea romană a poporului român ca și de vechimea lui pe pămîntul pe care-l locuia, lui Inochentie nu-i rămîne decît să stăruie pe lingă cei din conducerea politică a Imperiului ca să acorde drepturile cuvenite unui popor de obîrșie ilustră. Orice opoziție, în acest sens, era combătută cu argumentele de domeniul evidenței furnizate de limba română și istoria românilor. Un alt argument în favoarea neamului său: preponderența elementului etnic românesc în Transilvania, ceea ce presupune împlinirea unor sarcini sporite

față de Imperiu, din care ar trebui să decurgă, în mod firesc, drepturi proporționale.

Interpretarea dată de Inochentie Micu unirii și luptei naționale organizată de el surprinde Curtea de la Viena, care răspunde cu brutalitate prelatului român.

În ciuda caracterului reacționar al monarhiei habsburgice, în timpul domniei Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea au loc reforme ce duc la anularea unor instituții feudale. Se dovedise că relațiile de producție feudală reprezentau o frână în calea dezvoltării economice după cum, vechile legături dintre asupriți și exploatare ajunseseră într-un moment de criză care ar fi putut să se transforme într-o luptă deschisă a celor de jos, ceea ce amenința regimul social dominant în Europa secolului al XVIII-lea. Ca o posibilitate de rezolvare a contradicțiilor sociale, reprezentanții luminilor concep soluția monarhiei luminate; de la aceasta urmau să pornească reformele necesare creării unei armonii între clase, monarhul, sau despotul luminat, îndeplinind rolul de arbitru care împarte dreptatea, în mod egal, tuturor. De asemenea, se acordă, în epocă, o importanță deosebită instruirii oamenilor de jos, deoarece, aceștia ar fi putut să devină supuși ideali și productivi numai atunci când s-ar fi ridicat deasupra stării de înăpoiere în care se aflau. Instrucția ar fi avut darul să-l facă pe supus să fie mult mai productiv din punct de vedere economic, deoarece avea posibilitatea să înțeleagă folosul unor noi metode de exploatare a pământului sau de creștere a animalelor. Dacă pentru iluminiști idealul ridicării oamenilor la un nivel de trai onorabil pornea din convingerea sinceră de a ameliora exploatarea și înăpoierea țăranimii, unii dintre monarhii epocii, printre care se numără Maria Tereza și Iosif al II-lea, își dau și ei seama de avantajele pe care școala le aduce economiei imperiale și, mai ales, ordinii din interiorul Imperiului. Așa cum se poate vedea din documentele vremii, învățătorii și preoții sînt elementele care au menirea de a propovădui ordinea în mijlocul oamenilor de rînd, școala, de asemenea, poate să cultive dragostea și supunerea față de împărat, ea devenind și un element al unității mozaicului de popoare prin introducerea limbii germane în toate provinciile Imperiului.

Pe de altă parte, limitarea autorității și puterii mării nobilimi îngăduia o mai liberă circulație a oamenilor și a bunurilor. Reformele

lui Iosif al II-lea aveau ca țel întărirea puterii centrale, în dauna celei nobiliare. Eliberarea țăranului de iobăgie era echivalentă cu transformarea sa într-un supus al împăratului, care plătește dări cămării împărătești, iar, ca soldat, devenea instrumentul consolidării puterii împăratului asupra tuturor provinciilor aflate sub stăpânirea acestuia și-i îngăduia să ducă o politică de expansiune. Reformele Mariei Tereza și cele ale lui Iosif al II-lea, din pricina cărora împăratul s-a bucurat de laudele reprezentanților Școlii Ardelene, nu erau pornite din sentimente umanitare, ci izvorau din nevoi practice, urmărind realizarea unui program politic și social ale cărui rezultate aveau să slujească, în primul rând, monarhiei.

Paralel cu ideologia iluministă, se afirmă și o ideologie cu un conținut mult mai radical, profesată de o parte a burgheziei, în plină ascensiune.

Relul jucat de noua clasă în cadrul monarhiilor europene impune schimbări care să-i deschidă calea spre putere. Ilumiștiții înțelegeau să rezolve contradicțiile născute în urma apariției burgheziei și a muncitorilor prin reforme pornite de sus. Reprezentanții burgheziei vizează, spre deosebire de ilumiști, răsturnarea vechii ordini sociale și instaurarea puterii sale. Revoluția franceză nu este altceva decât rezolvarea conflictelor de clasă în avantajul burgheziei, triumful unei noi ordini, mai întâi, în Franța și, după aceea, în Europa continentală. Una din prghiile ideologiei burgheziei este naționalismul, mai ales că vechile structuri politice reprezintă uneori adevărate conglomerate de popoare. Distrugerea acestora era o necesitate istorică: ele împiedicau dezvoltarea firească a unor popoare și, în același timp, se opuneau progresului economic dorit de burghezie. În Transilvania nu există o burghezie capabilă să formuleze asemenea revendicări revoluționare, deoarece pătura socială românească mai întărită abia acum se detașează de țăranime, nu are forța economică și nu este nici atât de numeroasă ca să poată susține eforturile solicitate de o mișcare revoluționară. Clasă în proces de formare, burghezia românească din Transilvania nu este în măsură să organizeze și să conducă o mișcare revoluționară, pornită de țăranimea asuprită. Așa se explică neparticiparea ei la răscoala lui Horea din anul 1784.

Reformele preconizate de Iosif al II-lea nu se vor aplica integral în Transilvania, deoarece se opunea nobilimea; din acest motiv, situația țărănimii românești devine insuportabilă. Corifeii Școlii Ardelene subliniază în scrierile lor tragica stare de lucruri și însuși împăratul Iosif al II-lea mărturisea că „acești bieți supuși români, care netăgăduit sunt cei mai vechi și numeroși locuitori ai Ardealului, sunt astfel chinuți de oricine, unguri ori sași, și copleșiți de nedreptăți“. Asuprirea țărănimii românești nu cunoaște nici o limită; urmarea firească a unei asemenea stări de lucruri o constituie răscoala lui Horea și programul radical al acesteia. Prefigurind revoluția franceză, conducătorii răscoalei din 1784 cer desființarea nobilimii și împărțirea pământurilor celor ce-l muncesc. Reacția nobilimii transilvănene este nemiloasă. În ochii nobilimii răscoala dovedește „natura criminală a ginții românilor“. „Pentru că atita este de dură ginta românilor încît numai prin pedeapsa cu moartea se poate înspăimînta“ nobilimea cere împăratului să ia măsuri care să ducă la „decimarea răsculaților“, ceca ce însemna suprimarea elementului etnic românesc.

Împăratul ordonă măsuri care duc la reprimarea răscoalei țărănilor români, demonstrînd, și în acest caz, că reformele pe care voia să le înfăptuiască nu urmăreau altceva decît întărirea puterii imperiale.

Pentru nobilimea transilvăneană, răscoala lui Horea va fi un pretext de a se opune revendicărilor politice și naționale formulate de reprezentanții Școlii Ardelene. Orice reformă solicitată de români este privită drept o încercare de subminare a ordinii existente, iar spectrul răscoalei lui Horea apare invocat în mod sistematic pentru a anula cererile drepte ale poporului român. Situația internațională va contribui și ea la crearea unui climat politic nefavorabil românilor. Izbucnirea revoluției franceze declanșează reacția nobilimii care-l va determina pe Iosif al II-lea să anuleze o parte din reformele sale, celelalte fiind desființate de urmașul său. Activitatea Școlii Ardelene se va desfășura pe acest fundal sumbru al suprimării, al terorii dezlănțuite de reacțiunea nobiliară împotriva oricăror manifestări de libertate națională și socială, dar mai ales împotriva elementului etnic românesc. Este suficient să amintim umilințele îndurate de Gheorghe Șincai, din

momentul în care Bob l-a acuzat de „jacobinism“, pentru a înțelege condițiile desfășurării activității corifeilor Școlii Ardelene. Asemenea împrejurări vor influența tactica pe care aceștia o vor adopta în lupta pentru obținerea îmbunătățirii stării sociale și naționale a românilor din Transilvania.

În acest context social și politic era prudent pentru reprezentanții românilor transilvăneni să încerce obținerea unor libertăți pe calea memoriilor adresate împăratului, în numele întregii națiuni. De aceea, este redactat un memoriu și înaintat curții imperiale la 1 martie 1791; i se adaugă un al doilea, alcătuit și trimis tot în luna martie, cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum*. Printre cei care au contribuit la redactarea acestuia se numără Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Ignatie Darabant, Gheorghe Șincai, Petru Maior și alți intelectuali transilvăneni. În memoriu se cere ca națiunea românească să „fie repusă în folosința tuturor drepturilor civile și regnicolare“, adică să fie considerată pe treaptă egală cu celelalte naționalități ale principatului și să se bucure de aceleași privilegii și drepturi ca și celelalte națiuni. Reprezentarea în comitate, scaune, orașe să fie proporțională cu numărul locuitorilor; comitatele, scaunele, orașele să poarte numele populației majoritare. În esență, prin *Supplex*, românii cereau să li se recunoască drepturi egale cu celelalte națiuni. Temeiul acestei doleanțe se justifică prin argumente de ordin istoric și demografic. „Națiunea română — se spune în memoriu — este cu mult cea mai veche dintre toate națiunile Transilvaniei din vremea noastră, întrucât este lucru sigur și dovedit, pe temeiul mărturiilor istorice, a unei tradiții niciodată întrerupte, a semănării limbii, datinilor și obiceiurilor, că ea își trage originea de la coloniile romane aduse la începutul secolului al doilea de către împăratul Traian.“ Năvălirile barbare nu au reușit să înlăture cu totul stăpânirea romană în Dacia, deoarece, pînă în secolul al VI-lea, pe malul stîng al Dunării erau cetăți stăpînite de romani. În secolul al VII-lea, românii din interiorul Daciei — deci din Transilvania — au reușit să-și făurească un stat propriu, ascultînd de principii lor pînă la venirea ungarilor. Ungurii nu au putut să-i supună pe români cu forța, ci, după moartea lui Gelu, românii l-au recunoscut pe Tuhutum ca principe al lor, în urma unei înțelegeri, amîndouă neamurile, românii și ungurii, bucurîndu-se de drepturi

egale, așa cum o arată documentele din 1437, reproduse și de istoricii unguri mai noi. Uniunea făcută de nobilii unguri, sași și secui — *Unio trium nationum* — nu a dus la desființarea libertăților națiunii românești, dovadă și ridicarea din rîndul acesteia a unor oameni de seamă ca Iancu de Hunedoara. Abia în secolul al XVII-lea au fost introduse în „Constituția” principatului articole de legi discriminatorii, prin care națiunea românească era considerată ca tolerată. Dovedind cu argumente istorice netemeinicia unor asemenea articole, se cere anularea lor, avîndu-se în vedere — și cu aceasta se ajunge la cel de al doilea argument — superioritatea numerică a românilor: după conscripția anului 1787, populația Transilvaniei se ridică la un milion șapte sute de mii de suflete „partea cea mai însemnată, poate chiar un milion întreg”, fiind alcătuită din români.

În cea mai competentă lucrare închinată memoriului se arată că aceasta este „cel mai important act politic al românilor din Transilvania în cursul secolului al XVIII-lea”. (D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 9.) Înaintat împăratului, memoriul a fost citit de către cancelarul aulic al Transilvaniei, contele Samuil Teleki. În referatul făcut de acesta, sînt respinse în bloc toate cererile iar cancelarul Kaunitz considera că „a ridica din români o a patra națiune, în împrejurările actuale nu este cu putință, și chiar dacă ar fi cu putință, din multiple și importante considerații nu este nicidecum oportun”. Împăratul fiind de aceeași părere, memoriul este trimis Dietei Transilvaniei, prezentarea lui provocînd „o mare consternare”. Bob, care trebuia să apere conținutul memoriului, singurul reprezentant de origine românească în Dietă, consideră că neamul său este destul de fericit în starea în care se află.

Publicat în anul 1791, *Supplex*-ul stîrnește reacția celor care considerau că privilegiile lor vor fi amenințate, că ordinea stabilită de ei se va prăbuși odată cu recunoașterea drepturilor legitime ale națiunii românești. În replică vor apărea mai multe scrieri ce contestă valoarea argumentelor din *Supplex*, între acestea remarcîndu-se scrierea sasului I.C. Eder.

Am amintit cîteva probleme referitoare la memoriul din martie 1791, deoarece el reprezintă nu numai cel mai important act politic al românilor, dar și cea mai însemnată manifestare pe planul conștiinței

naționale românești. Justificarea drepturilor cuvenite românilor din Transilvania se face prin argumente istorice care se referă la momentele esențiale ale trecutului întregului neam. Este un document prețios ce marchează hotarul dintre acumulările realizate pe planul gândirii istorice și sarcinile de viitor ale istoriografiei românești. Felul în care sînt sistematizate în *Supplex* argumentele de ordin istoric ne arată că reprezentanții Școlii Ardelene își formaseră o concepție clară asupra unor probleme fundamentale din istoria poporului nostru. Este de domeniul evidenței că autorii memoriului nu se așteptau la recunoașterea integrală a cererilor lor, iar criticile lui I.C. Eder și a altor reprezentanți ai celor trei națiuni, impuneau reluarea pe larg, cu o documentație mult mai bogată, a tezelor cuprinse în *Supplex*. Chiar dacă vor stărui în anul 1791 să obțină, pe calea cererilor adresate împăratului, recunoașterea drepturilor legitime ale națiunii românești din Transilvania, datoria intelectualilor transilvăneni era aceea de a respinge criticile aduse *Supplex*-ului; se impunea deci o luptă de idei, folosindu-se drept mijloace istoria și filologia. Activitatea corifeilor Școlii Ardelene este complexă; importanța acordată de ei disciplinelor amintite depășește cu mult celelalte preocupări. Argumentele pentru a justifica drepturile românilor puteau fi culese din domeniul filologiei, dar, mai ales, din acela al istoriei. Așa se explică amploarea pe care o capătă, în activitatea lor, studiul trecutului, ca și valoarea deosebită a lucrărilor istorice alcătuite de ei, acestea constituind — cu excepția *Tiganiadei* — cea mai originală și apreciată contribuție la tezaurul culturii poporului român.

Condiții speciale de ordin social și politic au impus afirmarea excepțională a românilor din interiorul arcului carpatic la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor. Pînă în această epocă, intelectualii transilvăneni, formați de obicei în Moldova și Țara Românească, participaseră, prin lucrările lor, la înfăptuirea limbii literare românești. Contribuția lor, în comparație cu aceea a intelectualilor din celelalte țări românești, ocupă însă un loc mult mai modest. Așa cum s-a mai menționat, unirea cu biserica Romei nu are ca efect ruperea unei mari părți din populația românească dintr-un proces unic de dezvoltare spirituală a poporului nostru. Cine studiază circulația cărților și manuscriselor în secolul al XVIII-lea își dă seama că unirea

n-a avut darul să traseze un hotar de netrecut pe harta spiritualității românești și în ciuda prozelitismului și încercărilor de „latinizare” a unirii făcute de unii prelați uniți, rezultatul final reprezintă un câștig important pentru dezvoltarea culturii noastre naționale și o afirmare spectaculoasă a românilor din Transilvania care domină net orizontul culturii noastre la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor.

S-a insistat deseori, atunci când a fost vorba de valoarea creației istorice și filologice a Școlii Ardelene, asupra importanței impactului românilor transilvăneni cu Roma, cu vestigiile civilizației romane, impact care a stimulat preocupările acestora pentru cele două discipline. Așa cum au arătat-o studiile de literatură veche datorate lui N. Iorga ca și cercetările făcute în ultima vreme despre epoca de care ne ocupăm, elaborate în mare parte de Al. Dușu, și românii din Moldova și Țara Românească stabilesc contacte cu Apusul, cultura constituind ea însăși o punte în acest sens. Aceste contacte n-au provocat nimănui un entuziasm creator în domeniul istoriei sau al limbii, după cum se întâmplă în cazul reprezentanților Școlii Ardelene. Ceea ce înseamnă că influența Apusului și, în special, a Romei nu trebuie să fie socotite ca elemente determinante în formarea și orientarea acestora. Fără a nega sau a minimaliza impresia profundă produsă de Roma cu monumentele sale asupra lui Șincai sau Petru Maior, trebuie să atragem atenția asupra faptului că aceleași vestigii și monumente nu spun absolut nimic, sau spun prea puțin altor „alumni” ai Colegiului Congregației de Propaganda Fide. Ca să deștepte Roma sentimentul de mândrie și să aprindă flacăra pasiunii pentru trecutul poporului nostru erau necesare două condiții: una, inteligență și înclinație firească pentru studiul istoriei, și a doua, un stimulent izvorit din confruntarea dramatică a unui popor cu condiții sociale și politice excepționale.

S-ar mai putea spune că un contact mai strins cu Europa occidentală, familiarizarea cu ideile epocii prin cercetarea scrierilor iluministiilor sau a gazetelor care propagau ideile cuprinse în aceste scrieri, militând pentru schimbări sociale și economice, au fost determinante pentru orientarea spirituală a reprezentanților Școlii Ardelene. O cercetare atentă a epocii ne arată că și intelectualii din principate erau abonați la gazetele mai importante care apăreau la Viena sau în alte capitale

europene, iar în bibliotecile lor se aflau unele cărți socotite revoluționare pentru conținutul lor, lucrări interzise de autoritățile din Transilvania după izbucnirea revoluției franceze. Deosebirea fundamentală dintre intelectualii din principate și cei transilvăneni stă în modul în care ideile noi sînt receptate de către ultimii și n-au nici un ecou în gîndirea celor dintîi. În timp ce la răsărit și miazăzi de Carpați interesul pentru literatura și presa apuseană constituie, de cele mai multe ori, un prilej de desfătare pur intelectuală, pentru transilvăneni, contactul cu această literatură înseamnă asimilarea organică a noilor idei, orientarea întregii lor activități intelectuale pe făgașurile deschise de aceste idei.

După cum se știe, secolul luminilor reprezintă nu moment din istoria spirituală a Europei definit printr-o curiozitate sporită față de lumea înconjurătoare și, îndeosebi, față de civilizația umană, de unde și un interes deosebit pentru trecutul istoric. Acestei discipline i se acordă o atenție aparte, căutîndu-se prin cercetarea trecutului nu numai un prilej de lărgire a cunoștințelor dar și modele pentru îndreptarea unei stări de lucruri prezente. Ilumiștii descoperă în statul antic modelul ideal de organizare, opunîndu-l statului cu trăsături feudale din vremea lor.

Administrația complicată, organizarea teritoriului pe provincii istorice, care păstrau o serie de privilegii acordate în momentul subordonării lor autorității regale, o serie de instituții cu caracter feudal ce împiedicau sau diminuau activitatea centrală, stînjeneau circulația liberă a mărfurilor și a oamenilor, toate aceste rămășițe ale organizării societății feudale erau detestate de gînditorii secolului al XVIII-lea, oameni proveniți din rîndul burgheziei, clasă interesată în schimbarea unor stări de lucruri anacronice. Așa se explică disprețul pentru Evul Mediu și civilizația sa. Statul centralizat roman, cu un împărat a cărui autoritate n-o contesta nimeni, cu o aristocrație subordonată puterii imperiale, este modelul visat de gînditorii politici ai secolului al XVIII-lea. De asemenea, dreptul roman consfințind proprietatea privată, scutită de sarcini de tip feudal, era încă unul din motivele pentru care antichitatea, prin tot ce a produs ea, reprezintă obiectul unei venerații fără limită. Simptomatic în acest sens este modul în care se reflectă asemenea orientare pe plan spiritual: orice vestigiu al civilizației greco-

romane, chiar dacă este vorba numai de un ciot de coloană sau un fragment de capitel, reține atenția omului de cultură extaziat în fața lor, disprețuind și ignorind, în același timp, o superbă catedrală gotică a cărei siluetă se ridică alături de obiectul adorației.

Cunoașterea trecutului din care se puteau scoate învățăminte pentru prezent, dezvoltarea civilizațiilor constituie o preocupare de cea mai mare însemnătate pentru iluminiști. Abordarea se face sub forma unor lucrări în care cronologia și documentul original alcătuiesc elementul fundamental, cititorul avînd libertatea deplină de a judeca evenimentele și oamenii pe baza surselor, sau sub forma unor sinteze menite să illustreze evoluția spiritului uman. Istoria devine o armă în lupta pentru schimbarea vechiului regim cu unul nou care să corespundă unor noi cerințe economice și sociale.

Interesul deosebit manifestat de intelectualii secolului al XVIII-lea față de istorie este împărtășit și de reprezentanții Școlii Ardelene, dar, față de mobilul care-i determină pe occidentali și pe românii transilvăneni să se ocupe în mod special de istorie, există și deosebiri însemnate. Orientarea Școlii Ardelene către această disciplină pornește de la alte temeiuri și urmărește scopuri diferite. Pe istoricii români din Transilvania nu-i interesează, în primul rînd, schimbarea regimului social, deoarece își dau seama sau intuiesc că o asemenea schimbare nu se poate realiza numai cu forțele de care dispuneau ei, în condițiile istorice concrete existente în răsăritul Imperiului Habsburgic. Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan fusese o experiență tragică, dar și semnificativă. De aceea, ei își propun un program mai limitat care avea ca scop nu schimbările sociale, ci obținerea, în primul rînd, a drepturilor naționale pentru românii din monarhia habsburgică. Împlinirea acestui deziderat ar fi fost urmat și de o ridicare pe plan social într-o etapă următoare, cînd împrejurările aveau s-o îngăduie.

Preocuparea Școlii Ardelene pentru istorie este determinată de condițiile sociale și politice cu care se confrunta populația românească din Transilvania, contactul cu Roma și ideile timpului constituind doar un indemn. Că este așa, o demonstrează diferența dintre valoarea activității lor și aceea a confrăților din afara arcului carpatic. În principate, oricît ar fi detestat clasa conducătoare regimul fanariot, ea avea

posibilitatea să participe la conducerea treburilor publice ceea ce frâna, în mare măsură, angajarea sa într-o luptă deschisă și fără șovăire cu fanarioții. Evenimentele politice, pe care această clasă se iluziona că le poate influența, subminau și mai mult dorința sa de a se angaja în luptă, deoarece aveau speranța că regimul politic al țărilor românești va fi rezolvat în folosul lor de către imperiile vecine. Reconstituirea unui regat al Daciei cu sprijinul armatelor rusești este o idee susținută de Ecaterina a II-a, iar Ipsilanti înscăunat la începutul secolului al XIX-lea, năzuia și el să devină un rege al Daciei.

Pe de altă parte, reprezentanții clasei dominante, care scriu în această vreme, judecă evenimentele desfășurate în Europa de pe poziția lor. Răsturnările sociale provocate de Revoluția franceză sînt privite cu ostilitate sau înțelese cu totul greșit, atunci cînd un călugăr, unul ca Dionisie Eclesiarhul încearcă să dea o explicație unor întîmplări extraordinare contemporane lui, programul revoluției reducîndu-se, în mintea acestuia, numai la desființarea „rumâniei” în Franța. Boierii luminați din principate văd înlăturarea jugului otoman cu ajutorul armatelor austriace sau rusești, ei nu-și imaginează obținerea unor libertăți prin propriile lor forțe sau în colaborare cu alte păături sociale, deoarece orice înțelegere presupunea și anumite schimbări în raporturile dintre stăpînitori și supuși. Cronicarii de origine modestă nu îndrăznesc nici ei să gîndească și să teoretizeze schimbări, deși există în această vreme un curent de opinie ostil regimului fanariot.

Fără să se bucure de condiții și libertăți speciale, meritul reprezentanților Școlii Ardelene a fost acela de a fi avut, în primul rînd, curajul să gîndească și să acționeze în vederea obținerii unor drepturi și libertăți pentru românii din Transilvania, conștienți fiind că vor întîmpina ostilitatea guvernanților. Această îndrăzneală izvorăște dintr-o înaltă conștiință cetățenească, la rîndul ei determinată de realitățile social-naționale din Transilvania. Deși trebuiau să militeze pentru drepturile neamului lor în condiții foarte grele, sub controlul unei aspre cenzuri, ei și-au riscat cariera, poziția socială cîștigată ca și perspectivele unei vieți sigure, lipsite de orice griji materiale. Prin modul cum gîndesc și acționează, ei aparțin lumii moderne, se integrează unor idealuri împărtășite de contemporanii lor din apusul Europei, spre deosebire de con-

frații lor de peste munți, descendenții unei lumi spirituale desuete, dominate încă de o mentalitate medievală.

Diferența de mentalitate se reflectă, mai ales, în opera istorică creată de Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior de o parte, și producția de același gen a muntенilor și moldovenilor, pe de altă parte.

Este adevărat că fanariotismul a fost o frână în calea dezvoltării spirituale și politice a provinciilor românești, dar nu a anihilat complet conștiința responsabilității pe care o aveau oamenii chemați să reprezinte interesele poporului român. Există o gândire politică manifestată sub formă de memorii trimise, în special, curții de la Petersburg prin care se subliniau drepturile politice ale țărilor noastre, aducându-se argumente de ordin istoric în susținerea revendicărilor lor. Autorii acestor memorii cunoșteau bine istoria Moldovei și a Țării Românești din scrierile cronicarilor. Se manifestă, în general, în epocă, un interes sporit față de istorie, fără să se nască și mari creatori în acest domeniu. Sint compilate vechile cronici, se scriu cronici versificate (mai degrabă o formă de vulgarizare a istoriei) și se alcătuiesc cronografe, dar această producție istoriografică este, așa cum o caracteriza N. Iorga, „vechea direcție a simplilor izvoditori de evenimente, cari nu văd decît prezentul în aparența lui exterioară de accidente, n-au nici o amințire a trecutului și nu se gîndesc de loc la viitor; e o direcție... fără idei generale, fără sentimente largi, fără aer și fără orizont...”

Pe lângă autori de obîrșie românească, întîlnim și fanarioți interesați de trecut, lăsîndu-ne informații prețioase despre ceea ce s-a petrecut sub ochii lor — un fel de memorii — scrise în grecește cum este *Istoria Daciei* de Dionisie Fotino. Cronicile scrise în versuri sînt redactate într-o limbă învechită, înapănată de grecisme și turcisme ca la pitarul Hristachi și ceilalți versificatori moldoveni sau munteni. Singura operă istorică notabilă este *Genealogia Cantacuzinilor*, scrisă de Mihai Cantacuzino la Petersburg, spre sfîrșitul vieții, urmîrind să ilustreze descendența împărațască a Cantacuzinilor și să ne prezinte biografia celor mai de seamă reprezentanți ai acestei familii. Mai degrabă o cronică de familie, chiar dacă prin intermediul ei ni s-au păstrat date foarte prețioase despre istoria secolului al XVIII-lea. Lui Mihai Cantacuzino îi este atribuită și *Cronologia critică a Țării Românești*, alcătuită în vederea informării rușilor asupra resurselor Țării Românești, lucrare

folositoare în cazul în care ar fi izbucnit un nou război cu turcii. Am insistat asupra operei lui Mihai Cantacuzino, deoarece *Cronologia critică* va fi unul dintre izvoarele utilizate de Șincai și Samuil Micu, ca și de străinii care se ocupă de istoria românilor cum au fost Engel, Reicevich, sau Wolf. Reicevich a tradus-o în limba italiană, iar copii făcute după ea circulă pe tot teritoriul locuit de români. Nefiind indicat autorul, reprezentanții Școlii Ardelene îi vor spune *Anonimul românesc* (*anonymus valachicus*) și pe acest anonim Șincai de multe ori îl ceartă, sau îl privește cu îngăduință, reproșându-i fie că „smintește la cronologie“, fie că este confuz în relatarea faptelor.

Celelalte scrieri de istorie n-au decît o valoare minoră din pricina lipsei de har a autorilor, dar și datorită caracterului foarte mărginit al operei. Ienăchiță Văcărescu, poetul care are conștiință națională, politicianul participant la mai toate evenimentele de seamă petrecute în timpul vieții sale, ne-a lăsat o *Istoria otomanească a prea-puternicilor și marilor împărați*. Deși recomandă urmașilor cultivarea limbii românești, Ienăchiță folosește o limbă imposibilă, în care mișună turcisme și grecisme, iar adaptarea unor cuvinte de origine italiană sau franceză se dovedește a nu fi cea mai potrivită; de aceea, nici nu s-au păstrat.

Un continuator al cronicarilor ar dori să fie Dionisie Eclesiarhul, care ne dă amănunte interesante despre faptele petrecute la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul veacului următor. Povestirea lui este amuzantă, iar cînd se referă la evenimentele din istoria europeană se remarcă umorul involuntar colosal, Dionisie dovedind că, din colțișorul lui, din care judecă lumea, a priceput prea puțin și acest puțin, foarte încleștit. Felul în care înțelege el Revoluția franceză, ascensiunea lui Napoleon și războaiele acestuia ține de domeniul fabulosului popular. Deputații girondini și iacobini sînt boieri divaniți, iar Bonaparte este un ager „voievod“, „feldmareșal“ care reușește „să intre pe sub pielea miniștrilor“ ca să capete coroana împărătească, iar războaiele napoleoniene, care aveau să schimbe harta fizică și, mai ales, pe cea spirituală a bătrînului continent, sînt interese mărunte personale ale unor împărați buni și răi, arbitrul fiind țarul „Alexandru, bunul și creștinul împărat“.

Deși unii dintre acești alcătuitori de cronici, în proză sau în versuri, sînt oameni de cultură, sau politicieni instruiți, operele realizate de ei sînt modeste, străine de duhul epocii, foarte vechi ca stil și con-

cepție în comparație cu ceea ce se realizează dincolo de hotarele țărilor românești. Marile probleme ce se pun în fața neamului românesc într-o vreme în care are loc „deșteptarea națiunilor“ nu le întâlnim în nici una dintre scrierile moldovenilor sau muntenilor alcătuite în vremea lui Șincai și a lui Maior. Deși din unele documente se poate vedea că sint buni cunoscători ai stărilor din interiorul țărilor noastre, problemele sociale și economice sînt ignorate sau tratate superficial. În general, pe acești cronicari îi interesează un eveniment sau un personaj, iar cînd își propun să ne lase informații despre o perioadă ceva mai îndelungată se pierd în amănunte, nu au forța necesară pentru a domina, a organiza și a extrage ceea ce este esențial din materialul faptic avut la îndemînă. Comparînd opera istorică și, în general, întreaga producție literară și științifică lăsată de reprezentanții Școlii Ardelenice cu ceea ce realizează, în același timp, conștrații lor de la răsărit și de la miazăzi de Carpați, ne dăm seama de locul pe care îl ocupă Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Budai-Deleanu în cadrul vieții spirituale a poporului român. Opera istorică a lui Samuil Micu a rămas în manuscris, tipărindu-se recent doar o sinteză de mici proporții a lucrării mai mari care-și așteaptă încă editorul. Samuil Micu a conceput o istorie care să înceapă „de la facerea lumii“, ceea ce a impus un însemnat volum de muncă pentru epoca mai veche. Petru Maior și-a restrîns subiectul, concentrîndu-și atenția asupra problemelor privind romanizarea și continuitatea populației daco-romane la nord de Dunăre, ceea ce i-a îngăduit să discute în amănunt observațiile făcute de I.C. Eder și alți criticiști ai *Supplex*-ului, ca și punctele de vedere eronate expuse de Sulzer, Engel sau Pray, în lucrările lor referitoare la istoria românilor. Operă polemică, fructul unei inteligențe scăpărătoare, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* cuprinde o însemnată parte din argumentele preluate și de urmașii care și-au propus să răspundă atacurilor celor ce contestau drepturile politice ale poporului român.

Prin proporțiile ei, prin problematica abordată, *Cronica* lui Șincai a fost socotită ca prima istorie modernă a poporului nostru, prima mare sinteză științific alcătuită, realizînd un salt spectaculos calitativ și cantitativ față de ceea ce se realizase pînă atunci pe tărîmul istoriografiei românești.

S-a publicat numai o mică parte din volumul I în *Calendarul* de la Buda pe anii 1808 și 1809; *Cronica* a rămas în manuscris timp de peste trei decenii; au fost două încercări de tipărire în anul 1843 la Iași și în 1844 la Buda. Dar și de data aceasta vede lumina tiparului numai o parte din volumul I. Abia în anii 1853—1854 este tipărită cu litere chirilice ediția integrală a *Cronicii*, dar nu după manuscrisul original al acesteia. O a doua ediție integrală, cu caractere latine, o realizează Grigore Tocilescu în anii 1885—1886. Strădaniile depuse pentru publicarea operei istorice a lui Șincai demonstrează interesul manifestat de cărturarii secolului trecut pentru *Cronică*, aceasta fiind cunoscută și citită în manuscris de Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Eliade Rădulescu, Ion Ghica etc. Este, în același timp, un semn al recunoașterii valorii ei, fapt relevat de M. Kogălniceanu în prezentarea făcută *Cronicii* în *Dacia literară* (1840) și în *Arhiva românească* (1843) unde recomandă publicarea acesteia: „*Hronica* lui Șincai este un lucru atît de mare, atît de prețios, încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare, se află adunate, și nu stau la îndoială de a zice că cit *Hronica* aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie“.

Este aprecierea unui cărturar care strîngea material pentru alcătuirea unei sinteze de istorie a românilor. Apariția întregii cronici poate fi considerată drept o sărbătoare națională, fiind prezentată domnului Grigore Alexandru Ghica împreună cu oda lui G. Sion, din care reproducem prima strofă: „*Cronica* lui Șincai este un tesaur, / Scump la tot românul cel adevărat: / A sa aparință n-are preț de aur, / Are preț de viață, merit nestemat.“

Cronica se bucură de o primire entuziastă și cărturarii interesați de problemele istoriei românești vor găsi, în opera lui Șincai, materialul informativ necesar. Printre cei care au studiat cu grijă această lucrare se numără și Mihai Eminescu.

Apariția cronicii era necesară nu numai pentru că de la Stolnicul Cantacuzino și de la Dimitrie Cantemir problemele fundamentale de istorie românească nu mai fuseseră abordate într-o lucrare istorică, dar și pentru că împrejurările politice, lupta pentru unitate națională dusă de români la mijlocul secolului al XIX-lea, solicitau o asemenea operă care să fundamenteze cu argumente istorice irefutabile aspirațiile le-

gitiune ale poporului nostru. Aşa cum remarcă Edgar Quinet în 1855, „Acest monument — este vorba de *Cronica* lui Şincai — iese la lumină în chiar momentul în care procesul românilor se află în faţa judecătorului, în momentul în care ei aveau cea mai mare nevoie a unei mărturii autentice”.

Cronica este apreciată şi apariţia ei era necesară, întrucât ea reprezintă, pentru un răstimp de două secole, cea mai temeinică lucrare de istorie românească. La baza alcătuirii ei stă un material documentar impresionant, munca de o viaţă a unui om de o exemplară hărnicie. Încă din perioada când se afla la Roma, Şincai a început să strângă documente şi informaţii din scrierile antice şi moderne, referitoare la români. Bucurându-se de protecţia secretarului Congregaţiei de Propaganda Fide, Ştefan Borgia, istoricul român a avut acces în arhive şi în cele mai bogate biblioteci ale Romei. La Viena, de asemenea, Şincai are ocazia să culeagă noi documente, unele fiindu-i puse la dispoziţie de Samuil Micu, altele de consilierul de curte Ştefan Costa. La Viena, Şincai îl cunoaşte pe istoricul ungar Cornides, pe care îl consideră ca fiind cel mai de seamă istoric al ungarilor. Face, de asemenea, cunoştinţă cu un alt istoric, Iosif Benkő, cu nunţiul apostolic Iosif Garampi şi cu Anton Hadik, fostul comandant al oastei imperiale în Transilvania. Aceste prietenii şi cunoştinţe îi dau posibilitatea să-şi completeze, lucrând zi şi noapte, colecţia lui de documente, formată din douăzeci şi şapte de volume şi însumând aproape două mii de pagini, scrise mărunt, în limba originală a documentului (greacă, latină, italiană, maghiară etc.). Informaţiile sînt culese din patru sute cincizeci şi opt de lucrări (vezi lista autorilor citaţi în *Cronică*, pe care a alcătuit-o A. Papiu-Ilarian) în răstimpul 1775—1780. Faţă de numai două lucrări folosite de Ureche, unsprezece de Miron Costin şi o sută cincizeci de Dimitrie Cantemir, materialul documentar, care stă la baza lucrării lui Şincai, este impresionant ca diversitate şi calitate. Deşi este preocupat de alcătuirea unei gramatici sau a unui mare dicţionar, cu toate că traduce sau alcătuieşte o serie de lucrări de popularizare, iar funcţiile deţinute îi răpesc o mare parte din timp, Şincai este obsedat de realizarea operei sale istorice; de aceea, strînge, în continuare, documente, chiar şi după ce a elaborat o mare parte din lucrare. Acest lucru se poate vedea şi din scrisoarea trimisă lui Engel în februarie 1804,

în care Șincai arată că: „Mi-am propus să scriu analele națiunii române întregi, prin urmare și ale Cușo-Vlahilor sau Țințarilor (cumu-i numesc), ceea ce am și făcut, începînd de la Traian sau mai bine zicînd, de la cel de întîiu rebel al lui Decebal în contra romanilor pînă la 1660. Continuez această lucrare din zi în zi, o înăvîțesc și o netezesc, nici euget a o tipări mai înainte de ce voi aduna și strînge tot ce voi putea spre completarea și continuarea anilor“ (A. Papiu-Ilarian, *Viața și operele lui G. Șincai* în ediția a doua a *Cronicii*, București, 1886, p. XXI).

Conceptînd alcătuirea unei vaste sinteze de istorie a românilor, Șincai era conștient de volumul enorm de muncă pe care-l solicită realizarea unei asemenea lucrări, după cum, dorința lui de a face o operă științifică ridica nebănuite dificultăți de interpretare, ceea ce-l face pe istoricul nostru să-și lărgească mereu aria investigațiilor, acumularea est mai multor informații oferindu-i posibilitatea să ajungă la concluzii foarte apropiate de adevăr. Dorința de a furniza date est mai exacte îl determină pe Șincai să adopte sistemul expunerii evenimentelor pe ani. Exemple avea în epocă între acestea numărîndu-se și Katona, istoric stimat de Șincai. Pentru epoca mai veche, el însuși relatează faptele, pe baza izvoarelor avute la îndemînă. Cînd informațiile care ni s-au păstrat de la autorii antici sint contradictorii, istoricul român reproduce părerile acestora formulînd el însuși concluzii sau lăsîndu-i cititorului latitudinea să judece singur oameni și întîmplări. Pe măsură ce se apropie de anul 1000, Șincai începe să reproducă citate din cronicile utilizate, iar după această dată, cînd își fac apariția documentele cancelariilor statelor feudale, reproducerea documentului sau textului de cronică devine frecventă, intervenția istoricului fiind din ce în ce mai mică.

Un asemenea sistem prezintă și unele neajunsuri, în sensul că face ca lectura să fie ceva mai dificilă, dar tocmai asemenea sistem a asigurat viabilitatea *Cronicii*, aceasta devenind o originală arhivă pentru istoricii din generațiile următoare. Să nu uităm că publicarea unor documente sau colecții de cronici se face tîrziu la noi, după a doua jumătate a secolului trecut, iar pînă atunci, consultarea *Cronicii* era absolut obligatorie. O parte din lucrarea lui Șincai și-a dovedit utilitatea, deoarece o serie întreagă de informații cuprinse în cronicile

scrise în limba maghiară pot fi consultate în traducerea corectă făcută de Șincai.

Modul în care Șincai concepe istoria românilor este original în cadrul istoriografiei noastre, și în alegerea momentului de început al expunerii și, mai ales, cu interpretarea dată unor probleme fundamentale din trecutul nostru. Spre deosebire de înaintași sau de contemporanul și prietenul său Samuil Micu, Gheorghe Șincai își începe *Cronica* cu anul 86, când se declanșează ostilitățile dintre daci și romani, ostilități încheiate prin cucerirea Daciei. Alegerea acestor evenimente este semnificativă pentru concepția lui Șincai. Ca și ceilalți corifei ai Școlii Ardelene preocupați de trecutul poporului român, Șincai consideră că românii sînt descendenții romanilor, dacii fiind stîrpiți în timpul celor două războaie pe care Traian le poartă împotriva lui Decebal. Ca și Costinestii și Dimitrie Cantemir, în ochii cărora dacii erau „barbări”, Șincai caută să dovedească originea ilustră a neamului său, eludînd, în felul acesta, o altă problemă ce avea să suscite, începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vîi dispute între reprezentanții istoriografiei românești și ruslerieni: este vorba de romanizarea Daciei. După Șincai, Traian i-a „stîns pre dachi”, populația Daciei fiind alcătuită, începînd cu anul 106, din coloniile aduse de împărat din Italia. De aceea, din anul 106, istoria Daciei se confundă, în concepția lui Șincai, cu istoria Imperiului Roman. Locuitorii ei sînt romani — uneori Șincai le spune români, ca și Samuil Micu — iar soarta lor este strîns legată de istoria Romei. Identificîndu-i pe romani cu români, Șincai tratează istoria romanității nord-dunărene în strînsă legătură cu aceea a romanității, în general, și cu aceea a romanității orientale, în special.

Am văzut că în concepția autorilor memoriului *Supplex Libellus Valachorum* durata stăpînirii romane în Dacia era clar conturată: anul 275 nu reprezintă un moment de hotăr în istoria noastră, deoarece și după această dată se consideră că romanii au stăpînit Dacia. Șincai, unul dintre participanții la întocmirea *Supplex*-ului, face în *Cronică* o expunere mai largă a evenimentelor, mai ales că, în replică la *Supplex*, I.C. Eder afirmase, pe baza unor scrieri antice, că Dacia a fost golită de populația romanică, teritoriul acesteia fiind ocupat de barbări, românii fiind, deci, urmașii acestora.

Șincai respinge afirmațiile lui Eder, demonstrind că unele dintre izvoarele antice se înșală, plasind evacuarea Daciei în vremea lui Galienus, din moment ce sînt alte informații, tot la autorii antici, în care se arată că romanii au stăpînit Dacia pînă în anul 274. După părerea lui Șincai, în vremea lui Galienus poate fi vorba de o decădere economică a Imperiului, punct de vedere confirmat de cei mai de seamă cercetători ai istoriei Imperiului Roman. Referindu-se la anul 274 Șincai spune: „Cum că împăratul Aurelian vrînd a merge împotriva perșilor, în anul acesta au scos leghioanele din Dachia Veche și o parte a coloniei și le-au așezat de-a dreapta Dunărei, nu se poate tăgădui, dar a îngădui încă un poci, cum că toată colonia o ar fi trecut în Dachia- cea-Noao, pentru că cei mai mulți dintră coloni au trebuit să fie dați spre economic, care așa lesne știu că nu s-au lăsat, mai virtos după atîta mulțime de vreme, cit au fost întră Traian și întră Avrelian...”

Considerațiile lui Șincai cuprind cîteva idei foarte prețioase. Una dintre acestea este aceea în legătură cu retragerea de bună voie, operată de legiuni și o parte „a coloniei”, nu pentru că armatele romane n-ar fi rezistat presiunii exercitate de popoarele migratoare la hotarele Daciei, ci pentru că în anul respectiv împăratul avea nevoie de legiunile din Dacia în vederea războiului cu perșii. Trebuie să recunoaștem că acest punct de vedere nu a fost valorificat multă vreme. Retragera lui Aurelian nu însemna „o părăsire” a întregii Dacii și nu este rezultatul unui conflict armat încheiat în mod dezastruos pentru Imperiu. Cercetările recente au demonstrat că goții, despre care se spunea că au determinat retragera aureliană, n-au pătruns acum în Dacia. Teritoriul din care s-au retras legiunile romane a intrat sub controlul carpilei, populație dacă, din nordul Daciei, care nu cunoscuse stăpînirea romană. Carpicii s-au substituit administrației și armatei romane în calitate de foederati, adică de aliați ai Romei, care primeau subsidii pentru apărarea Imperiului. Potrivit mentalității conducătorilor Imperiului, Dacia era considerată ca făcînd parte, în continuare, din provinciile aflate în stăpînirea romană.

În afara acestor considerente, așa cum se arăta în *Supplex*, trupele imperiale și administrația romană nu s-au retras de pe întreg cuprinsul Daciei, în Banat, la nord de Dunăre în Oltenia și Muntenia,

existind castru unde se aflau unități militare romane. Un adevăr cunoscut de autorii memoriului din 1791, dar neglijat multă vreme de istoriografia noastră.

Cel mai de seamă argument adus de Șincai în favoarea continuității este acela de ordin social-economic: o populație, care trăiește aproape două sute de ani pe un teritoriu, are interese economice, se simte legată de pământul locuit timp de mai multe generații; de aceea cu greu se desparte de locuințele și de avutul său, pământul reprezentând valoarea cea mai de preț.

Gestul lui Aurelian nu poate fi considerat ca o renunțare cu consecințe tragice, deoarece, românii din stînga Dunării, și, mai ales, cei din Transilvania îl pomenesc pe împărat în cîntecele lor pînă în vremea în care trăiește autorul *Cronicii*. Dacă a mutat o parte din populație și legiunile la sud de Dunărea „Mie mi se vede — spune Șincai — că împăratul Avrelian n-au voit alta prin trecerea unei părți a coloniei de-a dreapta Dunărei, fără numai că să-și facă și pomenire și să împodobească țeara, din carea era prăsit.”

Încă o dovadă în ochii lui Șincai, că împărăția n-a pierdut Dacia, o constituie luptele date cu bastarnii și goții. Referindu-se la luptele pe care împăratul Probus le duce cu oaste acestor neamuri în anul 279, istoricul transilvănean consideră că ele „lăcuia sau într-o parte a Daciei — cei-Vechi, sau dincolo de dînsa, peste Nistru; așadară — conchide Șincai — romanii pînă acum nu perduse Dachia Veche, sau, de au fost și perdut vro parte din dînsa, în anul acesta iarăș o-au dobîndit înapoi.” Luptele duse de romani cu sarmății sau alte neamuri germanice în secolul al IV-lea sînt localizate în răsăritul Daciei. Abia spre sfîrșitul acestui secol și pentru secolul următor, Șincai consideră că unele neamuri germanice stăpînesc Transilvania iar hunii, teritoriile aflate în afara arcului carpatic; dar aceasta nu înseamnă că Șincai desparte istoria Daciei nord-dunărene de cea a imperiului. Anul 602 este considerat ca fiind ultimul an în care imperiul a stăpînit Dacia. Dealtfel, așa cum s-a văzut atunci cînd s-a vorbit despre conținutul *Supplex*-ului, din secolul al VII-lea se consideră că românii au reușit să se elibereze de sub stăpînirea migratorilor și să alcătuiască formațiuni politice proprii. Șincai nu-și va restrînge relatarea numai la ceea ce se petrece în nordul Dunării. În concepția sa, românii trăiau și la nord

și la sud de fluviu, istoria românilor trebuie să cuprindă, organic, faptele întregului neam. Din acest punct de vedere, Șincai se detașează net de toți istoricii noștri mai vechi, care n-au înțeles viziunea largă a istoricului transilvănean. Cei mai mulți au tratat istoria românilor din Dacia (Mihail Kogălniceanu, A.D. Xenopol) titlul lucrărilor acestora indicând aria geografică a romanității care formează obiectul scrierilor istorice.

După Șincai, primul istoric care va stabili o strinsă legătură între istoria romanității de pe ambele maluri ale Dunării a fost N. Iorga. Atît în sinteza sa de istorie a românilor editată în limba germană cît și în marea sinteză scrisă în limba română spre sfîrșitul vieții sale, N. Iorga acordă un spațiu foarte mare perioadei cuprinsă între anii 275—600, istoria noastră confundîndu-se în concepția sa cu cea a Imperiului nu numai pe plan lingvistic, și rasial, dar și pe acela al instituțiilor. Demonstrația lui N. Iorga este bazată pe o variată și bogată bibliografie, afirmațiile sale fiind susținute de documente sau de rezultatul cercetărilor făcute pînă în anul 1936, în domeniul unor discipline ajutătoare istoriei. Ceea ce intuise și gîndise Șincai nu constituia așa dar o viziune insolită a istoriei noastre, din prima jumătate a mileniului întii, chiar dacă timp de aproape un secol și jumătate istoriografia noastră se orientase pe un alt făgaș decît acela indicat de istoricul transilvănean. A trebuit să apară personalitatea excepțională a lui N. Iorga pentru a confirma justetea unei concepții și pentru a demonstra că este posibilă tratarea istoriei noastre în conexiune cu aceea a Imperiului și a întregii romanități orientale.

Întîlnim în *Cronica* lui Șincai o interpretare originală în legătură cu relațiile româno-bulgare. Deoarece bulgarii s-au așezat în sudul Dunării peste o populație românească, se face și istoria acestui popor, țării bulgari fiind considerați ca suverani ai românilor („Crum craiul bulgarilor și al românilor...“), Șincai fiind convins că romanitatea nord-dunăreană a fost întărită de bulgari prin strămutarea unei populații românești din sudul Dunării, în anul 813.

Deoarece Engel credea că la începutul secolului al IX-lea românii au migrat la nord de Dunăre, Șincai precizează: „Greșește așadar prea vestitul Engel (vechi prietenul meu), cînd vrea să arate că pre români bulgarii i-au trecut în Dacia-veche, pentru că românii cei din

Dachia Veche lăsați de Avrelian numai cît s-au sporit cu reducerea prim bulgari a celor de dinsul trecuți în Dachia- cea Noao". Se cuvine să amintim că și alți istorici au considerat, pornind de la afirmațiile lui Engel, că românii au migrat la nord de Dunăre, în secolul al IX-lea. Este meritul lui Șincai de a fi încercat să răspundă, folosind argumente de bun simț, unei asemenea teze care contesta continuitatea romanității nord-dunărenă. Ceea ce este surprinzător este faptul că Engel și Șincai n-au stabilit nici o legătură între faptele petrecute în anul 813 și 837, deși în *Cronică* sînt reproduse relatările cronicarilor bizantini referitoare la episodul strămutării unei populații românești din sudul în nordul Dunării, dar și la reîntoarcerea acestora la casele lor. Mutăți în anul 813 la nordul Dunării, după cum spune Simeon Magister, sau numai pînă la Dunăre, cum considera Leo Grammaticus, (vezi *Izvoarele istoriei României*, vol. II, București, 1970, p. 630—631 650—659) românii sau macedonenii cum spune Leo Grammaticus (este vorba, de fapt, tot de o populație românească) au trimis pe conducătorul lor la împăratul Theofil ca să-i ceară sprijin pentru a se reîntoarce în patrie. Bizantinii au trimis corăbii pe Dunăre și deși bulgarii i-au chemat în ajutor pe unguri, ca să împiedice repatrierea românilor mutați de Crum la nord de Dunăre, n-au izbutit. Despre reîntoarcerea acestora vorbește și Chedrenos, alt cronicar bizantin. Ce se desprinde din aceste fapte? Mai întîi, că nu are loc o migrare a populației românești de la sud la nord de Dunăre. În al doilea rînd, cei zece mii-douăsprezece mii de oameni strămutați de Crum în nordul fluviului nu a dus la consolidarea romanității din Dacia cea Veche, pentru că aceștia au revenit la vetrele lor după 24 de ani. În al treilea rînd, și acesta este aspectul cel mai important atunci cînd se discută continuitatea poporului nostru, orice schimbare demografică este consemnată de izvoare, chiar și atunci cînd este vorba de numai cîteva mii de oameni ca în cazul relatat mai înainte. Această constatare are darul să infirme teoriile imigraționiste pentru că se pune întrebarea legitimă: cum se face că izvoarele istorice păstrează o tăcere desăvîrșită despre migrarea unui întreg popor — poporul românesc, cel mai numeros din sud-estul Europei — cînd vedem că sînt sepsibile la orice schimbare demografică și menționează și urmăresc cu pasiune odiseea cîtorva mii de oameni?

O altă problemă care-l pasionează pe istoricul nostru este aceea referitoare la momentul delimitării etnice între români și greci, în cadrul Imperiului de răsărit, observațiile sale fiind judicioase, dintre acestea amintind pe aceea potrivit căreia grecii fără ajutorul românilor „n-au putut moșteni gloria sau slava strămoșilor noștri“.

Urmărind situația românilor din sudul Dunării, Șincai pune în valoare primele mențiuni ale cronicarilor bizantini, combatându-l pe Eder care-i considera pe români ca o populație de păstori nomazi, deși, potrivit aceluiași izvoare, românii — observă Șincai — „au avut lăcașuri și orașe, cu mult mai vestite decât sașii din Ardeal“. Demonstrând netemeinicia tezelor despre nomadismul populației românești din sudul Dunării, istoricul transilvănean subliniază unitatea românilor de pe ambele maluri ale fluviului în timpul luptelor care au dus la crearea țaratului româno-bulgar al Asăneștilor, pune în valoare diplomele papale din care reiese clar originea românească a lui Ioniță Caloianul, personajul care întrunește admirația fără rezervă a istoricului, numele lui regăsindu-se în particula Io din titulatura domnilor români, o dovadă „ca să mărturisescă că noi românii care sîntem de-a stînga Dunărei, măcar că grecii ne-au poreclit schytc și comani, tot de-un neam sîntem cu românii cei de-a dreapta Dunării.“

Definirea naturii relațiilor dintre români și unguri este una din problemele care-i preocupă în cel mai înalt grad pe reprezentanții Școlii Ardelene. Ei știau că unul dintre argumentele folosite de nobilimea maghiară pentru a contesta drepturile românilor era și acela că ungurii au cucerit Transilvania cu sabia, ceea ce, în concepția feudală, reprezenta o justificare a tuturor acțiunilor cuceritorilor.

Supplex Libellus Valuchorum este respins de contele Samuil Teleki deoarece, românii, deși sînt cei mai vechi locuitori ai țării, au fost cucerii cu sabia; de aceea, nu au avut și nu pot avea drepturi egale cu alte națiuni. Reprezentanții Școlii Ardelene invocă la rîndul lor dreptul natural, idee nouă, care aparține secolului al XVIII-lea și, mai ales, ideea contractului social, a înțelegerii bilaterale dintre români și unguri. Așa cum sublinia D. Prodan raționamentul lor „se mișcă pe linia noilor idei chiar dacă pornește de la «dovezi» adînci medievale“. Prima și cea mai interesantă dintre dovezi era oferită de cronică lui Anonymus în care se arată că românii, după moartea lui Gelu, de bună

voie, întinzînd dreapta ungarilor, l-au recunoscut domn pe Tuhutum. Textul lui Anonymus constituie o dovadă că românii n-au fost cucerîți cu sabia, n-au avut un statut juridic care să-i deosebească de unguri. Acest adevăr este ilustrat mai ales de un document din anul 1437, document publicat de Pray și folosit în argumentarea drepturilor românilor în *Supplex Libellus Valachorum* în care se spune: „Paul cel Mare de Vajda Haza, stegarul obștii locuitorilor țării unguri și români din părțile Transilvaniei“ (*Paulus magnus de Vajda-Haza vexillifer Universitatis Regnicolarum Hungarorum et Valachorum in Partibus Transylvanicis*). Potrivit documentului citat, pînă la anul 1437, românii s-au bucurat de același statut juridic ca și ungurii. Șincai caută să demonstreze că nici înțelegerea dintre nobili, sașii și secuii din 1438, înțelegere cunoscută sub numele de *Unio Trium Nationum* nu are nici o dispoziție discriminatorie față de români, ci numai față de cei „proști“, adică pentru țărănimea aservită, deci documentul în sine nu are decît un caracter de clasă, nu și național. Este un mare merit al lui Șincai de a fi definit caracterul înțelegerii din 2 februarie 1438, iar demonstrația sa pornește de la faptul că românii nu sînt menționați în mod special, deoarece unii erau nobili și sînt incluși în noțiunea generală de „nobil“ pe care o folosește documentul. Acest lucru este mărturisit de documentul dat de regele Ungariei lui Ugrinus în anul 1291, în care se arată că nobilii români l-au asistat pe rege la adunarea de la Alba Iulia, alături de nobilii unguri, de sași și de secui, dovadă că nobilii români aveau aceleași privilegii și îndatoriri ca cei de alt neam.

Un argument că prin „nobili“ se înțeleg și nobilii români este și credința lui Șincai, bazată pe fapte, că cei mai mulți nobili din Transilvania sînt români la origine. În afară de aceasta, o serie de nobili români ajung după anul 1438 la mari demnități în Transilvania și în cadrul regatului ungar — printre cei citați figurînd Iancu de Hunedoara și Nicolae Olahus — dovadă că *Unio Trium Nationum* nu înseamnă negarea drepturilor egale pe care le aveau românii cu ungurii.

Diferențierile dintre români și unguri se fac mai tîrziu, odată cu publicarea *Aprobatelor*, ignorîndu-se și încălcîndu-se vechile legi ale principatului.

Istoria medievală îi oferă lui Șincai posibilitatea să pună în valoare o serie întreagă de documente necunoscute, unele dintre ele de o excepțională importanță, cum este Diploma Ioaniților din anul 1247 în care sînt menționate voievodate și cnezate românești pe cele două versante ale Carpaților meridionali, sau la sud de acești munți. Avînd în vedere confuzia care caracterizează unele izvoare pe care le-a folosit în redactarea istoriei secolelor XIII—XIV, era firesc ca istoricul să comită unele erori, cum este aceea referitoare la anul întemeierii Țării Românești, anul 1215 fiind socotit ca an de început al statului feudal românesc dintre Carpați și Dunăre, cu toate că Engel se îndoia de valoarea izvorului utilizat, iar diploma din 1247 consemna prezența a patru formații politice în același spațiu. Deși acceptă coborîrea lui Negru Vodă și a lui Dragoș de dincolo de munți, Șincai considera că descălecatul nu înseamnă colonizarea cu români din Transilvania a spațiului extracarpatic, ci refugiarea unor căpetenii cu cetele lor.

Explicarea numelui Țării Românești îi furnizează lui Șincai prilejul de a combate teoria lui Engel, după care, grecii i-au spus Ungrovlahia deoarece era provincie ungurească. Istoricul român arată, pe bună dreptate, că grecii au numit Țara Românească Ungrovlahia pentru a o deosebi de Valahia cea Mare, din Țesalia. Reproducînd informații și documente necunoscute pînă atunci, completînd în mod substanțial cunoașterea trecutului neamului nostru, Șincai combate în continuare tezele cronate formulate de Eder și alți istorici în legătură cu istoria noastră medievală. Respinge ideea subordonării domnilor români față de regii Ungariei sau Poloniei, tratatele încheiate de aceștia avînd caracterul unor alianțe. Ca argumente, pe lângă victoriile obținute de unii domni români asupra vecinilor, istoricul arată că niciodată regii Ungariei sau Poloniei n-au revocat și nici n-au numit un domn în scaunul Țărilor Românești, așa cum se proceda cu marii demnitari ai regilor respectivi, după cum, în relațiile dintre cele două părți, regii au trimis soli și au porunci cum s-ar fi căzut s-o facă în cazul în care domniile ar fi fost niște simpli vasali.

Pe linia unei gândiri iluministe, se încearcă o explicație a decăderii țărilor românești, începînd cu jumătatea secolului al XVI-lea și tot prin prisma ideologiei iluministe se vede rezolvarea situației țărănimii,

reforme lui Iosif al II-lea contribuind, după opinia istoricului transilvan, la îmbunătățirea soartei iobagilor români.

Față de biserică el manifestă foarte multe rezerve. Papalitatea se face vinovată pentru încercările expansioniste pe care regatul ungar le face în secolul al XIII-lea, când se încearcă cotopirea teritoriilor locuite de români în afara arcului carpatic, papa Leon al XI-lea este vinovat de izbucnirea răscoalei țărănești conduse de Gheorghe Doja, iar propaganda catolică de la sfârșitul secolului al XVI-lea, prin care se urmărea catolicizarea țărilor românești, este condamnată cu multă asprime. Istoricul atrage atenția cititorului că toate acestea n-au pornit dintr-o nevoie spirituală, ci din dorința de a supune țările române scaunului pontifical.

Se ridică împotriva puterii lumești pe care papii au năzuit să o cucerească; sînt aspru criticați principii calvini din Transilvania care i-au asuprit pe români și spiritual și social, iar unirea bisericii românești din Transilvania cu Roma este considerată ca o înșelătorie din partea catolicilor, (interpretare echivalentă cu un atac mascat la adresa politicii imperiale), românii rămînînd „cu buzele drimboiate“, neobținînd, adică, mai nimic. Ar fi avut multe de spus împotriva unirii și a celor care au profitat de pe urma ei, dar așa cum ține el însuși să-l avertizeze pe cititor „aș putea mai multe cuvînta, dară mă tem de limbile cele clevetitoare și de creierii cei goli, carii lezne ar putea stîrni despre mine ce nici gîndesc“. Acest avertisment e de natură să-l prevină pe cel care studiază și judecă gîndirea istorică a autorului *Cronicii* că multe dintre gîndurile acestuia nu au fost formulate, iar altele au fost expuse cu prudența cuvenită pentru a nu aduce și alte prejudicii unui om împotriva căruia și așa s-au înverșunat autoritățile.

Comparată cu ceea ce se realizează în domeniul istoriografic în Moldova și Muntenia, *Cronica* ne apare ca o operă grandioasă în cuprinsul căreia autorul se străduiește să dea o explicație problemelor controversate, să lămurească părțile deloc sau foarte puțin cunoscute din istoria noastră. Chiar dacă uneori Șincai s-a înșelat în interpretarea pe care o dă unor evenimente, aceasta nu scade cu nimic meritele

excepționale pe care le are monumentul pe care l-a ridicat neamului său, istoria fiind prin definiție o știință a acumulărilor, a adâncirii cunoașterii noastre din perspective noi pe care le impune descoperirea unor documente necunoscute sau mentalitatea generației în care trăiește istoricul.

✓ *Cronica* este o operă de afitudine, o armă de luptă împotriva denigratorilor poporului român, dar și o operă menită să resuscite demnitatea unui neam și conștiința unității sale spirituale și naționale

MANOLE NEAGOE

TABEL CRONOLOGIC

1754 Se naște Șincai la Rieul-de-Cîmpie, în comitatul Turda.
La *21 octombrie* sînt inaugurate școlile românești din Blaj.

1757 Dimitrie Eustatievici alcătuiește prima gramatică a limbii române, care, din păcate, nu va fi tipărită decît în anul 1969.
5 noiembrie La Rossbach, armata franceză este înfrîntă de Frederic al II-lea (Războiul de 7 ani).

1762 *15 aprilie* Maria Tereza emite decretul prin care este înființată „miliția națională grănicerească”. Ca urmare a decretului imperial se înființează la Năsăud Regimentul al II-lea românesc, iar la Orlat Regimentul I românesc. Celor înrolați în aceste regimente li se promitea scutirea de sarcinile publice și de cele iobăgești.

Apare *Contractul social* de J.J. Rousseau, lucrare în care se teoretizează principiul suveranității poporului.

1763 Deoarece municipalitatea Bistriței încercă să exercite drepturi feudale asupra unor sate din rîndul cărora fuseseră recrutați soldați pentru Regimentul al II-lea românesc, are loc o răzvrătire a soldaților împotriva ofițerilor, răzvrătire reprimată prin executarea a patru grăniceri, considerați ca instigatori la nesupunere. Alți cincisprezece grăniceri sînt lătuți cu vergi.
Prin tratatul de la Paris, la *10 februarie*, Franța cedează Spaniei

Louisiana iar Angliei Canada, Dominica, Grenada, Tobago și litoralul senegalez.

1764 16 martie Este emisă patenta imperială prin care românii grăniceri sînt declarați liberi, iar municipalitatea Bistriței este constrinsă să renunțe la pretențiile ei asupra districtului Rodnei. Inochentie Micu este ales episcop cu șaptezeci și două de voturi dar Curtea de la Viena îl numește pe Atanasie Rednic care obținuse numai cinci voturi.

1766 Șincal se înscrie la Colegiul reformat din Tirgu Mureș, unde învață, timp de doi ani, limba latină și ungurească; printre profesori se remarcă Al. Kovásznai pe care istoricul transilvănean îl califică *vir doctissimus*.

1768 23 septembrie. Se stinge din viață, la Roma, în vîrstă de 76 de ani, Inochentie Micu.

30 octombrie Izbuiește războiul ruso-turc care se va desfășura pe teritoriul Moldovei și Dobrogei, afectînd interesele economice și politice ale celor două țări românești.

Genova vinde Franței insula Corsica.

1771–1770. Este tradus în românește *Le tocsin des rois aux souverains de l'Europe* și *Traduction du poème de Jean Plokoř, conseiller de Holstein sur les affaires présentes*, de Voltaire, scrieri politice în care este lăudată Ecaterina a II-a, iar statele europene sînt îndemnate să sprijine lupta pentru eliberarea creștinilor de sub stăpînirea turcească.

1772 Șincal se înscrie la Gimnaziul piariștilor din Bistrița, unde studiază limba germană și absolvă clasa de retorică.

La Blaj este înființată catedra de filozofie; Samuil Micu predă primul curs de etică.

24 iulie—22 martie Congresul de pace de la Focșani, unde delegații celor două țări românești cer unirea Moldovei cu Țara Românească și garantarea independenței lor de către Austria, Rusia și Prusia.

1774 Șincai este primit la mănăstirea din Blaj încredințându-i-se cursul de retorică și poetică la școala românească.

La propunerea episcopului Grigore Maior, Șincai pleacă la Roma, la Colegiul de Propaganda Fide, împreună cu Petru Maior și Ioachim Pop.

Din acest an, ni s-a păstrat un manuscris intitulat *Cosmografie, adecă izvodirea lumii, care acum întâiu s-au scris românește...* Banul Mihai Cantacuzino scrie *Istoria politică și geografică a Țării Românești din cele mai vechi timpuri pînă la 1774.*

21 iulie Se încheie tratatul de pace între ruși și turci, iscălirea acestui act făcîndu-se în satul Kuciuk-Kainargi. Prin acest tratat, se recunoaște independența tătarilor, libertatea pentru vasele de comerț în Marea Neagră și în strimtori. Turcia cedează Rusiei cetățile Azov, Ienikale, Kertch, și Kimburun ca și o fișie de pămînt între Nipru și Bug. Rusia se obliga să-și retragă trupele de pe celelalte teritorii cucerite în timpul ostilităților, între acestea aflîndu-se și țările române. Prin tratatul de la Kuciuk Kainargi, țările noastre erau scutite de haraciul pe timp de doi ani, iar, după aceea, haraciul urma să se plătească din doi în doi ani, fără ca Poarta să mai ceară și alte contribuții. Rusia căpăta dreptul de a interveni la Poartă în probleme privind țările române.

1775 Șincai realizează primul volum de documente referitoare la istoria poporului român.

7 mai Poarta recunoaște ocuparea Bucovinei de către trupele austriece.

8 aprilie Izbucnește Războiul pentru independență al statelor americane împotriva Angliei. Peste zece zile, armatele coloniștilor înfrîng armatele engleze la Lexington și Concord.

1778 Samuil Micu scrie *Brevis historica notitia originis et progressu nationis Daco-Romanae seu ut quidam barbaro vocabulo appellant Valachorum, ab initio usque ad seculum XVIII, pe*

care autorul o rezumă în românește cu titlul *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, lucrare tipărită abia în anul 1963.

Franța încheie un tratat de alianță cu Statele Unite, trimițând în ajutor o flotă. Printre cei care se ilustrează în luptele din America este și marchizul de La Fayette.

- 1779 Întorcându-se spre țară, Șincai rămîne la Viena unde urmează cursurile Colegiului Sfînta Barbara despre „dreptul natural, dreptul ginților și dreptul eclesiastic” ca și metoda de a conduce școlile naționale.

Samuil Micu publică la Viena *Carte de rogacioni pîntru evlaviază homului chrestin* demonstrînd că limba română poate fi scrisă și tipărită cu caractere latine.

- 1780 Șincai tipărește la Viena împreună cu Samuil Micu *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, prima gramatică a limbii române tipărită, în care se demonstrează latinitatea acestora ca vocabular și structură gramaticală. În prefața scrisă de Șincai se discută originea limbii și a poporului român.

În timpul șederii sale la Viena, Șincai scrie *Dialog despre români*, pe care vroia să-l publice odată cu *Elementa linguae*. Respins de cenzură, manuscrisul *Dialogului* nu ni s-a păstrat.

Este promulgată culegera de legi *Pravilniceasca Condică* de Alexandru Ipsilanti.

- 1782 9 aprilie Șincai este numit catihet al Școlii normale românești; la 15 octombrie, devine directorul școlii, iar la puțin timp după aceasta, este numit din partea guvernului din Sibiu, directorul școlilor naționale românești din Transilvania, funcție în care va rămîne doisprezece ani.

24 mai Incidentul de la Cîmpeni. Țăranii din Cîmpeni, Bistra, Vidra și de pe Rîul Mare destupă buțile cu vin ale arendașilor.

Ca represalii cinci țărani sînt condamnați la moarte iar ceilalți sînt obligați să plătească de douăzeci și trei de ori valoarea vinului vărsat.

Deși Ignatie Darabant cîștigă alegerea cu un număr covîșitor de voturi, Iosif al II-lea numește episcop pe Ioan Bob, la 21 octombrie. Instalarea lui Bob se va face abia în 1784.

1783 Șincai tipărește la Blaj mai multe cărți pentru uzul școlilor românești: *ABC sau Alphavit pentru folosul și procopseala școalelor celor normălești a neamului românesc; Catehismul cel Mare*. În prefață, autorul arată că s-a străduit să aleagă cuvintele cele mai potrivite „după cum pre unele locuri mai bine vorbesc românește de cît pre altele” pentru ca „se se îndrepte și se se sporească și limba noastră, precum și a altor neamuri”; *Prima principia latinac grammatices...* primul manual românesc pentru învățarea limbii latine; la Sibiu apare *A B C sau Bucovină*.

Petru Maior alcătuiește lucrarea de drept canonic *Procanonul* în care este criticat clerul superior și unirea cu biserica Romei. **1784 31 ianuarie** Iosif al II-lea hotărăște acceptarea în regimentele românești de grăniceri a locuitorilor din satele învecinate. Ca să scape de iobăgie, românii vor să se înscrie în masă, fapt care-l determină pe Iosif al II-lea să-și anuleze hotărîrea.

1 aprilie Horea este primit de împărat. Demersurile sale sînt întîmpinate cu ostilitate.

31 octombrie Adunarea de la Mesteacău a țăranilor din Zarand, Hunedoara și Munții Abrudului. Crișan le spune că Iosif al II-lea i-a îngăduit lui Horea să-i conducă la Hunedoara pentru a se înrola.

2 noiembrie Se declanșează marea răscoală țărancească sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan. Sînt atacate curțile nobiliare, este ocupat Chiapenii apoi Abrudul. Se încearcă să se cucerească Deva, dar răsculații sînt respinși. Țăranii cer desființarea nobilimii și împărțirea averii acestora.

12 noiembrie Cloșca încheie armistițiul de la Tibru cu colonelul Schultz. Alte cete de țărani îi urmează exemplul.

21 noiembrie Iosif al II-lea ordonă reprimarea răscoalei. Țăranii obțin victorii la sfârșitul lunii noiembrie, dar sînt înfrinți în zilele de 7—8 decembrie.

27 decembrie Horea și Cloșca sînt prinși și închiși la Alba Iulia.

1784 Șincai, Petru Maior și Samuïl Micu cer să părăsească ordinul călugăresc. Se aprobă cererile lui Șincai și Petru Maior.

1785 Apare la Blaj *Indreptare către aritmetică*.

28 februarie Horea și Cloșca sînt executați prin tragerea pe roată. Crișan se spinzurase, între timp, cu nojițele de la opinci.

22 august Este promulgată patenta imperială prin care se desființează iobăgia în Transilvania.

1787 Se tipărește, la Rîmniceu Vilcea, *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduieilor gramaticii românești* de Ienăchiță Văcărescu.

24 august Poarta declară război Rusiei. Deoarece Iosif al II-lea avea un tratat cu țarina Ecaterina, declară și el războiul Porții la 9 februarie 1788. Luptele se vor desfășura pe pămîntul țărilor românești.

1789 Izbucnește revoluția franceză.

5 mai Adunarea statelor generale. 17 iunie reprezentanții stării a treia se proclamă Adunare Națională, transformîndu-se la 9 iulie în Adunare Națională Constituantă.

14 iulie Este luată cu asalt Bastilia, simbolul oprimării feudale.

26 august Adunarea Națională Constituantă adoptă „Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului” în care se formulează idealurile sociale și politice ale burgheziei.

1790 La Iași, apare *Courier de Moldavie*.

21 decembrie Se deschide Dieta Transilvaniei la Cluj, dezbaterile ținînd pînă la 9 august 1791. Este alcătuită din șase sute șaptesprezece persoane — nobilimea fiind reprezentată de trei sute cincizeci de nume. Ungurii și secuii formau 90%, sașii 10%. Ro-

mânii au un singur reprezentant: episcopul Ioan Bob ales în numele împăratului. Cu această ocazie, sînt abolite reformele făcute de Iosif al II-lea și reactualizată constituția celor trei națiuni privilegiate, se reafirmă dreptul nobilimii la insurrecție. Este limitată puterea împăratului în Transilvania, secuii și sașii își recapătă vechile libertăți, sînt înlăturate aproape toate libertățile acordate țăranilor. Stricarea vechilor hotărîri a dus, după părerea nobililor, la răscoala lui Horea, spectrul acesteia domină discuțiile din dietă, justificînd măsurile care se iau împotriva românilor. Sînt destituiți funcționarii români sub acuzația că ar fi sprijinit răscoala lui Horea.

1791 4 august Se încheie pacea dintre Austria și Turcia la Siștov. Deși obținuse victorii în anul 1791, Austria dorește pacea din pricina evenimentelor care au loc în Franța. Prin pacea de la Siștov, Poarta ceda Austriei cetatea Orșova și o fișie de pămînt în Croația; în schimb, trupele austriace se retrag din Țara Românească.

La 1 martie este trimis un memoriu la Curtea imperială din partea clerului greco-catolic, prin care se cer libertăți pentru toată națiunea românească pe baza dreptului natural și ca o răsplată pentru sarcinile pe care le îndeplinește față de guvern, pentru contribuția românilor la alcătuirea oastei (ei reprezentau trei pătrimi).

Martie Este alcătuit un nou memoriu în numele națiunii române la redactarea căruia își aduc contribuția cei mai de seamă intelectuali români din Transilvania: Samuil Micu, Ioan Piuariu-Molnar, Ignatie Darabant, Iosif Mehesi, Gheorghe Șincai, Petru Maior și alții. În acest memoriu, cunoscut sub numele de *Supplex Libellus Valachorum* se cere restabilirea drepturilor națiunii românești, aducîndu-se argumente de ordin istoric: cea mai veche și statornică națiune a principatului, descinzînd din coloniile aduse de Traian, colonii care rezistă năvălirilor, români reușind să constituie principate independente înainte de venirea ungurilor. Aceștia n-au cucerit Transilvania cu forța ci în urma înțelegerii dintre cele două națiuni — ungară și română — care

se bucură de drepturi egale pînă în secolul al XVII-lea, cînd a introduce în legile țării, în mod fraudulos, articole de legi discriminatorii față de națiunea românească. Recunoașterea drepturilor și libertăților națiunii românești este justificată de preponderența elementului etnic românesc: din un milion șapte sute de mii de locuitori, un milion sînt români (conscriptia din 1787). Populația cea mai numeroasă, românii suportă proporțional mai multe sarcini publice decît celelalte națiuni. În comitatele, orașele cu populație majoritară românească numirile să fie românești, iar slujbașii să fie aleși proporțional cu numărul fiecărei națiuni. Împăratul și Dieta Transilvaniei resping cererile drept ale românilor.

Supplex Libellus Valachorum este tipărit de Ioan Piuaru-Molnar și de sasul I.C. Eder, acesta din urmă însoțind textul cu note critice prin care respinge argumentele aduse de români. Notele lui I. C. Eder vor provoca replica corifeilor Școlii Ardelene: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior.

În luna iunie sau iulie este înaintat împăratului un alt memoriu al românilor semnat de „întreaga națiune românească din marele Principat al Transilvaniei”. Invocîndu-se vechimea națiunii românești și numărul ei — cam două treimi din populația principatului — petiționarii solicită numirea funcționarilor proporțional cu numărul populației.

Își începe domnia Francisc I (1791—1835), în timpul căruia se introduce un regim de aspră cenzură și se dezvoltă poliția secretă cu scopul de a preveni și suprima orice manifestare spirituală sau socială potrivnică stării de fapt din Imperiu.

Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri, alcătuită de Samuil Micu, lucrare ce rămîne în manuscris.

20—21 iunie Ludovic al XVI-lea încearcă să fugă din Franța, dar este prins la Varennes.

1792 9 ianuarie Se încheie pacea de la Iași dintre ruși și turci. Deși rușii obținuseră mari victorii prin Suvorov, Kutuzov și

Repin cucerind Ismailul, Măcinul și Babadagul, pacea se încheie numai prin cucerirea unui teritoriu cuprins între Bug și Nistru, a Kubanului și Anapei. Referitor la țările noastre, rămânau în vigoare dispozițiile din tratatul de la Kuciuk-Kainargi.
26 aprilie Rouget de Lisle compune *La Marseillaise* — cîntecul care simbolizează revoluția.

10 august Insurecția națională. Ludovic al XVI-lea este arestat.

20 septembrie Trupele revoluționare cîștigă asupra prusacilor victoria de la Valmy. A doua zi, Convenția Națională abolește monarhia și proclamă republica.

1793 21 ianuarie Ludovic al XVI-lea este executat pe eșafod.

5—6 aprilie Este creat Comitetul Salvării Publice.

27 iulie Maximilien Robespierre este ales membru al Comitetului Salvării Publice.

29 august Englezii ocupă Toulonul.

19 decembrie Se eliberează Toulonul. În timpul luptelor Napoleon Bonaparte se remarcă și este avansat la gradul de general de brigadă.

23 ianuarie Rusia și Prusia decid a doua împărțire a Poloniei, Rusia luînd voievodatele Kiev, Volinia și o parte din voievodatul Vîlno, iar Prusia orașele Toruń, Poznań și Gdansk.

1794 24 iunie Bob cere guvernului Transilvaniei anchetarea lui Șincai.

24 august Șincai este arestat de vicecomitele Gyujtó Sandor, cumnatul lui Bob.

La Iași, apare *Critul și Andronius* de Baltasar Gracian, tălmăcit din limba greacă de Iacov Stamate.

La Sibiu tipograful Petru Barth editează *Istoria a Alexandrului celui Mare din Machedonia*.

26 iunie Armatele revoluționare franceze repurtează victoria de la Fleurus și ocupă Belgia.

27 iulie (9 Thermidor) Este arestat Robespierre, după ce și el arestase și ghilotinase pe Danton și partizanii acestuia.

28 iulie Este ghilotinat Robespierre.

1795 18 - 23 iunie Șincai este judecat, la intervențiile repetate ale familiei sale, de către un tribunal nobiliar și fiind găsit nevinovat a fost achitat. Bob refuză să-l despăgubească pentru casa și lucrurile pe care i le luase lui Șincai, restituind doar o parte din ceea ce datora și numai la intervenția guvernului.

3 ianuarie A treia împărțire a Poloniei între Austria, Rusia și Prusia (ultima aderă la tratat la 24 octombrie).

1796 Șincai merge la Viena unde înaintează două memorii curții imperiale, solicitând reintegrarea sa în postul de director și despăgubiri pentru daunele materiale suferite în timpul destituirii. Memoriile sînt trimise Cancelariei aulice transilvănene. Răspunsul acesteia este negativ, consfințind înlăturarea petiționarului din învățămînt „din cauza lipsei sale de moralitate”.

Napoleon Bonaparte repurtează în nordul Italiei mai multe victorii asupra armatelor austriece la Montenotte (12 aprilie), Millesimo și Mondovi (21 aprilie), Castiglione (5 august), Arcole (11 - 17 noiembrie).

1797 Șincai dorește să reintre în ordinul călugăresc dar cele două cereri ale sale sînt respinse de Bob. În toamnă, cere guvernului un post de traducător și, deși știa perfect mai multe limbi, cererea lui este respinsă pe motiv că nu este „pregătit pentru postul solicitat”. Nereușind să ocupe o funcție publică, se retrage la curtea contelui Vass. unde se ocupă cu învățătura celor trei copii ai contelui și cu administrarea bunurilor acestuia.

Napoleon Bonaparte înfrînge o nouă armată austriacă la Rivoli (14 ianuarie).

Armistițiu franco-austriac la Leoben (16 aprilie). Hoche înfrînge armata austriacă la Neuwied (18 aprilie) și la 18 octombrie, se încheie tratatul franco-austriac de la Campoformio.

Austria recunoaște cucerirea Belgiei și Republica Cisalpină creată de Napoleon în nordul Italiei.

1798 Se formează Coaliția a II-a împotriva Franței revoluționare. Napoleon organizează campania din Egipt. Obține victoria de la Piramide (21 iulie), dar flota franceză este scufundată de amiralul englez Nelson la Abukir (1 august), izolind de Franța armata aflată în valea Nilului.

1799 Armatele franceze de pe Rin și din Italia sînt înfrinte de arhiducele Carol și generalul rus Suvorov.

25 iulie. Napoleon bate o armată turcă debarcată de flota engleză la Abukir, după care revine, pe o singură corabie în Franța. La 18 brumar (9–10 noiembrie), Napoleon înlătură forma de guvernămînt a Directoratului cu Consulatul — cei trei consuli fiind Napoleon, Sieyès și Roger Ducos. În decembrie, Napoleon devine prim consul pe zece ani.

1800 Ioan Budai-Deleanu încheie într-o primă formă redactarea *Tiganiadei*.

Ioan Piniariu-Molnar traduce și publică lucrarea francezului Millot: *Istorie universală adevărată de obște, care cuprinde în sine faptele și evenimentele vechi*.

Pasvan-Oglu, pașa de Vidin, pradă Oltenia.

Napoleon trece cu „armata de rezervă” Alpilor și înfringe la Marengo (14 iunie) o armată austriacă.

1801 Pasvan-Oglu jefuiește din nou Oltenia.

Pacea de la Lunéville prin care era reconfirmată stăpînirea Franței asupra Belgiei, regiunilor aflate pe malul stîng al Rinului și dreptul de a se amesteca în afacerile italiene.

1802 Boierii munteni înaintează prin ambasadorul francez de la Viena un memoriu primului consul, Napoleon, cerindu-î protecția împotriva turcilor. Același lucru îl fac și boierii moldoveni care ar fi dorit o constituție pentru Moldova.

Sultanul acordă un hatiserif celor două țări românești, prin care se stabilesc obligațiile acestora față de Poartă și se fixează durata domniilor la șapte ani.

În urma cutremurului din 29 octombrie se prăbușește Turnul Colței.

1803 Șincai revine la Oradea pentru un răstimp de trei luni, gazdă fiindu-i prietenul și protectorul său Ignatie Darabant. Aici, face cunoștință cu cei mai de seamă, intelectuali ai Orăzii — Samuil Vulcan, Ioan Corneli, Nicolae Vitez, poetul Ladislau Nagy și cu Mihail Tertina, prodirătorul gimnaziului. La îndemnul acestuia, Șincai compune *Elegia*, în limba latină într-o versificație corectă, care cuprinde foarte multe date autobiografice. După trei luni cît stă la Oradea, Șincai se duce la Buda, unde îndeplinește timp de șapte luni (noiembrie 1803-mai 1804), funcția de secretar literar a lui Martin George Kovachich, care avea o impresionantă colecție de documente. Șincai pune la punct manuscrisele lui Kovachich destinate publicării, scrie prefețele, colaționează, corectează, din care pricină îi rămâne prea puțin timp, „pentru folosul meu și al nației...”

1804 Șincai reușește să publice *Elegia* în culegerea de versuri îngrijită de poetul Ladislau Nagy și cunoscută sub numele de *Orodias*.

15 mai Șincai intră corector la tipografia Universității din Buda. Avînd asigurată existența, lucrează la redactarea *Cronicii*, citește și culege noi informații în bibliotecile din Budapesta.

Poartă corespondență cu Engel, informîndu-l că a ajuns cu redactarea *Cronicii* pînă la anul 1660.

Dintr-o scrisoare trimisă prietenului său Corneli, aflăm că Șincai scrisese un poem despre Bonaparte dovadă că-l interesa soarta corsicanului.

Septembrie Șincai publică *Epistola* adresată căpitanului de cavalerie Ioan Lipszky, care întocmea o hartă a Transilvaniei, unde demonstrează oportunitatea transcrierii toponimelor românești cu litere latinești, propunînd, cu acest prilej, simplificarea alfabetului chirilic.

Tertina îl îndeamnă să tipărească *Antichrisis Ederina*,

iar colecția de documente să fie publicată ca anexă la volumele istoriei lui Engel, dar Șincai răspunde că e nevoie să fie puse la punct unele texte, trebuie făcute unele investigații, în doi ani opera lui istorică — pe care o numește *Analele daco-romane* — va fi gata de tipar. Solicită sprijin material de la prietenii săi din Oradea pentru tipărirea *Analelor* dar nu primește nimic.

21 septembrie Guvernul numește ca cenzor al tipografiei din Buda pe Samuil Micu.

2 decembrie Napoleon este încoronat împărat al Franței. Izbucnește răscola sîrbilor împotriva stăpînirii otomane.

1805 Într-un volum omagial închinat principelui moștenitor al Imperiului Habsburgic, Șincai publică un poem, scris cu litere latine, sub forma unui dialog între păstorii Oprea și Bucur. În poem, este lăudată perioada de reforme din timpul domniei lui Iosif al II-lea, ca și înființarea Muzeului Național în biblioteca cărnia Șincai poate cerceta documente și cronici, este menționată scumpetea de pe piață din anul 1805.

Samuil Micu se prezintă la tipografie. Șincai, risicînd să rămînă fără slujbă, face un memoriu în care se oferă să facă corectura lui Micu revenindu-i confruntarea traducerilor românești cu originalul grecesc sau slav. Samuil Micu este de acord, invocînd o suferință de ochi, și gestul amical al lui Samuil Micu îi îngăduie lui Șincai să se dedice lucrărilor sale.

Cu acordul lui Samuil Micu și în speranța procurării sumei necesare tipăririi *Analelor*, Șincai publică numai pe numele său *Elementa Linguae Daco-Romanae sive Valachicae*.

La indemnul Angliei, Rusia, Austria, Suedia și Neapole formează coaliția a III-a împotriva Franței care are ca aliați Spania și Statele din Germania de Sud. Armata franceză face să capitu-

leze la Ulm o mare armată austriacă, ocupă Viena și la 2 decembrie, la Austerlitz, înfringe armata austro-rusă. Între timp, la Trafalgar (21 octombrie) flota franceză este distrusă de Nelson.

1806 - Șincai tipărește la Buda: *Povățuire către Economia de câmp pentru Folosul Școalelor Românești, cealor din Teara ungurească și din părțile ei împreunate*; „lucrare adaptată după mai mulți autori ea are totuși un caracter unitar asigurat de competența în materie a autorului”.

În același an, Șincai pregătește pentru tipar și alte lucrări de popularizarea științei: *Istoria naturei sau a firei*, o adaptare după Helmut, scrisă cu litere chirilice, rămasă în manuscris; *Învățătură fircască spre surparea superstiției neorodului*, o adaptare tot după o lucrare a lui H. Helmut -- *Volke Naturlehre* -- a fost tipărită în 1964, fiind considerată de editorii săi ca un monument reprezentativ al iluminismului românesc. Alcătuirea acestor lucrări ne arată creditul pe care-l acordă Șincai instrucției, ignoranța fiind, după părerea iluminiștilor, cauza stării de mizerie. În cele două lucrări, se cuprind noțiuni de fizică, botanică și chimie, explicarea unor fenomene naturale pe temeiul legilor fizice și mecanice etc.

Pe lângă cele două lucrări amintite, ne-a rămas de la Șincai *Vocabularium pertinens ad Tria Regna Naturae*, dicționar care cuprinde numirile plantelor, mineralelor și animalelor.

În mai, moare, la Buda, Samuil Micu. Șincai va cumula și funcția de cenzor până la numirea oficială a unui înlocuitor.

Neapole este ocupat de armata franceză; fratele lui Napoleon, Joseph Bonaparte, este încoronat rege, iar un alt frate, Louis Bonaparte, devine rege al Olandei.

Se formează coaliția a patra (Prusia, Anglia, Rusia). În bătăliile de la Jena și Auerstaedt (14 octombrie) armata prusacă este

zdrăbită. La 21 noiembrie este decretată Blocada continentală cu intenția de a ruina economic Anglia.

Sultanul îl mazilește pe Constantin Ipsilanti, domnul Țării Românești, deoarece întreține strânse relații cu Rusia. Rusia declară război Imperiului Otoman la 22 noiembrie. Constantin Ipsilanti revine la București planuind realizarea unui regat al Daciei în alcătuirea căruia urmau să intre Țara Românească, Moldova și Serbia.

1807 Corneli refuzînd să ocupe postul de cenzor, se face o a doua propunere, recomandîndu-se trei nume: Petru Maior, Mihai David și Alexia Aron. Șincai fusese refuzat de oficialități încă din 1806 pe temelul vîrstei înaintate.

Șincai proiectează tipărirea unui text prescurtat al *Cronicii*, o parte din cheltuieli oferindu-se să le susțină negustorul Dumitru Mociu din Beiuș.

Napoleon cîștigase bătălia de la Eylau (8 februarie) și pe cea de la Friedland (14 iunie).

La Tilsit se încheie tratatul dintre Napoleon și Alexandru I.

13 iunie Petru Maior este numit cenzor la Tipografia Universității.

1808 Șincai publică în *Calendarul* de la Buda o parte de la începutul *Cronicii*: anii 86—169.

Ștefan Margela, boier moldovean, se oferă să suporte cheltuielile tipăririi *Cronicii*, făgăduială neconcretizată.

Primind trei invitații de la fiii contelui Vass, Șincai se retrage, în toamna anului 1809, la moșia acestora de la Sinea (set în Cehoslovacia).

Trupele franceze pătrund în Spania. 2--3 mai, populația Madridului se răscoală împotriva francezilor.

Întilnirea dintre Napoleon și Alexandru I la Erfurt.

1809 28 februarie Șincai redacta, la Sinea, evenimentele anului 1354, ziua în care implinea, după cum notează în *Cronică*, 56 de ani. La 13 decembrie ajungea cu relatarea faptelor la anul 1526.

În *Calendarul* de la Buda apare, în continuare, un fragment din *Cronică*, pînă la anul 264.

Petru Maior publică *Didachii*, adică învățăături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morți.

Se formează coaliția a V-a: Anglia, Austria.

La Wagram 5-6 iulie armata austriacă este înfrîntă de Napoleon. Se semnează tratatul de la Schönbrunn.

1811 18 februarie Revenit la Oradea, Șincai ajunge cu redactarea *Cronicii* la anul 1614; la 22 martie lucra la anul 1647, iar la 29, la 1653, ca în 4 august să ajungă la anul 1713.

2 noiembrie Șincai se adresa în scris episcopului Samuil Vulcan că a terminat de redactat *Cronica daco-românilor*.

1812 6 martie Anton Szerdahellyi, cenzorul din Oradea Mare, aprobă tipărirea *Cronicii* lui Șincai pe teritoriul Ungariei.

Șincai vizitează pentru puțin timp Blajul.

Petru Maior tipărește *Istoria pentru începutul românilor din Dacia*, operă polemică în care autorul răspunde teoriilor tendințioase ale lui Eder, Sulzer și Engel.

În anexe, de același autor sînt tipărite *Dissertație pentru începutul limbii românilor* și *Dissertație pentru literatura cea veche a românilor*.

Ioan Budai-Deleanu încheie versiunea definitivă a *Țiganiadei*, capodopera literară a Școlii Ardelene.

Campania lui Napoleon în Rusia și dispariția „Marei armate”.

1813 La solicitarea tipografului sibian Martin Hochmeister, Șincai prezintă guvernului transilvan, la 2 iunie, manuscrisul *Cronicii: Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum*. La 14 manuscrisul este trimis cenzurii, al cărei șef era episcopul Iosif Mártonfi.

Petru Maior tipărește *Istoria bisericeii românilor atît a acestor din coace, precum și a celor dincolo de Dunăre*.

La Academia domnească din Iași, Gheorghe Asachi deschide o clasă de limba română.

16–19 octombrie În „Bătălia națiunilor” de la Leipzig armata franceză este înfrîntă de armatele Rusiei, Prusiei și Austriei.

1814 5 martie Se dă răspunsul cenzurii la *Cronica* lui Șincai: *Reflexiones in Chronicon Dni Georgii Sinkai*. Opera istoricului transilvănean este considerată ca „periculoasă opiniei publice”, poate incita la agitarea poporului etc.

14 aprilie Guvernul îi răspunde lui Șincai că nu-i aprobă tipărirea *Cronicii*, manuscrisul acestuia fiind confiscat. Adresîndu-se directorului regal al Academiei din Oradea, guvernul își exprima îngrijorarea în legătură cu eventuala tipărire a *Cronicii* — „deoarece lucrarea prezentată de Șincai este foarte periculoasă ordinei publice a Marelui Principat al Transilvaniei”.

Dionisie Ecclesiarhul începe scrierea *Cronografului Țării Românești* de la 1764 pînă la 1815.

6 aprilie Napoleon abdică fiind exilat în insula Elba.

1815 1 martie Napoleon debarcă în Franța.

18 iunie Armata franceză este înfrîntă la Waterloo de armatele anglo-prusace.

22 iunie Napoleon abdică a doua oară și este exilat în insula Sfinta Elena unde va muri la 5 mai 1821.

1816 2 noiembrie Șincai se stinge din viață în satul Sinea de lângă Cașovia (Košice), Cehoslovacia.

Începe la Iași publicarea *Codului lui Callimachi* și tot în acest oraș este prezentat, din inițiativa lui Asachi, primul spectacol în limba română cu piesa *Mirtii și Hloe*.

M.N.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Această ediție antologică a *Cronicii* lui Gheorghe Șincai, continuă publicarea în „Biblioteca pentru toți”, a principalilor reprezentanți ai Școlii Ardelene, pentru a pune la îndemîna cititorilor ceea ce este mai valoros și viabil din operele produse de prima mișcare culturală națională, ce și-a propus și a realizat, în bună parte, sarcinile urgente la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea: istorie națională, gramatici, dicționare cu caracter normativ, în vederea stabilirii unei limbi literare naționale, diferite lucrări de culturalizare, precum și numeroase manuale școlare.

Remarcăm faptul că fiecare din principalii reprezentanți ai Școlii Ardelene (Samuil Micu-Clain, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Budai-Deleanu) și-a propus realizarea parțială sau completă a acestui program. Toți au lucrări istorice și filologice, în care tratează problema originii poporului și a limbii române.

Această ediție selectivă, în trei volume, se întocmește pe baza textului reprodus din *Opere* (volumul I, Editura pentru literatură, București, 1967, volumul al II-lea și volumul al III-lea, Editura pentru literatură, București, 1969; ediție îngrijită și studiu asupra limbii de Florea Fugarin, prefață și note de Manole Neagoe).

EDIȚIILE CRONICII

Prima ediție parțială a *Cronicii* o reprezintă fragmentul publicat la finele *Calendarului de la Buda* pe anul 1808. Îngrijită de Șincai, ea ne-a folosit la transcrierea chirilicelor manuscrisului.

A doua ediție, tipărită la Iași, în 1843, reproduce o copie manuscrisă. Este un volum de 504 pagini, de la începutul *Cronicii* pînă la anul 999 inclusiv.

A treia ediție a fost îngrijită de prof. Gavra; publicată la Buda în 1844. Este un volum de 700 pagini și merge pînă la anul 1383.

A patra ediție reproduce integral copia manuscrisă apărută parțial la Iași, în 1843. Această ediție denumită pe scurt *Iași 1853—1854* a fost alcătuită, la cererea domnitorului Alexandru Ghica, de o comisie formată din vornicul Grigore Cuza, ca președinte, Alecu Donici, Anastasie Panu, Mihail Kogălniceanu și A. Trebon Laurian.

Așa cum se recunoaște în prefață, ediția aparține, de fapt, lui A. Trebon Laurian. Față de edițiile precedente, cu excepția fragmentului editat de Șincai la finele *Calendarului de la Buda*, este mult mai bine îngrijită (cuprinde totuși greșeli de lectură, confundă *i* cu *ă*, moldovenizează lexicul, reintroduce *-u* final nesilabic, neexistent în manuscrisul lui Șincai).

A cincea ediție reprezintă o reeditare a ediției precedente; este însoțită de notele lui G. Silași, anexate la finele volumului al treilea, note obținute în urma colacionării cu edițiile precedente și chiar cu manuscrisul original, manuscris pe care îl edităm. A apărut la București, în 1886, sub supravegherea lui Gr. G. Tocilescu.

Ultima ediție, ediție integrală, reproduce manuscrisul original, aflat în păstrare la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj, sub nr. 592.

Manuscrisul este scris cu litere chirilice, într-un alfabet pe care Șincai reușește să-l respecte riguros.¹

În această ediție antologică, la fel ca în ediția integrală, am căutat să punem sub ochii cititorului ceea ce considerăm că reprezintă o realitate fonetică în vorbirea lui Șincai:

— e sub accent azi, în limba literară, notat de Șincai cu *я*, totdeauna după consoană, l-am transcris prin *e*;

— am păstrat hiaturile grafice, în silabele interioare: *ae, le, oe, oae, ue* etc. Cînd a iotacizat Șincai, am păstrat *i*;

¹ Detalii asupra sistemului de transcriere, vezi în *Notă asupra ediției*, p. CCXXIII-CCXXVIII, Gheorghe Șincai, *Opere*, I, *Historia Românilor*, Tom I, CCXXIII-CCXXIX, București, 1967, E.P.L.

întrucît Şineai renunţă la litera *ç* (zilo), cînd vrea să marcheze pronunţia *dz*, notează un *s* (*zemple*) precedat de un *d*. Dealtfel, în epocă se făcea confuzie în notarea cu *zilo* sau *zemple*, fapt menţionat şi în gramatici.

Cuvintele străine care comportă un *zz*, în ortografia limbii respective, în cazul că se pronunţă diferit în acea limbă, Şineai le transcrie fonetic (*Galeazzo* nu *Galeazzo*, ca în italiană). Am păstrat geminata;

— *u* final nu apare notat niciodată, pe parcursul întregului manuscris, în poziţie postconsonantică, nesilabic. Ori de cîte ori apare, are valoare silabică;

• l-am transcris *iu*, iniţial şi interior; în poziţie finală, l-am eliminat.

• l-am transcris *th*, deoarece în neologisme, Şineai, scriitor savant, respectă grafia limbii de origine, iar adaptarea fonetică a neologismului este fluctuantă pe parcursul manuscrisului. Nu am unificat aşadar;

γ (*ios*) este singurul *i* folosit de Şineai. L-am transcris iniţial *in-*, *im-*, *i-*, după caz; am păstrat particularităţile morfologice, întrucît alfabetul limbii literare al lui Şineai este strict fonetic şi nu comportă obişnuinţe grafice neacoperite fonetic.

Nu am adoptat ortografia actuală la transcrierea numelor proprii şi nu ne-am servit nici de ortografia diferitelor limbi străine din care provin numele proprii, ci am transcris chirilicele pe care le-a notat autorul.

Am folosit minuscule la notarea numelor de popoare, instituţii, funcţii, calendar etc. şi, în general, nu ne-am îngăduit nimic care ar fi putut prejudicia limbii autorului.

Am păstrat prescurtările lui Şineai, fără să completăm tacit cuvintele;

am păstrat, de asemenea, ceea ce este într-adevăr neconsecvenţă sau se pare numai cititorului eroare;

n-am corectat în mod tacit, dat fiind că manuscrisul lui Şineai este un model de atenţie şi de disciplină. Parantezele ( ) aparţin scriitorului şi le-am păstrat ca atare; am folosit parantezele [ ] în cazurile în care am restituit în text, ştersături ale autorului. Am precedat astfel ori de cîte ori am considerat că fragmentele şterse prezintă vreun interes oarecare şi merită să fie aduse la cunoştinţa citito-

rului. Am folosit parantezele < > pentru cele cîteva omisiuni întîlnite de-a lungul unui manuscris foarte întins.

Am păstrat punctele de întrerupere a citatelor, puncte folosite de Şincai, la mijlocul sau la sfîrşitul citatelor.

Cuvintele şi frazele în limbi străine, care se întîlnesc în textul *Cronicii*, notate cu alt alfabet decît cel chirilic (majoritatea în latină, mai puţine în germană, maghiară, italiană, franceză, slavă), le-am păstrat cu ortografia Şincai. În cazul cuvintelor şi fragmentelor în greacă, notate totdeauna în alfabet grecesc, am păstrat litera manuscrisului Şincai. Textele în limbi străine au fost evidenţiate prin litere cursive.

Am aplicat punctuaţia actuală numai în situaţiile în care respectarea punctuaţiei savante a autorului ar fi dus la eroare.

După un obicei general în epocă, Şincai accentuează toate cuvintele, chiar şi monosilabele. Conformîndu-ne normelor actuale, am eliminat accentul grav şi pe cel ascuţit; am păstrat însă accentul, în situaţia substantivelor comune numai cînd diferă de cel folosit în limba literară de astăzi, iar în cazul substantivelor proprii, cînd diferă de cel aşteptat de cititor sau cînd este cu totul necunoscut cititorului (nume proprii străine rare). L-am marcat, de regulă, la primul loc întîlnit; dată fiind însă lungimea manuscrisului, l-am repetat, uneori, la distanţă. Menţionăm că Şincai notează cu deosebită grijă accentul, iar la corectură revine asupra lui, ori de cîte ori se întîmplă să greşească, sau cînd ezită.

Am eliminat spiritele aplicate, conform unei tradiţii grafice, pe iniţialele vocală sau diftong.

Şincai nu foloseşte cratima, ci, în poziţiile în care o folosim noi astăzi, el practică scrierea legată. Ori de cîte ori analiza a cerut-o, am introdus în text cratima. Grafia legată a lui Şincai ne-a îndemnat ca atunci, cînd el notează dezlegat, cu preţul multor hiaturi, noi să păstrăm scrierea din manuscris, chiar dacă în mai multe rînduri ne-am format convingerea că Şincai, ca şi alţi reprezentanţi ai Şcolii Ardelene,

împinge prea departe analiza, atunci când serie dezlegat. Exemplul limbii populare și al poeziei culte de pînă la influența occidentală, în care se practică hiatul, ne-a împiedicat să intervenim. În ediția de față am aplicat normele în vigoare.

Trimiterile lui Șincai, date la sfîrșitul anului respectiv, le-am eliminat. Exponenții litere minuscule trimit la notele istorice din subsolul paginii ediției noastre.

Notele istorice corectează erori de cronologie, lămuresc erori de interpretare datorite lipsei sau insuficienței izvoarelor lui Șincai, explică unele instituții mai puțin cunoscute, aduc completări care precizează unele fapte istorice, în fine explică atitudinea autorului față de problemele mai importante care n-au fost cuprinse în *Prefață*.

Glosarul este sumar și cuprinde termeni neîntîlniți în dicționarele curente. În vederea întocmirii glosarului am confruntat textul românesc al *Cronicii* cu cel latinesc.

LIMBA LUI ȘINCAI

Teoretician al limbii, autor al unei gramatici românești și a diverse manuale școlare, Șincai a făcut eforturi permanente pentru unificarea sistemului ortografiei și pentru utilizarea, cît mai rațională a alfabetului chirilic (dat fiind că nu s-a ajuns la generalizarea alfabetului latin propus de toți reprezentanții Școlii Ardelene).

Redactarea operei sale întinzîndu-se pe o perioadă de peste un sfert de veac este firesc să se întîlnească oscilații, inconsecvențe, care reprezintă totuși un procent relativ redus, avînd în vedere lipsa unei norme general acceptate.

Oscilații grafice

Intervenind în tradiția grafică Șincai notează regulat grupul *cs* prin litera *x* din alfabetul latin. Totuși uneori, chiar în neologisme și în nume proprii, apare scris cu *cs*: *bucs*, *Csanthia*, *Csifia*, *Indecsul*, *re-*

flecăie, ecsecutoriu (dar și *execuție*). Uneori grupul *es* se reduce la *s*: *espressia, eştepsie, excursie, experiență, esponent, extractul* (dar *extrac-turi*), *pretest, Sest* (dar și *Sext*).

G e m i n a t e

Șincăi notează de obicei geminatetele, sub influența originalului urmat, sau geminatete etimologice în cuvinte românești: *abbație, accurat, allodiu, annalista, annalistul, angouilla, appelație, assault, assecura, assecu-ratorie, assecurație, assessor, attac, attentat, auvenire, bullă, cassă, Cappă-dochia, cancellariu, cancellăria, castell, chinnamon, coccul, collegă, colle-giurile, commatic, commediă, commendant, commissar, commod, comun, duell, eminentissim, ecclesiarch, Galeașto, gută* (dar și *gută*), *machellariu, mammon, mappă, million, offișeri, offișiolat, pinne, progress, russesc, sbocatură, stemmă, summă, tyrann; carr* (dar *carul*), *cărria* (dar *cărat*), *carrii* (subst.), *comminda, dessuflețit, dinnainte, ferr* (dar și *ferul*), *păssă-rarii, pressurile, suppone, tutte* (pentru toate), *tutte trele*.

Se întilnesc și grafii aberanțe cu geminată nejustificată: *casall* (scris obișnuit *casal*), *titull* (dar și *titul*), *collonel* (dar și *colonell*), *cavallier* (it. *cavaliere*); în cuvinte moștenite: *crădiessei*.

Contrar tradiției scrierii cu chirilice, Șincăi notează adesea pe *y*, din considerente etimologice: *arketyp, arhipresvyter, asyl, bulgarofyg, hrysolitul, Hrysostom* (dar și *Hrisostom*), *hydropisiă, monopolyg, myr, myrui, mysteriu, porfyră, sătyră, symvolul, synhron, synod, synodică, Syracuza, syrăpul, systemat, typ, cyssoni*.

Sint cazuri cind apare un *i*, acolo unde am aștepta un *y*: *amig-dalele* (dar *amygdalul*), *Assiria, idropizie* (dar *hydropisiă*), *ipodiaron, miruri, pirop, piramidă, elemosină, sillabele, zelotipie*.

Alternarea lui *y* cu *i* este un indiciu că Șincăi pronunța *i*, nu *ü*. Chiar în cuvinte germane, *ü* apare transcris cu *i*: *first, Niremberg, Vîrtenbergei*. În loc de *y* apare *i* și în cuvinte de altă origine: *Fleuri* (pentru *Fleury*), *Prai* (pentru *Pray*), *Lion* (pentru *Lyon*), dar și *syrbi* (pentru sirbi).

Același semn din alfabetul lui Șineai este folosit și în notarea diftongilor *au*, *eu*, pronunțați, în maniera grecească modernă, *av*, *ev*, înainte de consoană (de aceea i-am transcris cu *o*): *avthentie*, *avtentică*, *avthenticind*, *avtochefalos*, *avlei*, *Evharistiei*, *evropenii*, *nevroptere*. Această notare apare și în unele cuvinte de origine latină, unde nu este de așteptat pronunțarea *av*, *ev*: *avtor*, *avtoritate*, *avgușt*.

Contrar tradiției chirilice care confundă pe *θ* cu *φ*, la Șineai *θ* nu apare decît cu valoarea *th*: *anthere*, *Athina*, *avthentie*, *bibliothecă*, *ed-shedra* (dar și *catedră*), *methodul*, *thermômetru*, *Thrachia*, *thronul*, *Vith-leim*. Se întîlnesc cazuri în care Șineai renunță la *th*: *muntele Ato*, *dior-tositoriul*, *Elisavet*, *istm* (tradus de autor prin lat. *isthmus*), *hrysolitul*.

Pronunție

Și aici, ca și în cazul grafiei, se observă oscilații și variante, uneori explicabile prin modelul pe care l-a urmat în original, alte ori greu de explicat:

ce, *ci* în cuvintele și numele latine este transcris de obicei, conform unei maniere de pronunțare din timpul său, cu *te*, *ți*: *canțellerie*, *canțellarius*, *cruciifer*, *esteptie*, *estellenția*, *novițiat*, *prințip*, *soșietate*, *țensură*, *tribuniță*, *țifrele*, *țircumstanțiile*, *țitronii*, *Țeilon*, *oișesimator*. Chiar atunci cînd notează o întreagă propoziție cu litere chirilice, Șineai transcrie *te* și *ți* pentru *ce*, *ci*: *Telis*, *Nerva*, *tuis*, *lacrimas ulțiștere nostras*. Alte ori apar paralel ambele grafii: *canțellerie* (dar *cancellariul*), *țensură* (dar *censură*). Uneori grupul *ci* este transcris prin *chi*: *Calchidonia*, *Marchiana*, *chylindru*, *Odoacher*, *Sichilia*, *Thrachia*, *Xylochirc* (redat, în traducerea latinească a autorului, prin *Xylocircus*);

gi, care ne-am aștepta să fie transcris prin *ghi*, apare notat și *gi*: *hronologiă*, *legion*. În general însă *gi* este transcris prin *ghi*: *leghion* (dar și *legion*).

η (e lung grecesc, pronunțat în greaca nouă *i*) apare notat atît cu *e* (*eclesie*, *eclesiarh*), cît și cu *e* alternat cu *i*: *amnestie* (dar *amnistia*, *clerică* (dar *cliric*), *metropolitan* (dar *mitropolitan*), *metrópolie* (dar

mitropolie), *Râmili* (pentru *Rumelia*), *Vithleim* (însă cu *th*), *Iosif* (deja fixat cu această formă).

β (*b* grecesc, pronunțat mai tirziu *v*) apare notat cu *v*, după pronunția din greaca nouă: *Aravia*, *Elisacet*, *syllave*, *symool*, *Paracatul* (παράβατος), *varcarii*. Unele cuvinte erau, dealtfel, pătrunse în limbă sub această formă; scriitorul putea însă să dea preferință formei lor latinești. Mai ciudat este faptul că apare *v* și în cuvinte care presupun un model latinesc: *Decheval*, *tavernicul* (ultimul, poate, sub influența unei forme romanice moderne), *cisect*, *cyson*, *cyssoni*.

Fonetica

Majoritatea particularităților fonetice care deosebesc limba lui Șincai de limba românească literară care s-a impus ca normă abia în deceniile următoare lui reprezintă fonetisme regionale ardelenesti, iar alteori mai general populare, lucru firesc în absența unei norme a limbii literare. Arhaismele fonetice sînt destul de rare (*gînște*), cîteva acceptate datorită prestigiului unora dintre scrierile vechi românești, cele mai multe însă pot fi considerate drept arhaisme numai în raport cu limba literară actuală, căci ele mai circulă uneori și astăzi în graiurile locale.

Pentru a avea un sistem de referințe mai comod și unitar, prezentăm întii faptele fonetice, alăturîndu-le echivalentele din limba literară de astăzi, chiar dacă uneori fenomenele din Șincai reprezintă evoluția normală istorică, iar cele acceptate astăzi sînt rezultatul unor accidente fonetice.

Vocalele

a — *e*: *rapede*;

a — *ă*: *de alta parte*, *fățarnic* (dar *fățarnică*), *gătirea* (dar *gătirile*), *gaurile*, *laptucă*;

ă — *a* neaccentuat: *căștan*, *cărașii*, *înștălație*, *înștălui* (dar *înștalație*), *comăndirt*, *frânțozesc* (dar *frânțozese*), *nestătornici*, *săbău*, *stătornic*, *tăbăcul*;

ă accentuat — *a*: *cămerci*, *cămerilor sărilor noastre*, *căncellărio*;

ă — *e*: *cătră*, *se nu cără*, *cutrămură*, *dintră*, *a dojăni* și *dojănire* (dar *a dojeni*), *Dunără* (dar *Dunăre*), *locuri glodoasă* și *mocirloase*,

intră, se-l iartă, se omoară (conj. III sg.), îndămnă (dar îndemnare), împărechia, zău, zăoac. Numeroase sînt cazurile unde, apare -iă = -ie: audiențiă, cassiă, commediă, conferențiă, copiă, cuhniă, disgrațiă, experiențiă, hydropisiă. Apar totuși și forme cu -ie, uneori chiar în cuvintele citate: amnestie, audienție, experienție, idropizie, îndulcenție;

ă = o: Băbîlna, cătreț, înărogi, înătătoare, lăcuia, lăcuitori, tăt, tătuș, tătuși, căpseală, zăbăvi;

ă = i: năsipos, rădică, rădicarea (fonetisme justificate etimologic), dar și ridicat, răditele (=ridichi);

ă = t: bătăr (și biter), fășii, tălcui;

e = ă: adevărat, așezemintul, a crepa, crepat, a făghedui, grozevi, impenat, întrebuinșem, mulțemită, necrepată, numera, numărul, oteri (=hotări), petatul, petate, preserindu-se, recit, recuroasă, remas, rcmină, reposat, resărit, reschira. Des întilnit este acest fenomen în poziție finală: așite (=ațiță), se curățe, se cuprinde (=să cuprindă), se iase, se învațe (ind. pr.), înse (=însă), lase (=lasă), marmure (sg.), se leaghe (=se leagă). Cel mai frecvent caz de acest fel este conjuncția să scrisă regulat se, cu excepția cazurilor cînd precede pronumele reflexiv se și este notată să: se iase, ca se poate, se remină, dar să se facă... să se întoarcă reprezintă regula. Este suficient însă ca un monosilab să despartă conjuncția să de reflexivul se, pentru ca conjuncția să redevină se: se nu se amogescă, ca se nu se urluiască. Am unificat după normele actuale. Uneori grafia cu -e dă loc la confuzii în raport cu limba literară de astăzi (repus de la răpune, nu de la repune), mai ales între pers. III sg. conj. și pers. III sg. ind. reflexiv: se omoară (=să omoare), se cuprinde (=să cuprindă);

e = i: adecă, argintărie, cetește, chenez, chenezat, cumenecarea (dar cuminecă), demineată, frasen, mertec, persecile, prebegi, presosință, resipi, resipire, resipește (dar răsipește), selbatece, selbateci;

e = t: biter, se sterpească;

o = u: aborul, abori, Bojoreanul, Borbonia, Borbonică (adj.), botășii, botocănos, cosori (vb.) (<cusur), cusutoriu (=cositor), doios, a floera, fortună, fortuneși, franțozesc, gonoite, gonorului (dar gorunului), giolgiuri, jor, Logagiul, povoiu, porul (=purul), samor, scopitul (=scurpatul), sorerci;

o = ă: se amogescă, se grămodește, lostoni, locuste, omot, polo-
midă, votac;

o = a: drogoman, moimușele, oltuire;

o > ău: încătrău (ca în împrumuturile maghiare cu -o [final: de
exemplu szabo > sabău, tő > tău etc.);

i = e: carpinul, cigile (de la cegă), continim, cauzile, diris (dar
dires), firile, hamiș, se nu hămescă, mesile, ni (=ne), nemiș, ne-
mișug (dar nemeș), usibită, vinind;

i = i: așijat, bătrineșele, bătrînilor, bind, căpășine, cocoștirci, crișmă,
îmboldorit, împopori (dar împopori), întăritat, întîmpinare, omori, oteri
(=hotări), pârindu-le, pîri, pogori, prinzindu-l, Rîmnic, ris, zideri
(vb.), zidăritoriu;

i = u: siptiia, siptire, știitoriu, mușinoale;

i = iu: airilea, Bucim (în loc de Bucium din Ureche), izbășii (în
loc de iuzbășii din Cronica bălăcenească).

i = e: arîndă, amînunța, elemînturi, jîrfească, jîrvea (dar jîrfe);

i = i: beștu, desmînta, frăîlnătate, gălbinindu-se, grindinea, însectele,
ibrișin, intrat, întru, jigărite, lingoare, sprigini (vb.), -sprîginește, sprî-
gineală, sprîjănă, timp (=timp), forma regulată la Șincai, timpuriu,
șîn, șînutul, șîpo;

i = u: gutii (subst.f.pl.), îmblare, înfla, înfrîmșetă, înfrîmșează,
împlea, jîrăbiușe, reîmbla, sirgunit, smîncese, smîncirea;

-û scurt final apare la Șincai numai după i: adetiù, admirariù,
ajutoriù, baiù; cîteva excepții: alt crai (în toate celelalte poziții, Șincai
a renunțat la -û scurt menționat grafic pînă tîrziu și reintrodus de alți
editori ai 'Cronicii'). În alte situații -u final se pronunță și nu e scurt:
taiassu;

u = o: arburi, cusutoriului (= cositorului), micșurează, îmicșura,
încungiura, Mahumed, muron (pentru morun), mulcumi, Musc, muscani;

u = ă: cuptușită, cuptușite, cuptușirea, sumînța, zmuluite;

u = i: amînunța, au cerșut, cusutoriului, furtușag, nesățuoase;

u = i: rundunele.

Semivocalele

Apariții de semivocale avînd limbrul vocalei precedente se constată
în hiat (uneori, poate, simple grafii): cîmpîia, deregătoria, diavoli,

*fiiu, hirtia, inoia, lăcomia, leșioase, liliacii, pîiațuri, roșiatec, sib-
șia, spăria, strădană, știa, iezuvit.*

Disparația semivocalei, uneori după ce a asimilat vocala prece-
dentă, dînd naștere la hiat (*căria, închiat, a trea, cealalți*) sau la
diftong (*Andreu, dar Andreiu*);

Disparația semivocalei ca al doilea element al diftongului înainte
de nazală: *semenii* (= *seimenii*), *conic* (= *voinic*).

Diftongi

Diftongarea vocalelor accentuate:

oa = *o*: *coantră, joară, oao* (vb.ind.pr.), *oaăle, roaoa*;

ia = *e* (notat inițial și *ie*): *iaste* (dar regulat *este*), *iasă* (= *iese*).

Am aplicat norma actuală.

Monoftongare:

ei = *e*: *cleul* (dar *cleiu*), *cleos, tuleul*;

oi = *o*: *canic* (l-am transcris după norma actuală);

eo = *o*: *vro*;

uă = *o*: *amindoao, dozo, noao* (*doao, noao* pentru *două, nouă* re-
prezintă regula, cu cîteva excepții: *nuoaă* (adj.pl.f.), *al noaălea, ploaă*,
dar *ploao, roaă* și chiar *roaoă*, dar (*roaoa*), *oao* (= vb. *ouă*), *hinteao*,
lepingeao, zio. Am aplicat norma actuală.

Lipsa monoftongării se constată în *pomeană* (dar *pomană*).

Diftongi rezultați din triftongi: *grindeu* (dar *grindeiului*), *nescin-
teasă, oleu* (dar *oleiu*), *olcoase*;

eu = *iu*: *beșleu*.

Consoanele

Sonante. Combinațiile de sonantă cu consoane surde, acolo unde
în general avem o sonoră, dovedesc că în pronunția lui Șincai, sonan-
tele sînt adeseori surde: *nemișlocit, sloți, vîlfă* (dar *vîlvă*). De cele mai
multe ori însă sonantele sînt sonore, așa cum dovedesc numeroasele
sonorizări ale consoanelor surde învecinate: *cocostîrg, dujman, hodnogi*,
indicsi (= *înticsi*); *lezne* (dar *lesne*), *mandie* (= *mantie*), *sbugnesc*,
sbugniri, sugmanul, sveglele (dar *sfeclile*), *Syngellul* (= *Syncellus*),
otvourile.

-*m* > -*n*: *caimacan, can* = *cam* (*can înorăjbiți, can întunecat, can
mucoase, l-au can stricat, dar cam depărtate*).

n = m: mornăi, mornăitură, mornăirea, Ialónița (= Ialomîța).

r = l: asuprerile, cărindare, curărarii, minărariurile, Sfrecder, sfrederite, sfrederiți, staur, corbure, vitrior, zurgăruind.

l' urmat de *i* cade: Capitoiu, Gallipoiu, Nicopoiul, Pentapoiu (transcris de Șincai în latinește: *Pentapolis*), *Thermopoiu*. Sînt însă și nume de orașe terminate în *-polis* care nu pierd pe *l*: Neapolul, Leopoldopolul, Petropol.

Guturale

c = g: acășa, se acate (ind.pr.), acrșul, cōrbaciu (= gîrbaci), corbăci (vb.), cniechînă (= cneghină), pribac, vitrec.

c = h (*X* grecesc):

a) în poziție finală: diptic, catastic (= catastif, cu *-f < -h*), hronostic, monac (dar și monah), parocii.

b) în alte poziții: Aemet, Carcoe, meluncoliă; fenomenul se întîlnește și în cuvinte vechi: mienit, odienă, odienit (și hodigniți), tiencește.

g = c: măiug, rotoGol.

h = c: hris (critică), antihris, evnuh, ohnă.

Căderea lui *h*- inițial, în neologisme ca și în cuvinte vechi: Elesspont, Emos (dar Hemul), esperii, idropizie (dar *hydropisii*), omofil, oteri (= hotărî), otări, otărît, otărite, otărîș, neotărît.

Uneori se întîlnește și apariția nejustificată a lui *h*- la inițială: hargaji. În multe neologisme *h*- se menține: hederă, hippopotamul, horizontal.

Palatalele sau consonanele mutae cunosc unele fenomene de confuzie cu perechile lor dure: ași (= aș), gătaș (= gătași), însuș, nicăir; cf. și -ar/-ariu, -or/-oriu.

k' apare redat uneori prin *t*: capitihaii (pl.), Ienate, întypuesc, mupti, răditele, rinteazul, rintiază, stretea, typ (= chip), typuri, știab (pentru schiab = jghiab); alteori apare redat prin *p*: tipie.

g' apare notat cu *d*: desdina (pentru desghina, desbina), desdind (dar desghindă), desdeoacă, lespedios. Apare și notația inversă: ghikorilor (= dihorilor). De regulă am aplicat norma.

h' & i: iconomaci (pl.), parocii, patriaricii.

h = f': patrahir.

f' > ɛ: cānaci, înciripa.

t' > ɛ: cofcirii (înlocuiește pe *coftirii* din *Cronica Bălăcenească*).

t' > ɛ: atîța, clîța, cetățan, ț-ai (= ți-ai), *însuț, sloboziț* (dar *lași pentru laș*);

ț alternînd cu *t*: *înrargînit, pîrințească* (dar *pîrintească*), *pîrințește, scurțimea*.

Africate

ğ pentru literarul *j* se mai păstrează în unele cazuri: *agiunge, batgiocorit, giunghia* (vb.), *încungiura, încungiurare, lespegioare, Logogiul, painginii, pregiur*. Uneori *ğ* pentru *j* apare nejustificat etimologic: *giăfuesc, lugerii, rogogine, sprigini, spriginește, sprigineală* (dar *sprtjana*), *a strugi* (dar *a se struji*), unele explicabile, poate, ca hipercorectitudini. În cazurile *bagagia* și *coragea*, *ğ* se explică prin limba de origine (italiana).

ğ apare însă uneori redat prin *j* (fonetism ardelenesc); *cujetînd, slujile, traje*.

č > ğ: cocostîrgii (dar *cocostîrcii*), *cruceac* (= cruciat), *cugimă* (*č* asimilat în sonoritate), dar apare și *č* pentru *ğ: sluceariul*.

č > ș: Balaș, Cotoșeni, crișmă.

dz apare de regulă la pluralul unor substantive (*ciurdzi, dar ciursile, dobîndzi, dosădzi, frundze, grămădzi, obedzi, prădzi, sfedzile, voevodzilor*) sau adjective (*slobodzi, dar sloboti*), uneori chiar și în neologisme: *gepidzi, piramidzi*, precum și la gen. sg. (*Orădzei, Turdzei*). Uneori apare și în forme verbale (*se nu închidzi*) sau în alte poziții (*crudzime, voivodzia*).

Fricative

s intervocalic (în românește sau în limba de origine, în neologisme) apare notat oscilant, uneori *s*, alteori *z*: *bălsam, cauză, cauzile, cauzelor*, scris cu *z* uneori chiar și în latinește: *cauzarum auditor generalis* (dar *causa*), *desertoriul, clausală, diecesă, disarmonie, eclezie, ecclesiarch* (dar *eclejiă*, cu *j < z*), *filósoful* (dar *filózoful*), *generoz, hydropisiă* (dar *idropizie*), *prezes, superștîțiozilor, vizitații* (dar *visitatie*). Fenomenul se întîlnește și în nume proprii: (*Calvizie, Orozie*) și chiar și în cuvinte vechi românești (*hrizoave*).

s după n apare uneori notat z (pronunție germană): *dispenzator*, *penzioner*, *țenzură* (dar și *țensură* și *censură*).

s provine uneori din reducerea grupului z:

s > ș (influență maghiară și germană): *areșt*, *ariște*, *oreștălu*, *baștie* (= bastion), *correșpondenții* (pl.), *crăștaii* (pl.), *fișt*, *Eșculapie*, *geniul Dachilor*, *fișc*, *Frașișc* (și *Francișc*), *inștanția*, *piștol*, *piștoale*.

Uneori și cuvintele în forma lor latină sint pronunțate în manieră maghiară: *canțelariuș*, *fișcușesc* (derivat cu -esc de la lat. *fiscus* pronunțat ungurește), *șpeșișuri* (lat. *species*), *titulușurile* (= lat. *titulus*).

Alteori s apare pentru ș: *ceaus*, *insus* (= *insuși*), *inversună*, *sasii*, *scoalelor*.

z în alternanță cu d: *se le sloboaze*, *hollanzi* (dar *hollandi*).

z > s: *albanes*, *aprosilor*, *chinesi*, *ovăș*.

ș < j: *mișlocul*, *nădeșdea*, *nemișlocit*, *slușba*, *șinepenul*, *șnepeni*, *vrașbă*, *Clușului*, *Teleșin* (= *Teleajen*).

ș > j: *dujman*.

-ș, în cuvinte în care astăzi în limba literară este muiat, este notat dur de obicei de către Șincai: *aceaiaș*, *acelaș*, *iarăș*, *insuș*, *tătuș*. Vezi însă: *ași fi*, *ași crede*, *acuș... acuși*, *ași sminti de ași grămădi*, *tătuși*.

f = v: *mofilă*, *Snagof*, *vilvă* (dar *vilvă*), *mînăstirea Zugrafului* (dar *Zugrav*, *zûgravii*).

v = f: *jărvit*, *prav*, *prăvărie*, *se prăvăuește* (dar *praful*), *svezei* (= *sfa-dă*), *vilvă*, *virvurile*, *sveglele* (dar *sfeclile*).

v > h: *biholi* (pl.), *holbura*, *măduhă*.

v > g: *pleșug*.

Fenomene fonetice

Asimilarea este întilnită frecvent, mai ales în contact, dar sint și cazuri cînd lipsește acolo unde nu ne-am aștepta.

Asimilarea progresivă: *amogi* (= *amăgi*), *îndiesi* (= *întiesi*), *mandie* (= *mantie*), *pociumb* (cf. *ciump*), *popistășească*, *Synghellul* (*Syn-cellus*), *votav*.

Asimilarea regresivă: *căriia*, *dujman*, *hodnogi*, *ijdăni* (dar *ișdăni*), *immărmurit*, *lesne* (dar *lesne*), *succamerariului*, *sugmanul*, *tusșepte*, *tusși șepte* (dar *tusșesesprăzece*), *zbugnesc*.

Asimilare la distanță:

- a) *vocalică*: *drogoman*, *măzălit* (= *mazilit*), *poroŃci* (vb.), *Şoldon*;
 b) *consonantică*: *funinginea*, *Şighişoara*, *vorbură*.

Lipsa asimilării: *buşdi*, *desbate*, *desbăta*, *desbrăca*, *deslipeşte*, *dinpreună*, *işdăni* (dar *ijdăni*), *inserinare*, *inserinat*, *jărtveşte*, *nemişlocit*, *prea-nbătat*, *primeşdioase*, *sdrănşos*, *sglobie*, *sloşi*, *tuşşesprăzece*, *typzui* (= *chibzui*), *zăbăvit*.

Disimilare: *amelinşa*, *ametinşătură*, *bulgăr* (= *Bürger*), *găunire*, *Zlacna*, *Zlagna* (pentru *Zlatna*).

Dispariţia unei vocale:

Afereza: *cioae*, *obagiu* (= *iobag*);

Sincopa: *frumşeşa*, *infrimşeşat*, *infrimşeşează*; uneori apar şi forme vechi, *nesincopate*: *direptate*;

Apocopa: *degrab*, *în grab*;

Eliziunea apare frecvent, ca în vorbirea populară, pentru a evita hiatul: *dup-aceaia*, *nencetat*, *nendemlnate*, *nendestulit*, *nengrădite*, *nengropate*, *nenoăşat*, *nenojşse*.

Inserţia unui sunet:

Anaptiza: *şinor* (= *şnur*), *mînăstirea Sinagovului*;

Epenteza: *boambele* (= *boabele*), *doangele* (= *doagele*), *simpşit*.

Metateza: *căplăuze*, *culceriu*, *paşirni* (= *paşîiri*), *straişă*, *trevgă* (dar *trevgă*), *vrlsta*.

Haplologia: *celalte* (= *celelalte*).

Grupuri de consoane:

a) *iniţiale*: *păstrate*: *bdenie*; *reduse*: *crîjni* (= *scrişni*), *pîntră*.

b) *interioare*: *reduse*: *almintrelea*, *jărvit*, *propemtic* (tradus de autor în latină prin *propemticum*).

Fonetică sintactică: *cocostîrg de casă*.

Etimologie populară întâlnim în cazul lui *epitrof* (într-un citat din Clain), din *epitrop*, prin apropiere de cuvîntul grecesc; *ierotoni*, în loc de *hirotoni*, prin derivare de la gr. *hieros* „sfinţ” (a sfinţi, de altfel e folosit de el pentru *hirotonirea* episcopilor şi mitropoliţilor).

Accentul este notat de autor regulat, ceea ce permite stabilirea exactă a pronunţării.

Numele proprii şi cuvintele împrumutate din latină şi greacă (fie direct, fie prin intermediul latinei) poartă la Şincai, după uzanţa savantă, accentul conform normelor accentuării latineşti: *amigdalii*,

amígdal, amígdalele, anónymul, Apóstata, ásinii, astrónomii, astrólog, bálzam, barómetru, crótalii, catálogul, cáthedră, ceremóniile, compilátoriu, cómmod, curátor, diámetrul, Dechéval, dispenzátorul, Elisávetei, elemósina (accentul latinesc, nu grecesc), *écho, ecónom, eléctorul, filózoful, filósoful, thermómetru, vâpură, Voristhen.*

Aberant accentuate sînt cuvinte ca *báston, Cánada, Pánnonia, Petropól, uméd* (lat. *umidus*), *Xýlochirc.*

Unele cuvinte poartă alt accent decît cel fixat în limba literară de azi: *incóló* (dar, foarte rar, *acólo*), *acríșul, agá, angárie, báter, biholițelor, bólnao, bólnavilor, cerem, cofcirtii, companții* (de soldați), *cóрман, dumberăvi, oeverlțele, zăhár, zúgravul, zúgravii, minăstirea Zúgrafului.*

În mai multe rînduri ezită asupra accentuării (*oárvarii* sau *varvării*) sau nu se hotărăște: *trúpînă*; în cîteva cazuri, pe compuse sau cuvinte lungi aplică greșit două accente: *Lutpránd, Eliógábal, Strășimirovici.*

Morfologia

Substantivul

Genul. Sînt de remarcate unele cazuri de schimbare de gen, explicabile într-o perioadă de adaptare masivă a neologismelor în limbă și de fluctuație a formei cuvintelor:

masculin pentru feminin: beizadel, Cartogul (= Cartagina), *călăuzul, călăuzii* (*beizadel* și *călăuzi*, forme de masculin după genul natural).

Termenii de știință care denotă genuri, specii sînt masculini: *brut, jivinii aceștea, osebiți viețuitori, sburătorii...ceialalți viețuitori, Scorpiul* (= Scorpionul), *scorpii.*

feminin pentru neutru: actă, antimónie, bagagia, baștie, coifă, curage, dulmană, gloanță (singular feminin refăcut după pluralul neutru: *gloanțe*, pronunțat la fel cu femininul), *mădulară, minută, pălată* (și *pălută, polată*), *rachia, resărita soarelui, șlonă.*

neutru pentru feminin: arhivul, canapciu, eresul (= erezie), *diereșul, ameazul nopței, diecesuri* (dar *diecesă* alături de *dieces*), *eclips, harț, harțuri, hemisferiu, hris, insect, leghion, listul.*

neutru pentru masculin: cîmpurile.

feminin pentru masculin: *aburea*, *aburea* și *capura* (dar *aborul*, o *arbură* (după lat. *arbor*), *arburea* *acceia* (și pl. *arburii* *acestea*), *corallele*.

masculin pentru neutru: *articuli*, *21 de carați*, *cotorii*, *crystaii*, *curcubeii*, *flucirii*, *fulgerii*, *globii* (dar *globuri*), *liccori*, *doi mărgăritari*, *mărgăritarii cei scumpi*, *numerii aceștea*, *unii roi*, *trunchii*, *titulli*, *amindoi fermurii*.

Declinările

Declinarea I, care conține în română puține masculine: *popă*, *vlădică* (articulat de Șincai *vlădicul*), al căror plural se formează după declinarea a II-a (cu excepția turcismelor: *agă*, pl. *agale*, dar la Șincai: *agi*), *capitihaii*, dar și *capicheaile*, este bogat reprezentată mai ales în *Cronică*, deoarece autorul păstrează forma latinească (și grecească) a neologismelor și numelor proprii masculine de declinarea I: *annalista* (dar *annalistul*), *Apostată*, *computista*, *duca*, *heterearha* (tradus de autor în latinește *hetaeriarhes*), *bărbat schythă*. La plural aceste cuvinte primesc articolul feminin *-le*: *argonautele*, *iconoclastele*, *Ioannictor*, *sarmatele*.

Tot în această categorie, pe lângă cuvinte grecești și latinești, se includ și cuvinte de alte origini: *califă*. Unele cuvinte turcești în *-a* capătă terminația *-auă*: *beleao*.

La declinarea a II-a, substantivele latinești terminate în *-ius* sînt adaptate de Șincai sub forma *-ie*, după vechea tradiție românească: *Cornelie Fusc*, *Eclavie* (care traduce pe lat. *Pius*), *Oppie Sabin*, *Iraclie*, *Publie Furie Saturnin*. În cazul terminației *muta cum liquida* renunță la *-u*: *sarétr* (șlétrom), *chylindr*.

Declinarea a III-a conține la Șincai unele substantive latinești de declinarea a III-a (trecute astăzi la declinarea I) chiar cu riscul confuziei numerelor: o *cohortă* (dar *niscare cohortă de a lor săi*). Alte substantive latinești de declinarea a III-a, deși asemănătoare ca temă (*custos*, *-dis* și *Tanais*, *-idis*), sînt repartizate de Șincai, conform genului lor, primul la declinarea II-a (*custod* și *custosul*), celălalt la declinarea I (*Tanaida*), la fel *ghindea* (lat. *glans*).

Genitiv-dativul

La declinarea I genitiv-dativul articulat se termină în *-ei*, chiar și acolo unde ne-am așteptat la *-ii*: *cămărei, căsei, cetăței, crămei, oștei, sororei, svezei, țerei, universității*.

În schimb genitiv-dativul nearticulat la substantivele de aceeași declinare face uneori în *-i* în loc de *-e*: *aceiași, crăștei mili*.

Alternanțele vocalice și consonantice specifice acestui caz lipsesc la unele neologisme din această categorie: *maestratei sale* (dar și *chesuro-crăștei maestăți*).

La numele proprii genitiv-dativul se formează, ca de regulă în limba mai veche, prin postpunerea articolului: *muiera Crețulescului; Radului* (dar și *muiera lui Radul*); *Văcărescului; nepot Mircei* (dar *feciorul lui Mircea*); *feciorul Mihnei* (dar *feciorul lui Mihnea*); chiar cuvinte străine: *Bertinianului*. Uneori și femininele primesc pe *lui* la genitiv, ca în limba de astăzi: *lui Iracleona*.

Acuzativul se formează uneori cu *p(r)e*, chiar cînd nu e vorba de persoane: *meșterugul de a lega pe tilhari; pe paseri; pe feare și flintele, pre cai; pre Thrachia; pre neamurile secine; pe familia Brincovenască. Pe*, semn al acuzativului, uneori, rar, apare unde nu e necesar: *eu pre mai mulți spurcați*.

Vocativul, ca în limba veche, afectează uneori și adjectivul care urmează substantivul: *cețitoriule bune*. De remarcat și următoarea aglomerare de vocative: *înțelepte și luătoriule de samă, noao iubite credinciosule*.

Pluralul

Lipsa alternanței apare la plural ca și la genitiv:

vocalică: *ciocănițoarele, corabii* (pl.), *coțofane, gauri* (pl.) *indianii, liliaci, privighetoarele, iape, matce, raștiane* (= sirbești), *italianii, vasilianii, sabiilor*.

consonantică: *căli* (pl.), *căsi* (cu *ă*, dar fără *ș*), *cășilor, ochi goți, judeilor, ministri, ogîndelor, omidele; riușoarele... limpede* (în schimb *cîrful cozei, cășile*).

Există în schimb cazuri curioase de alternanță *d/dz* (deși Șincăi nu întrebunțează în alte situații litera *c*): *grămădzii*, și chiar neologismul *pirămidzii, lycoperdzii, tarandzii*.

Forme neobișnuite de plural la unele substantive: *blindetele, încălșăminte* (pl.), *mulțemitelile, petrinjeii, păstărnacii, prihăni, sări*.

Unele substantive sînt, conform limbii vechi populare, *pluralia tantum*; *bătrînețele, tinerețele, bunețele, încălăminte, spatele... late*.

La unele substantive de declinarea I (în -ă) apare un plural regional în -i: *petri, tăbăile*. Altfel pluralul e frecvent în -e: *rane, arăme* (cu e, dar alternanță vocalică), *căpășine, matce* (dar *matcile*), *păpușe, scoice*.

Pluralul neutrelor se formează în -uri la o serie de substantive care astăzi au alte forme: *ajutoriuri, anahronismuri, argumenturi* (*argumînturi*), *armariuri, așezămînturi, capurile, castelluri, chenezaturi; classurile, clenodiurile, climaturile, collegiurile, commaturi, complimenturi, contracturile, crenguri, culcușurile, decanaturi, diamanturi, diame-truri, diplomaturi, dominiuri, eclipsurile, elemînturi, eresuri* (= erezii), *extracturi, fermanuri, feruri* (probabil pentru evitarea omonimiei cu *fier de plug*, Remarcă și reducerea geminatei etimologice), *folosuri, gradurile, gramuri, harțuri, iduri*.

Există și unele forme oscilante: *ascunsuri* (dar *ascunse*), *calenda-riuri* (dar *cărlindare*), *dăraburi* (dar *dăra-be*), *gerundiile* (dar *supinuri, nominathiouri*), *regulat îndemnuri* (dar *îndemnele*), *registruri* (dar *re-gestrele*), *thematuri* (dar *thematele*), *veșminte* (dar *veșmînturi*); mențio-năm și pl. *șinoarele* (= șnururile). În *Elementa* încearcă să dea reguli pentru pluralul în -uri, în funcție de consoana finală a temei, dar în anumite cazuri procedează arbitrar menționînd o singură formă: „*brîn* vel *brîu*, *cingulus, brîne*“, nu și *brîuri*, formă regională, cunoscută auto-rului, în altele semnalează folosirea ambelor forme: „*blid*, *patena, bliduri* vel *blide*“.

Adjectivul

O formă ciudată de singular este *vec* (pentru vechi), ivită probabil din necesitatea de a evita omonimia cu pluralul, derivație regresivă (în ciuda faptului că alternanța: *c/chi* nu se întîlnește în diferențierea pluralului de singular). Vezi și *frunzele de verze* (*curec*).

Pluralul feminin și neutru al unor adjective în -iu, -ie (scris de Șincai -id) face în -ie pentru a se deosobi de masculin -ii: *păcate pro-prie, lucruri proprie, trebi proprie, casele pustle* (dar *locuri... pustli*), *hrisoave mai trzie, mărgелеle cele roșie, trag cam întunecat-roșie* (dar *haine roși*), *broaștele timpurarie, mădulările cele vie, persoanele vie*.

Genitiv-dativul feminin al unor adjective aflate între un determi-

nant și substantivul determinat face uneori în -e în loc de -i: *ale toate cetăței Sibiiului*. Alteori adjectivul care urmează un substantiv nu se declină: *Dachiei vechi* (dar *a Dachiei cei vechi*).

Comparativul adjectivului este adesea precedat la Șincai de articolul adjectival *cel*, pretind astăzi la confuzii cu superlativul, care la el are alte mijloace de formare: *pecetea lui cea mai mare*, *pecetluită cu pecetea noastră cea mai mică*, *neavind la noi pecetea cea mai mare*. Evidente sînt cazurile unde asemenea forme reproduc un comparativ latinesc: *din locul cel mai de sus* (lat.: *ex superiore loco*): *Andronic cel mai Bătrîn* este tradus de Șincai cu *Andronicus senior*. O dovadă în acest sens este și utilizarea lui *deci* (pentru *dintre*), specifică complementului comparativului: *au fost cea mai însemnată deci toate*.

Superlativul adjectivelor este format adesea cu *bine*, *prea* și *mult*, *tocma*, *între + toți*, *toate*, în loc de *foarte*: *bine grași*, *bine mulți*, *bine bătrîni*, *bine netede*, *bine plăcut*, *prea mulți*, *cea prea tare*, *prea roditoare*, *prea multe*, *mult umedă*, *mult cîstitul*, *tocma urîtă*. Întrucît *cel* este utilizat la comparativ, mai apare cu valoarea lui *cel* la superlativ: *mai întîilea al lor arhiereu*, *ciuma... au potopit din feară mai puțin de* (= cel mai puțin) *300 000 de oameni*; *obicinuiise mai puțin o dată în săptămîină a merge la tatăl său*; *cît mai puțin o dată într-un an* (= cel mai puțin); *plumbul... este cel mai greu între toate metalluri* (după lat. *inter + omnes*).

Articolul

Articolul apare uneori în cazuri unde nu ne-am aștepta: *se arate pe vinovatul*; *pre mortul l-au dus*; *prin apedusul au intrat în cetate*; *dintră românii, aceștia... au fost*, *Gheorghie Șincai din Șinca*; *doctorul filosofiei*, în *Cronica*, foaia de titlu. Uneori însă articolul lipsește, ca în limba veche: *ș-au păzit capete*; *plumbul... este cel mai greu între toate metalluri*.

Numele proprii masculine apar adesea articulate, ca în limba veche: *Radul*, *Brincoveanul*, *Ștefan Cantacuzenul*, *Creful*, uneori chiar și cele străine: *Sestul Ruf*.

Numele proprii feminine apar adesea nearticulate, în poziții în care astăzi se articulează. Numele de persoane sînt nearticulate mai ales după verbele *a chema*, *a numi*: *caréa iarăș Catharină se chiamă*; *numi pre fata lui Vlaico... Ilină*; *o au numit grecii Irină*.

Numele feminine de localități apar de asemenea nearticulate mai

ales în funcție de complement de loc: *sasii din Bistriță*; *s-au înturnat la Orade*; *trecând în Oreștiadă*; *în Orăștiadă*; *Vaș de Teagă*; *i-au omorât în Timișoară*. Semnificativ e exemplul: *nu în Brăila... căci Brăila se arse*.

Uneori primește articol și adjectivul și substantivul determinat: *jupinii sasii, mișei ptriții*.

Spre deosebire de limba de astăzi, în care se articulează cuvântul aflat pe primul loc, la Șincai primește articol cuvântul aflat pe locul al doilea, ca în limba mai veche și populară: *din veche familia domnească*.

Articolul de singular -le al masculinelor de declinare a III-a apare și la masculine de altă declinare: *solgăbiracle* (dar *solgăbirăul*).

Articolul genitival apare uneori neacordat cu substantivul pe care îl determină, folosindu-se forma unică pentru ambele numere și toate genurile: *oști de a romanilor*, *a căruia loc*, altcând el apare acordat împotriva așteptărilor: *ca a lor niște mergători înainte*. Uneori acordul este făcut cu atributul și nu cu numele pe care îl însoțește articolul: *ale cărora cuprindere*; *ale cărora plinire* (dar *a cărora plinire*).

Sint și cazuri când articolul genitival apare și unde nu e necesar (*veniturile a doaozeimei*), în schimb, în alte locuri lipsește, deși ar fi de așteptat: *din sfatul vostru tuturor* (traducerea unui document latinesc).

Articolul adjectival apare după substantive articulate urmate de adjective (*Sintămăria cea Mare*), chiar și în locuri unde nu se mai folosește în limba de astăzi: *mintuirea cea publică*; *hanului celui tă*. *tăresc*. La genitiv femininul are forma *ceii* (în loc de *celeii*).

Pronumele

Pronumele personal apare uneori sub forme sau grafii arhaice sau regionale: *iale*, în *Cronica*, foaia de titl., *eii*, *noști*, *noao*, *voao* reprezintă regula.

Pronumele personal de persoana a III-a apare uneori cu valoarea demonstrativă a lui *ille* din care provine: *crind se-și izbindească strîmbătatea de el* (= acela) *făcută*. Vezi și: *eii*, *pre el*.

Forma scurtă a pronumelui personal în dativ este uneori evitată sau înlocuită cu forma lungă a pronumelui: *pre voi com îndestuli*; *com*

porunci voao. Amintim că teoreticienii Școlii Ardelene condamnau repetarea pronumelui (ca și a negației), specifică limbii române.

Pronumele reflexiv este folosit uneori în locul celui personal de persoana a III-a: *ca se le lecuim la crenea sa; șapii cu coarnele sale cele ascuțite; tată-său (= lor), perirca sa (= lor)*.

Dintre formele rare azi ale acestui pronume, menționăm pe *șic*, cu care înlocuiește pe *luiși* într-un loc din Ureche și *șieși*.

Pronumele *dinsul* apare la Șincai în texte redactate de el, deși alteori înlocuiește pe *dinsul* din Ureche cu *el*. *Dinsul* nu are valoare de reverență la Șincai: *dtnsa* (despre apă), *dinsele* (despre pământuri).

Pronumele demonstrativ este folosit uneori cu valoare emfatică: *bărbat ca acela*.

Femininul lui *acela* este scris regulat *aceaia* (distingându-l astfel de pluralul masculin *accia*. În această ediție am aplicat norma actuală.

Genitivul acestei forme este de obicei *aceiia*, dar apare și *aceaia*; rar, situație care pretează la confuzie cu nominativul plural masculin.

Șincai folosește, după model latinesc, pe *acesta*, pentru a se referi la persoana imediat anterioară în frază, iar pe *acela* pentru o altă persoană, care o precede pe aceasta: *pre Corneliu Fusc și pre Oppie Sabin (dintră carii, acesta era consulariu, iar acela prefect pretoriului...)*.

Formele lui *acesta*, ca și ale lui *acela*, sînt folosite în poziții similare, uneori cu, alteori fără particula *-a*: *noao și creînei aceștii ungu-rești, sfatul acest de pre urmă (dar nobilii țerei aceștii a noastre); aceștea bunecoințe; intru acesta an*. Pentru *acel*, vezi: *omul acel viclean (dar acela condiții)*.

Pronumele demonstrativ apare și însoțit de particula *-ș(i)*, specifică pronumelui de identitate: *aceștaș an* (cu valoarea lui *același*); *acelaș*.

Uneori în locul lui *același* este întrebuințat *iarăși acela*, tot *acela*; *iarăș acela Miron, tot acelaia*.

Cînd precedă substantivul, primește pe *-a*: *aceștea înscete; acesta fols se poate acea; pe aceștea locuri, de-acelea făpturi*.

În locul lui *acesta* apare uneori forma *cest(a)*.

Demonstrativul *celălalt* apare uneori, după model latinesc, cu valoarea de „restul”; *ceaialaltă familiă (= restul familiei)*. Pentru ge-

nitiv-dativul singular apare *celui alt*, la plural masculin apare forma *celor alt*, *a celor alt*.

Pronumele relativ apar adesea la forma articulată: *cine e pre carele l-am miniat*; *carele, carea, carii*, forme care alternează uneori cu cele nearticulate: *pre carele* (dar în faza imediat următoare *de la care*). La cazurile oblice de asemenea apare adesea un *-a*, uneori și acolo unde nu ne-am aștepta: *al căruia hrisov*; *a cării părți*; *a căria îmbrăcare*.

Relativul e întrebuințat uneori cu valoare de interogativ a lui *cine* (lat. *quis*), confuzie curentă în vorbirea populară: *care se înțeleg prin cei vii și care prin cei morți*?

În locul formelor oblice ale lui *care* sint folosite uneori formele lui *cine*: *a cui moarte* (pentru *a căruia moarte*).

Accentul formei de genitiv-dativ este la Șincai cel din limba literară, nu cel așteptat, ardelenesc: *căruia*.

Acuzativul pronumelui relativ apare uneori și fără *pe*, ca în limba mai veche și populară: *împăratul cu oastea sa, carea o avea cu sine; vitejia lui... carea o au arătat*; uneori absența lui *pe* pretează la confuzii, ca: *că și alții așa scriu, dară destul de reu înclecăște care le scrie în paragraful 14 al Istoriei moldovenești, care eu le-am descurcat*.

Pronumele relativ este folosit la început de frază cu valoarea demonstrativă, după modelul limbii latine: *carea înțelegindu-o...* (pentru *aceasta*); *ce, de vom putea face, noi înșine vom lecu* (traducerea unui document latinesc); *ce se fie spre fericirea și folosul senatului, al românilor și al mieu, pre Marc Ulpie Nerva Traian îl primesc fiu*.

Pronumele nehotărît. Dintre formele mai puțin obișnuite notăm: *altă ceva, altul cineva, ce* (= orice), *cine* (= care), *vrul cine, cineși, cișivora, fieștecare* (cu sensul lui *oricare*) și *fieștecările fieștecarii, măcar carea* (ardelenism), *neștine* (= *cineva*), (vezi și pluralul: *scriu neștine... carii*), *niscai, niscare* (= pl.), *oarce: s-au lucrat pentru oarce pace; oarecarele, oricarii, oarecine, vro, vrunii* (dar și *vreunii*).

La un notăm lipsa articolului: *un Asan; un Isaiă... un Buhla, un Dumnezeu, un Iancola*. De notat și forma de genit.sg. unului, ca și lipsa lui *-a* la genit.pl.: *asupra unor carii*.

Altul folosit cu valoare de *celălalt* (după lat. *alter*): *de alta parte* (= de cealaltă parte, lat. *ex altera parte*), *intralt an* (= în anul celă-

lalt, următor), și unul și altul și al treilea; sîrguniții unora de alții (= ceilalți) se nu se priimească.

Pronumele de identitate apare sub formele *însul*, *însa* (în loc de *însuși*, *însăși*) *înșii*, *înse*. Particula *-și* tinde să constituie terminația: *fuii însuș orînduit*; *însuși vieșuitorii*; *depărtarea planetelor de la sine însușe*.

Numeralul

Numeralul cardinal. Pentru *milîon* apare, ca în limba veche, *întunerec*, alături de neologismul *million*, pe care îl glosează: *millîon* sau *întunerec*; aceeași noțiune o redă perifrastic: *mai mic decît Soarele de patrusprăzece sute de mii de ori*, pentru *miliard*: *mii de milioane*. După modelul vechilor scrieri apar uneori numerele de tipul: *În anul șese și cincizeci preste o mie patru sute* (text din Bzovius). De notat și formele populare și arhaice: *tutte trele*, *tussepte*.

Numeralul cardinal nu primește articolul adjectival *cel*: *supt doao crimburi ale lunei*; *despre patru somnuri*; *doi voievozi ai Ardealului* (= cei doi), *prin doi voievozi vecini* (este vorba de cei doi voievozi ai Munteniei și Moldovei, vecini ai Ardealului), la fel: *doi domni românești*.

Numeralul ordinal este uneori înlocuit cu cel cardinal (*în indicțiunul cincisprăzece*), care nu primește pe *-lea* nici chiar cînd este precedat de *al*: *la anul al optsprăzece*; *la anul al noaosprezece* (vezi totuși în *indicțiunul al cincisprăzecelea*; *întîilea*).

Verbul

Schimbări de conjugare apar destul de des: s-au adîogit: *adaogerea* (dar *se adaogă*), *adevera* (dar *adeveri*), *ajutori*, *cionta*, *cleit* (= încheiat), *desmînta*, *îmbunătățează*, *îmbunătățată*, *rotunda*, *strimptori*, *șpioni*, *trunchire*.

De observat că verbele de conjugarea a IV-a terminate în consoana *r* primesc, de regulă, *-i*, în loc de *-t*: *amăresc*, *boresc*, *îmboldorite*, *otărite*, *împopori* (dar *împoport*), *pogori*, *scobori*, *tîresc*, *urite*, *cîri*, *zidăresc*, *zidăritoare*.

Sufixe *-ez*, *-esc* lipsesc adeseori; *se accómmodă*, *se ajune*, *căpchie*, *se creastă*, *se ciontă*, *departă-te* (se *împart* e excepție față de *se împărțesc*), *despărtește*.

Diateza. Reflexivul are, de multe ori, valoare de pasiv: *nici a să*

înșăla (= a fi înșelat), *se aducea* (= erau aduși); *agiungindu-se...* *s-au omorît*; *s-au ales craiu Ungarici*; *se bate de Vladislav*; *se va chema* (= va fi chemat); *învîngîndu-se și fugîrîndu-se*. În multe cazuri se ajunge la confuzii grave: *Longin tyrannul...* *s-au omorît din porunca lui Anastasie* (Longin nu s-a sinucis, ci a fost executat).

La diateza reflexivă uneori pronumele reflexiv este pus după verb. *Au supus șie*.

Activul apare uneori în locul reflexivului: *a odihni* (dar *s-au odihnit*), *au obicinuit* (= s-a obișnuit), *întunecă* (= se întunecă), *sprigînește*, *razemă*, *se sterpească*, *selbăticesc*; *se nu poată abate*; *cuminecăm*; se în-tilnește rar și reflexivul pentru activ: *s-au alunecat* (= a alunecat).

Modurile

Infinitivul este folosit în locul imperfectului în situații în care azi se utilizează numai la forma negativă: *cetățile...* *s-au cuprins...* *pînă a trăi încă Matiaș*. Infinitivul apare în locul conjunctivului, lucru obișnuit în limba mai veche: *vreu a zice*, *de vrei a ști*.

După verbe *a putea*, *a putea* etc., infinitivul primește particula *a* dacă este separat prin alte cuvinte de aceste verbe: *se poci vorbi cu dînsul și a-i spune*; *au putut învinge pre Decheval și a supune Dachia*; *ti era slobod.... încă nici cărți scrie și a le trimite*.

Infinitivul lung substantivat este des întrebuințat de Șincai, în locul supinului sau a diverse formații substantivale: *adaogere* (= adaus), *adulmecarea* (= adulmecatul), *amestecare*, *amețire* (= amețală), *aprinderile* (= incendiile); *nici o arare sau săpare*; *aruncare*, *auzire* (= auz) (dar *auzul*), *bateră*, *bere* (= băătură), *căire*, *călcarea*, *călarea cu bobi*, *cercarea* (= examen), *certarea*, *credere* (= credință), *credincioșire* (= credință), *Cuminecarea* (= comuniunea), *cumplire* (= cruzime), *cuprindere* (cuprins), *curgere* (dar *curs*), *custarea*, *semnul deplinirei* (= perfecției), *deplinire*, *Vollkommenheit*, *dăruirea* (= donația), *des-cintări*, *desghețarei* (= desghețului), *desnedejduire* (= desmădejde), *diregerea* (= dresul), *domnire* (= domnie), *dorire*, *găunire*, *gicirea*, *gonire* (= prigoană), *grăire*, *gunoire* (dar *gunoitul*), *gustarea* (= gustul, *incepere*, *incilcire* (= incilceală), *încungiurarea* (= asediul), *îndigenare* (= indigenat), *trîndăvire* (= inerție), *venire* (= viitor), *zugrăvire* (= zugrăvitul).

În schimb, mai rar, e evitat infinitivul: *amelințatură* (= amenințare), *datul cu tunurile*.

Participiul perfect pasiv apare, rar, cu valoarea activă, ca în latină și în limba veche: *desfătată, îndurat, urmate zile* (= următoare; cf. lat. *secutac dies*), *loc nestrăbătut* (= impenetrabil), *înfricoșat, vezute flori „vizibile“*.

Imperativul. De reșinut întrebuințarea destul de deasă la persoana a III-a sg. a unor conjunctive fără *să*, cu valoare de imperativ: *placă-ți a ședea, că ei fi ostenit; cumpere-și; încete fala polonilor și remină lauda cozacilor*; la asemenea forme complementul pronominal este postpus (*cumpere-și*), dar la persoana a II-a el poate preceda verbul: *carca o vezi* (imperativ). De notat și imperativul arhaic: *nu ce speriareți*.

Conjunctivul. La persoana a III-a singular apar unele forme de indicativ după *să* al conjunctivului. Dacă în unele cazuri am putea presupune că e vorba de probleme de grafie (*se omoară* pentru *să omoare*, *se iase* pentru *să iasă*), în alte cazuri însă situația e clară: *se-l așează, ar vrea se-i paște, se-l iartă, se-l întreabă, ca se poate* (= *să poată*), *ca se nu se omoară*.

La *perfectul conjunctivului auxiliar a fi* are uneori forme variabile după persoane: *se fiu cetit, se nu-ți fiu greșit, se nu fii vezut, se fie descoperit, se fie luat* (= *să fi luat*).

Condiționalul trecut este folosit uneori în propoziții interogative indirecte sau în temporale, după model latinesc: *nu-mi aduc aminte cine ar fi mers; după ce ar fi fost prins; toate faptele lui cele rele s-au descoperit* (tradus paralel de Șincal: *Als er gefangen gesetzt ward, da kamen alle seine bösen Streiche an der Tag*); uneori în această situație este folosit condiționalul format din *vrea* + infinitivul: *vrea da dosul; de nu vrea sosi călărimea* (= *ar fi dat... de nu ar fi sosit...*).

Timpurile

La *viitor* apar uneori forme regionale ca: *ti crede* (= *vei crede*), *ei fi ostenit* (= *vei*); alteori este format din *a voi* + conjunctivul: *unde va se așează, vor se iasă, va se năvălescă, vor se năvălescă, ce seceriș vei se aibi, poți judeca*. Auxiliarul viitorului este adesea *a: cum i s-a cedea, a trebui, vinul a pearde*.

Perfectul compus este preferat celui simplu, Șincal mergând pînă

la a-l înlocui în citate din limba românească mai veche: *au înfrînt* (pentru *înfrîns* din Ureche), *au fost* (pentru *fu* din Ureche).

Totuși în alte locuri, preferă perfectul simplu pasiv celui compus: *fu făcut*.

În cazul verbului *a obicinui* perfectul compus are valoare de prezent (*am obicinuit*).

În locul *mai mult* ca perfectului, Șincai folosește adeseori formele de perfect anterior: *de la care ne-am fost depărtat, s-au fost sîpțiat, carele au fost împușcat, au fost cuprins, au fost rezolvăuit, s-au fost mutat, au fost crescut, s-au fost prins, au fost înghițit, ni le-ați fost scris, s-au fost zis*. Totuși într-un loc schimbă pe *s-au* fostu săvîrșit din Ureche, cu *reposase* (cu ocazia înlocuirii slavonismului). În *Elementa* 54, Șincai traduce cu *laudaveram* atît pe *io am fost lăudat* cît și pe *io lăudasem*.

Persoanele. Șincai folosește, ca în limba veche, *au* pentru *a* la pers. a III-a singular indicativ; *s-au gătat* (*s-a pregătit*), *el au prealățit*, *au respuns* (*am renunțat la* '-u).

La pers. a III-a plural imperfect apar însă forme identice cu singularul: *lăcuia* (= locuia).

Adverbul. De notat folosirea unor forme și valori adverbiale regionale sau arhaice:

acum (= imediat): *Păresima acum viitoare, a furiș, ales* (= mai ales), *almintrelea, amu, a une ori, can binișor* (= foarte mult), *cîndva* (= odată și odată); *se cuvine ca cîndva se sărute mîna împăratului; de-a una* (= împreună), *de ce de ce* (= din ce în ce), *de odată* (= tot-odată), *de osebi* (= mai ales), *deplin* nu e încă adjectiv: *părtinirea deplin, ascultare deplin, desăvîrșit* e folosit numai adverbial ca și *deplin: plînd și desăvîrșit putere; dinpreună* (= totodată), *din protiva* (= vizavi), (= la rîndul său), *din sus* (= deasupra) (unde traduce pe *din sus* cu lat. *supra*), *dintîiu, după oaltă* (= continuu), *est timp, fără numai* (= decît), *împreună* (= totodată), *încă: eu încă atunci le-am văzut, Traian... încă n-au întîrziat; încă și indienii*. Topica și folosirea lui *încă* este specifică ardelenescă; *încătrău, mai* (= aproape), *mai în opt ani* (= mai mult), *au mai voit; mai plăcîndu-le banii decît legea creștinească*. De notat și slaba valoare a lui *mai* în numeroase cazuri: (= cel): *mai pușin de; numai decît* (= numai cît, doar): *armele numai decît apără*

sau întăresc împărățiile; o dineoară (= odată), tocma (= chiar, cu totul, foarte); puterea Dachiei prin lung războiul lui Decheval tocma se storse; tocma pușni au scăpat, tocma aproape.

Negația. De remarcat lipsa lui *nu*, atunci când propoziția mai conține o altă negație: *nici s-au înșălat neștine; nimenea au putut; nici s-au făcut; au putut nimene; nici să îndrăznești; nici vestmintului său au părținit.* Uneori negația lipsește cu desăvîrșire: *romanii, pentru frica de a putea știea bătae... s-au turburat.*

Conjuncțiile.

Copulative. Repetarea populară și regională a lui *și* cu funcție adverbială: *mai tot Peloponnesul... l-au prins și și Pindul; și și alții.*

Adversative: *dar* alternează cu *dară*, iar apare cu valoarea lui *însă*: *iar fiind serbătorile Paștilor; ci este frecvent folosit.*

Comparative: *ca cum, precum... așa.*

Concessive: *măcar că... îatăși; bine că* (= cu toate că), *deși*, cu toate că apare notat în *Elementa*, ca un cuvînt, nu e folosit decît separat prin forma verbului auxiliar: *de au și dat bunuri în Ardeal; de nu și putem; de nu i se va și împușina; de nu se va și mai ușura.*

Cauzale: *pentru* (= din cauza), *pentru aceea... pentru că; pentru ce* (= pentru că); *și de tot stricată pentru ce au ținut cu Peschennie; am poștit îndestulare pentru ce m-au pîrit cu nedreptul; de ce oare* (= deoarece).

Condiționale. *De* apare adeseori cu valoarea lui *dacă*. Dealtfel în *Elementa*, Șincal tratează pe *de*, iar la *deacă* trimite la *de*.

Consecutive. *Dat* fiindcă Șincal folosește pe *în cît* cu valoare exclusiv de *în ceea ce privește*, pentru marcarea raportului consecutiv folosește corelațiile: *întru atît(a)... cît și la atît(a)... de.*

Completive: *cum că, precum, căci, căci că și cum* sînt folosite cu valoarea lui *că*: *toată vorba lui sta întru aceea cum ar trebui să se desrădăcineze toți eriticii din Ardeal; me făgheduesc căci... nu voi mai păcătui; se știți că... au rescumpărat.*

În propozițiile complete întrebuintarea lui *de* în loc de *că* este frecventă: *li s-au întîmplat de la amîndoi împărașii de li s-au plinit anii.*

Temporale: *cît și îndată cît* apar folosite cu valoarea lui *îndată ce*; *dacă* este folosit temporal; *numai ce și numai decît* apar pentru *îndată*

ce; *pină cînd*, cu sensul de *cît timp*; *de ce oară*, cu sensul de *din moment ce*; *după ce* este construit cu perfectul condițional după modelul lui *postquam* cu mai mult ca perfectul conjunctivului latin.

Prepozițiile.

asupra: (= împotriva), *asupra* „*contra*” (lat.), greșala *asupra* *cra-iului*.

cu: (= de) *a se folosi cu*, (= la, despre) *a gîndi cu*, *cu începutul luni*, (= în) *cu numele nostru* (în ambele cazuri în traducerea unor documente latine), *cu numele lui Dumnezeu*, (= conform cu) *trăind cu mintea sa*, (= prin) *se osebesc de la olaltă și cu forma și cu colorul*; *cu desimea*, *cu... cu*, (= sub) *să se supună cu condiții*.

de: (= asupra, în privința, după modelul latinesc) *triumf de persi*; *de sarmate*, *de legchioanele*, (= despre) *de Radul Vodă*, (= de către) *de iarnă și de lipsa zăhărelei*, *foarte s-au năcăjit oastea*; *s-au asuprit de mulțime*, *reu se purta de varvari*, (= în) *de-a treilea an*, *de al șeptelea an*; precedă titlul nobiliar: *Ioann de Chichileu*, (= din) *de toate părțile*, *de opt laturi*, (= pentru) *de anul viitoriu*, *cărindariul de anul 1807*, (= că completiv), *s-au întimplat de la amindoi împărații de li s-au plinit anii domniei* (de se repetă aci).

de cătră (= dinspre): *de cătră lăcuitorii locului*.

de la: (= de) cu valoarea lat. *a*, *ab*: *a se osebi de la sasi*, *lepădatu-s-au de la Dumnezeu*, *de la senat s-au judecat*, *se va pedepsi... de la*; *trimișilor de la crăiasca mărime*, *desparte... de la*, *orînduit de la... guberniu*; (= asupra): *biruința... de la Simeon*;

de p(r)e (= asupra, împotriva): *biruința... de pe nogăiani*, *să se facă dreptate de pe stricătoriul păcii*, *învîngerea carca o au avut de pe Moisi Secheli*; (= în ceea ce privește): *cred de pre mine*;

de genitival: locul... de mare apărare, *cei ce sînt de mare experienție* (lat. *homines magnae experientiae*), *prinț de împărăția romanilor*, *în curgerea de un an*, *în cursul de trei săptămîni*, *aducerea aminte de o slăbiciune ca aceasta* (după lat. *verba memoriae*), *perirea aceasta de tătari* (aci tătarii înving), *învîngerea... de Mund* (Mund e învins);

despre (= asupra): *trebuie se aibă putere despre fieștecare supus* (traducere a unui document latin); (= în privința): *desnădejduise despre mintuirea sa*, *ca... se izbîndească despre sine*;

din (= din timpul): *dat ... din baterea cetăței ceii noao*; (= pe baza): *din legătura carea*; *din deregătoria crăimei*; (= de): *din bună voia*; *din bună voința lor*; (= de la): *din mulți auzînd, înțelegînd*; *din ostașii săi*; (= în): *din batjocură*; *pină din pămînt o au fost stricat*; (= în urma, datorită); *din rugarea lui Sfindosthlav*;

dintru (= din): *dintru amîndoaă Dachiile*;

în (= timp de): *în trei zile, în toată ziua, în doao sau trei zile, în 17 ani*; *au spînzurat capul cel tăiat al lui Nichifor pe lemn în mai multe zile, spre arătare*. Sînt însă și cazuri cînd *în* lipsește la Șincai, acolo unde l-am aștepta, conform regulii: *făcea bulzi și-i da la porci doao sau trei septemini, bătîndu-l opt luni, tătarii*; *trei ani au petrecut*; (= pe) *s-au suit în Capitoiu*; (= asupra) *au luat grija țerei în sine, au priimit în sine* (= a-și lua asupra sa), traduc construcții latinești de tipul *in se suscipere, assumere*; (= pentru): *banii se-i cheltuim în lipsele țerei*; (= ca, drept): *îl cunoaștem și-l priimim în firească și legiuit domnul nostru*; *am socotit... în episcopul neamului celui românesc din Ardeal... și în mai mare prelatul... se-l priimim, numim și ungem*; *au luat... în a doaoa muiere*; *pre..., în pedeapsă, în izbîndă, ungerea sa în craiu*; (= la): *frumos în trup, în cei mai mulți arburi, în umbră, în țărmurele Dunerei*; (= împotriva): *năsilnicia... în Naghiseghi*; *multe rele au făcut în oștile lui*; (= cu): *în războaiele acestea au trecut toți anul*;

întu: (= în) *întu al cincilea an, întu aceeaia zi, întu avenire, întu venire*; (= în viitor): *întu această bucurie*; (= spre) *întu prea mare paguba și batjocura deregătoriei crăești*; *întu nevoințele sale*; (= de): *s-au îndrăgit într-o fată*;

întă: (= în decursul, în intervalul) *a dărburi întă păhare, întă un an* (vezi lat. *intra*), *întă Prut și întă Dunăre* (dar și nerepetat); alteori apare forma *între*: *între plînte acelea se numeră* (lat. *inter*); numai în pămînt sau între năsip;

la: (= în) *la anul 1808* (Cronica, foaia de titl.); (= pentru) *s-au gătit la moarte*; (= circa) *la patruzeci de boieri*; introduce complementul indirect: *strică la stupi*;

• *ot*: (= de la);

p(r)e: (= la, pe la) *m-ar irimite pe nunta..., pe Crăciun*; (= pentru, întrucît pentru la Șincai înseamnă din cauza) *s-au șănșuit pe iarnă*,

am dat bou pe încoronarea craiului; (= asupra) *a lua pe sine* (vezi supra *tn*); (= împotriva) *reutățile care vin pre stupi*; *au venit... pe Ardeal, pe Țeara Românească*; (= în termen de) *pre cinsprezece zile*; (= pe la) *pre alte neamuri*; introduce complementul direct de lucruri: *pe dinții acești și-i culcă, împinge aerul și pe fumul din pipă*;

pentru: (= din cauza) *pentru moartea împăratului*; *pentru tyrănnia, pentru zisa Țeara Moldovei*; (= drept) *de vom lua pentru Comania* (după lat. *pro*), *pentru muldămiță, diftongii... se socotesc pentru o literă* (tradus de Șincai cu lat. *pro*, germ. *für*);

preste alternează cu *peste* și are uneori sensul de împotriva: *preste direplate, preste ootă domnului, preste adevăr*; (= în decursul): *peste toată zioa, preste toată iarna*;

prin: (= de către) *luarea cetăților... prin turci, adus prin mine, s-au luat prin Matiaș, prin fratele nostru* (ultimele două locuri figurează în traducerea unor documente latinești, traducind pe *per* cu acuzativul);

supt arată uneori o clauză, ca în latinește: *l-au luat supt condiții* (dar să se supună cu condiții), *supt perderea capetelor, supt obicinuita pedeapsă, l-au pus supt tribut, supt mornăirea, supt pedeapsa de voi știută, (= la) supt doao crîmburi ale lumii, supt umbră*. Uneori are sensul de aproximație al lui *sub* latinesc: *supt sfîrșitul lui ianuarie* (lat. *sub fine Ianuarii*); (= în timpul) *supt Pilat, supt sfînta lyturghie, supt, vremca aceasta, supt tot ospățul, supt toată împărăția, supt adunarea, supt tescuit*; (= lingă): *supt Giurgi, supt Hotin*. Ca prefix apare și cu forma *sub*: *subbașii, subcancellariul, subjugat*.

S i n t a x a.

Sintaxa părților vorbirii

Construcția verbului este în unele cazuri diferită de cea de astăzi și uneori de cea a epocii, avînd adesea model latinesc: *a amenința* cu dativul: *amîntînța Bălgradului*, *a se iscăli* cu dativul: *s-au iscălit soborului, s-au iscălit tudumanei*, după modelul lat. *subscribere* cu dativul (dar să iscălească instrucțiunile acestea), *a îngădui* cu dativul lucrului: *n-ar fi îngăduit orînduelei aceia, nu îngădue măiugurilor*; *a se vedea* cu dativul (= a părea): *mi se vede că* (după lat. *mihi videtur*); *a logodi* cu dativul: *logodește pe fata sa, Constantina, lui Mavrichie; a pîrtini*

cu dativul: *părținea banilor, nici veșmîntului său cu părținit; a pîzmu*
cu dativul: *pîzmuind slavei lui Traian* (după lat. *invidere* cu dativul),
a teme cu acuzativul (ca în latină și în limba mai veche): *muma și*
doamna temînd pre fiul său (= temîndu-se în privința fiului său); *a*
întra cu acuzativul: *întîrînd vadul Nistrului, au întîrat puntea* (după
model latinesc), *nenvîns, a se împărțăși* cu dativul: *după ce ne-am*
împărțășit sfîntei evharistii, ne împărțășim celorlalțe tîne;

Consecuția timpurilor

Perfectul indicativ din propoziția principală e corelat uneori cu
un perfect condițional în subordonate temporale: *și după ce mult s-ar*
fi rugat împăratului și n-ar fi dobîndit se i se facă dreptate... s-au
îmbrăcat în veșmînt armenesc; și după ce în zădar o ar fi bătut... s-au
sfătuit; facem înștiințare... că după ce... s-ar fi fost strînit ori ce nepre-
tenșug... noi... le-am ertat (toate trei exemplele figurează în traduceri
din latinește, după modelul lui *postquam* cu mai mult ca perfectul
conjunctiv; construcția este destul de des întîlnită.

Lipsa repetării unor elemente auxiliare ale formelor verbale, chiar
cu prejudiciul pretării la confuzii: împăratul nu înceta serie; nici slu-
jitorii a-și băga sau a-i lăsa și muta; numai ca se-și poată ținea dom-
nia și apăra de Vladislav; s-au descoperit sfatul lor și înfrînt, l-au învîns
și tăiat; nici averile noastre le-ar fi prădat varvarii și dus; aș vrea se
fug și vin la tine; se-i păzească și apere; se pomenesc și laudă (lipsa lui
se, semn al reflexivului, aci cu valoare de pasiv, pretează la confuzie
cu activul).

Lipsa repetării pronumelui nearticulat: pe preamulți au tăiat, com
porunci voao, pre voi com indestuli. De remarcat că asemenea elipse
sînt adesea favorizate de fenomene de fonetică sintactică: în exemplele
precedente *com* este pentru *oă com*, iar *mulți au* pentru *mulți i-au*,
specifică vorbirii populare și familiare.

Dativul adnominal apare la Șineai fie după model latinesc (*prefect*
pretoriului = lat. *praefectus praetorio*), fie ca în limba veche (*sin Ra-*
dului Vodă).

Sintaxa propoziției

Acordul se face după genul natural sau gramatical: *gazda* (subst.
masc.) *bună, unii dintră gazdele cele mai bune, cei patru gazde.*

Predicatul se pune uneori la singular cînd are două sau mai multe subiecte la singular, legate prin *și*: *nu crește ghinde (numărul sg.) și jir; frasinul, ulmul și fagul slujește spre, capul și coșul... este; așa scrie Verantie și Zai, solii craiului*. Alteori acest acord se face după înțeles și neconsecvent: *norodul țerei tale, care zic că stnt; toate popoarele... carii era... spăimîntați și... apăsați, sau le-au supus, sau le-au primit în pretenșug; pentru spăsenia numiților dux și norod; domeniul Ciceului și al Cetăței-de-Baltă era date; cu zisele oastea și oamenii săi; un neam... jăfuese ținutul*.

Șincai spune, ca în limba epocii, *grija de popoarele bulgărești și românești; știința limbilor grecești și lătinești; și coevozii moldovenesc și muntenesc; istoriile împărăteselor Ricardei și Cunigundei, spre deosebire de norma actuală, după care substantivul se pune la singular*.

Apoziția este, de regulă, acordată cu numele pe care îl determină, chiar atunci cînd este dezvoltată: *Împărate cereșe, mîngăitoriule, duhule adevărului; lui Constantin Vodă, tatălui lor celui nefericit; muierea lui Radul*. Apar însă și apoziții neacordate: *se arată că Duca Vodă, domn Moldovei*. Uneori apoziția unui nume în dativ apare în nominativ: *dînd frate-său, Alm*.

În cazul existenței a două apoziții genitivale (apoziția apoziției), articolul genitival al celei de-a doua apoziții nu se acordă în număr și gen cu prima apoziție, ci cu numele determinat de aceasta: *Ștefan cel mare, fiul lui Thoma, al fiului lui Pousa; ...Nicolae și Ladislav Vas, fiii lui Ioann, ai fiului lui Emeric; Deșeu și Thoma Ruf, feciorii numitului Ioann, ai fiului lui Emic*. Uneori acest tip de apoziție crează confuzii, putînd fi luat drept complementul predicatului: *dat prin minile lui Clet, căntellariului curței noastre și prepositului din Agria* (s-ar putea crede că documentul a fost dat cancelarului, pe cînd în realitate căntellariului este apoziție la *lui Clet*).

Apoziția substantivelor care denumesc noțiuni geografice apare, ca în limba veche, în genitiv: *în orașul Dejului, satul Cosminului, în muntele Caucazului*.

Sintaxa frazei

Propozițiile relative sînt întrebuițate adesea abuziv de Șincai, încît uneori e greu de distins la cine se referă pronumele: *Aci destul*

de chiar vorbește preavestitul Enghel (de vei lua afară acelea care le scrie despre Coriatovici, despre carele vezi anul 1392), că și alții așa scriu, dară destul de reu încilcește care le scrie în paragraful 14 al Istoriei moldovenești, care eu le-am descursat la anul 1390. Uneori, pentru a evita astfel de confuzii, reia după pronumele relativ substantivul determinat: o epistolă... care epistolă o au trimis (construcție după model latinesc).

Topica.

Intercalarea:

complininirilor între formele auxiliare și verb: *de nu ar fi, cu grabă, fugit, fu, cu vicleșug, omorît, n-au, piatră pe piatră, remas*; între elementele unui compus: *bine se-l cuvinteze*;

propoziției subordonate în propoziția regentă: *drept aceea, ca nu, cu vreme, fiindcă iaste în marginea țarei, să se întimple... orinduim...* între substantiv și adjectiv: *goana cea de Athanaric asupra beților strămoșilor noștri începută.*

Aceste tipuri, deși posibile în limba veche, au uneori modele latinești sau germane (ca în exemplul *drept aceea...* unde traduce un document latinesc). Tipic este exemplul unde predicatul urmează după unsprezece rinduri: *am socotit ca pre acelaș episcop... se-l priimim.*

Poziția complementului

Complementul, direct sau indirect, precede adesea predicatul, în loc să-l urmeze: *o au prădat, vitejia... carea o au arătat, cu Ștefan, voevodul Moldovei, împreunădu-și oștile laolaltă, el încă-l trecînd.* Uneori această topică artificială dă loc la echivoc, complementul putînd fi luat drept atribut al substantivului precedent: *darul de numitul Lavrentie voevodul lor făcut (voevodul lor sau făcut lor?).*

Inversiunea: fost-ar fi bun împăratul Car.

Lexicul.

Arhaisme. Întrucît, în lipsa unor studii adîncite asupra limbii scriitorilor epocii, este greu de distins ceea ce era învechit încă pe vremea lui Șincai de ceea ce e învechit astăzi, grupăm ambele categorii sub aceeași rubrică:

Cuvinte arhaice: acătare modru, adėtiu, angarie, apriat, berbecuŝi... de arete (= prăsilă), arină, arinos, asturcon, athname, azaghii, bairam-piŝchieŝ, boeram, beglerbeg, beŝleu, biu, biuŝug, bozi (= zei), cadilesocher, calga, camha, cădi (= tămlia), chenez, chenezat, chit (= balenă), capighihae și capighiuea, capihaio, capitihai (pl.), căpetenesc, ceauŝ, cchodariu, chiaia, chinziutură, cin, citov, cniechină, coŝtirii (pl.), a conăci, cōntoŝ, crug, cucă, cuhniă sau carr cu ŝese cai, cumpłire, zahrōa, zidire (= creatură).

Forme arhaice: ascunsuri (dar ascunse), bdenie, cărindariu, cercători (pl.), cirtă, chipzuri, crenguri, deosebi (= adv. deosebit), deplnire, deregtnđ, diregerea, diresul, dirept (subst.), (și drept), drept (= în față, vizavi), direptate, glnscă, iasele.

Sensuri arhaice: amenința (= a mișca repede), apasă (= cîntărește), amînă (adv.), cıuncı (= reproșa), aruncare, aruncătură (= reproș), asemănare (= egalitate), asemenă dare (= egală), birui (= a lua bir), biruință (= stăpînire), tradus de Ŝincai în latină cu regnum, biruința perseuscă (tradus de Ŝincai prin regnum Persicum), prin biruința (tradus de Ŝincai cu per imperium), boločan (= ghiulea), brincă (= mînă), bunătate (= avuție), buncșele, bunătăți (= virtuți), bunătatea banilor (= bani buni), cerca (= căuta), (= ruga), (= întreba, cerceta), caută (= privește), cetanie (= lectură), ciudă (= minune), cōconi (= copii), cocoană (= fiică de domn), credință (= credit), cumpene (= cîntar), curs (= alergare), cuvios (= potrivit), cuvntătoriu (= rațional), a se desbate (= a se elibera), față (= culoare), feŝii (subst. pl.) (= puii), grăunțe (= grame), grozevi (= îngrozi), haiduc (= soldat), iară (= însă), împărechia (= dezbina), împistrită „picta“, imboŝi (= înghesui), îndămlna între sine (= a se înțelege) (și îndeminare), înșerca (de la ceva) (= a opri), întunerec (= număr foarte mare), întunerece (= milioane), învălui (= supăra), învăluială (= supărare), jupîneasă (= doamnă nobilă), laudă (= amenințare), lăuda (amenința), zidire (= creatură), zidiri înțelegătoare (= ființe raționale), a zidi (= a crea).

Regionalismele sînt fireŝti într-o operă scrisă într-o epocă în care limba literară nu era încă fixată. Ele sînt adesea greu de deosebit de arhaisme (care se păstrează de regulă în graiuri). Este de asemenea greu de făcut o distincție netă între ardelenisme propriu-zise și regionalisme mai generale, adică cuvinte și forme populare neacceptate mai

tirziu de limba literară. Menționăm, totuși, separat ardelenismele mai evidente:

Ardelenisme: *acul* (= oca), *aghistină*, *oghistinii* (dar în *Elementa găstînă* „castanea“), *anișul*, *a arădui*, *arîndă*, *arindaș* (dar *arendator*), *apriat*, *armariu*, *așăul*, *baie* (= mină), *baiu*, *băieș*, *ballamut* „balbus“, *cîrd* (bașcă), *batăr*, *a băilui*, *a-și bănuî* (= a se căi), *bârdaș*, *bicășal*, *birsag*, *a bizătuî*, *bizătuire*, *bîntuială* (= supărare), *bodiuri* (subst. pl.), *bomolôg*, *boambă*, *bobotae*, *bobș* (adj.), *bolindarișă*, *borcuturi*, *boscoane*, *bosorca*, *bot*, *brahă*, *brușul*, *brușos*, *brușii* (pl.), *a se bumbureza*, *bumburuză*, *bucium* (= butuc), *bugner* (pinter, făcătoriu de buși), *bulgăr* (= Bürger), *busurca*, *but*, *butlan*, *calișcă*, *casnic* (subst.), *cămară* (= cameră de locuit), *căoaciul*, *căpăkuit* (= săpat), *cărigă* (s.l.), *frumoase căsi* (tradus de Șincai prin lat. *pulchra cubicula*), *chilie...* *cubiculum* *vel o căsuță*, *căsulie* (= colivie), *cătane*, *căjai* (= larve de albină), *ceur*, „*strabo*“ *cheartiu* (= grădină), *de chilin*, *chiliptrat*, *chindete*, *cigamigă*, *cioae*, *ciormăiugul*, *cîtov*, *ciungărit* „*mutilus*“, *ciuf* (tradus de Șincai cu germ. Spott), *cîndai*, *cîrcăi* (= cîrti) *cîrcoveală*, *disă*, *cloambă*, *cobîrlău*, *coccan* (= cotor), *coh*, *coșnișă*, *colnișă*, *conihă* tradus de autor prin Küche, *conteni*, *copîrșău*, *corelabe*, *corfă*, *corn* (= colț), *copon*, *coteă* (loptă), *coșerci* (pl.), *coșeriu* (ocol), *coșteiu*, *crișmă*, *crumpele*, *cucuruz*, *curcubetă*, *cucurbita* (dar și *cucurbetele*), *cufărișă*, *curec* (= varză), *curechiurile*, *curu!*, *a custa* (= a trăi), *custare*, *dărab*, *a se deschilini*, *deschilinit* (adv.), *deschilinare*, *de altă dată* (= a doua oară), *de altă oară* „*ein andermal*“, *deodată* (= de prima dată), (= totodată), *derdeteag*, *murț sau dimberiu nemșesc*, *dîlmă*, *doange*, *dodolôt*, *doios*, *dologi*, (subst. pl.), *domn* (= boier), *domnii cei pămîntești*, *domnie* (= stăpînire), *se drusueaște*, *se drusuluesc*, *dădet*, *a dudui* (= a izgoni), *duhan*, *a duhăni*, *frate dulce*, *dulêți*, *cu dreptate* (= într-adevăr), *se durducă* (ridică, înalță), *fain*, *făgădaș*, *fără numai*, *fărină*, *feria*, *fărtai*, *pătrare*, *fimbrie*, *finor*, *firez*, *firezui*, *fleșerilor* (misarășilor), *foalele*, *focău*, *forfoiu*, *fragi* (= dade), *frăgariu* (= dud), *frățuș* (= bănățean), *fura* (= furișă), *gazda* (= gospodarul), *găzdoaiele*, *găjori* sau *matiași*.

Cuvinte comune mai multor regiuni sau general populare: *alac*, *asupri* (= copleși), *babă* (= bunică), *bolfă*, *boreasa* „*seine Frau*“ (în context e vorba de soția unui om de jos, argat), *bortă*, *cuhnă*, *bulz*, *bușdi*, *bușdirea*, *căștiului* (pl.), *cătușnieă*, *cătref*, *ciumaș*, *ciungărit*, *cocostîrg*

de casă, clonș, conteni, continese (= împiedic, opresc), corbaci, a corbăci, coșeriu, coșteiu, corle (pl.), a se corli, coșătit, covri, crăițariu, cumănac, custură, veșcă, viltoros, viji (vb.), vîlfă, zicătură, zălud.

Asupra a ceea ce considera autorul arhaism, ardelenism sau cuvînt general românesc, glosele lui sînt cel mai sigur indiciu.

Forme regionale: beșiu, drumarii (= drumetii), pălane, păstracii, penuşele, povoară, se nu se sîcască, sopen, sprijană, sprîgincală, stăgilă, typzuiți-vă, o țeve, a vinătui; vezi: *Fonetică*.

Sens regional: a-și agonisi (cultiva), casă (= cameră), chilie (= în-căpere, cameră), a crepa (= a muri), dumeri (= a dresa, înblînzi), floci (= păr de la ugerul oii), a izbîndi (= a răzbuna), moașă (= bunică), moș (= bunic), murătoare (= moare), porumb (= porumbel), prunci (= copii adolescenți), rînd (= rînduială), rogogine (pl.) (= papură), scafă (= talger), sobă (= cameră), valuri (= întristări, supărări).

Neologismele întîlnite nu reprezintă decît în mică măsură cuvinte introduse pentru prima dată de Șineai. Dată fiind însă slaba circulație a cărții românești în epocă și lipsa unei limbi literare formate și acceptate, adeseori fiecare scriitor împrumută independent neologisme, fără să le ia înapoi de la un înaintaș sau din limba literară.

abbacie, abbreviațiuni, ablathiv, acaciul, acatholic, accenturile, accurat, accurată, accomodă (vb.), accusathiv, achații, acipenseri, actă, actual, acvilon, adiutant, addiție, administrului (vb.), admirariu, admissariu, adularia, affecturi, agazon, agazonțe, agent, alabardă, alabastru, alburn, alcal, alcaline, alce, alcedine, alge, alleanță, alleat, alligatore, allodiatură, allodiu, altul mărei (lat.: altum), alphavit, alumni, amarant, ambașatori (pl.) (ital.), amfibii, amic, americă, amethist, ammodit, amnistie (dar amnestie sau ertare), amygdal, anahronismuri, anahronist, Analecte, analogia, anatomie, annali, analista (subst.m.), annalista (dar annalistul), anglicești, angorane, angville, aniș, annonym, anomal, anomală, antecessor, antihris (= anticritică) (vezi hris), anthère, antimoniu, antilă, apatit, apedus, apetit, apocrisari (subst.pl.), apoplexie, apothecariu, appellație, Approbatcele, aprobație (Cathelism: Aprobăție), apropiia, apiere, arbur, ardecă, arendator, areșt, areștăului, ariște, argillă, argilloase, argonaute (subst.m.pl.), argument, arghyri (subst.pl.), arhetyp, arhiprint, arhidieces, arhipiscopat, arhipovățuitoriu, arhiprescyter, arhitect,

arhiv, arhivariu, arian, arianism, aritmetica, armodă, arme (= armată, cf. lat. arma), armiger (lat.), arsenic, articol, asbest, a assecura, assecuatoria (subst.f.), assecurație, assessor, ascaride, asfalt, assault, asterism, astronomii (subst.m.), astrológ, asyl, attac, attentat, atmosferă, audienție (dar audiență), auditor (dar adaptat auzitoriu), aura (pasăre), aură sau aer de resuflat, aurarii, autoritate (dar auctoritate), auricale, auri-pigment, avantgardă, august, avgustal, avgustă (subst.f.), avlei (subst.pl.), avhenticare, avhenticind, avtentiv (adj.), avtentică (dar avhentică), avthantica (vb.), avhentic, avthent, avtochefalos, avthori (pl.), avvenire (din ital.), babirusa, zciască, zcești virtuși, zăoae, niște zcoae, zău (= zeu), zefir, zelotipia, zeolit, zibelline, zinc, zona, zoófiți, zostă.

Neologisme adaptate

În numeroase cazuri se observă efortul lui Șincai de a adapta neologismele, fie modificându-le forma, conform legilor de evoluție ale cuvintelor românești moștenite, fie substituind unei părți a cuvintului neologistic împrumutat, un element moștenit: *bătărie, beizadél* (trecut la declinarea masculină, deși scriitorul introduce numeroase neologisme masculine la declinarea I: *carciofoi, Cincle cel mai Mare (Canicula major), corespundere „corespondență“* (cu dublu r, dar cu u), *faturi, feritate, fundămînt, globuri (globi)*.)

Înlocuirea lui *in-* cu *în-*: *îmunitate, împetiție, impunere, impunin-du-i, a împluta, indigenare, indigenat, indigene*-(subst.m.pl.), *inducii* (lat. *iadutiae*), *îndințată, îndulcenție* (lat. *indulgentia*, modelat după *dulce*), dar și *îndulgență, tutriță, vișe-craiu, vișe-ışpan*.

Calcuri

Adeseori cuvintele neologistice sînt calchiate, uneori ca formă, alteori ca sens, uneori în întregime, alteori parțial.

Calcuri propriu-zise: apeđusurile, arhipovățuitoriu (= arhiduce) (vezi și *cel mai înalt dux*, în care este calchiat și *arhi-*; cf. și *marele dux*), *ascunse (= secrete), canceleriei... ceii de harț* (germ. *Kriegskanzlei*), *intăiat* (după ital. *intagliato* și lat. *incisus*), *împreună lucrare (= conlucrare), impururi (= eterniza), încetare de la arme* (lat. mod. *armistitium*), *a face destul* (lat. *satisfacere*).

Calc semantic: arme (= armate, după lat. arma), arunca (= obiecta), a așeza răscoala (după lat. *scdare*), *cerc (= circ), dregătoria*

(= misiunea), *eșire* (= expediție), *fecior firesc* (= natural), *impăca* (= supune, după lat. *pacare*), *implintare* (= colonizare, după lat. *plantatio*), *impluse noao ani* (lat. *implere*), *imprumutat* (= reciproc, după lat. *mutuus*), *închide* (= concludere, cf. germ. *einschliessen* (= include, după lat. *includere*), *îndupleca* (= dubla, după lat. *duplicare*), *urmare* (= imitație) (cf. germ. *Nachahmung*), *văzut* (= considerat) (lat. *spectabilis*), *cărți zidăritoare* (= manifeste iustigatoare).

Expresii calchiate: a mea iaste (= e de datoria mea) (lat. *meum est*), *a judeca triumf* (lat. *adiudicare*), *din cathedra* (lat. *ex cathedra*), *tot de o fărină* (lat. *eiusdem farinae*), *a înoi războiul* (lat. *bellum renovare*), *a-și paște mintea* (lat. *ingenium pascere*), *a porunci războiul* (lat. *bellum indicare*), *a pune la rînd* (lat. *in ordinem redigere*) a purta inimă neînfricoșată (lat. *animum gerere*), *a socoti în număr* (lăt. *in numerum ducere*), *stările din pregiur ale lucrurilor* (lat. *rei circumstantia*), *a-și vărsa sufletul* (lat. *animam fundere*), *mi se vede că* (= mi se pare că) (lat. *mihi videtur*), *se mi te vezi neplecat*, *a veni la brinci* (lat. *ad manus venire*), *a veni la arme* (lat. *ad arma venire*), *vestea lucrurilor* (lat. *fama rerum*).

Cuvinte sau noțiuni neologistice redată prin perifrază: a da afară (= edita), *a bate cu petri* (= a lapida), *fără de rînd* (= extraordinar), *cel mai dinlăuntru* (= intim), *din lăuntru* (= intern), *cel mai de pre urmă* (= extrem), *înșălăciune militărească* (= stratagemă), *a lua afară* (= a excepta), *a merge înainte* (= a avansa) (lat. *progredior*), *biserica cea prin toată lumea lătită* (= ecumenică), *starea cea mai de pre urmă împregiur* (cf. lat. *extremas circumstantiae*), *mergători înainte* (= avangardă), *sporire înainte* (= progres) (dar și *progress*).

Glose

Scriind într-un moment în care limba literară nu era fixată, Șineai se simte dator să explice cuvintele care nu erau general cunoscute și anume:

Ardelenismele sau regionalismele, prin cuvinte folosite în alte regiuni: zece acao (patruzeci de vedre sau ferii ardelenesti), *a se afla sau descoperi*, *afumă sau cădește*, *aghistinii* (castanii), *aiul* (usturoiul), *agliș sau degeței*, *a astruca sau îngropa*, *atrațel sau limba cinelui*, *bir sau dajde*, *birsagurt sau pedepse*, *gard de birne sau de pălanc*, *bodiuri sau... căpițe*, *brierilor* (nemeșilor), *bostani* (cucurbete, dulcei, lădăi),

pomi bombași sau muroși, tufe de brad (finori); în brazde (polog), brăcină sau baeră, brinca sau înflarea grumazilor, bucătării (socăcii), bucătăriei (cuhnei), cădirea și înfringerea inimei, cercarea sau ispitirea cunoștinței, cerneală, negreală, de chilin sau de osebi, chiliptrași, adecă puși ca ziglele și înșolași, ciubărul sau acăul, cîrd (bașcă), oi... cam cîrligate sau cîrnite, cîrțițele sau hîrciogii, în clăi sau în cruci, în clăi sau în jirăzi, cruci (clei), coceni sau color, cocine (coteje), colniță (șopru), corastra (adecă laptele cel dintîiu după fătat), corcotine, adecă curcani și curci, coșeriu (ocol), cotcă (loptă), coșofane sau țerci, crumpele (perele cele de pămînt), cucuruzul sau mălaiul, cucută sau bucinghiș, cugine (cumănace), cuhnă (bucătărie); cuhniă sau carr cu șese cai, o cupă (un mos, doao ișe), zăpada, omătul sau neaoa, zdrobitoriu (ștromfănitoriu, pisătoriu), zibibii (strugurașii).

În bună parte din glose se trădează intenția de a elimina slavonismele și maghiarismele în favoarea cuvintelor de origine latină sau greacă: *afună sau cădește, bîrsaguri sau pedepse, bucătării (socăcii), cerneală, negreală, cercarea sau ispitirea cunoștinței, în clăi sau în cruci, curățitul bucatelor sau felezuitul, taina dezlegării sau a pocăinței, hoit sau mortăciune, ordinișul sau vreașă, plata sau simbria, plăsmuirea sau zidirea, pocăința sau înfringerea inimei, pururea fiitoare, adecă vecinică, rîndul sau sireaoa, rostul sau gura, scut sau povază, mai timpuriu (de vreme), viersuitoare... sau litere care au sunet de sine, evită obișnuitul glasnice, olădica (sau mitropolitul), zăpada, omătul sau neaoa.*

Neologismele le glosează prin cuvinte populare sau prin perifrază: *ABC (= abecedar)] sau BUCAVNĂ, B titl.; adiție sau adaogerea numerilor, agapelor, adecă... oșpeșelor celor de demult, alcaline sau leșitioase, alcalul sau leșia mineralnică, alcedinele sau țercile de mare, ABC sau ALPHAVIT (= alfabet), titl.; algele sau jinarii, alligatore sau cai-man, amfibii sau care așa trădesc în apă și pre uscat, amici (prieteni), cuvîntul amin e evreesc și attia însemnează cît se fie sau va fi; amnestie sau ertare, analogia sau asemănarea, anișul (mărariul cel tare), antene sau coarne, aptere, care n-au aripi, ardeă sau cocostîrg selbatec, argilla sau lutul, arsenicul sau piatra șoricelului, asfaltul sau reșina de pămînt, âsinii sau măgării, aură sau aer de resuflat, babirüssa... porc cu coarne, țevă cea de glîjă plină cu argint viu, barometru, adecă măsurătoare de greutatea aerului, bastoane (bite, fuște), belladonă sau iarba codrului;*

boe sau șerpî prea mari sau bălauri, bolul sau lutul pecetos, bombarde sau tunuri, bonasia sau passerea împărătească, botanicii, adică cei ce cunosc erburile, breția sau stanul de sfărmituri, bulbi sau cepe, uzată (obicinuită), vasall sau supus, virtutea sau năraul bun, vult, obraz, față.

Uneori s-ar părea că Șincai vrea să favorizeze pătrunderea unor cuvinte în limbă, deși ele au echivalent autohton, și, în acest caz, notează întii termenul general cunoscut și apoi cuvîntul nou: *abur* (văpură), *bani sau monete, bită, băston, dobitoacele blinde sau domestice, burucnuțe albe sau silur, calea sau linia, chipul sau statua, chipurile sau statuele* (vezi supra *statue*), *chipuri sau forme, coada calului sau țîncraît, sfînta cuminectură sau evharistia, dofin, laur, crin, lîlie, stihia sau clemîntul, stolnicul sau dapificul, taine sau mysterii, unire sau alleanță, unitarii sau sociniani* (vezi supra *sociniani*), *etna sau minăra*.

Din această scurtă listă nu rezultă vreo intenție expresă a lui Șincai de a elimina slavonisme, ci numai aceea de a îmbogăți lexicul prin neologisme, cu toate că majoritatea cuvintelor pentru care caută un neologism sînt de origine slavonă.

Traducerea numelor proprii străine este frecventă în opera lui Șincai. Uneori el dă întii numele original, pe care îl traduce imediat alături: *Mihail Vais sau Albu, Benedict Ruful* (ce atîta înseamnă, cît *Vereș ungurește, Roșu românește*), *Paravatul sau călcătoriul de lege, Pius adică cu eclavie, Potor adică bețiu, Stridiași sau vînzătoriul de scoice, Hristos, adică uns, Matca focului sau Gheena*.

Alteori îl traduce și dă alături originalul, fără explicații: *Punte, Pontes, Hunnivarul, cum îl chiamă Prai și Catona, sau Cetatea hunnilor*; citeodată însă traducerea numelui reprezintă adevărate comentarii: *locul ce s-au numit (Esculeu) pentru că acolo au jurat, Luscul (adică ponihosul, nu orbul de ochi), Pogonat, pentru că foarte de tîner i-au crescut barba*.

Sînt însă și cazuri cînd traduce numai parțial un nume compus: *Alba-Crăiască (= Albu Regia), Munte-ferratului, dar Monte-fēratului, munte-Flascon, Porfirăgheneta* (pentru gr. *porphyrogennetes*).

În alte cazuri dă numele numai sub forma tradusă: *Marea cea de la mișlocul pămîntului* (... *Marea Mediterană*), *Muntele Întraurit, Evla-*

vie (dar *Antonie Gordian Piul*), *Gingavul* (= lat. *Balbus*), *Peschennic Negru* (lat. *Pescennius Niger*), *Dachia-cca-Ripoasă* (lat. *Dacia Ripensis*), *Zioara de meazănoapte* (= *Aurora boreală*).

Sensuri neobișnuite

Ortodox și *pravoslavnic* sînt folosite cu sensul de „drept credincios” și întrebuițate atît referitor la Biserica creștină Răsăriteană, cît și la catolici și calvini: *ortodox* (= catolic), (= calvin: *pișpecului celui ortodox de legea noastră calvinească*), *pravoslavnic* (= catolic) (= calvin); alte sensuri neobișnuite: *năpustit* (= rămas pustiu, pustiit), *năpusti socoteala* (= părăsi, abandona opinia), *părtinire* (glosat de autor, în paranteză, cu lat. *indulgentia*), *pizmă* (= schismă), *pizmaticie* (= schismaticie), *sterpăciuni* (= oi sterpe), *tigae* (= *parte a flintei*).

Abstractul pentru concret: *s-au măritat după oarecare șleactă* (dar *șleactae*), *rudenie* (= rudă).

Creații personale sau neatestate la alți autori

Creațiile personale la Șincai sînt cu mult mai pușin numeroase decît ne-am aștepta într-o epocă în care se simțea nevoia exprimării unei mari cantități de noșțiuni noi. Deocamdată nu putem avea nici o dovadă că Șincai a creat într-adevăr cuvintele care nu se întîlnesc la alți autori și că ele nu circulau în epocă. Cuvintele de mai jos le prezentăm cu titlul de prime (sau rare) atestări, fiind convinși că pentru majoritatea se pot găsi și alte atestări:

așeșmea, *cîtuitoriu*, *ferime* (tradus de autor cu lat. *effertitas*), *formos*, formă regulată la Șincai (după lat. *formosus*), *frășinătate*, *iarășui*, „*repetă*” (după lat. *iterare*), *încîtuire*, „*inseriere*”, *îmicșurătoriu*, *împro-tivnic*, *împururi* (vb.), *jurămint legelnic* „de credință”, *luneni*, *molime*, *nezărvitoriu*, „*nelitigos*”, *întărimile*, *întăbulăului* (dar și obișnuitul *întabula*), *notăului*, *pușinime*, *rărime*... *molime*, *broaște timpurarie*, *uniușă*.

E posibil de asemenea ca și printre calcurile citate să existe unele creații personale sau atestări unice.

Variante lexicele

Utilizarea procedeelor indicate din nevoia de îmbogățire a limbii, cît și faptul că Șincai urmează îndeaproape, mai ales în *Cronică*, izvoare diverse, face ca adesea aceeași noșțiune să fie redată în chipuri diferite sau să apară diferite variante ale aceluiași cuvînt: noșțiunea de *mare duce* este redată în următoarele moduri: *arhiduceul*, *urhipovășuitoriu*,

marele duxul, cel mai înalt dux, marele povăţuitoriu. Cuvîntul palat de asemenea: *pălată, polată, pălută, maşine* (pl.) (dar *mahinile*), *mintedă* (dar *mintee*), *mumini* (gen.sg.), *mîne-sa, mumă-sa, canţellariu, cancellariu, cancelariul, canţellerie, căncellărie*.

Formarea cuvintelor

Cum s-a văzut, Şincai nu face parte dintre scriitorii care creează intenţionat cuvinte şi încearcă să le impună limbii. Cînd uneori a făcut acest lucru, el a fost obligat de nevoia redării cît mai fidele a originalului pe care îl traducea în româneşte. Meritul lui a constatat, în asemenea cazuri, mai mult în felul cum a ştiut să aleagă tocmai acele posibilităţi care aveau să fie confirmate în bună măsură de dezvoltarea ulterioară a limbii literare.

Compunerea. Deşi în limba veche românească compunerea era mai răspîdită decît astăzi şi deşi autorul urmează nenumărate documente din diferite epoci în latină, greacă, apoi germană, maghiară, limbi în care compusele abundă, în opera sa compusele sînt aproape inexistente. Chiar atunci cînd calchiază compuse străine, el preferă de obicei să le redea prin perifrază. Compusele sînt fie de natură populară (ex. *măcar care, neştine*), sau, de fapt, compuse străine, în care el a înlocuit unul sau ambele elemente cu cuvinte româneşti: *arhipovăţuitoriu* (= arhiduce), *dopuntul, duopuncta, apedus* (lat. *aquae ductus*), *asuprîndăvîlire, chesaro-crăeştii măriri, meazănota, media nota; pseudo-proroc; vişe-ispan; vişe-craiu*.

Neologisme compuse: *generariu vicariul, generariu commendantul, generariu căpitanul, causărum auditor generariu* (vezi aplicarea accentului pe cuvinte latineşti), *împărătescul generariu, căpitanul Rusiei generariu, secretariu-cancellariului, original transumtul, pentrunumele* (lat. *pronomen*), *maimădrişoare* (lat. *majuscule*), *împreunăsunătoare* (lat. *consonantia*), *nainte punerea* (lat. *praepositio*), *mergerea înaintea* (germ. *Fortgang*). Scrise separat sau împreună, ordinea nefirească a cuvintelor (adjectivul înaintea substantivului) şi inflexibilitatea primului element arată că de fapt avem de-a face cu compuse. Şincai apelează la mijloacele proprii limbii pentru redarea lat. *con-, de-, ex-, in-, prae-, pro-, re-*, etc.: *au mînat războiul înaintea, împreună lucrare* (= conlucrare), *împreună lucrătorilor* (= colaboratorilor), *închidea afară* (= excludea), *se pună armele* (= depună), *au pus gios* (= depus), *l-au pus*

(= depus), *cădînd... nechiemată* (= irevocabilă), *nechiemăcios înapoi* (= irevocabil), *mergerea înainte* (= progresul), *mergători înainte* (= avantgardă, premergători).

Derivarea cu prefixe

Spre deosebire de compuse, derivatele cu prefixe se întîlnesc frecvent. În multe cazuri întîlnim derivate cu prefixe, acolo unde limba literară a preferat mai tirziu forme simple sau le-a abandonat pe cele folosite la începutul secolului al XIX-lea. Cele mai frecvente sînt derivatele cu *in-*:

îmboși, îmbucura, îmbueci, îmăcrește, îmări, îmărește, îmăresc, îmicșora, îmicșorează, îmicșurătoriu, împătrate, împlintare (lat. *plantatio*), *împoporire, a împopori, împrativnic, împrativitoare, impunere* (lat. *impositio*), *împururi, înarăma, înclutire, încolorat, încolorite*.

Dat fiind că nu folosește pe *in-* privativ, apar numeroase derivate cu *ne-*, din nevoia de a reda termeni savanți, formați în latină și în limbile romanice cu *in-* privativ, inexistent atunci în limba română: *nebăga, neblntuit, nechiemăcios înapoi* (lat. *irrevocabilis*), *necruntat, nenădrăvire, nendeminat* (lat. *indomitus*), *nescări sau neconductori, necustare, nedespărjicioase, neelectric, negrijă, nemirosul cu negustul*.

În același sens mai cităm: *acatholic* (un citat din Clain), *desarhierii, desromâni, dessufleșit, deszicerea, dedulci, întrarginșit, intrauritul, întrănodurilor, prezisa biruinșă* (= zisă mai sus), *prescrisul* (= transcrisul), *răscrie, reîmblători, reîmbla, resufleși, strămoștean, zovărsat, s-au zăpeticit, purcei... zăpitiți*.

În derivarea cu prefixe, de obicei Șincai păstrează intacte cele două elemente componente, evitînd asimilările firești rezultate din alăturarea lor.

Cîteva prefixe sînt folosite cu alt sens sau formă decît cele obișnuite azi: *dedulci*, „îndulci“ (dar *înduleindu-se cu acușiile*), *desosăbi* (pentru *deosebi*), *războli*, „a cădea bolnav“ (*s-au războlit și au murit*), *năpusti socoteala* (= părăsi cu totul, abandona opinia).

În cîteva cazuri se pare că Șincai evită derivarea cu două prefixe: *necercînd, neplinindu-i-o, nedeplinită, de la cele nedeplinite la cele deplinite* (pornește de la *deplinire=perfecție*), *nemestecîndu-se* (= neamestecîndu-se), *resufleși* (= reînsufleși) și *reduce* (= readuce), *re-*

ducție sau reducerea numerilor, după model lat.: *reanimare, reducere*. Apar totuși și cuvinte cu două prefixe, ca: *demnificurat*.

Lipsa prefixelor apare la Șincai, ca și în limba mai veche românească (cultă și populară), la el însă și sub influența literaturii latine, în care acest procedeu este adesea uzitat:

blănit, a se bolnăvi, bolnăvirea, cerca (vb.), *cercarea, călcătorii, călcări, cirligați, cleit* (= înclăiat), *a comînda* (= a recomanda), *comîndată, comîndări* (= recomandații) (dar *recomîndat* și *recomendație, se copere* (dar *acopere*), *coperite, coronare* (dar *incoronare*), *a cunoaște* (= a recunoaște), *a urmea* (= a adulmea), *se usibese, usibită, vărsarea mărilor* (= revărsarea), *a vinătu* (= a învinovăți), *vinovăți*.

Derivarea cu sufixe. Este categoria cea mai bogat reprezentată. Cităm exemplele mai puțin obișnuite:

- *ace* (= tor): *fugace*;
- *an*: *muscan, vasiliani, nogăiani*; cf. și *-ean*;
- *anie*: *împărțanie*;
- *aniște*: *împărțaniște*;
- *ariu*: *admirariu, bombardariu, cubiculariu, drumarii, „drumeții”, generariu, feudariu, hinsariu, prințipulariu „prințisor”, răitariu*;
- *aș*: *ciumaș, făgădaș* (= făgăduială), *hărțegași, hărmințaș, Răm-paș, sortaș*;
- *at*: *cancellariat, generalat, marhionat, indigenat, despotat, vizir*;
- *ăcesc*: *muscăcesc „rusesc”*;
- *(ă)cios* (= -ător): *ertăcioase, stricăcios, mîncăcios* (= -abil): *mușcăcioase, nedeslegăcioasă, nemișcăcioase, nechiemăcios înapoi „ire-vocabil”*;

— *(ă)ciune*: *desmerdăciunile, erbotăciuni, ertăciune, închinăciune, însurăciune, sterpăciuni „oi sterpe”, uriciunea (urăciuni)*;

— *ăi* (pentru-ui): *‘a olătăi*;

— *ălui* (foarte productiv, echivalentul lui *-isi* din Moldova și Țara Românească, nefolosit de Șincai (vezi totuși *electrizui*), chiar în cuvinte de origine greacă, care circulau în epocă cu acest sufix): *ierotoni* (nu *irotonisi*), *administrălui, areștăului, candidăului, contradicăului, execăului*. Frecvența lui relativ mare la un scriitor ardelean se explică prin originea maghiară a sufixului (magh. *-alni, -olní*);

- ăşesc: *unităărăşesc*;
- (ă) *tui: bizătu*, *vinătu*;
- ău (= os): *focău*, *puşlău*;
- că: *cătlărcii*, *sască* sau *săsoaică*;
- di: *buşdi*;

- eală: *sprigineală*, *sprijineală*, *tihneală*;
- ea (= caudă): *bucătea*, *puşlăntea*, *jucăreaoa*;

-ean (aş): *moştian*, *moşteancă*, *cartaginenilor*, *părtean*. S-ar părea că Şincai face distincţie uneori între sufixele -an şi -ean: *şerani* (atestat numai la pl.), sint locuitorii de baştină ai unei ţări, spre deosebire de *şeran* „agricultor“ (pl. *şerani*).

Şerani de la Şincai, înlocuieşte pe *şărani* de la Ureche.

În alte cazuri alternanţa -an/-ean ţine de natura consoanei precedente (ex. *ceţăţan*);

-enie: *sfinşenia* sa (= sfinţia sa), *poştim zlobozenie* de la *osfinşenia* ta, *sînşeniei* tale;

-eriu: *tălmăcieriu*, *raffinerilor*;

-esc este de asemenea unul dintre sufixele productive în epocă formind adjective chiar de la substantive deja derivate cu un sufix uneori tot adjectival: *apostolească* (dar *apostolicească*), *arienească*, *bulgăreşti*, *căpetenesc*, „capital, principal“, *căpetenească dregătorie*, *şlectceşti*, *teutonesc*, *vecinica şi timpureasca resplătire*, alţi *Vaseşti*, *vărcăresc*. Exemplele abundă;

-eş: *şumeş* „semeş“, *corăbieşii* (atestat doar aci, la plural);

-eşte: *căpeteneşte*, *cubiceşte*, *făţărniceste*, *fysiceşte vorbind*, *indeletniceşte*, *orătoreşte* şi *poeticeşte*, *perpendicularăreşte*, *sărăceşte*, *seborniceşte*, *timpureşte*, *trupeşte*;

-et: *dădet*, *pometuri*;

-ete: *duleţi*, *racametele*;

-eţ: *sloveneţ* „elocvent“ (înlocuieşte pe *slovesnic* într-un citat din *Cronica Bălăcencască*), *lungăreţ*, *pădureţe*, *troculeţe*, *vermuleţ*;

-ic în neologisme serveşte pentru a deriva substantive şi nu adjective: *poetic* „poet“, *botanicii*, *fysicii*, *gramaticii*, *mathematicul*, *politic* „om politic“, *romaic*, *statistic* (= om de stat, după ital. *statista*); adjectivele corespunzătoare acestor substantive sint formate, de aceea, cu sufixul -icesc; vezi totuşi *Borbonic*, *milă cubică*, *electrice*, *acru* *flogistic*,

picioare sau urme *mathematice* (dar și *mathematicești*), *lună periodică*, *lună synodică*;

-icesc: *anglicești*, *apostolicească* (dar *apostolească*), *aravicesc*, *canonicesc*, *catholicăască* (dar *catholică* și *apostolica beserica*), *cămărătesc*, *urbarialicesc*;

-(i)cios: *despărțicios*, *nădespărțicioase*, *mîngăcios*, *nestrăbăticioase*, *nesufericioase*, *tremuricioasă*, *uricioase*; cf. și -fă)cios;

-ie: *călări* (= unități de cavalerie), *căsulie de drot*, *căștiulii*, *crăie*, *cumnăție*, *domnie*, *frăție*, *frncie*, *groznicia*, *dăscălia*, *elenie sau grecia cea veche*. În alte cazuri însă -ime înlocuiește pe -ie;

-ime: *afunzime*, *așețimea*, *boerime* „noblețe”, *curușime*, *crăime*, *domnime* „Herrschaft”, *ferime*, *întregime*, *mărime* (dar *mărire* noastră), *molime*, *pușinime*, *recimea* „răceala”;

-in: *căisin*, *leopoldin*, *sultanin*, *săverin*;

-inșă: *ajutorinșă*, *cădinșă*, *detorinșă*, *mîntuinșă*, *nevoinșă*, *scutinșă*, *socolinșă*, *uninșă* sau *unime*;

-issă: *ducissă*, *episcopissă*, *marhionissă*, *prințipissă* (dar *prințessă*);

-iște: *găinăriștile*, *mălăiești* (*cucuruziști*);

-itean; *trinovitean* (= locuitor din *Trinov*);

-iță: *bolindăriță*, *cufăriță*, *luntrișe*, *muceniță*, *muștișe*, *neguțătoriță*, *ploișă*, *scăfișă*, *scîndurișe*, *tămiișă*, *sărărișele* „salinaria”, *tutrișă*;

-iș (-iș): *costiș* (adv.), *curechiși* „vărzării”, *otăriș* „vecin”, *mulcomiș* (adv.);

-lariu: *pecetlariu* (dar *pecetnic*);

-mînt: *acoperemînt*, *crezemînt*, *ăsezemînt*;

-nic: *detornicilor noștri*, *detornicul jurămint* (= datorat), *detornica cînte*, *jurămint legelnic*, *ape mineralnice* (dar, și *minerălești*), *naturalnică*, *rădăcini naturalnice*, *naționalnic*, *Cronica*, *foaia de titl.*, *papirnicilor*, *volnice numiri*. Sufixul obișnuit în epocă, se întâlnește rar la Șincai.

-oi, -oais: *găzdoae*, *găzdoile*, *funariu* (hornoiu), *grecoae*, *lădoae*, *lădoiul*, *Mircioae*, *mușcoii* (pl.), *mușvoae*, *Radziviloae*, *strigoae*, *ursoae*, *zăoae*. Nu are valoare augmentativă.

-os: *arinos* „nisipos”, *brușos*, *cenușos*, *cocenoase*, *pami... cojoși*, *colinos*, *cremănoase*, *delos*, *foioase*, *lutoase*, *păstăioase* (*ghijoase*);

-oș: *bobăș*, *joldbș*;

-oși: *credincioși*, *împretenoși*;

-ov: *gtrbóve* sau *strimbe*, *obtuz* sau *timpov*;

-oz: *generoz*;

-sag (și -șag): *birsag*, *bustușag*, *celșag*, *furtișag*, *pustișagurile*, *văișag*;

-șug (de notat că ș nu asimilează pe n și r precedenți: *nemișug*, *meșterșug*, *pretenșug*, *vicleșug*, *vitezșug* (și *viteșug*);

-tariu: *pînzetariu* cf. *pinzerie*;

-tate: *creștinătate* (= creștinare), *frăținătate*, *mișălătate*, *nobilitate*, (= nobilime), *păgînătate*, *scumpătate*;

-tor alternează cu -toriu (de la cuvintele moștenite) chiar și în neologisme: *continuator* (dar *continuatoriu*), *ajutătorii* (= auxiliarii), *arendator*, *arătoriu*, *arhipovățuitori*, *auditor* (și *auzitoriu*), *cercător*, *comîndătorie* (subst. f.), *compiliatoriu* (accentul ar părea să indice că -u final nu se pronunță; păstrînd accentul laținesc, Șincai a substituit sufixul cu corespondentul său românesc moștenit: -tori(u): vezi *consistoriu*, *conjurator*, *diortositoriu*. *Cronica*, foaia de titl., *ianitoriu*, *fiitoare* „existentă“;

-ție apare regulat în locul așteptatului -țiune (atribuit și scrierilor Școlii ardelenene): *condiție*, *confederație*, *evicție*, *facție*, *fundație*, *instrucție*, *informație*, *protestație*, *vizitație*;

-tură: *abbreviațuri*, *amelințătură*, *chinzuitori*, *vrăjitura*, *fermecăturile*, *pronunțatura*, *săgetătura*, *șoptitură*, *tescuitură*;

-ui: *berlui*, *drusuită*, *electrizui*, *făfuită* „personală“, *fuștui*, *împăciui*, *întitului*, s-au păruit vîile, a se *ponoslui* *împrotivă*, *repetălui*, *vinăui*, *vrășmășui*, *zurgărui*;

-uică: *lădățuică* (triplu diminutiv), *cețățuică*;

-uie: *lădățue*;

-uincios: *neștrăbătuincios* „impenetrabil“;

-ulie: *căsulie*, *căștiulii*;

-uș(ă): *cărărușă*, *jucăuși* (= dansatori), *toporuș* (= -aș), *mărunchișuri*, *inelușe*, *bărbătușii*;

-u! (ă): *așușe*, *boușii*, *cepușă*, *cornușe*, *dărăbușe*, *fărinușă*, *frunzușe*, *frățuș* „bănățean“, *olcușe*; sufixul este frecvent.

Formații regresive: *măimar* (subst.) (de la *mai mari*), *înghimp* (subst.) de la *înghipa*.

Creații prin confaminare: *glăvășină* (glavă + căpățină), *hodihni* (din odihni + hodini), *trădanie* (din tradiție + predanie „tradiție“).

Analogia cu formele simple, rezultată din conștiința etimologică, are ca efect păstrarea intactă a formelor elementelor componente ale cuvintelor, împiedecînd efectul asimilărilor fonetice, firești în asemenea situații: *desbate, desbăta, desbrăca, izovii, meștersug* (dar și *meșteșug*), *pretenșug, viclenșug, viteșug* (dar *viteșug*), *viteștește* (dar *vitejește*). Tot efectul analogiei trebuie considerată și forma *cătirci* (subst. masc. pl.), creată după femininul *cătrcă*.

În glosar, unde se dă traducerea în latinește a cuvintelor românești, cuvîntul latinesc reprezintă de fiecare dată, termenul corespunzător al cuvîntului românesc, în traducerea lui Șincai; autorul a tradus el însuși tomul I pînă la anul 1183. Am cuprins în special arhaisme, regionalisme și cuvinte rare românești.

PROBLEMA LIMBII LITERARE ÎN OPERA LUI ȘINCAI

Șincaise situează prin *Elementa linguac daco-romanae sive calchicae* (Viena, 1780), în primul lot al teoreticienilor limbii literare românești, concepută ca o perfecționare a limbii populare; de asemenea în *Catchismul cel mare cu întrebări și răspunsuri...* (Blaj, 1783), arată că a intervenit conștient asupra materialului de limbă, alegînd „vorbele cele tocmă românești... după cum pe unele locuri mai bine vorbesc românește decît pre altele.” Acest citat ne arată că Șincai și generația sa tindeau să abandoneze fără regret și conștient graiul local din regiunea natală, în favoarea unui singur grai acceptat ca bază pentru limba literară comună, dar limba literară națională prin care se vehiculau deopotrivă idei naționale și democratice era împiedicată să se dezvolte atît în Ardeal cît și în celelalte două țări românești. În acel moment problema formării unei limbi literare comporta două aspecte principale urgente: „îndreptarea” și „îmbogățirea” limbii, cum se exprimau autorii de opere originale și traducătorii. Exemplul lexicoadelnelor și gramaticilor normative ale limbilor literare străine îi împingea pe același drum.

Teoria „îndreptării” limbii la Șincai este o aplicare particulară a concepției sale asupra istoriei, după care concepție orice transformare a conceptului său evenimentului, transformare inherentă în timp, este receptată de istoricul Șincai, drept corupere, „stricare” a purității

originare genetice, la care trebuie să se revină prin restituție și restaurare. Transformarea însăși este concepută ca un proces nociv de „disarmonie“, interior sau exterior conceptului sau evenimentului care transformându-se de deteriorează.

Punctul de vedere al lui Șincai, pe scurt, este următorul: românii sînt de origine exclusiv romană (dacii au fost uciși și izgoniți, după Șincai), sînt în majoritate coloniști din Italia și nu din restul provinciilor imperiului, iar inscripțiile găsite pe teritoriul vechii Dacii dovedesc că în Dacia se vorbea latina literară, cel puțin de către „familiile de frunte“. Așa cum încrucișarea, „corcirea“ în biologie, nu duce la nimic bun (după Șincai), la fel în limbă amestecul și împrumutul din alte limbi care nu sînt latină sau neolatine. În acest sens se va face „îndreptarea“ limbii, prin eliminarea elementelor alogene și „îmbogățirea“ prin împrumuturi autogene; latina (româna e latina din Dacia, românii sînt romanii din Dacia).

Neîndoios că Șincai ține să-și scrie *Cronica*, precum și restul operei sale de popularizare și manualele, într-o limbă înțeleasă de toți românii (vezi numeroasele glose și perifraze), dar dată fiind neputința practică de a se ajunge la un consens din pricina rarității cărții tipărite și a manuscriselor, limba lui Șincai conține mai degrabă intenții personale de normare, dintre care o parte coincidînd cu orientarea viitoare a limbii literare nu frizează astăzi, parte însă au fost respinse.

Oreium este evidentă voința lui Șincai de a interveni în ceea ce privește:

- înlocuirea slavonismelor cu corespondenți moșteniți sau neologisme de origine latină în primul rînd; de asemenea înlocuirea maghiarismelor și tureismelor. Menționăm că în ambele situații nu e vorba de eliminare sistematică, ci mai degrabă de descongestionarea lexicului de elemente nelatine;

- reducerea arhaismelor fonetice, morfologice sau lexicale.

Limba literară trebuia, prin urmare, să fie modernă și deschisă influențelor, acceptate cu măsură însă. Mirajul Romei și al limbii latine l-a împins pe Șincai, ca și pe ceilalți reprezentanți ai Școlii Ardelene, să acorde precădere elementului latin față de cel neolatin și nu numai în lexic, ci chiar și în structura și topica frazei. Scriind și vorbind curent latină, cum nu existau reguli ale frazei literare românești, altele decît

cele ale limbii populare și diferite de cele ale frazei latinești, Șincal și-a întocmit fraza românească după modelul celei latinești. Și într-adevăr multe sînt piedicile pe care le întîmpină cititorul *Cronicii*, începînd cu sintaxa frazei și terminînd cu accentul și geminatele, dar fenomenul este regulă în toate culturile, în perioadele în care se caută individual (nu existau dicționare, nu exista o gramatică comun acceptată), soluții pentru formarea limbii literare naționale. Or, cum limba literară românească și-a pus temeiul, într-o perioadă posterioară redactării *Cronicii*, și anume pe bază de grai muntenesc, și s-a îmbogățit în primul rînd cu elemente neolatine (nu pe grai ardelenesc și cu elemente latine), putem ușor înțelege aglomerarea dificultăților de limbă.

Luarea în considerare a tuturor particularităților limbii lui Șincal denotă o sudură neaderentă întru totul a elementelor de influență la materialul oferit de limba populară.

FLOREA FUGARIU

CRONICA ROMÂNILOR ȘI A MAI MULTOR NEAMURI

ÎN CÎT

AU FOST ELE AȘA DE AMESTECATE CU ROMÂNII, CÎT LUCRURILE, ÎNTÎMLĂRILE ȘI FAPTELE UNORA, FĂRĂ DE ALE ALTORA, NU SE POT SCRIE PRE ÎNȚELES, DIN MAI MULTE MII DE AVTORI, ÎN CURS DE 34 DE ANI CULEASĂ ȘI DUPĂ ANII DE LA NAȘTEREA DOMNULUI NOSTRU
IS. HS. ALCĂTUITĂ

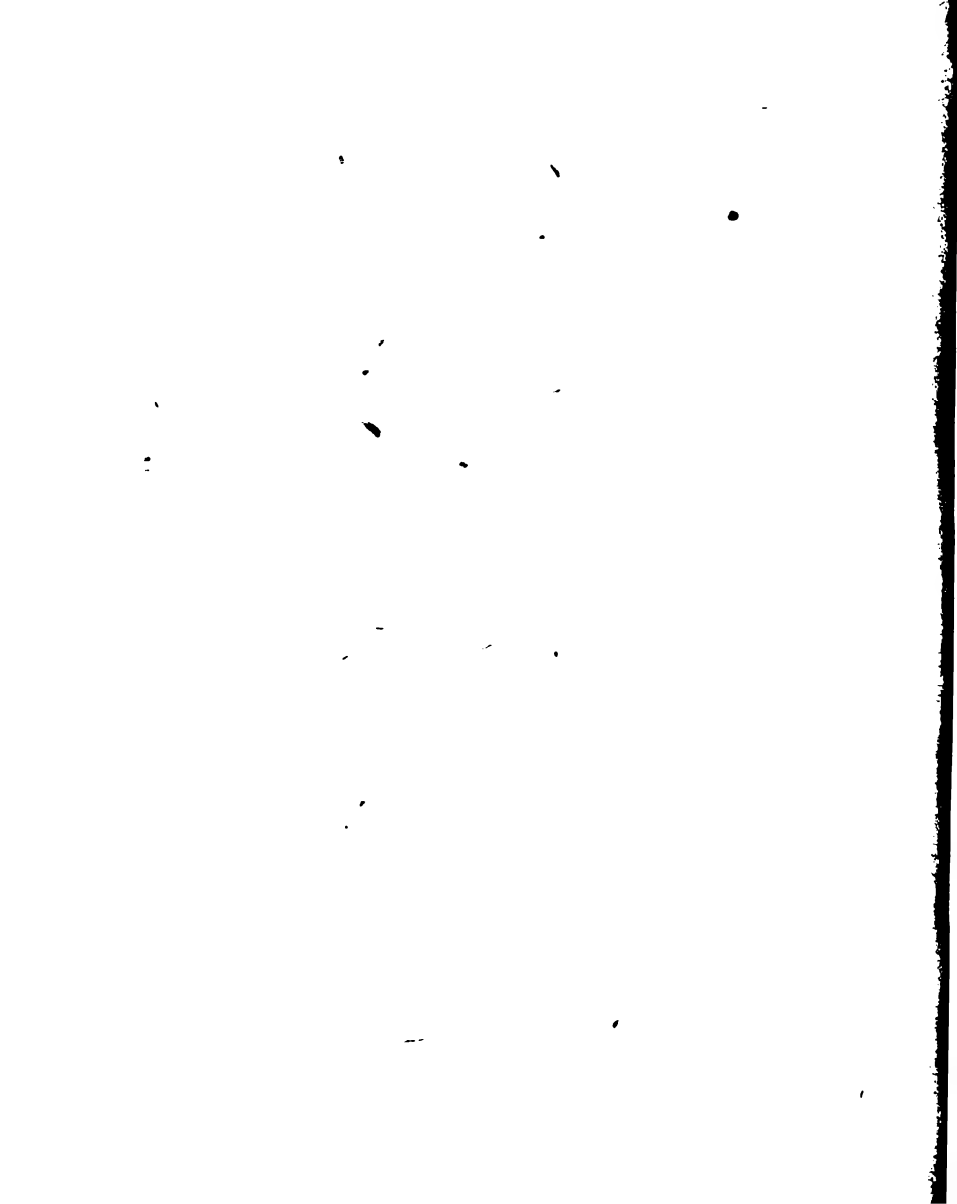
DE

GHEORGHIE ȘINCAI din ȘINCA

doctorul filosofiei și al teologiei, fostul director
al școalelor naționale în toată Țeara Ardealului și diortositorul cărților în crăiasca tipografie a universității ungurești

ÎN BUDA

În aceeași crăiască tipografie, începută a se
tipări, la anul 1808

Tanta molis erat Romanam condere gentem!
Virgilius •

Aceasta era întâi de a se face pentru români.

VLADICA MAIOR VORBIND CU SAUL SERDARIUL.

CRONICA ROMÂNILOR

CARE ÎNCEPE DIN ANUL 86 -

DUPĂ NAȘTEREA DOMNULUI HS. AȘA MERGE:

Anul 86. Decheval, craiul Dachiei-ceii-Vechi, carele și Diurpaneu s-a numit, fiind în lucrurile de oaste foarte priceput, isteț la minte, la bătaie nepregetător și învățat a năvăli sau de a se trage îndărăpt, s-a sculat în anul acesta cu oaste asupra romanilor, pre carii mai șesesprezece ani i-a năcăjit pentru necuvioasa purtare a împăratului Domitian, carele era nu numai nesuferitor de osteneli, ci și fricos, slab la fire și dat spre sburdările trupești nu numai cu muieri, ci și cu prunci. Drept aceea el nu s-a atins de război, fără numai prin povățuitori s-a oștit cu Decheval.

Anul 87. Toema cînd rivnea Domitian ca să se cîntească ca un zeu, în anul 87, Decheval pre Opie Sabin, prefectul Mesiei-de-Gios, adecă al Bulgariei de acum, rău îl junea.

Anul 88. Decheval, în anul acesta, iarăși bate pre Opie Sabin și cuprinde mai multe cetăți de la vecini, soții romanilor, apoi trimite soli de pace la Domitian, dară acesta nu primește pacea, ci,

Anul 89. în anul aci curgător, însuși pornește în coantra

lui Decheval, dar apoi trăgându-se, merge asupra evadilor, carii lăcuiau în Moravia, erau nemți și nu-i dăduse ajutor în coantra dachilor, și pre Cornelie Fuse îl trimite asupra lui Decheval cu mare oaste. Carea înțelegindu-o Decheval se turbură și iarăși trimite soli la Domitian, în batjocură zicându-i că de-i vor da romanii fieștecarele cite doi fileri pe an, va face pace, almintrelea va cûteza și tot răul, cit va putea, îl va face romanilor. Nici au fost deșerte cuvintele craiului, că pre Cornelie Fuse și pre Opie Sabin (dintre carii acesta era consular, iar acela prefect pretóriului, deregător de frunte la romani) i-a bătut și i-a stins cu oștile dimpreună; pre Domitian încă l-au fugărit evadii; ba încă și sarmatele, carii erau sloveni, i-au tăiat un leghion cu povățuitor cu tot. Pentru care pierderi de silă i-a căutat lui Domitian a face pace cu Decheval, căruia i-a dat mulți bani, tot felul de meșteri și multe scule dintru ale sale, făgăduindu-i și tribut (haraci, dare) întru avenire pe fieștecare an. Tocmeala aceasta, măcarcă era păguboasă, rușinoasă și neauzită mai nainte între romani, a ținut pină la Traian¹, precum vom arăta în cele ce urmează. Însă Iulian, carele fu făcut mai mare povățuitor în locul lui Cornelie Fuse, urmînd lui Fabie celui de demult, a conținut citva răpirile lui Decheval și ale dachilor.

Anul 90. Domitian, mîndrindu-se în deșert și din nenorocirea oștilor sale laudă vinînd, ca un fără de minte sumet, încă din tabără a scris la Roma, fălindu-se ca cum ar fi învins pre toți nemicii (protivnicii), pentru carea, cit ținea stăpînirea romanilor, pretutindenea i-au făcut stătue (chipurii cioplite sau vîrsate) de aur și de argint; apoi înturnîn-

---

¹ Șînceai pune înțelegerea dintre daci și romani la anul 89. De fapt, această înțelegere a avut loc după anul 94, cînd dacii au fost înfrinți la Tapae. Cu această ocazie s-a stabilit ca romanii să dea un ajutor dacilor, care erau considerați ca aliați ai romanilor, și nu haraci, cum socotește Șînceai.

du-se în Roma ca un biruitor al dachilor și al nemților, a ținut mare triumf de leghioanele cele de dinșii mai stinse. De sarmate numai laură (cunună de vitejie) a purtat. Dat-a și o cină în carea pre oaspeți mai întâi foarte i-a înfricoșat, iară dup-aceia i-a bine dăruit.

Anul 93. În Dachia (adecă: în Ardeal, partea Țerei Ungurești cea dintre Tisă și Ardeal, Țeara Românească, Moldova, Bucovina și Bugeac; vezi *Istoria românilor*, carea s-a tipărit la sfârșitul cărindarului din anul 1807, partea 2, § 6), în Mesia (adecă, Bulgaria și Servia), în Panonia (adecă cea de cătră Buda parte a Țerei Ungurești) și în Ghermania, multe oști de a romanilor s-au potopit sau pentru prea mare sumeția, sau pentru frica și lenevia povățuitorilor, întru atita, cît nu numai despre marginile împărăției, ci și despre locurile cele de iernat ale oștilor încă se putea avea îndoială. Drept aceea fu chemat Agricola de la Anglia, să fie povățuitor în coantra dachilor, ci el, fiindcă numai din pizmă era chemat, n-a primit deregătoria și după scurtă vreme a murit în 23 august, fiind de 56 de ani.

Anul 94. Iulian, carele povățuia pre romani în coantra dachilor, în anul acesta, slujindu-i norocul, a poruncit ostașilor și sutașilor ca fieștecare să-și scrie numele pre scut sau povază, ca mai lezne să se poată osebi cei viteji de cei fricoși, și dînd război în locul ce se numea Tâpis, care n-a trebuit să fie departe de Sarmizoghetuza (despre carea cetește în *Istoria românilor*, partea 2, § 7), pe prea mulți a tăiat și omorît dintră dachi; iară Vexinas, carele era al doilea după Decheval, neputînd scăpa cu fuga, cu voia a`căzut între cei tăiați și făcîndu-se mort, noaptea pe ascuns a fugit la ai săi. Însuși Decheval temîndu-se ca nu cumva romani să năvălească în Sarmizoghetuza, unde avea scaunul, a poruncit de au tăiat arborii de prin pregiurul cetăței și de trunchi au

acălat arme, ca părindu-li-se romanilor că sînt ostași, să se întoarne, precum s-a și întîmplat.

Anul 96. Domitian, după ce a omorît pre mulți dintre creștini, ba încă și dintre rudenii sale, vrea să omoare pre mai mulți, ei, pîrît fiind de muiera sa, Domitia, fu însuși ucis în 18 septembrie, în vîrstă de 45 de ani, într-o căruță loc, de tot senatul romanilor, fu înălțat Marc Cocceus Nerva, om bătrîn, dară foarte bun și pentru aceea de toți lăudat, pentru că după doi ani a primit șieși fiu pe Traian.

Anul 98. Marc Cocceus Nerva din inimă dorea să lepede jugul dachilor de pre grumazii romanilor, ei pentru vîrsta bătrînețelor nu putea; drept aceea părințește cugetînd despre folosul tuturor, în anul acesta, 98, s-a suit în Capitoliu (cetățuica sau curtea unde se strîngea senatul), și acolo cu glas mare a zis: „Ce să fie spre fericirea și folosul senatului, al romanilor și al meu, pre Marc Ulpie Nerva Traian îl primesc fiu“. Apoi, întorcîndu-se către Traian, i-a zis: „*Tellis, Nerva, tuis, lacrimas, ulfisiere, nostras*¹ — adică: Cu săgețile tale, Nerva!, izbindește lacrămile noastre“. După carea faptă a sa nu mult a trăit împăratul Nerva, ei a murit în 27 ianuarie, fiind de 66 de ani.

Despre Plotina, muiera împăratului Traian, scrie Dion Cassius cum că cînd se suia în pîlata împărătească și încă era pe trepte, întorcîndu-se către norod, a zis: „Ca aceea într-o aicea, ca carea vreau să și ies“. Nici s-a înșălat neștine într-o aicea, că așa s-a purtat, împărăteasă fiind, cit nimenea a putut a-i băga vreo vină.

Anul 100. Dachii, deducîndu-se cu darurile ce li se dau

---

¹ Textul latinesc este scris în original cu litere chirilice.

de la romani, din zi în zi mai multe poșteau, dară împăratul Traian necum să le dea mai multe daruri, ci, cîte se obicinuise a se da, încă le-a tras, pentru carea pricină Decheval a început a-și înmulți oastea; Traian, ca un viteaz cum era, încă n-a întîrziat, ci în anul acesta cu de-adinsul s-a gîtat asupra dachilor, pre carii, măcar că cu anevoie, întru al cincilea an, tătuși de tot i-a istovit.

Anii 101—102. „După ce a pornit împăratul Traian asupra dachilor, nici a fost departe de locul în carele se așezase cu toată oastea sa Decheval, craiul dachilor, iată se aduce la el un burete foarte mare, pre carele era scris cu slove lă-tinești: Cum bûrii cu toți soții lor cearcă pre Traian ca făcînd pace să se întoarne acasă. Traian tătuși s-a lovit cu ei; în carea bătaie de au și căzut mulți dintre dachi, dară dintre romani atîția au picat răniți, cît nici cîrpe cu care să-i lege avea. Drept aceea Traian (precum zic, carii știu), nici veșmîntului său a pîrtinit, și mai pre-urmă și-a tăiat cîmășa și o a dat să lege ranele ostașilor celor vătămăți, iară celor morți le-a ridicat altare și a poruncit ca pre acelea în tot anul să li se facă pomenirea. De-acolo Traian a purces spre munți și cuprinzînd dealurile, nu fără de primejdie a ajuns la cetatea în carea era scaunul cel crăieșc al dachilor, pre carii, strîmtorîndu-i de altă parte Lúsie povățuitorul, pre mulți din ei a tăiat și prins.

Văzînd acestea craiul Decheval a trimis pre unii dintre cei ce purtau cugîme (cumănace) la Traian, să ceară pace, făgăduînd că va face oricîte i se vor porunci. Iară împăratul Traian i-a poruncit ca armele și mașinile (uneltele) cele de război și de stricat ziduri, împreună cu meșterii carii le făceau, și cu cei fugiți să i se dea; cetățile și turnurile să le strice; din părțile care le cuprinsese de la vecini să iasă, și pre aceia să-i fie pretini său protivnici, pre carii vor ținea și românii. Condițiile acestea Decheval, după ce fu adus

Înainte de el, Traian, cit de cit trebui să le primească și, câzînd la picioarele lui Traian, i s-a închinat.

Traian, după ce a așezat acestea, s-a înturnat în Italia, și solii lui Decheval s-au slobozit în senat, unde lepădînd armele și cu minile încheștate ca și șerbii, pușintele au cuvîntat și cu umilință. După ce s-a întărit pacea, numiții soli iarăși au încins armele, și împăratul Traian a ținut foarte frumos triumf de dachi, poreclindu-se și Dachic.¹

Pînă aicea sint cuvintele lui Dion Cassie, cu carele se lovește Petru Patrîchie și Magistru, numai cit acesta zice: 1. că Decheval pentru aceea a trimis acuma dintră cei cu eugime, *piloforns*, soli la Traian, pentru că aceștia erau mai de frunte decît comitii, *οὐ κόμῆται*, de carii au fost solii cei mai dinainte, 2. că Decheval a dat romanilor toată partea Dachiei cită a fost cuprins Traian, ce nu e de a se crede, că așa ar fi fost dată Dachia pînă în Sarmizôghetuza, ce e prea mult; ei mai bine zice Dion că a întors cit a fost cuprins de la vecini, nu romanilor, ei stăpînilor celor dintii, precum se va vedea din cele ce se vor însemna la anii viitori.

Dion nu numește locul în care a fost bătaia aci adusă, drept aceea lezne las să fie fost pre șesul Turdzei¹, precum yôiaște Catona, nu singur, tătuși întreb, pentru ce n-a fost pre șesul Jibetului, cum vreau alții mai mulți?

În citu-i despre solii dachilor cei la Roma trimiși și în senat intrați, înseamnă că senatul de-atunci îndată a poruncit de li s-au cioplit chipurile din marmură tocma cum erau făcuți la statură, la fisognomie și la haine, adecă: obrazul, grumazii, pieptul și picioarele cu cioarecii, din marmură albă; iară eugima, părul și tundra (sugmanul), din marmură neagră; gluga, iarăși din marmură albă, tocma cum este portul românilor celor ce lăcuiesc pre lingă Sibiu. Chipurile sau statuile acestea încă de-atunci s-au ținut în Capi-

¹ Îndoiala lui Șineai a fost confirmată de cercetările ulterioare. Luptele cu dacii nu s-au dat pe Cimpia Turzii, ci pînă la Sarmisegetuza, pe un aliniament care urmează drumul de la Porțile-de-Fier — Sarmisegetuza.

toiu l Romei pînă la anul 1775, luna lui februarie, cînd a luat patriarhul Evlavie al șeselea moștenirea S. Petru (il Possesso). Eu încă atunci le-am văzut.

Anii 103—104. Care s-au întîmplat întru acești doi ani, pentru aceea le scriu și pun înainte cu cuvîntele lui Dion Cassie, ca să se vadă cu cită credință s-au fost zis acelea, care se cuprind în *Istoria românilor*, partea 2, § 4,5. Așadară Dion zice:

„Cînd se fac acestea, iată vine veste că Decheval multe face improtiva păcei: ciștigă arme, primește pre cei fugiți, întărește cetățile, pre neamurile de prin pregiur le îndeamnă prin solii săi la răscoală și pre cei ce nu-l ascultă îi prădează și că pîn-acuma încă a cuprins o parte a ținutului iazigilor, carea în zădar o-au cerut aceștia dup-aceea îndărpt, că Traian nu li-o-a întors.

Pentru pricinile acestea, Decheval, de la senat iarăși s-a judecat protivnic romanilor. Iară Traian însuși, și nu prin povățuitori, a isprăvit acel război. Și măcar că Decheval era cu mult mai slab decît Traian, tătuși puțin a fost de nu l-a omorît pre acesta cu vicleșug. Pentru că Decheval a trimis în Mesia, în chip de fugiți, pre unii carii să omoare pe Traian, la carele și de alte ori, dară mai virtos în vreme de război era toema slobod a intra; ci acei în chip de fugiți n-au cutezat a face acea fără de lege pentru că unul dintră dinșii, după ce a căzut în prepus, s-a prins și trăgîndu-se la munci, a descoperit vicleșugul. De-aci Decheval pre Longhin, povățuitorul romanilor, carele era foarte învățat în meșteșugul de oaste, la atita l-a adus (prilejuind ca cum ar vrea să facă ce el ar porunci), cit a mers la dinsul. Pre acesta, după ce a mers, a poruncit de l-au legat și înaintea tuturor l-a întrebat despre sfaturile lui Traian; ci nemica putînd scoate din gura lui, a poruncit să-l dezlege și la închisoare să-l țină; apoi s-a rugat prin cărți lui Traian ca, pentru slobozirea lui Longhin, să se împace cu sine. Căruia Traian așa i-a răspuns cit s-a văzut nici a prea prețui pre

Longhin, nici a nu-l băga în vreo samă, ca pre unul a cui moarte nu o vrea, dară viața încă nu i-o prea poțtea. Care pînă cînd le-a socotit Decheval și a cercetat ce ar trebui să facă, Longhin, bînd veninul carele-l căpătase, a murit.

Într-aceea Traian a făcut pod de piatră preste Dunăre, de care eu însumi nu poci destul a mă minuna. Căci, măcar că a făcut Traian mai multe lucruri minunate, dar podul acela pe toate le întrece. Fost-a făcut pre douăzeci de stîlpi de piatră cioplită și-n patru cornuri tăiată; fieștecare stîlp era, afară de temei, înalt 150 de picioare (mathematicești), lat de 60 de picioare, și erau stîlpii depărtați unul de altul 170 de picioare și cuprinși cu bolte pe deasupra. Cheltuiala făcută cu podul acesta a fost nespusă, dară pentru aceea a fost podul mai minunat, pentru că s-a făcut în rîu vîltoros și plin de moală și pentru că apa riului nu s-a putut abate într-altă parte. Iară eu nu pentru aceea am spus lățimea riului, pentru că doară ar fi prea mare (căci a uneori, cînd inundează, de două și de trei ori încă e mai mare), ci pentru că atîta este în locul acela, carele e cel mai îngust, decît care mai de-ndămină de a face pod, loc altul nu s-a aflat. În carele, cu cît cură riul din lat în mai îngust și iarăși din îngust în mai lat, cu atîta cură mai rapede și e mai afund, ce înmărește greutatea cea de a face pod. Din care lucru lezne se poate înțelege inima cea mare a lui Traian.

Podul acela, nouă nu ne este de folos, căci nu se trece pre dînsul, ci stau stîlpii numai de-a fala, ca și cînd ar fi acuma făcuți, ca să se cunoască dintr-înșii că nu este ce n-ar putea face mintea omenească. Traian a făcut podul acesta că se temea ca nu cumva, înghețînd Dunărea, să se pornească vreun război asupra romanilor celor dincolo; carea de cumva s-ar întîmpla, să poată lezne trece oștile preste dînsul. Ci Adrian, temîndu-se ca nu cumva varvarii, omorînd păzitorii podului, mai lezne să treacă în Mesia, a poruncit să risipească părțile cele-de-asupra ale podului. Drept aceea Traian, după ce a isprăvit podul, a trecut Dunărea, apoi

mai mult fără de primejdie decît în grabă s-a oștit și de-abia a învins.”

Iată că Dion Casie apriat scrie cum că întîi pre Longhin, povățuitorul romanilor, nu Traian l-a trimis, ci Decheval l-a înșelat la sine, a doua, apa Dunărei nu s-a abătut de la matca sa, a treia, podul n-a avut 24 de stîlpi, ci numai 20, a patra, nici s-a făcut numai într-un an, precum Calvisie încă arată.

În citu-i despre iazigi, căroră Traian nu le-a întors partea ținutului, cea prin Decheval cuprinsă, înseamnă că ei stăpîneau tot pămîntul, cît se cuprinde între Dunăre, Tisă, munții Carpatului și apa Branului, adică: toată partea ungurească, cea de către Peșta, cîtă se cuprinde întră numitele hotare și că ei, în vremea aceea, încă nu erau supuși romanilor, fără numai cît le erau soți, pîntre că Traian a fost cel dintîi, carele a lătit și întins stăpînirea Romei peste Dunăre.

Anul 105. Fiîndcă „împărăției romanilor prea mult i-ar fi scăzut, de n-ar fi cuprins Traian, împăratul cel mai mare și mai viteaz, Dachia, ațîțat fiînd și de improtivrile dachilor și de bunătatea țerei, zice Cheleşeri, același împărat, cît a isprăvit podul, îndată a trecut Dunărea și bătîndu-se, așa de rău a înfrînt pre dachi, cît n-au rămas nici carii să agonisească pămîntul, nici carii să lăcuiască prin cetăți”. Drept aceea în anul acesta și în cei doi ce urmează, foarte mulți lăcuiitori a dus în Dachia din toată lumea romanilor, dară mai ales din Roma și din Italia, precum adeverează inscripțiile, care pînă-n ziua de astăzi custă, mai cu samă în Ardeal; din care inscripții aceea încă se dovedește, că nu numai gloate mișele, ci și familii de frunte au fost duse sau strămutate în Dachia. Lung aș fi în vorbă de aș număra toate familiile, cite se află în inscripții, ci tu le cetește la Fridvâlschi. Cetește și cele ce am scris în *Istoria românilor* (care s-a tipărit în sfîrșitul cărîndarului de anul 1807), partea 2,

§ 8, 9, 10. Eu, la anul acesta, mai multe nu înșir, fără numai că nu e cu neputință să fie fost și din familia Corvinilor¹ (din carii a fi prăsit, Matiaș, craiul Ungariei, eu de-adinsul dorea să se arete) aduși în Dachia, măcar că Corvinii în inscripții nu se cetese.

Anul 106. Traian, după ce a învins și stins pre dachi, a zăbăvit în Dachia, Mesia și Thrachia până la anul 108, precum se va adevăra de-aci încolo. În anul acesta, 106, mai mult a fost în Dachia, pentru că a săpat vistieriile lui Decheval de supt albia Streiului, a jărvit și mulțămît zeilor, întâi pentru că a putut învinge pre Decheval și a supune Dachia romanilor, a doua pentru că a aflat vistieriile, a cinstit cu foarte multe și frumoase daruri pre Marc Lichinie Muchian pentru bună purtarea lui în războiul cu dachii, a dires cetățile cele stricate ale Dachiei și a zidit unele nouă de iznov, care sînt: Caput Bóvis (Capul Boului), Nicopoiul Valahiei, Theodora sau Turnul, la capul podului cel din Valahia, și Puntea, la capul podului cel din Bulgaria, și mai pre-urmă a făcut căile și apedusurile despre care destul am cuvîntat în *Istoria românilor*, part. 2, § 11, care o vezi.

Anul 107. În anul 107 sau în sfîrșitul anului trecut, Traian, în cînstea surorii sale, Marchianei, a zidit Marchiopoii din Bulgaria, ce se cheamă acumă Presláva; din Mesia-de-Gios sau Bulgaria a trecut în Thrachia, unde a înnoit orașul Zénes și l-a numit de pre numele său Traianopoiu,

---

¹ Matei Corvin pretindea că se trage dintr-o familie romană. Genealogia aceasta fusese stabilită în vremea domniei lui și într-o epocă în care genealogiile cele mai neverosimile erau alcătuite de „savantii” întreținuți la curțile regale și princiare. Așa cum arată documentele și mărturiile contemporane, Matei Corvin era de origine română, dintr-o familie de nobili mărunți din Hațeg. Stîrpirea dacilor de către romani este un argument, pentru unii din reprezentanții Școlii Ardelene, în demonstrarea purității romane a originii poporului român.

de-unde întorcându-se în Dardania, a zidit Ulpianul, care, după ce s-a diris prin Iustinian cel dintîi, s-a numit Iustianiana a doua, iară acuma se cheamă de lăcutori Prisren, de tăliani Preisereno și este în Serbia, lingă Drinul Alb, în preajma cetăței numite Pec.

Anul 108. Înturnîndu-se Traian în anul acesta în Roma și ducînd și capul craiului Decheval, a ținut al doilea triumf de dachi, cu atîta mai mare pompă, cu cît a fost mai greu a-i învinge și ucide pre ei. Iară cum că foarte cu greu i-a fost lui Traian a face aceasta, mărturisește Iulian avgustul și Paravătul sau Apōstata, zicînd:

„Că dachii erau cei mai tari și mai viteji între toate neamurile cele de-atunci și pentru statura și tărimea trupurilor și pentru cîte le băgase lor în cap Zamolxes, carele se cinstea de dinșii. Pentru că fiind ei încredințați că nu vor pieri cu totul, fără numai se vor strămuta cu lăcașul, pururea erau gata a se băga în primejdii, ca cei ce-și așteptau mutarea.”

Anul 109. Împrăștiindu-se vestea lui Traian în lume pentru cîte făcuse de cînd împărătea, dară mai virtos pentru cele ce lucrase în Dachia, toate neamurile l-au cinstit prin solii săi, încă și indianii, carii erau cei mai depărtați de Roma.

Anul 110. Înțelepțește socotînd împăratul Traian că fieștecăre stăpinire n-are op numai de arme, ci și de învățături (pentru că armele numaidecît apără sau întăresc împărățiile, dară învățăturile și meșteșugurile le fericese), puținel a încetat de la arme și a pornit învățăturile și meșteșugurile între supușii săi; pentru că în Roma a făcut biblioteca cea de pre numele lui Ulpiana chemată, iară în Dachia colegiurile sau școalele bărdășilor și ale băieșilor ș. c.l. Bătăr de ar urma lui Traian și oblăduitorii românilor! și ar

băga între dinşii înţii învăţăturile (cum se zic) cele frumoase, a doua toate meşteşugurile, barem cele mai de treabă şi mai de lipsă ca să nu se urluiască românii pre alte neamuri! Aceasta de se va face, crede-mă, românii vor fi dintre cei mai fericiţi. Pildă ne poate fi Rusia, a căriia lăcuiitori, ce erau mai nainte de Petru cel Mare şi ce sint acuma?

Anul 111. Roma, citu-i de mare, mai multe piaţuri are dintre care cele mai mari şi mai vestite sint: Piaţul Sintului Petru, din Vatican, piaţul Sintămăriei ceii Mari, piaţul Navonei, al lui Traian, cel din Lateran ş.c. În piaţurile din Vatican, Lateran şi de la Sintămăria cea Mare sint trei piramizi foarte frumoase ridicate; cel ce se numeşte Navonei, pentru apele într-însul aduse, e mai minunat; ci, decit toate acestea mai minunat este piaţul lui Traian, şi pentru asezămintul şi pentru vechimea lui. Piaţul acesta fu urzit în anul 111 şi isprăvit în anul următor, 112, după ce s-ar fi cărat multe hilmuri de pământ de pre locul acela; celealalte le-am scris precum le-am văzut cu ochii.

Anul 112. Traian, după ce a descîntat piaţul cel de pre numele său numit, în anul de-acum, 112, lepădînd solia craiului Cósroe I, s-a ridicat cu război asupra partilor şi în coantra Armeniei.

Anul 113. Slujindu-i norocul, Traian, în anul aci curgător, bate pe Parthamisir, craiul Armeniei, îl pune gios şi cuprinde Armenia, supunîdu-o cu totul romanilor. Iară senatul rădică în cînstea lui Traian o columnă foarte minunată în mijlocul piaţului celui de dînsul făcut, carea columnă e mai înaltă decit toate piramizile cite sint în Roma, şi decit cea ce zace în mai multe dăraabe ruptă la locul sau curtea ce se cheamă: *Il Monte Citório*, adecă Muntele cel de

judecăți. Temeiul columnei, supt care s-a și astrucat după viața sa Traian, este făcut în patru cornuri de piatră cioplită, dară columna e rotundă și mai din multe dărabe de piatră făcută, pre a căriia latură de gios pînă sus, este întăiat cu meșteșug nespus tot războiul cu dachii, adecă toate oștile romanilor și ale dachilor, precum au fost cînd s-au bătut. Eu însumi mai adeseori am privit la columna aceasta, despre carea, cine va dori a ști mai multe, cumpere-și cartea ce s-a scris și cu icoane împodobit despre dinsa. Iară că nu s-a stricat columna aceasta prin varvări, ca alte rarități ale Romei, zice Brietie că ar fi fost pricină iscusința ei și pomenirea virtutei împăratului Traian.

Insemnare. De vrei a ști ce sînt piramizile, despre care am cuvîntat mai nainte, iată-le tilcul: acestea sînt din pirop (un fel de piatră roșie și foarte tare) în patru muchi așa cioplite, cît de la temei tot mai înguste vin pînă ce se ascut în virv; drept aceea, cu cît e mai înaltă piramida, cu atîta trebuie să fie și mai largă în temei. Piramizile acestea nu sînt făcute de romani, ci de eghipteni, de-unde le-au dus în Roma, încă înaintea nașterii Dîmnului Iis. după ce a învins Octavian Avgustul pre Antonie și pre Cleopatra, cea mai de pre-urmă din viața lui Ptolemeu.

Anul 114. În anul acesta împăratul Traian a luat Mesopotamia și Adiabena de la parthi; iară povățuitorul Lúsie a bătut Sîngara (de-unde s-au prăsit țigani precum se va arăta la anul 363) și alte cetăți.

Anul 117. Împăratul Traian, urzitorul, întemeietorul și-i de-a zice, tatăl românilor, după ce a învins pre Cósroe și a dat crai parthilor pre Parthamaspát, vrînd să se întoarne în Roma, a venit pînă în Chilichia și bolnăvindu-se a murit în cetatea Salinunt, în 10 zile ale lui avgúst, fiind de 61 de ani, după ce cu atîta laudă a împărățit în 19 ani, 4 luni

și 27 de zile, cît și-a făcut obicei senatul, cînd vrea să laude pre oarecarele împărat, să zică: *felițior Augusto, melior Traiano*, adică: mai fericit decît August, și mai bun decît Traian; pentru carea bunătate lui singur s-a îngăduit să se îngroape între zidurile Romei; supt columna sa, lui singur i-a judecat triumf și după moarte.—[S. Grigorie Dialogul încă pentru bunețele lui a scris că s-ar fi spăsit, măcar a fost păgin.]

Pînă a trăit împăratul Traian, strămoșilor noștri, romanilor celor din Dachia, le mergea foarte bine¹, pîrecum am arătat în *Istoria românilor*, partea 2, mai cătră sfîrșit, dară cît muri Traian, iată pizma, carea din ceput domnește și pre toți îi stăpînește, intră în împăratul Adrian, carele iarăși era de neamul său spaniol, ca și Traian, pentru că zice Ev-tropie, cartea 7: „Adrian, pizmuind slavei lui Traian, îndată a părăsit trei țeri, care Traian adăogase împărăției romanilor, adică: din Asiria, Mesopotamia și Armenia a chemat oastea și a voit ca riul Evfratului să fie marginea împărăției. Vrînd a lucra așisderea și cu Dachia, l-au îngrozit pretenii, de a da mulți cetățeni romanești varvarilor. Pentru că Traian cuprinzînd Dachia, din tot crugul pămîntesc cel romanilor supus dusesse într-însa nenumărate gloate, care să agonisească pămîntul și să lăcuiască prin cetăți. Căci puterea Dachiei, prin lung războiul lui Dechéval, tocma se storsese.”

Dachia, așadară, împăratul Adrian cu totul n-a părăsit-o, ci acătare grijă de dînsa încă n-a avut, ba tocma, a pus temelul, din care apoi toată stricăciunea strămoșilor și pierderea Dachiei, de nu și de tot, încăi în parte, a urmat, pîrecum se va arăta la anii viitori. Pentru că din pricina ca cum s-ar teme să nu treacă varvarii în Mesia, dară cu ade-

---

¹ E un punct de vedere idealist, determinat, în parte, de admirația lui Șincai pentru întemeietorul romanității de la nord de Dunăre. În realitate, romanii aduceau un regim social care, cu toate că reprezenta o treaptă superioară a civilizației pentru stăpînii de sclavi, era mai aspru pentru oamenii liberi și sclavi.

vărat din pizma laudelor împăratului Traian, a stricat podul cel minunat, care de Traian se făcuse preste Dunăre.

Anul 118. Măcar că împăratul Adrian nu mult gîndea cu Dacia, familiile cele mai de frunte acum din dînsa și de răgătorii tătuși nu neceau a face ce era spre folosul sau podoba patriei, cei nu demult cîștigate. Așa Marc Aric, cvestorul coloniei cei din Sarmizoghetuza sau Ulpia Traiana, intru al treilea consulat al lui Adrian, carele cade în anul 118, a făcut o inscripție foarte frumoasă, în carea mărturisește că Dacia e fericită pentru că s-a adăogat împărăției, iară C.M. Papirie Elian a făcut două inscripții, tot intru acest an; în cea dintîi arată cum a duș apă în Sarmizoghetuza, intru a doua, cum a păzit ripele Tisei și ale Dunărei. Insuși Adrian, după ce s-a înturnat în Roma, a iertat toate cîte trebuiau să se plătească fișcului, adecă cămărei cei împărătești, în 16 ani.

Anul 121—131. Ca să-și arate toată virtutea, și ca să întrecă pre împăratul Traian, de la anul 121 pînă la anul 131, Adrian împăratul a înblat toată împărăția, adecă tot cît biruiau romanii în Africa, Asia și Evropa; și multe lucruri vrednice de laudă a făcut, dară nu cu care să întrecă pre unișorul Traian.

Anul 132. „Adrian, după ce a înblat Evropa, Africa și Asia, la războiul cel în coantra iidovilor... a trimis întîi pre Titie Ruf, apoi pre Iulie Sever”.

Anul 136. În anul acesta, împăratul Adrian a împodobit Roma cu multe olate, între care, precum mi se pare, cel mai de frunte este coșteiul, carele acumina se numește în lim-

ba tălienească *La Città di Sant Angelo*, Cetatea Sintului Înger, decît carea în timpul ce am lăcuit în Roma nu era mai mare tărime în toată Roma; cînd au luat frîncii Roma, în anul 1797, încă destul s-a vestit cetăţuica aceasta prin toate gazetele.

Anul 138. Împăratul Adrian, carele n-ar fi fost răn, de n-ar fi pizmuit atîta laudei cei adevărate a lui Traian, după ce a împărăţit ani 20, luni 10, zile 14, a murit la Baie, în 10 zile ale lui iulie, în vîrstă de 61 de ani, şi s-a îngropat afară de Roma în mausoleul său, care se numeşte acuma Cetatea Sintului Înger, şi care, drept aceea, l-a fost şi zidit ca cu mormîntul încă să nu fie mai puţin decît Traian; ci tătusi, piaţul şi Columna lui Traian mai mult este decît Mausoleul lui Adrian, după judecata tuturor.

Împăratului Adrian i-a urmat Tit Avrelie Antonin I, carele almintrelea s-a chemat Tit Avrelie Fulv. Acesta, cit a început singur a împărăţi, îndată a iertat pre toţi cei la moarte osîndiţi de Adrian, şi tătine-său, lui Adrian, de carele se primise fiu, i-a făcut foarte mare şi multă cinste, pentru care el încă fu din orînduiala senatului poreclit Pius, adecă cu evlavie.

Anul 140. În anul 140, supt stăpînirea împăratului Tit Elie Antonin cel cu evlavie sau Pius, iarăşi înfloriră lucrurile strămoşilor noştri în Dachia, pentru că se isprăviră toate cîte s-au fost urzit, iară nu gătăt, de împăratul Traian, precum se poate vedea din inscripţiile ce pînă astăzi custă în Gradişca, în Corneşti şi în Sintămărie lingă Hăţeg, care toate le-a cules şi tipărit arhimandritul dintre Ungaria şi Polonia, Fridvalschi, pre carele eu însumi bine l-am cunoscut, cînd era iezuvit la Cluj.

În inscripţiile acestea se pomenesc şi laudă mai cu samă românii carii urmează: Olie Trog, curătorul căilor şi

proconsulul Coliei, adevărat a Terei Muntenesti; Marc Surian propretorul; Marc Lichinie, consulul sau bulgarul coloniei cei din Sarmizoghetuza; Rustie Sulpichie, prefectul legiionului XIII; Insa colonia din Sarmizoghetuza; Caiu Clodie, prefectul iasiilor; Publie Furie Saturnin propretorul; Caiu Régul, prunc tinăr; Caiu Rutilie ghimnaziarul.

Anul 150. Supt consulatul lui Marc Stație Prisc, carele s-a intimplat in anul 150, Iulie Avrelie Ipófim a făcut un altar intru cinstea lui Iupiter, a tuturor zăilor și zăoaielor pentru bunăstarea împărăției romanilor și virtutea legiionului XIII, despre care altar inscripția pînă astăzi custă in Bălgradul din Ardeal. Altele, care s-ar ținea de Dachia, nu aflu pînă la anul 161.

Anul 161. In anul acesta, in 7 zile a lui martie, muri bolind de friguri împăratul Tit Elie Antonin I, Cel cu Evlavie, la Lórii, in Etruția sau Toșcana, fiind de 75 de ani, după ce cu atita dreptate a împărățit ani 22, luni 8, zile 28, cit după moarte toți l-au jălit, ca pre un prea bun părinte al tuturor.

Împăratului Tit Elie Antonin I, Celui cu Evlavie, i-a urmat Marc Avrelie Antonin II Filósoful, carele, cu nemaiauzită pildă, îndată și-a făcut soț și avgust pre Luchie Ver Antonin, căruia dîndu-i pre Luchila, fata sa, cea cu Faustina, fata lui Antonin, Celui cu Evlavie, avută l-a trimis asupra parthilor.

Anul 162. Împăratul Luchie Ver lenevindu-se in mergerea in coantra parthilor, craiul acestora, Vologhés, multă pagubă face romanilor, ci Marc Stație Prisc, Avidie Casie și Marchie Ver, povățuitorii romanilor, vitejește se poartă împotiva lui Vologhés și cu vreme il inving.

Anul 166: Împărații Marc Avrelie Antonin Filosoful și Luchie Ver țin mare triumf pentru că au învins pre parthi, dară Luchie Ver se dă cu totul desmierdărilor.

Anul 167. Pre la anul acesta era ocîrmuitor Dachiei Ol Terentie Pudént, precum adeverează a șeptea inscripție de la Fridvalschi, în carea se cetește că ar fi făcut un altar lui Eșculapie, geniului sau ingerului Dachiilor; de-unde poți culege că încă de-atunci Dachia Veche sau Dachia lui Traian nu era numai una, ci o parte a ei se numea Colia¹, precum în *Istoria românilor*, part. 2, § 6, toema la sfîrșit, încă s-a arătat.

Anul 169. Făcînd pace cu marcomannii, carii erau nemți, Luchie Ver al doilea, cum s-ar zice, împărat, se înturna către Roma pre la Veneția, unde, ca un spurcat ce era, fără veste a murit la sfîrșitul lui dechemvrie din anul acesta, fiind de 42 de ani, după ce a stăpînit împreună cu socru-său, Marc Avrelie Filosoful, ani 7, luni 8, zile 12. Împăratul acesta, Luchie Ver, de n-a întrecut cu faptele cele necuvioase pre împărații Caiu Neron și Vitellie, dară mai puțin n-a fost decît dinșii.

Anul 174. Rămînînd încă din anul 170 numai singur împărat Marc Avrelie Filosoful, în anul aci însemnat, 174, s-a sculat cu război în coantra iazigilor (vezi cele ce am scris la anii 103 și 104), pre carii i-a și învins în mijlocul Dunărei; apoi trecînd cu războiul împotriva evadilor, de aceștia, nu departe de Pojón, fu încungiurat cu toată oastea și într-atîta primejdie adus, cit, de n-ar fi dobîndit ostașii, cei creștini prin rugăciunile sale ploaie și învingere, acolo ar fi pierit.

---

¹ Afirmația lui Șincai că o parte a Daciei s-a numit Colia nu este confirmată de nici un document.

Nici te minuna că, pe vremea aceasta, mulți ostași erau creștini, pentru că ostașii, în războaiele acestea, mai cu samă erau din Dachia și din țerile cele de prin pregiurul ei, despre care așa cuvintă Tertulian: „Locuri supuse lui Hs. între celealalte sînt ale sármatelor, ale dachilor, ale germanilor și ale schitelor, între carii pretutindenea împărătește numele lui Hs. carele a venit.“ Așisderea grăiaște și Orighen, avtor iarăși dintru al doilea veac, dintru a căroră zise nu fără temei gîndese că între strămoșii noștri, cei de Traian purtați în Dachia, atunci încă au fost mulți creștini, carea a mea zisă se va mai întări pre rînd, la anii viitori.

Anul 178. Începînd de nou bătaia cu evadii, marcomanii și cu alți nemți, împăratul Marc Avrelie Filosoful însuși merge la război și duce cu sine și pre fiul său, Marc Avrelie Commod, căruia încă în anul 175 îi dăduse putere tribuniiă, ce era foarte mare deregătorie la romani.

Anul 180. În anul acesta, toema cînd bătea mai tare pre evadi și pre ceialalți nemți, Marc Avrelie Antonin Filosoful, din multa cetire, cu carea și-a păseut mintea, dar și-a slăbit trupul și sinătatea, a murit în Beci, ce se numea atunci Vindobona, în 17 zile ale lui martie, în 59 de ani ai vîrstei sale, după ce a împărătit ani 18, luni 11, zile 14, fericit, de n-ar fi avut ginere și soț pre Luchie Ver, fiu și următoru pre Marc Avrelie Commod Antonin, carele încă acolea, în Beci, îndată i-a urmat.

Anul 181. Împăratul Commod lăsînd războiul cel cu evadii, carele puțin de nu se isprăvise, numaidecît s-a înturnat în Roma la triumf, unde apoi s-a dat desmierdărilor și toate blăstămățiile le-a plinit.

Anul 184. Nu în zădar se zice: *Règhis ad ecèmplum*

tôtus pervértitur orbis, adică: după pilda craiului, lumea se împrilostește, pentru că Luchie Livie Victorin, cvestorul Dachiei, carele în anul trecut, 183, fusese consul, în anul acesta, urmînd stăpînului său, lui Commod împărat, a înnoit iarăși colegiul Isidei Mirioanei în Dacia, care colegiu, pentru spurcăciunile ce se făceau într-însul, încă de pe vremea consulilor Pison și Gabinie, mai înainte de nașterea domnului Hs., fusese oprit și pînă acum numai de împăratul Domitian mai fusese scormănit.

Anul 192. Împăratul Marc Avrelie Commod Antonin, ciurma, stricarea și mai pierderea Romei, vrînd să omoare pre vreo cîțiva dintre-ai săi, de aceștia fu omorît în 31 de zile ale lui dechemvrie, fiindu-i vîrsta de 31 de ani; după ce a năcăjit pre romani în 16 ani, 8 luni și 12 zile. Mai mare sfadă n-a fost în senat, decît cea de după moartea lui Commod, că unii poșteau să-l spînzure așa mort, alții să-l arunce în Tivere, ci toți, împreună, întru aceea s-au așezat, ca numele să i-l șteargă de pretutindenea, statuiele să i le risipească, și lunile, care le numise de pre sine, să se numească ca și mai înainte.

Anul 193. După moartea lui Commod, senatul a ales împărat pre Pùblie Helvie Pértinax, prefectul Romei, fără voia lui, carele, vrînd să îndrepte cele turburate și stricate prin împăratul Commod, a căzut în pizma multora și fu omorît de ostașii cei nendestuliți, în 28 martie, fiind de 67 de ani, după ce a împărățit numai 75 de zile.

Lui Pertinax i-a urmat Marc Didie Iulian I, carele, precum a cumpărat împărăția cu bani, așa a luat și folosul ei; pentru că oastea cea din afară a ales trei împărați în trei laturi împotriva lui, adică: cea din Panonia, Dacia și Mesia, pre Septimie Sevr I, cel de viță din Africa; cea din Britania, pre Clodie Albîn; cea din Siria, pre Peschénnie Negru. În coanța lui Sever a lucrat Iulian, de senatul l-a judecat

dujman, dar apoi s-au împăcat și pre Sever l-a primit soție; ci nu mult a ținut nici pacea, nici soțietatea, căci pre Iulian l-au urât ai săi și l-au omorât, 1 iunie, cînd era de 56 de ani, după ce a împărățit iarăși numai 65 de zile.

Mintuindu-se împăratul Sever I de Didie Iulian, întii a tras în partea sa pre Clodie Albin, numindu-l chesar, apoi a pornit asupra lui Peschénne în Siria.

Cum că strămoșilor noștri încă nu le-a fost rău în Dachia, supt împăratul Septimie Sever, de-acolo putem judeca, că se află multe inscripții într-însa, pe vremea împăratului acestuia făcute, din care chiar se vede că nu mică grijă a avut de Dachia. Așa se cetește în Bălgrad o inscripție supt consulatul lui Falcón și a lui Clar, care cade în anul 193, de Marc Úlpie Muchián făcută, în carea zice că el însuși a zidit o beserică cu ceas în cinstea lui Iupiter, pentru sinătatea Iuliei avgustei, despre carea serie Fridvalschi că a fost muiere împăratului Sever, măștehă împăratului Caracalla și mumă împăratului Geta.

Anul 194. În anul acesta bătut oastea împăratului Sever pre Peschénne de trei ori, întii la Chizic, a doua la Nichea, a treia la Iss, unde l-a și omorât.

Anul 196. Cetatea Vizantiului, ce se numește acuma Tarigrad, după o bătărie de trei ani, fu luată de împăratul Sever și de tot stricată, pentru ce a ținut cu Peschénne. Tot întru acest an, împăratul Sever a numit chesar pre Caracalla, fiul său cel mai mare.

Anul 198. Neputînd suferi să aibă soț străin, împăratul Sever, în anul acesta, trece în Galia, bate pre Clodie Albin la Lugdún și, groaznic gonind pre părtașii lui, numește pre fiii săi, pre Caracalla, avgust, iară pre Geta, chesar.

În Dachia încă s-au făcut două inscripții supt consulatul lui Publie Furie Saturnin, carele cade în anul acesta: una e făcută de Lelie Maximilian, decuriônul colôniei, cealaltă de Orélie ajutătorul, bulgărul coloniei. Din amîndouă, fiindcă amîndouă se află în Aiud, s-ar putea judeca că în Aiud încă a fost colonie românească.

Anul 200. Supt al doilea consulat al împăratului Sever, care cade în anul 200, iară s-au făcut trei inscripții în Dachia: una în Turda de Caiu Claudian, legatul avgustál, în care se pomeneste leghionul al cincilea machidoneșe, alta în Bălgrad, de Marc Valerie Longhin, legatul leghionului XIII, celui Geamen, carele în inscripția aceasta se numește Severian, a treia în satul Ostrôh, de colonia Ulpia Traiana Dachica Sarmizoghetuzana, carea toema lui Sever s-a făcut, pentru grija lui cea bună.

Anul 201. Împăratul Sever merge în Palestina asupra jidovilor, carii ținuse cu Peschennic și fiului său, lui Caracala, îngăduie triumf de jidovi. Iară în Dachia, colegiul aurarilor, supt consulatul lui Muchian și al lui Fabian, care a căzut în anul 201, face în satul Petrișân, lingă Zlagna, o inscripție foarte mindră, pentru sinătatea și bun sporul împăratului Sever, din carea chiar se vede că de băi încă a purtat grija împăratul Sever.

Anul 202. Pagubă, și încă mare! că împăratul Sever n-a fost mai bun către creștini, pre carii, în anul acesta, a cincea oară a început a-i goni.

Anul 203. Împăratul Sever, după triumful care l-a ținut cu amîndoi feciorii, a însurat pre Caracala, feciorul cel

mai mare, dindu-i pe Plautila, fata lui Plautian, pre care l-a și omorit în anul îndată următor, 204, pentru niscare presupuri. Doară Plautian acesta a făcut inscripția, carea se află lingă Turda și sună așa: „Am trăit, cînd am trăit, bine; acuma povestea mea s-a făcut, acuși se va face a voastră, să trăiți și vă bucurați. Am trăit șezeci și șapte de ani. Sulpichiei, moașei sale, Caiu Plautian, ca unei vrednice, i-a pus inscripția aceasta.“

Anul 208. Împăratul Sever face avgust pre Geta, al doilea fecior al său, și se apucă de războiul cu britanii.

Anul 211. Bolnăvindu-se împăratul Luchie Septimie Sever, a chemat pe Caracala și pe Geta, feciorii săi, la sine, și, după ce i-a îndemnat să trăiască între sine cum se cuvine fraților, arătîndu-le și aceea, că el toate a fost și acuma nemica îi folosesc, a murit în Evorac, cetatea Angliei, în 4 februarie, în vîrstă de 66 de ani, după ce cu atîta laudă ar fi împărătit (de n-ar fi fost așa de groaznic) ani 17, luni 11, zile 28, cit doară pre toți împărații ciți au fost pînă acuma i-ar fi întrecut; căci numai de dinsul s-a zis în comun: sau născut, sau mort să nu fie fost. Împărăteasa Iulia (despre carea, la anul 193) încă așa a dojenit pre fiii săi, împărații Caracala și Geta, după moartea bărbatului său, a lui Sever: „Fiii mei! ați aflat modru de a împărți pămîntul și marea, dară pre mine, mama voastră, cum mă veți împărți?“

Anul 212. Caracala omoară pe frate-său, Geta, cînd era acesta în vîrstă de 23 de ani, și împărățise, după moartea tatîne-său, luni 10, zile 10, apoi poruncește să se taie din casnicii și ostașii lui Geta, 20.000.

Anul 217. Caracala, carele, precum își ducea începerea la trei neamuri, adică: nașterea la galli, vița de pe tată la afri, iară de pe mamă la siri, așa avea și răutățile lor toate, mergînd din Edesa în Căra, cu vicieșug fu ucis de Macrin, prefectul pretoriului, în 8 aprilie, în vîrstă de 29 de ani, după ce a împărățit, de la moartea tatine-său, ani 6, luni 8, zile 18.

Lui Caracala tot intru acest an i-a urmat Macrin, ucigătorul lui, carele, ales de ostași, după ce fu întărit de senat, pre Diadumén, fiul său, îndată l-a numit chesar, și bătut fiind de Artavan, craiul parthilor, pacea de la dinsul o-a cumpărat cu bani.

Anul 218. Potolindu-se războiul cu parthii, începe cel dinlăuntru, pentru că Mesa, moașa lui Eliogabal, almintrelea Elágabal, cu banii și cu meșteșugurile ei face de oastea crede că nepotu-său, Eliogabal, este feciorul lui Caracala și drept aceea îl alege împărat, împotriva împăratului Macrin, pre carele, după ce l-a învins la Imas, în Capadochia, împreună cu Diadumen, pre carele îl făcuse și avgust, îl omoară în 3 zile ale lui iunie, în vîrstă de 54 de ani, după ce a împărățit an 1, luni 4, zile 2.

Anul 219. Împăratul Eliogabal duce în Roma pre zeul său, chipul sau statua soarelui, de la carea s-a și numit, că almintrelea numele îi era Marc Văr Antonin, și-i jartvește oameni, ce nu se mai auzise între romani.

Anul 221. Eliogabal primește pre vărul său, Alexiân, și mutîndu-i numele în Alexandru, îl face chesar.

Anul 222. Eliogabal, omul cel mai de nimica, leșuind după viața chesarului Alexandru, într-o răscoală de ostași

fu ucis în 6 martie, în vîrstă de 18 ani, după ce a împărățit ani 3, luni 9, zile 3, după cîmputul lui Catona; așadar n-a împărățit ani 6, luni 8, zile 18, precum voiește Ecárd. După moarte, Eliogabal, carele mai multe spurcăciuni a făcut în Roma, decît oarecînd Sardánapal în Ninive, fu aruncat în Tivere și státua zeului Eliogabal, scoasă din Roma, nici s-a îngăduit mai mult ca împăratul Eliogabal să se numească Antonin, ci l-au poreclit Tiverin.

Iară chesarul Alexandru, făcîndu-se acuma avgust sau împărat deplin, nu primește titlul de *Antonin*, nici de *Mare*, ci rămîne: Marc Avrelie Sever Alexandru și îndată curățește și senatul și polata cea împărătească de oameni răi și blăstămați; creștinilor, de mama sa, Maméa (precum se crede, ca de o creștină), fiind îndemnat, le pîrtinește; pre cei buni îi dăruiește, pre săraci îi miluiește, de cei învățați se teme și-i cinstește, numai ca să nu scrie rău despre dînsul, dară pre oamenii cei fără de lege, și mai ales pre tilhari, foarte greu îi pedepsește, aceste cuvinte avînd pururea în gură: „Ce ție, și altuia“, adecă: ce ție vrîi, fă și altuia, care cuvinte le-a fost învățat de la creștini.

Anul 223. În Bălgradul Ardealului se află o inscripție, în piatră întăiată, carea o-a făcut Avreliei Apolóniei, mamei ceii prea iubite, Tit Elie Lup... bulgărul coloniei din Apulum (precum gîndesc), pe vremile acestea, de nu și tocma întru acesta an, pentru că cu zece ani după aceea, adecă în anul 232, Tit Elie Lup a fost consul și mai nainte a trebuit să fie bulgăr în Dachia, decît consul în Roma.

Anul 226. Artacsers persianul s-a rădicat cu război asupra craiului Artavan și învingîndu-l în trei bătăi, toată stăpînirea parthilor o-a stricat și întors stăpînirea iarăși la persiani.

Anul 228. Dintru început a fost și până în sfârșit va rămânea ca și supt împărații cei buni, prin deregătorii răi să se facă nelegiuiiri. Tocma așa s-a întâmplat și cu împăratul Alexandru, carele în sine era bun și creștinilor (precum am scris mai nainte la anul 222) le părtinea, dară ministrii lui erau răi, între carii unul era Maximin, cel ce i-a și urmat¹.

Maximin acesta fiind prezes Mesiei-de-Gios, adică, al Bulgariei, a început a șesa goană asupra creștinilor, carea apoi, ca împărat, o-a întărit, precum voi arăta la vremea sa; în goana din anul acesta, au trebuit se pătimească și ceirdin Dachia creștini, fiindcă erau în vecinătate, ei de dinșii, scris n-am aflat, dară foarte s-au gonit creștinii în Mesia, mai virtos la Drăstor, unde au pătimit între ceilalți s.s. Pasicrat, Valentiôn, Iulie și Esiochie, a căroră lupte pre larg sint serise de Baronie, Gelasin și Adôn.

Anul 229. Artacsers, craiul persilor, vrînd să cîștige țerile care oarecînd le ținuse persii, în anul aci curgător se gată în coantra romanilor, și împăratul Alexandru asupra lui. În Dachia, Caiu Iavolen Modést, sutașul leghionului XIII, a făcut o inscripție întru cînstea Mărcurii sau a lui Mercúrie, carea inscripție acuma încă custă în Bălgrad.

Anul 230. Împăratul Alexandru învingînd pre Artacsers. în 25 ale lui septemvrie, tocma minunat triumf ține de persi,

Anul 234. Mișcîndu-se nemții în coantra romanilor, Alexandru împărat merge asupra lor.

Anul 235. Fă bine și așteaptă rău. Așa i s-a întâmplat și

¹ Punct de vedere influențat de teoria monarhului luminat.

bietului Alexandru împărat: căci a rădicat pre Maximin I, cel în munții Thraciei din părinți varvari născut, carele apoi, la Mogunția, fiind împreună cu împăratul Alexandru, a întăritat o samă de ostași de l-au omorît în 14 zile ale lui martie, în vîrstă de 29 de ani, după ce așa a împărățit ani 13, luni 8, zile 9, cit cu lacrimi a fost jălit de toată Roma. Întru a căruia loc a îmbrăcat pórpira, fără știrea senatului, Maximin I cel cumplit, carele, în scurtă vreme după aceea, face pe Maxim I, fiul său, chesar, și începe goană asupra tuturor, dar mai vîrtos împotiva preoților celor creștinești.

Anul 236. Împăratul Maximin strîmtorînd pre germani la niște bălți îi învinge, și toată țeara lor o prădează.

Anul 237. Maximin împăcînd Germania, merge în Sirmiu, unde se poartă mai mult ca tiran decît ca împărat; drept aceea oastea din Africa alege împărați fără de voia lor, pre doi Gordiani, pre tatăl și pre fecior, în coantra cărora sculîndu-se Capelian cu maurii, pre Gordian cel mai tinăr îl bate și-l omoară; carea înțelegîndu-o Gordian cel mai bătrîn, însuși pre sine se sugrumă, după o împărăție de trei luni, cum serie Catona, iară cum zice Gheorghe Ecard, după 20 de zile.

Auzînd senatul de moartea Gordianilor, a numit împărați pre M. Clodie Pupien și pre D. Chelie Balbin, iară chesar pre Gordian al treilea, care era nepot din fată lui Gordian celui dintîi, și lui Pupien i-a încredințat războiul asupra tiranului Maximin.

Anul 238. Numai anul 69, în care au pierit împărații Galba, Othon și Vitelie, a fost asemenea anului acestuia, în carele iarăși trei împărați s-au stîns, adecă: Maximin I, Pupien și Balbin.

Maximin, carele cu tirănia întrecea nesăţioasa sa mîncare şi tărima trupului, cînd bătea cetatea Acvilea, fu ucis de ostaşii săi, în 16 martie, după ce a tirănit ani 3, zile 2, nu ani 3, luni 4, zile 2, precum scrie Ecard.

După uciderea lui Maximin şi a fiului său, Maxim I, Pupien cu Balbin au trăit oarecîtva prieteneşte, ci nu îndelung; drept aceea, după 29 de zile ale împărăţiei lor, amîndoi fură tăiaţi tocma în Roma şi s-a numit avgust în locul lor chesarul M. Anton. Gordian al treilea, fiind numai de 16 ani; atîta îl iubea oastea pre Gordian!

Anul 241. Murind Artacers, craiul persilor cel dintii, i-a urmat Sápore I, carele multă pagubă a făcut romanilor. Împăratul M. Antonie Gordian, mai nainte de a porni împotriva lui Sápore, s-a căsătorit, luînd pre Furia Savina, fata lui Misithei, pre carele, ca pre un prea înţelept, l-a şi pus prefect pretoriului, apoi aşa a pornit. Mergînd Gordian asupra lui Sápore, poate că a trecut prin Dachia, pentru că supt al doilea consulat al lui, care tocma în anul acesta cade, se află mai multe inscripţii, făcute în Dachia, dintre care cea din păretele besericei ceii mari din Turda, sună aşa: „Împăratul, chesarul Antonie Gordian, Piul, Fericitul, Nenvinsul avgust, beserica Legilor şi...“. Ce a mai fost întăiat în pîatra aceasta, nu se poate ceti, drept aceea nici se poate hotări, în ce loc ar fi fost zidită beserica aceasta a Legilor. Inscripţiia din Ostróv e făcută „de colonia Ulpia Traiana avgusta dachica Sarmizoghetuzana mitropolitana, pentru norocirea şi sporirea împăratului şi chesarului M. Antonie Gordian, întru al doilea consulat“. Sînt mai multe inscripţii din anul acesta în Dachia, precum le poţi ceti la Fridvalschi, care aci nu le mai aduc, numai cît înseamnă că, pînă acuma, strămoşii noştri încă nu scăzuse din floarea şi fericirea sa, carea după moartea lui Gordian al treilea au început întli a o pierde, precum vei ceti la anii viitori.

Anul 242. Împăratul Gordian, prin socrul său Misithei, în mai multe rânduri frînge coarnele lui Sapore, ci M. Iulie Filip cel mai Bătrîn nu înceată a pune curse lui Misithei, pînă ce l-a și răpus.

Anul 244. Marc Iulie Filip cel mai Bătrîn, după ce a răpus pre Misithei, socru lui Gordian, atîta s-a lingărit pre lingă împăratul, pînă ce a încăput a fi prefect pretorului, în carea deregătorie, de sîrg s-a silit ca pre stăpînul său cel tînăr, pre împăratul Gordian al treilea, să-l aducă în ura tuturor; drept aceea, întîi a băgat foamete în oaste, apoi a făcut de s-a dat colégă sau soț lui Gordian, zicînd că acesta, pentru tinerețele sale, nu este în stat, nici destoinic, singur de a putea ocîrmui împărăția; mai pre-urmă a poruncit de au omorit pre bietul împăratul Gordian, în sfîrșitul lui aprilie, cînd era de 22 de ani, după ce a împărățit, ca avgust sau împărat deplin, ani 5, luni 5, zile 5. Fost-a Gordian al treilea vesel, procopsit în toate învățăturile și, pentru virtuțile sale, de toți iubit, încă și de ostași (mai nainte de a-i prilești pre aceștia Filip) și adeseori zicea că „mișel iaste monarhul, de la carele se ascunde adevărul“.

După moartea lui Gordian, senatul pune împărați pre Marc și pre Hostilian, ci pierind aceștia cu moarte grabnică, mai nainte de a apuca schiptrul, același senat a întărit pre Filip, pre carele, mai nainte îl alesese ostași. Așa Filip, întă-rindu-se în stăpînire, face pace neașteptată cu craiul Sapore și grăbind la Roma, acolo, pre fiul său, iarăși Filip chemat, îl numește chesar, dîndu-i și tribunească putere, carea ce însemnează îți vor spune Neupört, Hofmann și Bruzen; vezi și *Istoria românilor*, partea I, § 15.

Anul 245. Împăratul Filip, după ce a numit pre fiul său chesar, pre Prisc, fratele său, l-a pus preste oastea din Siria și de la răsărit, iară lui Severian, ginere-sau, l-a încredințat

oștile cele din Mesia și Machidonia, gândind că așa se va înrădăcina și împărăția și-o va face statornică; ci tare s-a înșălat și de la scopul său foarte au scăpătat, nu după multă vreme, nici fără de pricină (precum se va arăta de-aci înainte), pentru că deregătoriiile nu trebuiau împărțite după sînge, ci după vrednicie, că așa se țin împărățiile.

Anul 247. Plinindu-se o mic de ani de la zidirea Romei, stăpînei oarecînd a toată lumea, și maicei românilor, împăratul Filip i-a prăznuit și serbat urzirea cu cea mai luminată pompă, carea a putut fi; și pre fiul său, pre Filip cesarul, l-a făcut avgust.

Anul 271. „În anul (zice Paul Diaconul, în cartea 10) de la zidirea Romei 1027, Avrelian s-a făcut al 32 împărat, după Avgustul Octavian. Acesta s-a născut din tată de mijloc și, precum zic unii, din colonul lui Avrelie, senătorului celui prea vestit din Dachia-cea-Ripoasă, carea este între Dachia și Machidonia, bărbat puternic în războaie, ci de o inimă nestîmpărată și cam plecată spre vărsare de sînge; carele cu osîrdie a învins pre gothi în Dunăre, și împărăției romanilor i-a întors hotarele cele mai de demult.“ Paul Orosie, în cartea 7, cap. 23, încă scrie: „Avrelian mergînd cu oaste la Dunăre, pre gothi tare i-a bătut și împărăției romanilor i-a întors hotarele cele mai de demult. De-acolo întorcîndu-se la răsărit, pre Zinovia, carea după moartea bărbatului său, a lui Odenat, cuprinsese Siria, mai mult cu frică decît cu bătaie o-a supus. Pe Tétric încă, carele în Galia nu putea așeza gilceville ostașilor săi și scrisese: *«ripe me his, inviete, malis»*, adecă: «scoate-mă, nevinsule, din răutățile acestea» și, drept aceea, ca pre un vînzător al oștilor sale, fără muncă l-a biruit. Așa, ca un cîștigător al doilea al războiului și al Miazănoaptei, cu mare mărire au ținut triumf.“ Din cuvintele lui Paul Diaconul chiar se vede că Avrelian n-a fost născut

în Sirmiu, precum serie Catona, ei în Dachia-cca-Ripoasă, adecă în partea Mesiei, care s-a numit după aceea Dachia Ripoasă, precum se va arăta la anul 274.

Anul 272. Care le-am adus la anul trecut din Orosie, nu toate s-au făcut în anul acela, ci în trei ani după oaltă s-au întâmplat, precum mărturisește Vopisc, adecă: pre gothi i-a bătut Avrelian și atunci și în anul de-acum; pre Zinovia o-a supus în anul acesta, pe Tetric l-a învins în anul 273.

Anul 274. Acesta este anul cel însemnat și încă și de price întră mine și între d. directorul Eder, carele prea aspru a scris în coantra *Cererei* sau *Instanțici* ceii în anul 1791 date împăratului Leopold II, de românii din Ardeal. În *Critica* sa a voit numitul Eder să arăte cum că românii ar fi de viță varvari, nu romani, pentru că (zice el) pre colônia de Traian dusă în Dachia Veche, împăratul Avrelian, în anul acesta, o-a trecut Dunărea și o-a așezat în partea Mesiei-de-Gios, a Mesiei-de-Sus și a Dardaniei, precum scriu Flavie Vopisc, Evtropie, Paul Diaconul, Sextul Ruf, Calvisie, Brieție și alții.

Cum că împăratul Avrelian vrind a merge împotriva persilor, în anul acesta a scos leghioanele din Dachia Veche și o parte a coloniei și le-a așezat de-a dreapta Dunărei, nu se poate tăgădui, dară a îngădui încă nu poti, cum că toată colônia o ar fi trecut în Dachia-cca-Nouă, pentru că cei mai mulți dintre coloni au trebuit să fie dați spre economie, carea așa lesne știu că nu o-au lăsat, mai virtos după atita mulțime de vreme, cit au fost între Traian și între Avrelian, precum serie și Sarnichie, care argument, de se va vedea slab, din cele ce vor urma la anii viitori, încă se va dovedi că, pină la venirea bulgarilor, romanii stăornicește au stăpinit și de-a stînga Dunărei, carea arătîndu-o, se arată cum că nu toată colônia a fost trecută de Avrelian în Dachia-cca

Nouă. Vezi despre aceasta și *Dialogul* care l-am făcut despre români.

Din partea coloniei carea a rămas în Dachia Veche, și din romanii cei de Crumn trecuți preste Dunăre (vezi la anii 812, 813 și 814), s-au prăsit apoi toți românii ciți sînt de-a stînga Dunărei, cum cură în Marea Neagră; iară din partea coloniei carea s-a trecut Dunărea și s-a așezat în Dachia- cea- Nouă, așînderea și din romanii, pre cărîi i-a dus Marele Constantin în Thrachia, Machidonia și Thesalia, s-au prăsit românii cei ce sînt de-a dreapta Dunărei, carîi s-au numit după aceea, amu vlahi, amu cotzo-sau cuzo-vlahi, iară mai pre-urmă, țîntari, tocma cum s-au numit și cei ce au rămas de-a stînga Dunărei, întîi români, apoi abotriți, după aceea comani și paținachite, mai pre-urmă munteni, moldoveni, mîrgineni, mocani, frătuți; ei, oricum s-au numit sau se numesc și acum, tot de o viță și porodită sînt, adecă romani de singe, precum firea și virtutea îi mărturisește, și eu, la anii viitori, tot mai pre larg voi arăta, pentru că la anul acesta numai Dachia- cea- Nouă o voi mai scrie. Așadară:

Dachia- cea- Nouă, după cum mărturisește Flavie Vopisc, Sextul Ruf și Evtropie, a fost de-a dreapta Dunărei, așezată de Avrelian avgustul, într-o parte a Mesiei- de- Gios, în altă parte a Mesiei- de- Sus și într-o parte a Dardaniei; și a fost împărțită în două, adecă în Dachia- cea- Ripoasă și în Dachia- cea- de- Mijloc. Dachia- cea- Ripoasă se întindea pre lingă țăr- murii Dunărei, numai prin Dunăre fiind despărțită de Dachia lui Traian sau cea Veche; se ocîrmuia prin consular, carele avea supt stăpinirea sa mai multe cetăți, între care cea mai de frunte a fost Rațiară, ce se numește acum Arezăr sau Nicopoiul Bulgariei; Dachia- cea- de- Mijloc cădea mai departe de Dunăre, spre Dardania, ocîrmuindu- se iarăși prin consular și avînd metrópolis cetatea Sárdichei, care fu vestită pentru soborul ce s-a ținut într-însa la anul 346, și acum se cheamă Triadița.

Greșesc așadară cei ce zic că Dachia- de- Mijloc e Ardealul.

Anul 275. Bine a lucrat, sau rău, împăratul Avrelian, cînd a luat leghioanele și o parte a coloniei din Dachia-acea-Vechă și le-a așezat în cea Nouă, precum s-a arătat la anul trecut, nu am de a zice, ci aceasta o însemn, că românii cei de-a stînga Dunărei, mai virtos cei din Ardeal, pînă astăzi pomenesc pre împăratul Avrelian cîntînd cu jale: hai, Lerom, doamne! Adecă: hai, Avreliane, doamne! cînd colîndă la Crăciun.

După ce a așezat lucrurile Dachiilor, împăratul Avrelian, în anul acesta, a pornit asupra persilor cu leghioanele a căror familii le așezase în Dachia-acea-Nouă, ca să nu cadă în minile varvarilor pînă se va înturna cu leghioanele, și ajungînd la Irachia Thrachiei, fu ucis de libertul său, anume Mnesthei, în locul ce se zicea Cetatea Nouă¹, ἐν τῷ καίνῳ λεγομένῳ φρουρῶν, în 20 martie, după ce a împărățit ani 5, luni 4, zile 20. Avrelian n-ar fi fost rău împărat, numai de ar fi fost mai milos și de n-ar fi pornit a nouă goană asupra creștinilor. După 6 luni² fu de la senat numit, în locul lui Avrelian, împărat M. Clavdie Tacit.

Anul 276. În anul trecut, după moartea lui Avrelian, leghioanele, de s-au și înturnat în Dachia, fiindcă pentru moartea împăratului bătaie cu persii n-au avut, dară, în anul de-acum, iară le-a scos împăratul Tacit³ și le-a trecut în Asia, unde, după ce au învins pre schithe, a murit și Tacit,

¹ Aurelian a fost omorît de Mnestheus, libertul său, la Cenophrum, în 4 ianuarie 275.

² După moartea lui Aurelian urmează un interregn de 6 luni, cel mai lung pe care-l cunoaște istoria imperială. Soldații cereau Senatului să numească împărat, iar Senatul, la sfatul lui Tacit, le-a îngăduit soldaților să-și aleagă împărat.

³ M. Claudius Tacitus, în vîrstă de 75 de ani, este ales împărat la 25 septembrie 275, la propunerea consulului Gordianus. Este interesant de reținut că în timpul scurtei sale domnii printre actele mai importante se numără și acela de a fi pus în bibliotecă opera omonimului său, marele istoric Tacitus.

În 13 aprilie, după ce a împărățit luni 8, zile 12. Fost-a împăratul Tacit, carele își ducea viața sa de la Tacit istoricul, pre carele des îl cetea, așa dedat spre învățătură, cit nu trecea vreo noapte în carea să nu cetească sau să scrie ceva.

După moartea împăratului M. Clavdie Tacit, frate-său, Marc Clavdie Florian, ea și cînd i-ar fi fost de moșie împărăția; o-a rîvnit fără de voia oștilor sau știrea senatului; drept aceea nici a împărățit mai mult de 88 zile, fiind ucis, nu se știe de cine¹, la Tars.

Anul 306, care este de la zidirea Romei 1059. În anul acesta, Marele Constantin, feciorul cel mai mare al avgustului Constandie I, văzînd lațurile cele de Galerie lui întinse, pre afuriș lasă curtea lui Galerie și merge în Britania, la tatăl său, pre carele în cetatea Evorac îl află bolnav de moarte și tare doios de a vedea pre fiul său, Constantin, ca să-i poată comînda și familia și împărăția cită oblăduia. Drept aceea, cit a sosit Constantin, îndată s-a rădicat din pat Constandie și, plinînd cele ce dorea, după scurtă vreme a răposat, nefiînd botezat, ci făcînd toate cîte se cuvin unui creștin; pentru că dînsul, cînd alții goneau pre creștini, pre aceștia, în cit putea, îi apăra, nici suferea slujitori în polata sa, carii nu erau creștini.

Murînd Constandie, oastea pre Constantin îndată l-a strigat avgust, ci avgustul Galerie s-a improtovit și a numit avgust pre Sever II, nepotul său de soră, iară pre Constantin, de frică, l-a îngăduit să fie chesar.

Pînă cînd se lucră acestea, Maxentie, feciorul lui Herculie, carele desbrăcase porfira în anul trecut, și ginerele lui Galerie, în Roma, în 27 octomvrie, răpește împărăția și chemînd pre tatăl său. Herculie, îi întoarnă porfira.

---

¹ După istoricii moderni, M.Cl. Florianus a fost omorit la Tars de către soldații săi.

Anul 307. Avgustul Sever II, fiind trimis de Galerie în Italia asupra lui Maxentie, prin vicleșugul lui Herculie fu lăsat de ai săi și ucis. Carea săvârșindu-o Herculie, a trecut în Gallia, și pre fata sa, Fausta, o-a măritat după Marele Constantin, carele era văduv, pentru că murise Minervina, numa chesarului Crisp, a celui dintîi fecior al Marelui Constantin, și măritîndu-o, pre ginere-său, Constantin, l-a numit avgust.

Galerie încă a numit avgust pre Valerie Lichinian Lichinie, carele era prăsit din Dachia, adecă din români, ca și Galerie cu Marele Constantin. Valerie Lichinian Lichinie acesta, de a fost din familia Corvinilor, Matia I, craiul Ungariei, încă de la dînsul și-a adus vița. Vezi anul 105.

Caiu Valerie Maximin încă întru acest an a răpit împărăția și așa, în anul acesta, s-au numărat, afară de Dioclitian, carele trăia privat, șapte avgusti în toată împărăția romanilor, adecă: Herculie, Galerie, Sever, Marele Constantin, Maxentie, Lichinie și Maximin, pînă ce toți au pierit cu vreme și numai Marele Constantin a rămas singur avgust, precum se va arăta la anii viitori.

Anul 308. Herculie tînde cursă mare lui Constantin, ca și feciorului său, lui Maxentie, în anul trecut; carea pricepîndu-o Constantin, ca un ginere plin de frica lui Dumnezeu, alta nu face fără numai îl desbracă de porfiră și-i poruncește să trăiască ca un privat.

Anul 310. Herculie Maximian, în anul acesta, iarăși a tîns cursă Marelui Constantin, care lucru știindu-l fiica sa, Fausta, muicrea Marelui Constantin, l-a spus bărbatului; pentru aceea lui Herculie fu îngăduit de ginere-său să se omoare pre sine cu ce fel de moarte va vrea; el drept aceea s-a spînzurat pre sine însuși în orașul Masilia, cînd era de 60 de ani, după ce a împărățit împreună cu Dioclitian, ani 21,

luni 11, zile 12; iară a doua oară de-a treilea an. Acest sfârșit a avut vărsătorul de sînge creștinesc, Herculie.

Anul 311. Galerie Armentarul încă a pierit în anul acesta, în orașul Dachiei-ceii-de-Mișloc, în Sárdica, putrezindu-i carnea, în vîrstă de 60 de ani, după ce a obləduiit ca chesar 14, ca avgust 6 ani.

Anul 312. Al treilea gonitor al creștinilor era Maxentie, în coantra căruia pornind în anul acesta Marele Constantin¹, i s-a arătat pre cer semnul sfintei cruci, cu inscripția aceasta: „ἐν τούτῳ νικά“, „întu aceasta învingel“ Și aceasta s-a întîmplat pre la amiazi fiind soarele, despre carea vedere gîndind el, după aceea, în noaptea ce a urmat, i s-a arătat în vis Domnul Hs. și i-a poruncit ca oastea, cu semnul pre cer văzut, să și-o întărească, că așa va învinge, precum însuși Marele Constantin a povestit lui Evsevie, carele scrie acestea. Drept aceea întărindu-și oastea cu semnul sfintei cruci, a purces în Italia și pre povățuitorii lui Maxentie i-a învins la orașele Taurín și Verona, iară pre însuși Maxentie l-a învins la Roma, în Puntea Milviei, carea așa o întocmise Maxentie, ca să se strice și să se innece în apa Tiverei Marele Constantin, cînd va vrea să treacă cu oastea; ci nu i-au ajutat lui Maxentie zeli pre carii cîntea, pentru că însuși a căzut de pre pod și s-a înneecat în Tivere, în 27 octomvrie, după ce a tirănit 6 ani deplin. Iară pre Marele Constantin l-a apărat Hs., întu carele credea, și Roma o-a mintuit prin dinsul.

¹ Șincai îl admiră pe Constantin cel Mare pentru că-l socotește apărătorul creștinilor. În realitate, Constantin cel Mare a încercat o reunificare a Imperiului sub conducerea unui singur stăpin, iar Edictul de la Milan, care era opera lui Galerius, l-a recunoscut din necesități practice: îi cîștiga pe creștini de partea sa, fără ca el să fie creștin, pentru că Edictul de la Milan n-a fost dat numai în folosul creștinilor, așa cum a fost interpretat mai tirziu de către creștini, ci era un act de toleranță religioasă, prin care se recunoșteau toate religiile practicate în cadrul Imperiului Roman.

Anul 313. În anul acesta Marele Constantin a măritat pre Constandia, sora sa, după avgustul Lichinie. Iară al patrulea gonitor al creștinilor, Dioclitian cel cumplit, spăimintindu-se de eartea Marelui Constantin, în carea i se lăudase cu rău, în Salôna, orașul Dalmației, a beut (precum zic unii) otravă și a pierit în vîrstă de 68 de ani, după ce a fost împărătit, împreună cu Herculie, ani 21, luni 11, zile 12, și a trăit ca privat ani 9 deplin.

Mai custă al cincilea gonitor al creștinilor, Maximin II, tiranul, ci acesta încă, învins fiind de Lichinie avgustul, între Iraclia și Odriu, a fugit în Tars și acolo blind venin, s-a otrăvit pre sine și a pierit între cele mai mari chinuri, după ce a împărătit ani 9, luni 8, zile 6. Și așa s-au mîntuit bieții creștini de goana, carea a ținut zece ani.

Anul 314. După ce a biruit avgustul Lichinie, în anul trecut, pre Maximin tiranul, a cuprins toate țerile lui și le-a ținut pentru sine. Aceasta neplăcîndu-i Marelui Constantin, a poftit de la Lichinie ca țerile să se împartă în două, între dinșii, ci Lichinie n-a voit. Drept aceea Marele Constantin s-a sculat cu oaste asupra lui Lichinie și lovindu-se în Pannonia, la Chivale, în cîmpul Mărdiei, a învins Constantin și a cuprins tot Sirmiul, iară Lichinie a scăpat cum a putut.

Nu după multă vreme, Lichinie și-a cirpit oastea și în Thrachia iarăși a ieșit înaintea lui Constantin, ci, neavînd nădejde de biruință, a trimis soli și s-a împăcat cu Constantin, supt condițiile ce urmează, adecă: ca Lichinie să se îndestuleză dincoace de mare numai cu Thrachia, iară dincolo să aibă tot Răsăritul și Eghiptul și să omoare pre Valente, pre carele îl numise chesar, ca să-l aibă soț în coantra lui Constantin. Așadară Marelui Constantin i-au venit Machidonia, Thesalia, Arhipelașul, Mesiile, Dachiile toate, cele de pre

lungă Dunăre, tot Iliricul, și cite țeri mai erau, preste acestea, spre apus.

Anul 315. Ioan Boland în *Viața sfinților*, la 13 zile ale lui ianuarie, scrie că sfinții Ermil și Stratonic, cei din orașul Singhidón, ce se numește acum Seméndria, în anul acesta ar fi pățimit supt Lichirie; ci aceasta nu se poate lăsa, pentru că în anul acesta Singhidonul era supt stăpînirea Marelui Constantin. Așadară la anii cei trecuți trebuie trecută și pătimirea sfinților, carii au fost chiar români de ai noștri.

Anul 316. În anul acesta „Marele Constantin merge în coantra sarmatelor și pre craiul acestora, Ravsimod, îl bate, carele, aflînd prilej, trece Dunărea, și Panoniile fără nici o milă le jăfuieste; ci Constantin gonind pre jăfuitori, pre aceia încă-i învinge și-i scoate din Panonia. De-aci mergînd în Thesalonica, acolo zidește limanul“, zice Calvisie din Zosim Comitul.

Anul 319. De anul acesta mi se vîd a se ținea, care le scrie Orosie despre Marele Constantin, zicînd: „După aceea, pre neamurile gothilor, cele prea tari și prea mari, în insul sinul pămîntului vîrvăresc, adecă în ținutul sarmatelor, le-a șters de pre pămînt“. Iată că Marele Constantin, în Sarmatia¹, s-a oștit cu neamurile gothilor, care erau mai multe, precum s-a arătat la anii trecuți; ci Sarmatia era preste

---

¹ Socotindu-i în mod sistematic pe sarmați dincolo de Nistru, orice luptă a romanilor cu ei este un prilej pentru Șincai să demonstreze continuitatea stăpînirii romane la nord de Dunăre, deci și a elementului romanic. De data aceasta el se referă la luptele pe care romanii le-au dat cu neamuri gotice pe Dunărea de mijloc, în Panonia, cînd, în urma victoriilor obținute, se spune că 300.000 de goți au fost împrăștiți în Italia și Peninsula Balcanică, cifră care poate fi considerată ca exagerată.

Nistru, drept aceea și preste Dachia- cea-Veche; așadară pe vremea aceasta, nu neamurile gothilor, ci românii, cei din colonia lui Traian prășiți, erau în Dachia- cea-Veche; ei neamurile gothilor, adică: visigothii, ostrogothii, boranii, carpii, basternii, carpodachii, taifalii, victofalii, ghepidii și ceialalți de viță nemțească, carii toți în comun de greci se numeau schithe, iară de latini se chemau gothi, mai adeseori au năvălit în Dachia Veche preste bieții strămoșii noștri; pentru care năvăliri, Dachia lui Traian sau cea Veche, pe vremea Marelui Constantin, se chema Gothia, iară mai târziu s-a numit Ghepidia, tot pe vremea neamurilor acestor, gothicești, căci după aceea, pe timpurile altor neamuri, alte nume au avut amindouă Dachiile, adică și a lui Traian și a lui Avrelian, precum se va arăta la anii viitori.

Aceasta punîndu-o, aduc aci cuvintele lui Daniil Papebróchie, la care voi răspunde apoi; așadară acesta așa serie: „După ce ar fi învins împăratul Constantin pre schithele, carii lăcuiau dincolo de Dunăre, în anul 319, cu mare biruință, și, ca să le aline simțirea pierderii ce avusese, s-ar fi milostivit a face pace și legături cu dinșii, ca și cu cei ce n-au pierdut din putere, credința cea creștinească întru atita s-a lătit în Gothia, cit al șeselea an după prezisa biruință, se află a fi venit dintr-însa la Nichea și a se fi iscălit orinduialelor soborului acolo ținut, *Theófil al mitropoliei Gothiei episcop*. Ci, de a fost mitropolie în Gothia, au n-a trebuit să fie și episcopii supuse mitropoliei, drept aceea și episcopi mai mulți? doară în rînd necurmat, tocma de pre vremea s. apostol Andrei, căruia cum că Schithia i s-a dat cu soarte, cînd au împărțit apostolii lumea între sine, din tradiție sau predanie de obște, crede beserica. Ci, fie aceasta cum va fi, aceea mi se vede că nu s-ar putea tăgădui cum că fiind goanele creștinilor de supt împărați, mai virtos cea de pre-urmă și decit toate mai groaznică, de supt Dioclitian, nu s-a putut întimpla ca creștinii din Thrachia să fie fugit în Gothia ca să-și poată mai fără de primejdie mărturisii credința între varvari decit între

ai lor, cu mare folos al lăcuitoilor, măcar că crăişorii şi boiarii gothilor cu cea mai mare parte a popoarelor ar rămânea în păgînatatea cea părinţească."

Pînă aci, Papebrochie, şi nu rău, în citu-i despre s. apostolul Andrei, nici în citu-i despre mitropolie, despre episcopii şi despre creştinii cei ce ar fi fugit doară supt gonirile numiţilor de ei împăraţi în Gothia sau Dachia lui Traian, nu numai din Thrachia, cum scrie dînsul, ci şi din Dachia lui Avrelian şi din amîndouă Mesiile, pre care numai Dunărea le despărţea; ci trebuia Papebrochie să socotească întii, cum că Aurelian nu toată colonia lui Traian o-a trecut în Dachia-cea-Nouă, precum s-a arătat la anul 274. A doua, trebuia el să ştie cum că între colonii de Traian duşi în Dachia-cea-Vechă, au trebuit să fie mulţi creştini, pentru că mai pre acelea vremi scrie Tertulian: „Locuri lui Hs. supuse, între altele, sînt ale sarmatelor, ale dachilor, ale germanilor şi ale schithelor, în care locuri, în toate, numele lui Hs. carele a venit acum, împărăteşte". Aşadar trebuia Papebrochie să zică: dintre colonii lui Traian mulţi erau creştini şi ca creştini rămînînd în Dachia Vechă, pre mai mulţi au întors la credinţă încă şi din gothi; poate că supt gonirile împăraţilor mai mulţi creştini s-au adunat la dinşii şi din alte ţeri, dară mai virtos din Dachia Nouă, a căriia lăcuitori erau fraţii lor şi al acestora mitropolit a fost Theofil, cel ce a fost în soborul cel dintii.

Anul 321. Marele Constantin în anul acesta foarte aspră bătaie a ţinut cu sarmatele, pre a căroră crai, adecă pre Ravsimod, după ce a trecut Dunărea, l-a învins şi în fugă l-a şi omorit; iară sarmatelor, ca unor învinşi, le-a dăruit pace şi s-a înturnat în Thesalonica.

Anul 324. Avgustul Lichinie fiind om nestătornic, aspru, scump şi aşa de nenvăţat, cit nu numai de-abia putea iscăli poruncile şi orînduielele care le da el, ci învăţătura încă o

numea cîuma împărăției (pagubă, că a fost diaoș român! Vezi ce s-a scris la anul 307), pururea lucra împotriva creștinilor și a cumnatul său, a Marelui Constantin; drept aceea în anul acesta s-a mers la arme și război, în care război Marele Constantin a învins pre Lichinie, întîi la Odrin sau Adrianópolis, apoi la Calchidón; ci la rugămintea surorii sale, a Constandiei, muierii lui Lichinie, întîi au iertat pre Lichinie, dară începînd iarăși lucruri nouă Lichinie, precum scrie Evsevie: „După legile războaielor l-a tăiat cu toți cei ce l-au îndemnat la rău“. Și așa a venit toată împărăția romanilor la singur Marele Constantin. Pierit-a Lichinie în vîrstă de 60 de ani, după ce a împărățit ani 15, luni 4, zile 16.

Zosim Comitul, despre Marele Constantin, după ce a început singur a împărăți, și acestea scrie: „De-aci înainte nu s-a mai oștit, ci întru atîta s-a lenevit, cit năvălînd thaifalii, cei de neam schithicese, cu 500 de călărași, nu numai nu le-a pus oaste împotriva, ci pierzînd partea cea mai mare a ostașilor, cînd a văzut că protivnicii, plîna la șant, toate le prădează, bucuros și-a căutat mintuința cu fuga“. Însă cum că nu este adevărat ce scrie aci Zosim, se va vedea din cele următoare fapte ale Marelui Constantin.

Anul 325. Marele Constantin, după ce a rămas singur împărat, mai întîi pretutindenea a vestit prin cărți că singur Hristos este dătătorul de biruințe, apoi a început a îndrepta lucrurile creștinilor, celor de la răsărit, cele prin Lichinie stricate; drept aceea a poruncit deregătorilor tuturor țărilor ca, pre cei pentru Hristos izgoniți și prin ostroave și alte locuri sîrguniți, să-i sloboadă; bunurile lor, care, sau prin fișc, sau prin alții s-au fost cuprins, să li se întoarcă; bisericele să se diregă; cu un cuvînt, toate cîte se mutase și schimbase prin Lichinie, să se pună în statul cel mai dinainte, precum acestea pre larg le scrie Evsevie în a doua carte despre viața lui Constantin.

Nici cu atîta s-a îndestulit, ci dragostea și unirea între creștini a o ținea încă s-a silit, pentru că înțelegînd sfada carea se pornise între Alexandru, patriarhul, și Arie, preotul, amîndoi ai Alexandriei din Egipt, nu numai prin soli, ci prin propria sa scrisoare, încă destul s-a străduit a-i împăca, dară tocma nemica a isprăvit; drept aceea, în anul acesta, a strîns soborul cel dintîi a toată lumea, la Nichea, în care sobor au fost de față 318 ss. părinți, între carii, dintru amîndouă Dachiile, adecă dintre români, aceștia mitropoliți și episcopi au fost:

Din Dachia lui Traian sau cea Veche, carea pre vremea soborului acestuia, precum s-a arătat la anul 319, se numea Gothia, a fost mitropolitul Theofil, după cum mărturisește iscălitura lui; fost-a cu mitropolitul Theofil și Ūlfila preotul, carele apoi a urmat, ci fiindcă Theofil se iscălește pre sine numai *al mitropoliei Gothiei*, mare întrebare este, a căriia cetăți mitropolit a fost? mie mi se vede că ar fi fost al Bălgradului din Ardeal, pentru că începutul mitropoliei ceii românești din Bălgrad¹, airilea nu-l aflu mai tîrziu; sfîrșitul ei s-a făcut în anul 1721, cînd s-a milostivit Inochentie XI, papa de la Roma, a ne dăruit cu episcopia Făgărașului [în locul mitropoliei Bălgradului, pentru aceea pentru că ne-am unit cu Biserica Romei].

Din Dachia lui Avrelian sau cea Nouă, aceștia s-au aflat de față în soborul cel dintîi, de la Nichea:

Protóghen al Sardichei, ce se cheamă acuma Triádița, precum s-a arătat la anul 274. Lui Protóghen acestuia, precum serie Ghelasie Chizichinul, i s-a poruncit ca, cite a isprăvit soborul, să le vestească bisericeilor, celor din Dachia, din Calávria, din Dardánia și din țerile cele vecine. Viața lui Protóghen mai pre larg o serie Lecvien; Pist al Marchianopoului, ce se cheamă acuma Preslava și Marie al Coméei, despre carele zice Lecvien că numele încă-l arată a fi român.

---

¹ Teofil a fost mitropolitul goților. Reședința lui nu poate fi fixată cu precizie.

Iară s. Theofan, patriarhul Țarigradului, la anul acesta așa scrie: „Pre vremea aceasta multe neamuri au venit la botez, pentru minunile ce se făceau de niscăi preoți, carii încă de pre vremea împăratului Galien fusese robiți de gothi, de chelte și de galii esperii, carii atunci năvăleau asupra românilor, iară acum, supt biruitorul Constantin, nenumărați dintră dinșii scăpînd la Hs. s-au luminat“. Iată că în timpul lui Galien erau preoți creștinești în Dachia lui Traian, în care năvăliseră gothii. Așadară nu românii au luat credința lui Hs. de la gothi sau de la sloveni, ci gothii și slovenii s-au luminat prin români¹. Băter și-ar fi ținut românii și literele! pentru că atunci cu slovele chirilești nu s-au putut folosi, fiindcă nici era pe lume.

Anul 326. Pildă poate fi fapta Marelui Constantin tuturor tătinilor, carii avînd o muiere și prunci cu dînsa, se insoară a doua oară! Marele Constantin cu Minervina, muierea sa cea dintîi, a avut un fecior, anume Crisp; apoi, murind Minervina, s-a însurat a doua oară, luînd pre Fausta, fata avgustului Herculie și a Evtropiei. Cu Fausta a avut trei feciori: pre Constantin, Constantie și Constante; tuți patru feciorii și i-a iubit ca pre ai săi și pre tuți patru, cu vreme, i-a făcut chesari, dară pre rînd și după vîrsta. Aceasta neputînd suferi Fausta avgusta, mașteba chesarului Crisp, s-a întors la meșteșugul drăcesc (măcar că ea era creștină, și mumă-sa Evtropia prea sfîntă muiere) și din pizmă a pîrît pre chesarul Crisp: tătîne-său, ca cum ar fi vrut să o rușineze. Drept aceea Marele Constantin, urmînd legilor, și celor firești și celor dumnezeiești, ca un mai mare împărat, a poruncit de s-a ucis chesarul Crisp, fiul său cel mai mare. Ci n-a trecut mult și iată singele cel nevinovat al lui Crisp a strigat la cer și

---

¹ Problema creștinismului în Dacia, așa cum o pune Șincăi, este demnă de atenție, pentru că istoricul nostru o ridică pentru prima dată în acest fel și pentru că, în general, are dreptate.

pizma Faustei s-a vădit. Pentru aceea bărbatu-său, Constantin (ea un împărat, căruia i s-a dat sabia ca să facă dreptate), a poruncit de și pre dinsa o-au omorît tot întru acest an.

Anul 327. Sînta Ilină, maica Marelui Constantin, plină fiind de bunătăți, în vîrstă de 80 de ani, după ce a făcut diată despre toate averile sale, a răposat în Domnul; ci murit-a în anul acesta sau la sfîrșitul anului trecut? întrebare este, între cei învățați; așîderea și unde a fost întli îngropată? tu cetește pre Valesie.

Iară fiul ei, Marele Constantin, în anul acesta a început a zidi podul cel de piatră, de preste Dunără, precum scrie s. Theofan, carele la anul 22 al M. Constantin scrie lucruri de mai mulți ani, pentru că podul s-a făcut în trei ani¹, adecă s-a săvîrșit în anul 330, de nu cumva și în anul acesta a fost război cu gothii, precum a trebuit să fie, căci gothii s-or fi străduît să împiedece facerea podului, ci tătuși, cea mai de pre-urmă șerbire între-gothi a o băga, precum scrie s. Theofan, în anul acesta n-a putut Marele Constantin.

Anul 328. La anul acesta atita am aflat scris: „La anul împărăției Marelui Constantin 23, indict. 1, fiind consuli Ianuarie și Iust, Constantin cel cu Evlavie mai de multe ori a trecut Dunărea și a făcut pod de piatră preste dinsa“. Tocma ce zisei la anul mai dinainte, că au trebuit varvarii să împiedece facerea podului; drept aceea Constantin încă a trebuit să treacă să-o apere.

---

¹ Este interesant de remarcat că, deși construirea unui pod peste Dunăre de către Constantin cel Mare reprezintă unul dintre cele mai însemnate evenimente pentru istoria noastră veche, Șincai consemnează acest eveniment fără să-i acorde prea mare importanță. Atitudinea lui se explică astfel: socotind pînă la această dată că Dacia se afla în stăpînirea romană, construirea podului respectiv devine, în sine, un fapt lipsit de interes.

Anul 329. Plăcindu-i Marelui Constantin locul în care era Vizantiul-cel-Vechiu, dară mai mult lauda și pomenirea carea vrea să-o aibă, precum o și are, încă în anul 325, adecă cu patru ani mai înainte, a început a întemeia Vizantiul, ca apoi să se numească de pre numele său, la a cărui întemeiere n-a cruțat vreo cetate, încă nici pre maica împărăției, cetatea Roma, ci oricite a putut, toate le-a cărat în Vizantiu, pre carea cetate, întru atita o-a înfrumșețat, mai virtos cu raritățile care s-au cules din căpiștile idolilor, cele stricate, cit nu în zădar s-a chemat după aceea, Roma Nouă. Ca și mai mult să se înfrumșezeze, ba încă să se și întărească cetatea aceasta, în anul acum curgător, Marele Constantin a mers în Roma și pre mai mulți senători și boieri a îndemnat de au trecut în Thrachia, căroră tuturor le-a dăruit mari moșii, mulți bani și multe bucate. Din romanii aceștia și din cei de Avrelian trecuți preste Dunăre, s-au prăsit vlahii sau țințarii de-acum, adecă românii cei ce sint de-a dreapta Dunărei¹. Din Roma, Marele Constantin a trecut în Iliric și acolo a petrecut, precum arată rescripturile din anul de-acum, avînd grijă ca să se isprăvească podul, ca, și cu acesta, să întrecă pe Traian.

Anul 330. Podul de preste Dunăre, care a fost din gios de podul lui Traian, l-a făcut Marele Constantin ca să poată apăra Dachia-cea-Veche și împinge îndărăpt pre varvarii, carii acuși-acuși năvăleau într-însa², iară precum scrie Zosim

¹ Șincai vede numai romanitatea de la nordul Dunării. Este unanim acceptat faptul că romanizarea Daciei a fost ușurată de contactul îndelung dintre locuitorii de la nordul Dunării și cei de la sudul fluviului, care erau romanizați înainte de cucerirea Daciei de către romani. Sensul romanizării, în chip logic, merge de la sud spre nord, și nu invers, cum îl vede Șincai.

² Explicația pe care o dă Șincai cu acest prilej este insuficientă și dictată de o concepție greșită, pe care am amintit-o. Podul a fost făcut nu ca să apere ceva pe care-l avusese dinainte, ci pentru a apăra ceea ce cucerise Constantin, de curînd, la nordul Dunării.

Comitul, mai ales pentru aceea l-a făcut, ea și cu podul să întreacă pre avgustul Traian, pre carele, cum serie Paul Diaconul, îl numea: *herbam parietarum*, „iarbă de părete“, pentru titlul ce-i scrisese pre mai multe căsi. Ci. iarte-mă sfintul! Traian, de ar fi avut darul de sus ca să se facă creștin, pre toți împărații i-ar fi întrecut intru toate. Podul acesta, după cum serie Striter, în anul de-acum s-a săvârșit, adecă intru al treilea an de la urzirea lui.

Aceasta încă nu e de-a se lăsa, cum că în anul de-acum, 330, când s-a săvârșit podul de preste Dunăre, s-a sfințit și Roma-cea-Nouă sau Țarigradul, în 11 zile ale lui mai, pre carea cetate, Marele Constantin o-a numit de pre numele său, Constantinopolu, și o-a închinat supl paza preacuratei și pururea fecioarei Mariei.

Anii 331, 332. Avtorii, carii scriu despre acești doi ani, așa au încălțit toată hronologhia, cit însumi nu mă poti desbăta, nici poti judeca, de care an dintru acești doi se țin, care aci le voi însemna; drept aceea am pus amindoi anii laolaltă. Așadară gătindu-se podul, Marele Constantin a trecut cu oastea și, cum serie Paul Diaconul: „Pre gothi, neamurile cele prea tari și prea multe... în ținutul sarmatelor, în multe feluri i-a năcăjit și bătut, pină ce mai pre-urmă le-a dăruit pace, pentru carea mare nume și-a făcut la neamurile cele varvare“. Sfintul Theofan pre scurt aceasta serie: „În anul acesta, cel prea cu evlavie împărat Constantin trecind Dunărea, pod de piatră a făcut preste dinsa și pre schithe i-a supus“. Mai bine ar fi zis s. Theofan: „A trecut Dunărea pre podul cel preste dinsa, de piatră făcut ș.c.“. Pentru că podul nu s-a făcut când a trecut Dunărea, ci mai nainte, precum însuși serie la anul 22 al *Marelui Constantin*. În hronologhie încă nu se lovește cu alții, carii pun anul 27 al aceluiași împărat. Așigderca smintește în hronologhie și Chedren, când serie: „În anii 23, 24 și 25, Constantin, trecind Dunărea, pre schithe i-a supus“, pentru că în *Fastii* lui Idatie

apriat se zice: „Fiind consuli Pacatian și Ilarion, s-au biruit gothii de oastea romanilor, în țerile sarmatelor, în 12 calende ale lui mai“, iară aceea fără de îndoială este, că Pacatian și Ilarion au fost consuli în anul de la Hs. 332.

Se vedem acuma ce scriu și alții despre biruințele acestea ale Marelui Constantin. Aci întâi voi aduce cuvintele lui Evseviev, ale pretinului, apoi ale avgustului Iulian Parăvatul, ale nepotului din frate al Marelui Constantin, decît carii mai bine a ști lucrurile Marelui Constantin a putut nimene.

Așadară Evseviev zice: „Ce lipsă este a aduce aci printră ele, cum a supus el (Marele Constantin) împărăției romanilor pre neamurile cele varvare? cum pre cele nenvinse și a asculta de cineva nendăminate neamuri ale schithelor și sarmatelor, cel mai întâi le-a pus supt jug și cu puterea la atîta le-a adus, cît, fără de voia lor, pre romani i-au cunoscut stăpîni? Schithelor împărății mai dinainte plătea dare, și romanii varvarilor cu adevărat slujeau, în toți anii dîndu-le bani. Ci împăratul n-a putut suferi necuviința aceasta, nici a socotit a fi formos unui prinț biruitor să dea acelea, care le da oblăduitorii cei mai dinainte. Drept aceea punînd nădejdea în Mintuitorul său și semnul biruinței asupra aceloră încă dîndu-l, în scurt, pre toți i-a supus. Și pre cei ce au stat împotrivă și au fost cu cerbice tare i-a domolit cu arme, pre ceilalți prin înțelepte solii îmblinzindu-i, de la cea sălbatecă și necunoscătoare de legi viață i-a adus la cea omenească și politicească viață și așa au învățat schithele a asculta de romani.“

Iară Iulian avgustul acestea scrie: „Eu însumi (adecă Marele Constantin) sint cu mult mai pre sus decît aceștia: decît Machidoneanul (Marele Alexandru) pentru că m-am oștit împotriva romanilor, a germanilor și a schithelor, nu în coantra varvarilor celor din Asia; decît Chesar și Octavian, pentru că eu n-am lucrat, ca și ei, asupra bărbaților celor cu evlavie și cu virtuți, ci am năvălit în tiranii cei mai fără de îndurare și fără de lege. Mai mult decît Traian întru atîta, întru cît m-am purtat vitejește și cu noroc în surparea

tiranilor, după vrednicie trebuie să fim; iară în cit am luat îndărăpt ținutul care l-a fost cîștigat el, nu în zădar m-aș judeca asemenea, de nu cumva e mai mult a lua înapoi cele pierdute, decît a le cîștiga.“

Iată că Marele Constantin a luat înapoi care le cîștigase Traian preste Dunăre și erau pierdute: adecă Dachia-cea-Vechă, în carea și pe vremea Marelui Constantin, ca de alteori, năvălise schithele, adecă gothii, precum arată Valesie, iarăși o-a luat înapoi. Rușineze-se, așadară, carii birfesc că împăratul Avrelian în anul 274 toată colonia lui Traian o-a trecut Dunărea și că Dachia-cea-Vechă n-a stătut mai mult supt stăpînirea Romei¹.

Anii 333 și 334. Aci iarăși împreun doi ani, pentru că Calvisie nu se lovește în hronologie cu Valesie, adecă unul pune un an, altul alt an². Eu voi a scrie cuvintele avtorilor carii au scris despre acești doi ani. Tu apoi, iubitorule de cetanie! judecă ce vei vrea. Așadară zice Calvisie, din a doua carte a lui Zosim Comitul, despre Marele Constantin: „În anul de la Hs. 333, gothii (mai bine ar fi scris: sarmatele), ca să poată da ostași împăratului, pre slugile sale le învață a se oști și le dau arme. Dimpotrivă șerbii au întors armele în stăpînii săi și i-au alungat din scaunele sale; stăpînii fugind au cerut de la Marele Constantin loc în care să lăcuiască, carele i-a și primit în țeri și pre unii i-a scris între ostași. Aceasta făcîndu-o și alți împărați după aceea, mare primejdie au pricinuit împărăției.“

Almintrelea scrie Eysevie zicînd: „Iară pre sarmate însuși Dumnezeu i-a supus supt picioarele (Marelui Constantin) și

¹ Concluzia lui Șincai este în mod evident exagerată. Textul citat demonstrează limpede că Aurelian și-a retras garnizoanele din Dacia, iar Constantin a recuperat ceea ce fusese pierdut.

² Șincai dă o excelență dovadă de spiritul său critic atunci cînd nu se pronunță pentru un an sau altul. Trebuie amintit că cronologii moderne fixează anul 334 pentru evenimentele prezentate aici de Șincai.

oamenii cei cu mindrie varvarească înflați, așa i-a supus. Pentru că atunci cînd schithele s-au sculat cu război asupra lor, sarmatele, ca să stea în coantra protivnicilor, și-au într-armat șerbii. Șerbii, după ce au învins pre nemici, au început a întoarce armele în coantra domnitorilor săi și pre toți i-au izgonit din scaunele cele părintești. Iară aceștia alt liman de mintuință n-au aflat, fără numai pre Constantin, carele fiind dedat a ținea oamenii, pre toți i-a primit în împărăția romanilor, și pre aceia, carii erau vrednici, i-a scris între ostași, iară celorlalți, spre chivernisirea vieții, le-a dat moșii. Așa cît ei însuși măturiseau că nenorocirea le-a fost spre folos, pentru că sălbăticia cea varvarească o-au mutat în slobozenia românească.“

În capul acesta al lui Evsevie, acestea scrie Valesie: „Scularea aceasta a sarmatelor asupra domnitorilor săi s-a întimplat în anul de la Hs. 334“. În *Fastii*, care s-au numit de Iacov Sirmónd *Idatiani*, așa este scris: „Fiind consuli Optat și Paulin, sarmatele, șerbii, toți împreună, pre domnitorii săi i-au izgonit în România“. Aceasta zice și Ieronim în *hronica* sa.

Anul 337. Pentru năvălirile ce făcuse persii la răsărit supt chesarul Constantin II, tatăl acestuia, Marele Constantin, după ce a învins pre gothi și pre sarmate, precum s-a zis mai nainte, și a împăcat lumea de celealalte părți, a strins toate oștile și, cătră sfîrșitul vieții sale, a pornit asupra persilor, carii nu i-au așteptat venirea, ei, trimetînd soli, s-au rugat de pace, carea o-au și dobîndit. Iară Marele Constantin nu multă vreme după aceea s-a bolnăvit și mergînd în Ilinó-poiu, cetatea de pre numele maicei sale așa zisă, și acolo (cum scrie Evsevie) zăbăvind mult în beserica mucenicilor, s-a rugat lui Dumnezeu și simțînd că i se apropie sfîrșitul, a socotit că a sosit vremea în carea să se curețe de toate păcatele, cîte a făcut în viață, crezînd foarte tare cum că toate cîte a greșit ca om i se vor ierta, prin puterea cuvintelor celor

de taină și prin s. botez. Acestea cugetînd întru sine, acolea în beserică a îngenunchiat la pămînt și cu umilință a cerut iertare de la Dumnezeu, mărturisindu-și păcatele, în care loc dintîiași dată s-a învrednicit a primi impunerea minelor, cu obicinuitele rugăciuni; de-aci mergînd la oștezele Necomediei și chemînd episcopii, așa a grăit către dinșii, adevă precum serie același Evsevie, în capul 62: s-a rugat de episcopi să-l boteze, cum l-au și botezat. Așadară Marele Constantin nu s-a botezat în Roma, în beserica sfîntului Ioan din Laterán, precum birfeau cei ce-mi arătau și baptisterul, în carele s-ar fi botezat de Silvestru, cel dintîi papa de la Roma.

Botezat fiind Marele Constantin, s-a dat cu totul spre lauda lui Dumnezeu, pînă ce a răposat în 22 de zile ale lui mai, toema în ziua de Rusalei, pre la amiază, în vîrstă de 65 de ani, după ce a împărățit 30 de ani. Fost-a Marele Constantin formos la trup și viteaz, dară cu mult mai formos la suflet, pentru virtuțile care le-a avut; pentru care întru sfinți s-a și numărat de toată Beserica Răsăritului. Beserica Apusului întru sfinți nu-l numără, pentru acelea, care le-am scris la anul 326.

Chesarul Constandie II, feciorul lui cel mijlociu, i-a dus trupul din Nicomedia în Tarigrad și l-a așezat în beserica Ss. Apostoli, măcar că se cam împrotivea senatul, carele voia să se ducă în Romă.

Astrucîndu-se trupul Marelui Constantin, nu mult a trecut și oastea toată pre chesarii, fiii lui, Constantin II, Constandie II și pre Constande I, i-a numit avgusti, adevă împărați deplin; carii adunîndu-se toți trei în Panonia, în 9 zile ale lui septemvrie, împărăția de tatăl lor rămasă așa o-au împărțit între sine, ca Răsăritul să fie al lui Constandie II, Apusul al lui Constantin II și cele de la mijloc să le ocîrmuiască Constande I.

Împărțaniștea aceasta nu mult a ținut între frați, precum se va arăta la anii viitori.

Anul 360. Avgustul Costandie a mers în coantra lui Sapore, iară chesarul Iulian II, Paravatul, a întăritat ostașii din Galia, de l-au strigat avgust fără de știrea avgustului Constandie. Aceasta după ce o-a făcut Iulian, n-a îndrăznit a zăbăvi în Galia, ci, de frica lui Constandie, s-a tras în Dachia-
cea-Nouă¹ de-unde nici s-a mișcat pînă la moartea lui. Iară Sapore foarte vitejește se purta în coantra avgustului Constandie, pentru că în anul acesta a luat Singara și Fénica cu puterea de la romani.

Anul 361. Fiind în Dachia, Iulian II Paravatul se deprindea cu de-adinsul în gicături, cercînd de-amăruntul mațele pasărilor, după obiceiul păgînesc, și nemica înțelegînd despre norocul său, pentru că se temea ca nu cumva să-i spună gicitorii birfele, după pofta lui (așa greșește Amian Marchelin, carele a fost ostaș supt dînsul), mai pre-urmă (zice același Amian) dintru aceea a cunoscut că a murit Constandie II, pentru că vrînd să încalece pe cal, feciorul carele ținea de scări, a căzut la pămînt ca și cum l-ar fi izbit cineva; din carea întimplare Iulian Paravatul a judecat și strigat că a murit cine l-a înălțat pre dînsul.

Iară moartea avgustului Constandie al doilea (în carele s-a stins vița și sămînța numai a Marelui Constantin, dară nu și a tătine-său, a lui Constandie celui dintii, carea s-a stins în Iulian Paravatul), așa s-a întîmplat: fiind el la oaste în coantra lui Sapore, cum s-a zis la anul trecut, și auzind că vărul său, chesarul Iulian, a îmbrăcat porfira fără nici o îngăduință a sa, a lăsat pre Sapore și s-a înturnat asupra lui Iulian Paravatul; ci nu departe a agiuns, pentru că sosind în Chilichia, la orașul Mopsuestia, l-au lovit niște friguri și

---

¹ Iulian vine în Dacia Nouă în anul 361, și nu în 360, anul în care a purtat lupte cu barbarii pe Rin.

dintru acelea a și murit în 3 zile ale lui noiembrie, în vîrstă de 44 de ani, după ce a împărățit ani 24, zile 49. Fost-a Constandie în sine, din fire blind, numai asupra tiranilor era aspru, asupra cărora mai fericit și mai norocos a fost decît asupra nemicilor celor din afară. Pagubă că s-a înșălat prin ariani, de le-a foarte mult pîrtinit.

Murind, precum scrisese, Constandie avgustul, i-a urmat Flavie Clavdie Iulian al doilea, feciorul lui Constandie, al fratelui Marelui Constantin, carele s-a poreclit Paravat sau Apostată, pentru că a urgisit creștinătatea, în carea a fost crescut și s-a făcut păgîn. Acesta, cit a înțeles de moartea vîru-său, a lui Constandie avgustului, îndată a trecut din Dachia la Țarigrad și în 2 zile ale lui dechemvrie a cuprins scaunul cel împărătesc.

Anul 362. Fiind acuma deplin împărat Iulian II, întîiaș dată a orînduit curtea cea împărătească și toate cite erau într-însa mai almintrelea de cum fusese supt Constandie, moșul său, supt Marele Constantin, unchiul său, și iarăși supt Constandie, vîrul său, le-a întocmit, adecă a curățit toată curtea de creștini, o-a împlut de păgîni și el încă aiavea s-a arătat a fi păgîn, apoi a început a gonî creștinii, dară nu ca cei mai dinainte împărați, pentru că le pizmuia cununile muceniciei, ci îi gonea mulcomiș și pre-afuriș, căci nu-i primea la deregătorii și învățăturile încă le era oprite, decît care, ce rău mai mare se putea gîndi asupra creștinilor? cî măcar că oprise Iulian Paravatul a omori pre cineva numai pentru aceea, pentru că era creștin, ocirmuitorii țerilor tătusi (fiindcă toți era păgîni), pre mulți creștini i-au trimis la cer. Așa s-a întîmplat și cu s. Emilian, a căruia pominire o prăznuim în 18 iulie. Sintul acesta, Emilian, fiind din Dorostor, ce se cheamă acuma Drăștor sau Silistria, pentru că a surpat niscari idoli, fu prins împreună cu șapte soții, a cărora viață o vezi la Sollerie, și din porunca lui Capitolin, vicarul

Thraciei, fu aruncat în foc, în care s-a și săvârșit întru al doilea an al lui Iulian Paravatul.

Anul 363. De ar fi rămas Iulian II avgustul în credința creștinească¹ în carea a fost crescut, pentru talanții ce-i avea, ar fi putut fi cel mai vestit împărat, ci înșelat fiind, mișelul, de Livanie și Maxim, orătorii cei păgini, la atita a agiuns, cit nu numai credința o-a părăsit, ci numele cel s. al lui Hs. a-l șterge încă a voit. Drept aceea a vrut să zidească beserica Ierusalimului, cea de Solomon făcută, de vaviloneni stricată, de Zoróvabel iarăși direasă și mai pre-urmă de un ostaș roman, fără știrea și voia împăratului Tit, care s-a chemat *Deliciae generis humani*, „Desfătarea neamului omenesc“, s-a aprins, în anul 70, când s-a robit Ierusalimul, și așa a ars, cit piatră pe piatră n-a rămas precum a fost prorocit Domnul Hs. Beserica aceasta, zic, a vrut Iulian Paravatul să-o zidească de nou, ca înălțînd iarăși legea veche, să strice pre cea nouă²; ci Dumnezeu cel atotputernic aceasta n-a îngăduit, pentru că cit se zidea ziua, tot se strica noaptea, precum mărturisește Rufin, carele toema întru aceeași, vreme a fost în Ierusalim.

Faptele lui Iulian avgustul, Domnul Hs., pre carele l-a fost părăsit, nu le-a lăsat nepedepsite, pentru că mergînd Iulian în coantra persilor, sprijana sa o-a tras de la dinsul; drept aceea a și pierit Paravatul sau Călcătorul de lege, în 26 iunie 363, fiind în vîrsta cea mai frumoasă, de 32 de ani.

¹ Cu toate că Iulian Apostatul s-a născut creștin, el a fost educat în spiritul filozofiei vechi grecești. Ca împărat, el a încercat să aplice în practică Edictul de la Milan, adică să recunoască toate sistemele filozofice și religioase, lucru care i-a nemulțunit pe creștini. A interzis creștinilor să intre în învățămînt pe motivul îndreptățit că ei erau incapabili să interpreteze scrierile păgine din pricina bigotismului lor.

² În legătură cu zidirea vechiului templu ne aflăm în plină legendă populară, care se greșează pe un adevăr: Iulian a încercat să organizeze păgînismul în felul creștinismului, dînd voie păgînilor să-și reedificească templele.

- Amian zice că a fost adus de persi în loc neîmblat și foarte primejdios, de-unde vrînd să se întoarne, povătuind oastea, i-a nimerit o săgeată și așa a picat; ci alții zic cum că săgeata aceea ar fi fost trimisă din cer și că după ce s-a săgetat Iulian Apostata a strigat: „*viṭisti, Gallilee*“, adică: „*învinge-ai, galileanule*“, pentru că așa chema el pe Domnul Hristos¹. Vezi pre Baronie la aceștiași an.

După moartea lui Iulian Paravatul oastea a ales împărat pre Flavie Iovinian, carele a fost de naștere din Singhidún, adică din Semendria. Acesta n-a primit porfira pînă ce nu i-au lăgăduit ostașii că pînă într-unul se vor face creștini. Făcîndu-se așadar împărat Iovinian și văzînd că oastea s-a foarte înmîcșorat și mai piere de foame, a făcut pace cu perșii, păguboasă și rușinoasă romanilor, dar i-a căutat a o face. Zisei păguboasă, pentru că i-a căutat să dea persilor cinci cetăți, între care au fost și Singara, ci numai goale, fără de lăcuitori, căci lăcuitorii i-a adus preste apa Evfratului și i-a așezat prin biruința romanilor. Unde s-au așezat lăcuitorii din patru cetăți se știe, ci despre cei din Singara nimica se află scris, dară se află că mai tîrziu vreme a venit în Tarigrad un neam necunoscut, carele după aceea plinea slujbele în curtea cea împărătească. Baronie scrie la anul 363 cum că neamul acesta a putut să fie lăcuitorii din Singara, din carii apoi s-au prăsit țiganii sau singarii². Părerea

¹ Moartea lui Iulian Apostatul s-a petrecut într-un chip cu totul diferit de cel pe care ni-l prezintă Șincăi, care se inspiră din literatura creștină. După o campanie victorioasă împotriva perșilor, în timpul înapoierii, Iulian este atacat și suferă pierderi grele. În timpul luptelor a fost el însuși rănit și, dîndu-și seama că va muri, ultimele zile și le-a petrecut în tovărășia filozofilor, în discuții asupra problemei nemuririi sufletului.

² Șincăi, aplicînd principiul etimologic în analiza faptelor, ajunge la un rezultat care nu poate rezista criticii. Acest lucru se explică prin aceea că în vremea lui disciplinele auxiliare istoriei încă nu-și căpătaseră întrebuințarea lor potrivită. Cît privește etimologia numelui țiganilor, ea nu este nici astăzi lămurită. În documente mai vechi li se spunea uneori țingari, iar în Italia li se zice și acum singari, ceea ce i-a dat prilej lui Șincăi să facă apropierea între numele cetății Singara și numele țiganilor.

aceasta a lui Baronie nu e fără de temei, pentru că pre țigani, carii, după lătinie, se numesc singari, numele încă-i arată a fi din Sîngara, cetatea cea vestită de preste Evfrat.

Anul 373. Cite scrie Calvisie la anul acesta din s. Isidor, toate sînt birfele, pentru că s. Isidor scrie precum am arătat la anul 370, Paul Diaconul încă se înșală cînd în coantra ss. marelui Vasilie, a lui Avgustin și a lui Amvrosie, pre carii i-am adus la anul 371, zice că ss. mucenici carii au pătimit în Gothia, adecă în Dachia-cea-Veche, supt Athanarie, craiul gothilor, au fost ariani. Tu cetește care sînt scrise la numitul an, căci eu la anul acesta mai multe nu voi a scrie, fără numai că în anul acesta s-a ivit intii, de preste Volga și Tánai, din fundul sarmatelor celor din Asia, hunii, vitejii cei mari, carii după aceea (precum vom vedea la anii viitori) supt Atila, craiul lor, au foarte năcăjit nu numai pre strămoșii noștri, ci toată Evropa. Hunii aceștia, fost-au unguri sau de alt neam? voi grăi unde-i va fi locul și sorocul.

Anul 374. Avgustul Valente, carele din anul 370 pînă acum a apărat pre Para, fiul lui Arzache, craiului Armeniei, în coantra lui Sapore, craiului Persiei, în anul acesta, pre același Para, cu vicleșug îl omoară. Iară avgustul Valentinian prin Theodosie cel Bătrîn, tatăl lui Theodosie celui Mare, fugărește pre Firm tiranul din Africa; pre cvadi, carii năpădisé în Panonii, încă îi gstoiaște prin Marele Theodosie, ca prin un povățuitor al său. Ci decit acestea, mai de a se pomeni este venirea hunilor în Evropa, carea așa o scrie Amian, la anul de-acum:

„Hunii năvălînd în țerile alanilor, carii fiind vecini greuthungilor se numesc tanaite, pre mulți dintre dinșii au tăiat, pre alții i-au jăfuit, iară pe ceilalți, încredințîndu-i despre pace, și i-au făcut soți și împreunîndu-se laolaltă, cu

mai mare îndrăzneală, rapede au pătruns în satele cele multe și bogate ale lui Ermeric (craului greuthungilor), de carele, pentru multe și vitejești ale lui fapte, toate neamurile vecine se temeau. Carele spăriindu-se de viforul negindit, măcar că mult s-a nevoit ca să rămână neclătit, tătuși vestindu-se groznicia hunilor, ca să se mintuiască de relele viitoare, însuși pre sine s-a omorit. După a căruia moarte făcându-se crai Vithimír, în puțină vreme a stătut împotriva, bizuindu-se alanilor și hunilor, pre carii cu simbria i-a fost tras la sine; ci după multe pierderi ce a suferit, a căzut în război de puterea armelor învins. De Vithimir a rămas un pruncuț, anume Videric, a căruia tutelă o-a primit Alathêu și Sáfrax, povățuitori foarte vestiți pentru țărimea lor, carii după ce s-au apărat pînă la o vreme, mai pre-urmă pierzîndu-și nădejdea de a mai putea sta în coantra hunilor, prencet s-au tras spre Nistru, care cură pre multe cîmpuri între Dunăre și Vorîsthen.

Cum că acestea fără de nădejde așa s-au întimplat, înțelegînd Athanaric, judele thervingilor (împotriva căruia, precum s-a zis mai nainte, s-a oștit Valente mai de demult, pentru ajutorul lui Procopie trimis), vrea să stea nemișcat și să se scoale cu puteri de cumva și el s-ar răscoli ca ceaialți. Drept aceea așezîndu-și oastea lîngă Nistru, aproape de valea greuthungilor, a trimis pre Munderic, carele după aceea a fost povățuitor în Arávia cu Lagarimán și cu alți boieri, pînă la a 20 piatră, ca să vază de venirea protivnicilor; el întru aceea își întocmea oastea de nimine fiind împiedecat; ci almintrelea s-a întimplat, de cum gindea, pentru că hunii, precum sînt isteti la fire, socotind că mai departe trebuie să fie mai mare mulțime și lăsînd pre carii văzuse, au stat pe loc întru odihnă, pînă ce a răsărit luna, la a căruia lumină intrînd vadul Nistrului și trecînd, ce le-a fost mai spre folos au ales, și temîndu-se ca nu cumva cei înainte trimiși să le vină în spate, oblu și rapede au mers asupra lui Atha <na> ric, pre carele cu năvălirea dintîi l-au spăriat și, tăind vro cîțiva dintru ai lui Athanaric, pre el l-au silit

a fugi la munți. Spăimintat fiind Athanaric de o întâmplare ca aceasta și temindu-se mai de rea, de la sprincenele Ierásului (adecă ale Prutului) pină în Dunăre, ținutul taifalilor l-a încungiurat și zidurile le-a mai înălțat, carea rapede făcându-o, gîndea că va avea securitate și scăpare. Ci cînd lucra, hunii nencetat îl goneau și de n-ar fi stătut pentru pradă, ar fi asuprit pre cei ce veneau. Mai preurmă lătin-du-se vestea prin celealalte neamuri ale gothilor, cum că un neam, carele mai nainte era necunoscut, acuma ivindu-se din cea mai din lăuntru parte (a Schithiei) ca și povoiiul, ce cură de pe munții cei înalți, toate le surpă și le strică, partea cea mai mare a norodului, carea lăsase pre Athanaric, văzindu-l așa slăbit, cerca lăcaș depărtat și neștiut de varvari și îndelung socotind ce locuri și-ar alege, au judecat cum că Thrachia, pentru două pricinî ar fi mai de-ndămină, pentru că pășune are destulă, și prin lățimea Dunărei se desparte de varvarii, carii năvălise ca fulgerul; și aceasta o-au judecat în comun și cei ce mai rămăsese lingă Athanaric.“

Pină aci sînt cuvintele lui Amian, dintru care înseamnă că greuthingii sau prothingii cu thervingii și cu taifalii au fost de un neam, adecă gothi; a doua, că Danastrul lui Amian este Nistrul, iară Ierasul este Prutul. Așadară prothingii au stăpînit preste Nistru, thervingii și taifalii întră Nistru și Dunăre, adecă în Moldova, Besarabia și în Țeara Muntenească, precum mărturisește și Ioan Stilting, la 15 zile ale lui septemvrie. În Ardeal încă au năvălit mai adeseori gothii, drept aceea s-a și numit Gothia, precum s-a arătat la anul 325. Ci în anul acesta nu se văd a fi fost gothi în Ardeal¹, pentru că Fritighérn cu gothii săi mai nainte trecuse Dunărea, de-unde cu dreptate poci închide că numai ro-

¹ Concluzia lui Sincal nu este confirmată de nici un izvor, ci dimpotrivă, deseori pină la anul de acum, întilnim lupte pe care romanii le dau pe Dunărea de mijloc împotriva popoarelor germanice, ceea ce însemnează că și Transilvania se afla sub stăpînirea popoarelor migratorii. Se poate afirma doar atît, că în această vreme exista în aceste părți o populație romanică.

mânii erau în anul acesta în Ardeal și cealaltă parte a Daciei pînă în Tisă.

Anul 375. Hunii, supt craiul lor, Balamber chemat, nu încetau a năcăji și goni pre gothi, carii în anul acesta încă stăpîneau pămîntul cit este între Prut și între Dunăre.

Iară avgustul Valentinian I, lăsînd pre fiul său cel mai mare, pre avgustul Grațian în Tréviri, cetatea Galiei, a mers în Carnunt, cetatea Panoniei, carea n-a fost departe de Pojon, preste Dunăre, și jăfuind pre evadi și pre sarmate, carii năpădiser în anii trecuți în Panonia, s-a pogorit în Bregețion, cetate iară a Panoniei, ce n-a fost departe de Laurin; acolo l-au întîmpinat solii sarmatelor, cei pentru pace trimiși, pre carii întrebîndu-i împăratul Valentinian: „Au doară toți sarmatii așa sînt făcuți în trup?” ei au răspuns: „Împărate! aci ai pre cei mai voinici și mai frumoși la statură din neamurile noastre”. Atunci împăratul s-a mirat, cum culează niște oameni mișei ca aceia, a se rădica asupra romanilor și bătînd în pălmi, așa de tare a strigat, zicînd: „Rău de romanii deacă pe vremea lui Valentinian unii ca aceștia se scoală asupra lor”, cit i s-a rupt o vină, din carea curînd mult singe, a murit întru al unsprezecelea an al împărăției sale, în 17 noiembrie, în vîrstă de 55 de ani. Fost-a Valentinian frumos în trup, cu minte mare, iscusit la vorbă și de toți iubit; numai aceea i-a stricat, că a crezut oamenilor celor necredincioși ca la niște credincioși.

Anul 376. Gothii mai de mulți ani fiind înteuți de huni, în anul acesta ne mai puțin suferi asuprelile lor, au trimis pre Ulfila, mitropolitul Ardealului¹ și următorul s. Theofil

¹ Ulfila nu poate fi socotit mitropolit al Ardealului, ci doar al goților, care stăpîneau în vremea la care se referă Șincai numai o parte a ținuturilor locuite de români.

(vezi ce s-a scris la anul 325) la împăratul Valente, carele în timpul acesta petrecea în Antiohia, ca prin mijlocirea lui să dobindească să poată trece Dunărea și să se așeze în Thrachia și în vecinele țeri, făgăduind împăratului, că, de le va îngădui aceasta, ei încă vor fi gata a se oști în coantra tuturor nemicilor împărăției. Mergind drept aceea Ulfila la împăratul Valente, a dobândit ce poșteau gothii, cu carii a și trecut, lăsindu-și turma cea românească în Dachia lui Traian; ci rău s-a întâmplat creștinătăței cu mergerea mitropolitului Ulfila în Antiohia, pentru că Evdoxie și Acachie, vlădicii, carii erau ariani, au sfătuit pre avgustul Valente ca gothilor să nu le dea cererea, de nu se vor face ariani. Așa s-a făcut Ulfila arian cu toți cei ce au trecut cu dinsul, români și gothi; iară de românii carii au rămas în Dachia Veche, supt stăpinirea romanilor și a hunilor, n-am aflat să se fie făcut ariani; pentru aceea mai fericiți au fost decit cei ce au trecut. Ulfila acesta a întors *S. scriptură* în limba gothicească, luind afară *Cărțile împăraților*, carea limbă, după aceea, în Italia, a mîncat pre cea lătinească, tocma precum o-a fost mîncat mai nainte în Dachia. De-aci vine că românii avem multe cuvinte, care de la lătinie nu se pot aduce și în limba tălienească tătuși se află¹.

Mai bine a mers împărăției Apusului în anul acesta, pentru că după moartea avgustului Valentinian I, oastea, în Achinc, cetatea Panoniei, ce se numește acuma Buda Veche, a numit avgust pre fiul lui cel mai mic, pre Valentinian II, carele cu frate-său, avgustul Grațian, a împărțit în anul de-acum, între sine împărăția Apusului.

---

¹ Constatarea lui Șincai se referă la limba latină vulgară, din care au evoluat toate celelalte limbi romanice, și coincidențele pe care le remarcă Șincai între unii termeni din limba română și italiană, absenți în latina clasică, își au explicația în originea lor comună din limba latină vulgară, și nu ca împrumuturi din gotică. O influență directă și precisă a limbii gotice asupra limbii române nu a putut fi dovedită.

Anul 377. Avgustul Valente, precum s-a arătat la anul trecut, a primit pre gothii cei ce fugise de huni, în Thrachia și în vecinele țeri, fără nici o legătură, ba încă nici armele nu le-a luat de la dinșii, ca cu atîta mai tare să se depărteze toată primejdia cea de cătră dinșii. După aceea flămînzînd gothii, au cerut hrană de la prefectii lui Valente, carii în loc de hrană au trimis cîni gothilor, dară așa, ca pentru tot cînele să dea un rob. Tocma atunci a poruncit împăratul Valente ca pre gothi să-i treacă preste Elespont în Asia, de ce gothii nu s-au ferit, numai cît au poftit să li se dea de cale și mîncare pe două zile, ci au dobîndit o nemica, ba ce-i mai mult, încă i-au și bătut, dîndu-le bastoane (bîte, fuște) în loc de cele ce avea op. Drept aceea gothii craiului Athanaric, carii se împărțeau în taifali, victofali, schiri și carpodachi, s-au unit cu craiul Fritighern, despre care vezi ce am cuvîntat la anul 370, și au încungiurat Odriiul; ci neavînd unelte de a bate cetăți, l-au lăsat și au mers să prade Thrachia. Povățuitorii cei împărătești au strîns oaste în coantra gothilor, dară întîiași dată au rămas învinși și gothii s-au îmbrăcat în armele celor căzuți. După aceasta sosînd oști de la avgustul Grațian, cu acestea și cu celealalte oști ale lui Valente, cu mare vîrsare de sînge s-au luptat gothii pînă în noapte, cînd s-au încungiurat de romani, și pînă atunci au rămas încungiurați, pînă ce s-au chemat oștile de la Grațian trimise, în Galia. După mergerea oștilor acestora în Galia, gothii nemaiputînd suferi foamea, au chemat întru ajutor pre huni și pre alani și, zbugnînd afară, foarte rău au prădat Thrachia, Mesiile și Dachiile lui Avrelian, adecă pre românii cei de-a dreapta Dunărei, căci pre cei ce erau de-a stînga Dunărei, mai nainte îi asuprise hunii, după ce au fugărit pre gothi.

Anul 378. Întîmplările din anul de-acum, tocma acurat le scrie Calvisie, cu cuvintele următoare: „În anul 378 (zice el) împăratul Valente, precum scrie Socrate, a venit în Ta-

rigrad, în 30 de zile ale lui mai, unde venind, de tot norodul a fost ocărit, pentru că a primit pe gothi în Thrachia, carii și oștezele Țarigradului încă le-au prădat; pentru carea ocară miniiindu-se Valente, a ieșit din Țarigrad, în 11 zile ale lui iunie. Iară gothii temindu-se au trimis pre vlădica (Ulfila) sol de pace la Valente, carele în zădar a călătorit, pentru că Valente, rîvnind izbîndă, nici oastea de la Grătian trimisă, care nu era departe, nu o-a așteptat, ci în 9 zile ale lui avgust s-a lovit cu gothii, unde gothii din leș învingînd pre călărași, pre pedestrași încă i-au adus la strîmtoare și i-au tăiat, măcar că nu fără și de a sa pierdere. Cei mai zdraveni bărbați au pierit în bătaia aceasta și din oaste de-abia a scăpat a treia parte. Valente încă lăsat fiind de ai săi, nici avînd vreunul cine să-l apere, după ce a fost rănit de o săgeată, s-a purtat într-o casă proastă, ci bine îngădită, carea fiind încungiurată de nemici, fiindcă cei din lăuntru vitejește se apărau, mai pre-urmă aducînd surcele, o-au aprins, și pre împăratul încă l-au ars de viu, neștiind cine este în lăuntru. Iară cei ce au scăpat din foc și au fost prinși au povestit varvarilor toată întîmplarea. Perit-a avgustul Valente după ce a împărățit ani 14, luni 4, zile 9. Catona zice că a perit în vîrstă de 50 de ani, Orozie adaogă eă de îngropare încă a fost lipsit, ca să fie pildă celor următori, cit este de groaznic a minia pre Dumnezeu.

Cîte a scris îndată mai nainte Calvisie despre avgustul Valente, toate le scriu și s. Theofan, Ioil, Zónara, Chedren, Șvida și Constantin Manase, numai cit zice s. Theofan că oarecare călugăr, anume Isachie, cînd scotea Valente oștile din Țarigrad, i-a prins dologii calului și l-a întreat, unde merge a se oști în coantra lui Dumnezeu? carele fără zăbavă îl va pedepsi. Pentru care vorbe miniiindu-se Valente, a poruncit de au închis pre Isachie și i s-a lăudat, că, de se va mai întoarce, îl va omori.

Iară gothii, după pierirea împăratului Valente și a oștilor lui, au încungiurat Odriiul (de care nu departe a fost bătaia în care a pierit Valente), ci în zădar, de la Țarigrad

încă au fost alungați. Drept aceea au năpădit toată Thracia, Mesia, Dachia lui Avrelian și Panonia, pre care țeri foarte le-au jăfuit. Dimprotivă avgustul Grațian mergînd în Panonia, de toate părțile a strîns oștile și a chemat pre Theodosie, cel după aceea Mare numit, din Șpania, unde mersese de frica lui Valente, apoi făcînd consuli pre Avsónie, dascălul său, și pre Olivrie de anul viitor, avgustul Grațian a iernat în Panonia.

Nu e de a se tăcea aci ce serie sîntul Isidor despre creștinii cei de Athanaric lepădați din Dachia Veche, despre carii am scris la anul 370. Acesta, după ce a pōvestit de pierirea împăratului Valente ca și avtorii cei mai nainte aduși, așa serie despre gothi: „Iară gothii, în războiul acela, au găsit pre mărturisitorii cei mai dinainte din Gothia, pre carii mai de demult îi izgonise din țeara sa pentru credință, și au vrut a și-i uni la pradă, carii nevrînd a primi învitarea, pre unii dintre dînșii i-au tăiat; ceilalți, fugînd la munți și locuri de scăpare, precum au putut, ciștigîndu-și, nu numai au rămas creștini catholici, ei și cu romanii, de carii mai nainte fusese primiți, au rămas în pace.“ Din cuvintele acestea ale sîntului Isidor, două înseamnă: întîi, că creștinii cei din Dachia Veche izgoniți, n-au vrut să se împreune cu gothii, dară pentru ce? Eu zic, precum am mai zis la anul 370, că pentru aceea nu s-au împreunat, pentru că erau de neam din colonii lui Traian, adecă români. A doua, că au scăpat la munți și acolo s-au așezat; ei știut lucru este, cum că în muntele Emos, mai tirzie vreme au lăcuit vlahii, carii sînt românii cei de-a dreapta Dunărei, precum mai luminat se va arăta la anii viitori; așadară cu dreptate am scris toate cîte sînt scrise la anii 325 și 370.

Anul 379. Avgustul Grațian văzînd cum că gothii, tatifalii, hunii și alanii, carii după pierirea lui Valente și a oștilor lui foarte se întărise cu caii și armele romanilor, au cuprins toată Thracia, Dachia-cca-Nouă și Mesiile cu alte

teri vecine dimpreună și le moștenesc ca patria sa, a chemat încă în anul trecut, precum s-a scris, din Șpania pe Theodosie și cu voia tuturor l-a numit avgust, când era în vîrstă de 33 de ani, în cetatea Sirmiu, în 16 ianuarie al anului de-a-cum. Catona scrie cum că Theodosie a fost numit avgust în 19 ianuarie și cum că a fost de neam șpaniol, precum și avgustul Traian.

Ioan Zonara așa scrie despre Theodosie cel Mare: „Fiindcă schithele, după pierirea împăratului Valente, s-au fost prea înălțat și Thrachia cu țerile de prin pregiur necurmat jăfuindu-o, nu se puleau înfrina (avgustul Grațian) a chemat pre Theodosie șpaniolul — ca pre un bărbat tare și foarte cu evlavie și făcîndu-l avgust, îl trimite, în coantra varvarilor, carele biruind, mare parte a schithelor o taie, gonind pre ceialați, carii însuși de sine, sau de biruitori în fugă agiuși, tăiați au pierit. Așadară pierind varvarii aceștia mai toți, Theodosie lăsînd oaste împotriva celor ce mai rămăsese, însuși a grăbit la avgustul Grațian, carele zăbăvea în Panonia, să-i spună întimplarea; ei tăuși, nu i s-a crezut mai întii nici învingerea, nici pierirea varvarilor și pentru pripa întimplărei și pentru știința cea prea mare a schithelor de a se oști; iară după aceea adeverindu-se lucrul — împăratul (Grațian) mirîndu-se de pripa lui Theodosie, cite se făcuse le-a lăudat.“ Așisderea scriu sintul Theofan, Anastasie Bibliothecariul, Ioil, Constantin Manasse.

Iară Zosim Comitul biruința Marelui Theodosie o scrie precum urmează, zicînd: „După ce nenumărate oști ale schithelor celor dincolo de Dunăre, zic ale gothilor și ale taifalilor și ale altor neamuri ce lăcuiau între aceștia, au trecut riul (Dunărea) și pentru aceea au fost siliți să fie spre greutatea orașelor celor de supt stăpînirea romanilor, pentru că hunii cuprinsese țerile de dinșii mai nainte lăcuite, împăratul Theodosie cu toate oștile se găta asupra lor. Iară neamurilor acestora, după ce au cuprins Thrachia, străjarii de prin cetăți și orașe n-au îndrăznit a le ieși în coantră;

unul, Modăres, care era născut la Schithe, din sămință crăiască, și nu de mult trecuse la romani, de la carii, pentru credincioasă vitejia sa, dobândise măiestria (magisterul) în oaste, a povățuit o parte de oaste într-un deal, care era la virv neted ca și un pământ arător, dară așa se întindea în lung, cât multe și late cimpuri avea supt sine; acolo ședea, neștiindu-l varvarii. Iară odinecoară înțelegind că nemicii în cimpurile, la poalele dealului aceleia așezate, rău trăind cu zăhăreaua cea de pre cîmp și din satele cele nenegrădite strinsă, zac morți de beți, în taină a poruncit ostașilor ca, luînd cu sine numai sabiile și pavăzele, să dea năvală asupra varvarilor celor prin desfătări muiați. Carea poruncă plinindu-o ostașii, în mică parte a zilei pre toți varvarii i-au omorît și nemairămînînd bărbați vii, pre cei morți i-au despuiat, apoi s-au pornit asupra muierilor și a pruncilor și au prins patru mii de care cu atîția robi, cîți se cuvinea a purta cu atîtea care, afară de aceea, carii pedestri urma carele. Și așa au rămas Thrachia în liniște.“

Anul 380. În anul trecut, numai o parte a gothilor o-a fost învins Marele Theodosie, adecă pre cea ce cuprinsese Thrachia, iară gothii carii trecuse în Machidonia, rămăsese întregi; drept aceea, împotriva acestora a trimis avgustul Grațian, în anul de-acum, pre cei mai înțelepți și mai viteji povățuitori ai săi cu oaste, ca să-i scoată din Machidonia și din Dachia-cea-Nouă, așîderea și din amîndouă Mesiile și din Pannonia să-i risipească. Carii povățuitori așa s-au purtat, cât gothilor le-a căutat a face pace cu avgustul Grațian, care pace avgustul Theodosie încă o-a întărit, după cum arată Calvisie din Sigonie.

Mai mare nevoie au avut romanii cu hunii, carii în timpul de-acum stăpîneau o parte a Dachiei lui Traian; drept aceea, aveau supuși și pre unii din strămoșii noștri, pentru că Balamér, craiul hunilor, nendestulindu-se cu partea Dachiei Veche, mai multe rele făcea romanilor, care rele

Prisc Rectorul le scrie cu cuvintele următoare: „Fiindcă Balamér schitha stricînd pacea, jăfuia ținuturile romanilor și multe cetăți zdrobea cu totul, romanii au trimis soli la dînsul ca să se jăluiască pentru stricarea păcii. Și ca de-acîi înainte să se ostoaie a mai prăda ținuturile romanilor, i-au făgăduit pe an nouăsprezece funți de aur, pentru că zicea că mulțimea norodului său pentru lipsa ei s-a pornit la război.“

Anul 381. Neplăcînd gothilor pacea în anul trecut făcută cu romanii, pre craiul său, Athanaric, după ce au fost 12 ani de dînsul ocîrmuiți, l-au lepădat și au pus în locul lui crai, pre Alaric, carele a stăpînit, după cum scrie Calvisie din s. Isidor, treizeci de ani. Iară Athanaric, după lepădarea sa, s-a dus în Țarigrad și după scurtă vreme acolo a și murit, fiind consuli Svagrie și Evherie¹. Tot atunci (adeacă cînd a murit Athanaric), Marelui Theodosie și alte biruințe i s-au întîmplat. Pentru că (după cum mărturisește Zosim Comitul): „pre schiri și pre carpódachi, carii erau amestecați cu hunii, i-a întîrit și învingîndu-i, i-a întetît a trece Dunărea și a se așeza la locurile lor, cele mai dinainte“. Așadară, drept scrie Calvisie din sîntul Isidor, că Alaric, următorul craiului Athanaric, a stăpînit preste Dunăre, sau în Dachia Veche, tocma în Ardeal, că Valahia, Moldova și Besarabia erau supt huni.

De voiești a ști cine au fost schirii și carpodachii, pre carii îi pomenește Zosim Comitul, îndată mai nainte, ce tește pe Bruzen și vei afla că au fost gothi de neam, numai cu porecla osebindu-se de laolaltă. Vezi anul 397.

Nu era destul amarul care-l sufereau strămoșii noștri, și cei din Dachia Veche și cei din cea Nouă, de la varvari și păgîni, ci de la eritici încă trebuiau să sufere multe rele, dimpreună cu ceilalți pravoslavnici creștini. Pentru că nemîntuindu-se bine de ariani, carii pre fiul lui Dumnezeu și

¹ În anul 381 au fost consuli Flavius Afranius Syagrius Gallus și Flavius Eucherius.

cuvîntul Tatălui îl făceau zidire, s-a rădăcat asupra Sintului Duh spurcatul Evnómie cu ai săi și vrea a-l micșora. Împotriva acestora, drept aceea, în anul de-acum s-a strîns întîiași dată la Țarigrad sobor ecumenic sau a toată lumea, care sobor în rînd între cele ecumenice este al doilea, pentru că cel din anul 346, de la Sardica, cetatea Dachiei-cei-Nouă, se socotește unul cu cel dintîi, de la Nichea, din anul 325. În soborul acesta, al doilea, au șezut: din Schithia-cea-Mică sau Dobruși, Terentic, arhiepiscopul Babei, care a urmat vlădiciei Vretánion; din Mesia-de-Gios, Martyrie, al Pre-slavei mitropolit; din Dachia-cea-Nouă, nu-mi aduc aminte cine ar fi mers la soborul sau adunarea aceasta, ci despre partea Dachiei lui Traian, a fost de fațe Ulfila, despre carele am cuvîntat la anul 376. Lui Ulfila, precum scrie Sozomen, cart. 7, cap. 17, i-a urmat Sevinas sau Selénas, cu vreme, dară Sevinas acesta trecut-a iarăși cu Alaric Dunărea, sau nu? în avtorii n-am aflat, precum nici aceea n-am găsit, cine a rămas vlădic la românii din Ardeal după a doua ducere a gothilor din Ardeal.

Anul 383, carele este de la zidirea Romei 1136. În anul acesta, în 19 ianuarie, Marele Theodosie a numit avgust pre fiul său cel mai mare, pre Arcadie, cînd era în vîrstă de șese ani, iară Máxim II tiranul, în Britania, a îmbrăcat porfira și trecînd în Galia, în cetatea Lugdun, a omorît pre avgustul Grațian, în 25 septemvrie, cînd era de 24 de ani și împărătise șesespzece ani preste tot.

Maxim tiranul după ce a ucis pre Grațian avgustul, a trimis soli la avgustul Theodosie cel Mare, cerînd ca să împărățească dimpreună, ci Theodosie n-a voit, dară împotriva lui îndată încă n-a pornit, pentru că tocma atunci s-a ivit preste Dunăre un neam schithicesc, de celelalte neamuri varvare încă necunoscut, care neam se numea prothingi, de alții gruthungi, gautuni, truthungi, iothungi, doară și mai bine iuthungi, căci se văd a fi ieșit din Iuthlandia

de-acum. Prothingii aceștia fiind mulți, bine înțărmați și oameni tari, fără nici o împiedecare au străbătut printre toți varvarii, carii erau între Dunăre și între dinșii și ajungând la țărmurile Dunărei, au poștit să li se îngăduie să treacă în celalalt ținut al romanilor, iară Promot, magistrul oștilor din Thrachia, Mesia și Dachia-cea-Nouă, n-a îngăduit, ci adunând toate oștile la cel de-a dreapta țărmore al Dunărei, în multă vreme le-a stat în coantră. Întru aceea, Promot a ales niscăi bărbați și credincioși, carii știau limba prothingilor, și i-a trimis să înșele pre varvari. Tre-cînd așadară bărbații cei de Promot aleși, prothingilor le-au făgăduit că, de le vor plăti binișor, nu numai pe magistrul Promot, ci toată oastea lui li-o vor da în mînă. Varvarii foarte s-au bucurat de făgăduința aceasta și măcar că li se părea mult, cît poșteau spionii cei prefăcuți, mai pre-urmă s-au întocmit cu dinșii în mare sumă de bani, carea sumă li-o-au și plătit mai nainte de a-și plini aceștia făgăduința. Avînd acuma pre mini banii, spionii cei prefăcuți și învățînd pe prothingi, cînd și cum să se apuce de romani, s-au înturnat la Promot și l-au înștiințat despre toate, carele înțelegînd isprava, așa a întocmit luntrile romanilor în Dunăre, cît, cînd au vrut prothingii să treacă noaptea fără de lună, pre toți i-a, sau tăiat, sau înecat în Dunăre. După aceea a trecut în Dachia Veche și a prins muierile prothingilor cu copilașii și cu cei ce rămăsese cu ele și pre toți i-a dus la Marele Theodosie carele pre toți i-a slobozit și dăruit, pentru că avea op de ajutorul lor asupra lui Maxim tiranul, iară Promot a fost lăudat, cinstit și întărit în deregătoria sa. Așa scrie întimplarea aceasta Zosim Comitul, carele mai nainte tocma așa scrisese de oarecare povățuitor al schithe-lor, anume Oedotheiu; doară acesta au fost povățuitorul prothingilor.

Tot întru acest an s-a ținut sobor numai patriarcesc în Țarigrad, de patriarhul s. Nectarie, în care sobor a fost de față Epagăt, mitropolitul Preslavei.

Anul 384. În anul acesta a urmat lui Ulfila, Sevinas sau Selenas, metropolitul, despre carele s-a vorbit la anul 381. Sevinas acesta n-a fost numai arian și evnomian, ci a fost, după cum scrie Socrate și Sozomen, și psatirian, iară psatiriani întru aceea greșeau, căci ziceau că Dumnezeu tatăl a fost adevărat tată și mai nainte de a fi Fiul. Vezi pre Lecvien.

Anii 385, 386, 387. La anii aceștia osebite întâmplări scrise la avthori n-am aflat, căci Marele Theodosie era învăluit cu lucrurile varvarilor celor din Dachia lui Traian și cu gătirea asupra lui Maxim tiranul, iară acesta își mîna înainte tirănia și sporea a-și întări domnia, precum poți pricepe din cele ce s-au zis și se vor zice.

Anul 388. Pînă acuma atîta sporise Maxim tiranul, cît nu numai ținutul răposatului avgustului Grațian îl stăpînea în pace, ci, în anul acesta, pre avgustul Valentinian II, cu mîică-sa Iustina, încă i-a fugărit din ținutul lor, pre carii Marele Theodosie cu cinste i-a primit și îndată a strîns oști din huni, gothi, alani și prothingi, cu carii lovind pre Maxim tiranul la Sîstia, cetatea Saviei, ce era la sbocatura riului Cólapis în apa Savului, adecă în Croația de-acum, l-a învins, apoi la Acvilea l-a prins și l-a omorît.

Anul 389. Bonóz, mitropolitul Sardichei, ce se numește acuma Triadița, al cetății ceii mai de frunte a Dachiei-de-Mijloc, apăra eresul lui Elvidie, pentru carea apărare S. Dá-maz, patriarhul Romei, l-a afurisit. Apoi luîndu-se cauza lui Bonoz în soborul de la Capua, tot soborul a judecat ca cauza lui Bonoz să se judece de Anisie, mitropolitul Thesalónichei și de episcopii Machidoniei.

Anul 390. Thesalonichienii omorise pre Voteric, pentru carea faptă miniindu-se Marele Theodosie a poruncit de au tăiat 7.000 din dinșii¹. Înțelegnd aceasta sintul Amvrosie, arhiepiscopul Mediolanului, cind a mers împăratul la beserică l-a oprit, nici i-a îngăduit intrarea în beserică pînă cind nu s-a pocăit și curățit de vărsarea singelui celui nevinovat; împăratul, Marele Theodosie, încă cu dragoste și cu umilință a plinit porunca sintului arhipăstoriu, spre pilda tuturor oblăduitorilor celor ce sint creștini, dintre carii în vremea de-acum, oare cîți ar urma marelui Theodosie?

Anul 392. În 15 zile ale lui mai din anul acesta, Arbogastes a sugrumat pe avgustul Valentinian II în Viena Galliei, cind era în vîrstă de 20 de ani și aceasta o-a făcut ca să poată fi avgust Evgenie tiranul, precum se va vedea din cele următoare. Iară Iosif Simonie Asemani scrie cum că bulgarii, în anul acesta, s-au ivit întîiași dată, carii, după cum scrie Paul, într-o noapte au năvălit preste longobardi și pre Agelmund, cel dintîi crai al acestora, l-au omorît robindu-i și fata, pre carea o-au dus cu dinșii.

Anul 393. Avgustul Marele Theodosie, fără de măsură supărindu-se pentru uciderea avgustului Valentinian al doilea, pre solii lui Evgenie tiranul i-a slobozit fără de apriat răspuns de la sine și în 10 zile ale lui ianuarie pre Honorie, fiul său cel mai tinăr, l-a numit avgust.

Inseamnă Lecvien cum că la anul acesta a scris sintul Hieronim: „Theôtim, episcopul cetăței Tómos (al Babei de-acum) din Schithia, a scris ca niște dialogi, după înțelep-

---

¹ În anul 390 populația Thessalonicului se revoltă împotriva guvernatorului Botheric pentru că nu a îngăduit eliberarea unui conducător de care favorit. Îi ucid pe Botheric și pe alți magistrați, ceea ce atrage mînia împăratului Theodosie, care ordonă să fie masacrată populația Thessalonicului.

ciunea cea veche, scurte și commatice tractaturi. Aud că și altele scrie.“ Iară Sozomen despre sintul Theotim acestea scrie: „În tot timpul acela, cînd ședea în scaunul patriarciei Hrisostom și după aceea Theotim îndrepta beserica cetății Tomos din Schithia, care a fost bărbat crescut în filosofie, a căruia virtute văzîndu-o hunii, cei ce lăcuiau lingă Dunăre, pre dînsul îl numeau zeul romanilor, pentru că zeiești virtuți pricepuse într-insul, ei și cu ospețe și daruri mulcumindu-i, împlînzise pre huni“.

Dintru acestea poți culege că sintul Theotim n-a fost mitropolitul Dachiei-ceii-Vechi, precum s-a fost scris în *Înstanția românilor din Ardeal*, cea în anul 1791 dată împăratului Leopold al doilea; de-aci tătuși nu inchide că s. Theotim n-a fost român, pentru că o parte a coloniei lui Traian, de la anul 274, lăcuia de-a dreapta Dunărei și dintru aceea se vede a fi fost sintul Theotim.

Anul 394. În anul acesta Marele Theodosie însoțindu-și și pre huni, pre gothi și pre alte neamuri varvare, care acuma cuprinsese mare parte a Dachiei Vechi, cu aceștia și cu toată puterea ce avea supt sine, a trecut munții și la Acvilea învingînd pre Evgenie tiranul, l-a și tăiat, iară Arbogaste¹, ucigătorul avgustului Valentinian al doilea, după ce a văzut pedeapsa și moartea tiranului Evgenie, însuși pre sine s-a omorît. Așa a venit toată și întreagă împărăția romanilor la unul Marele Theodosie, carele drept aceea nu s-a mindrit, ci cu mult mai bun și mai milostiv a fost, nici războaie a făcut pînă a mai trăit, fără numai de care nu s-a putut apăra.

---

¹ Arbogast, generalul lui Valentinian al II-lea, instigă armata împotriva împăratului, și acesta este ucis la Viena, iar în locul lui este proclamat împărat Flavius Eugenius, un fost profesor de retorică latină. Arbogast a făcut acest lucru pentru că voia să opună politicii creștine a lui Theodosie oameni mult mai liberali, care simpatizau prin cultura lor cu păgînismul.

Anul 395. Avgustul Marele Theodosie, după ce a învins pre Evgenie tiranul și toată împărăția romanilor o-a supus șie, nu mult a viețuit, căci bolnăvindu-se a murit în Mediolan, în 17 zile ale lui ianuarie, în vîrstă de 60 de ani, după ce a împărățit 16 ani. Mai nainte de a răposa Marele Theodosie a chemat pre amindoi fiii săi în Mediolan și dojenindu-i și îndemnîndu-i ca să trăiască creștinește și frățește între sine, le-a împărțit împărăția (bater de nu-o-ar fi împărțit! că din împărțania aceasta, și din trecerea scaunului împărătesc în Țarigrad, cea prin Marele Constantin făcută, a urmat apoi și stricarea împărăției strămoșilor noștri și deșdinaarea beseriei creștinești, precum se va arăta în cele ce vor urma de-aci încolo), adevă avgustului Arcadie i-a dat Răsăritul, supt tutela lui Rufin, a căruia fată o avea muiere Arcadie, și avgustului Honorie Apusul, supt tutela lui Stilicon, a cărora scaune erau: a lui Arcadie în Țarigrad, iară a lui Honorie în Roma¹. Ci nu mult a ținut dragostea între avgustul Arcadie și tătorul său, Rufin, pentru că Arcadie, urînd pre fata lui Rufin, o-a lepădat și a luat șie muiere pre Evdoxia. Pentru carea faptă a lui Arcadie, bursucîndu-se Rufin, pre huni i-a invitat în Asia, iară pre toghi în țările grecești și viîndu-i întru ajutor Stilicón, tătorul lui Honorie, pre el încă l-a jăfuit, cu înșelăciune, de mare parte a oștilor de Honorie trimise; pentru care răutăți minîndu-se ostașii pre Rufin, ca pre un beci-znic, l-au omorît.

Anul 396. Lui Rufin i-a urmat Evtropie, cel de cît Rufin cu mult mai rău, carele s-a meșteșugit la împărății Arcadie și Honorie, pînă ce au vestit pre Stilicon dușman împărăției, de carea ocară Stilicon, nu după multă vreme, s-a curățit,

---

¹ Șincai deplînge faptul că Theodosie a împărțit Imperiul între fiii săi Arcadius și Honorius și vede în acest act cauza decăderii Imperiului și dezmembrării lui politice și religioase. De fapt, unitatea Imperiului nu mai era o realitate în vremea lui Theodosie. Înainte de el Imperiul a fost împărțit între mai mulți împărați — doi pînă la patru.

precum se va vedea din cele ce se vor zice la anii următori.

În Africa Gildo a îmbrăcat porfira, ci tirănia lui numai doi ani a ținut, pentru că în anul 398, Masezil, frate-său, s-a sculat cu oastea asupra lui și pre oastea lui Gildo, a frate-său, cu totul o-a înfrînt.

Anul 397. Pe vremea aceasta cei mai vestiți arhieriei întră români erau sfinții Theotim și Nichita; despre sîntul Theotim am cuvîntat la anul 393, și voi mai cuvînta unde se va cuveni. La anul de-acum numai despre sîntul Nichita vreau a vorbi, a căruia laude sîntul Pavlin Nolanul în foarte frumoase versuri lătinești le-a cuprins. Tu ceteste despre sîntul Nichita pre Ioan Bolandul, că eu voi însemna aci de seriu și alții despre dînsul și voi scurta cele ce pre larg a scris în *Cărmenele* sale s. Pavlin.

Așadară, despre sîntul Nichita trebuie știut întii că a fost episcopul Remesianei, cetăței Dachiei-de-Mișloc, a doua, că a fost om foarte învățat, a treia, că a fost născut în Remesiana și drept aceea diaoș român, a patra, voi arăta pre ce neamuri le-a dumerit și învățat legea creștinească.

Cum că sîntul Nichita a fost episcopul Remesianei mărturiseste (afară de sîntul Pavlin Nolanul și alți avtori sinhroni) Gennadie, ale căruia cuvinte acuși le voi aduce, iară cum că Remesiana sau Romațiana a fost cetatea Dachiei-de-Mișloc întră Naïs și muntele Hemului, în partea Dardaniei așezată și zidită, arată Peutingerher și alții.

Despre învățătura sîntului Nichita vorbește sîntul Pavlin, în a zecea epistolă către Sever, iară Genadie, la locul mai sus adus, acestea scrie: „Nichita, episcopul Remesianei, a scris cu cuvinte netede șese cărți pentru cei ce vreau să se boteze.” Pagubă că n-a însemnat Genadie în ce limbă a scris sîntul Nichita acele șese cărți, lătinește sau grecește? Pentru că știut lucru este că arhieriei românilor pe vremile de-atunci nu știau fără numai lătinește, precum mai chiar se va arăta la anul 458.

Că a fost născut în Remesiana s. Nichita, arată s. Pavlin, zicînd: „*Donc optato patriam vehatur laetus ad urbem*“, adică: „pînă ce cu plăcere va merge la cetatea părințească“ și iarăși: „*Esto nobiscum licet ad paternam veneris urbem*“, adică: „fii cu noi, măcar că ai sosit la cetatea cea părințească“. Drept aceea cu cale închid eu că s. Nichita a fost prăsit din partea coloniei lui Traian, cea de Avrelian trecută de-a dreapta Dunărei, adică a fost prăsit din părinți coțovlahi sau ținari...

Anul 434. După ce a murit Ruas, al doilea frate al lui Mundzuc, stăpînul hunilor, Atila și Bleda, amîndoi feciorii lui Mundzuc, au rămas crai preste huni, carii așa au făcut pace cu avgustul Theodosie al doilea, ca în tot anul să le dea tribut sau haraci cu care, cum au fost așezat dintru început, nu s-au indestulit, ci din an în an l-au tot mai suit, precum se va arăta la anii viitori.

Anul 435. Genserik, craiul vandahilor, strîns fiind de oștile romanilor, face pace cu dinșii și joară că o va ținea.

Anul 436 și 437. În anul 436, cînd hunii se oșteau cu burgundii, Theodoric, craiul visi-gothilor, stricînd pacea cu romanii, a încungiurat Narbóna în Galia, de la a căriia batere în anul 437 l-a alungat povățuitorul Litórie cu ajutorul hunilor.

Anul 438. Avgustul Valentinian al treilea, carele în anul trecut luase și e muiere pre Evdoxia, fata avgustului Theodosie al doilea, în anul de-acum a trimis pre Aetjie în Galia împotriva visigothilor, pre carii i-a și bătut cu mare invin-

gere. Avgustul Theodosie al doilea încă în anul de-acum a vestit *Cartea Legilor*, cea de pre numele său numită.

Mai rele sint care le-au făcut în anul acesta Atila și Bleda, craii hunilor, asupra bieților strămoșilor noștri, pentru că, din porunca lor, precum scrie Prisc Retorul: „Schithele (adecă hunii), pe vremea cind se ținea tîrg mare între schithe și între români, au mers cu oaste asupra românilor și pre mulți au ucis dintr-înșii. Pentru aceea romanii au trimis soli la schithe, carii să se certe cu dinșii pentru cuprinderea cetățuiceii și stricarea păceii. Iară schithele au răspuns că ei n-au făcut aceasta ca să înceapă război, ci ca să-și izbindească dosăzile de lă romani făcute lor, pentru că episcopul cetăței Mărgului a trecut în hotarele lor și cercind mormînturile și vistieriile crailor lor, le-a jăfuit. Drept aceea, de nu vor da pre episcopul acesta în minile lor, nici vor da pre cei fugiți (carii erau mulți la romani) îndărăpt, precum ținea pacea, că se vor apuca de război. Acestea a fi adevărate nengăduindu-le romanii, și schithele tot una ținînd, aceștia n-au vrut să aibă judecată despre cele ce erau supt piră, ci s-au apucat de război. Drept aceea, trecînd Dunărea, multă pagubă au făcut orașelor și cetăților ce erau lingă țărniurii Dunărei și între celelalte au cuprins Viminăchiul, cetatea mesilor din Iliric. Întîmplîndu-se acestea și mulți zicînd că trebuie dat episcopul, ca nu pentru un om toată împărăția să se pună în primejdie, episcopul temîndu-se ca nu cumva să se dea în minile schithelor, fără de știrea tuturor celor din cetate a fugit la nemici și a făgăduit că le va da cetatea, de se vor arăta și craii schithelor cu milă și cu ajutor către dînsul. La acestea făgăduindu-se toate cîte poțtea, numai de va împlini ce zisese, dînd minile și întărin_d făgăduințele de imbe părțile cu jurămint, episcopul cu mare mulțime de varvari, s-a înturnat în hotarele romanilor. Acolo agiungînd, toată mulțimea varvarilor o-a ascuns în celalalt țărniure și el a trecut și a intrat în cetate, de-unde într-o noapte dînd semn, a ieșit și cetatea o-a dat în mîinile nemicilor. Și deatunci lucrurile varvarilor din zi în zi au sporit.“

Pină aci Prisc Retorul, carele în cele culese din *Istoria gothilor* despre cetatea Margului așa scrie: „Iară Margul este cetatea mesilor din Ilirie, lângă Dunăre, zidită în dreptul Constandiei, cetățuicei ceii în celalalt țărmure făcute.“ *Tabla* lui Peutinger pune Margul între muntele Întraurit și Viminachiu, iară despre Viminachiu zice Nigher că s-ar chema acuma Vidin sau Diu¹.

Mai pre-urmă cum că acestea, care le-am scris cu cuvintele Retorului Prisc, nu într-alt an, ci întru acest de-acum s-au întâmplăt, arată Prai și Striter.

Anul 439. Theodoric, craiul visi-gothilor, în anul acesta a învins pre Litorie și cu Aetie a făcut pace; iară Genseric, craiul vandalilor, a cuprins Cartágul, cetatea cea mai de frunte a Africeii.

Anul 440. Genseric, în anul de-acum a trecut din Africa în Sicilia și foarte rău o-a prădat, în coantra căruia avgustul Theodosie al doilea a trimis trei povățuitori în Africa, dară Genseric, făcându-se că voiaște a face pace cu romanii, pre tustrei povățuitorii i-a înșelat de au isprăvit nemica.

Anul 441. În anul acesta, Atila și Bleda, precum scrie Marchelin Comitul: „craii hunilor, cu multe mii de ostași au năvălit în Ilirie și au stricat din pământ Naisul (acum Nisa) și Singhidonul (acum Semendria) cu mai multe alte cetăți și orașe ale Iliricului“. Așîderea scriu Sigonie și Paul Diaconul.

---

¹ Sînci identifică Viminaciul cu Vidinul, reproducînd de fapt o greșcălă a *Dicționarului geografic* al lui Bruzen, pe care-l utilizează. Viminaciul se află în Moesia Superioară, pe Dunăre, în apropierea Belgradului, deci la o distanță apreciabilă de Vidin.

Anul 442. Valentinian al treilea, împăratul Apusului, văzînd mergerea înainte a lui Genserik, craiului vandalilor, a făcut pace cu dinsul, lăsîndu-i toată Africa, numai Mavritania și Numidia ținîndu-le pentru sine.

Iară Atila și Bleda, craii hunilor, în anul acesta iarăși au prădat tot Iliricul și Thrachia drept aceea și Dachiile împreună cu Mesiile, că almintrelea nu putea trece în Thrachia; rău a fost așadară în anul de-acum de toți românii, nu numai de cei ce erau de-a stînga, ci și de cei ce erau de-a dreapta Dunărei.

Anul 443. Fiindcă Atila și Bleda așa au fost bătut în anul trecut pre doi povățuitori ai oștilor împăratului Theodosie celui Tînăr, pre Arnegisl și pre Ioan, la Chersonul Thrachiei, cît mai toate cetățile Dachiilor, ale Mesiilor, ale Dardaniei, ale Machidoniei și ale Thrachiei le-au fost cuprins, în anul de-acum i-a căutat împăratului Theodosie a cumpăra pacea de la dîșii cu 6 000 de funți de aur, ca, după aceea, pre fieștecare an să le dea cîte 1 000 de funți. Gîndește și judecă, cetitorule! la ce a agiuns virtutea romanilor?

Anul 445. Atila, craiul hunilor, din nesățioasa rîvnă de a stăpîni singur, în anul de-acum a omorît pre Bleda, fratele său, și neamurile care le-a stăpînit mai nainte Bleda și le-a adăogit șie. Pagubă că n-am aflat preste care neamuri a domnit Bleda și preste care Atila. Avtorul *Mischellei* numai atîta scrie că Atila și Bleda au domnit în toată Dachia Veche și în Panonia.

Anul 446. După ce a stătut Atila singur crai hunilor, cu mult mai tare s-a sumeșit asupra romanilor, pentru că, după cum scrie Prisc Retorul, la anul acesta: „supt împăratul Theodosie cel mai Tînăr, Atila, craiul hunilor, a întrarmat

pre ai săi și a scris epistolă la împăratul pentru cei fugiți și pentru dări. Pre cei fugiți, pre carii nu i-ar fi dat îndărăpt cu prilejul războiului celui mai dinainte, ca cît mai curînd să-i trimită înapoi. Iară în citu-i pentru dări, ca cît mai rapede să trimită soli, carii să le scrie, ca nu cumva zăbăvind, schithele să se pornească la război. Pentru că de ar și vrea, nu e mai mult în puterea lui a infrina mulțimea schithelor. Împăratul, după ce a cetit epistola, aceasta, au zis că nu va da pre schithele carii au scăpat la dînsul, ci dimpreună cu ei are în inimă să aștepte ce va aduce războiul; iară soli va trimite, carii să îndrepte cele de supt piră. Acestea, precum se așezase la romani, înțelegîndu-le Atila, s-a miniat și a trecut în hotarele romanilor, unde după ce a stricat vreo citeva cetățuici, mai pre urmă a luat Rațiară, cetatea cea mare și plină de oameni.“

Vrînd mai multe a ști despre Rațiară, cetatea cea căpetenească a Dachiei-ceii-Ripoase, vezi care s-au însemnat la anul 274.

Anul 447. Nenorocit an. a fost acesta pentru avgustul Theodosie al doilea, pentru că nu numai Atila sporea a năcăji împărăția Răsăritului, ci cutremurul pămîntului încă foarte a stricat Țarigradului.

Afară de acestea, Pulheria avgusta, pentru multe dosăzi, ce suferea de la Evdochia, cumnată-sa sau tătăișă-sa, încă a lăsat curtea frate-său, a lui Theodosie celui mai Tinăr și ducîndu-se ea, i-a dus dimpreună și norocul, pentru că, după cum scrie Marchelin Comitul, „groaznic război și mai mare decît cel mai dinainte a pornit Atila craiul, asupra romanilor, carele mai toată Evropa o-a ras, stricînd și prădînd cetățile ei. Atila craiul a prădat toate pînă la Thermopoiu, iară Arnegisl, magistrul ostașilor din Dachia-cea-Ripoasă, la riul Utului oștindu-se cu Atila craiul, și pre prea mulți tăind, vitezește a căzut.“

Cum poate fi așadară adevărat? ce scrie Calvisie din

Sigonie, cum că Arnegisl, după ce a strimptorit cu soțu-său, cu Anthemie povățuitorul, pre Atila lingă Sardica, cetatea cea căpetenească a Dachiei-de-Mijloc (despre care vezi care s-au scris la anul 274), a fugit la huni și prin fuga sa toată biruința o-a lăsat craiului Atila? Stefan Catona scrie că Atila cu prilejul acesta șeptzeci de cetăți și orașe a jăfuit.

Anul 448. Atila, carele mai nainte numai în Dachia-veche și în Panonia a domnit stătornicește, precum s-a zis la anul 445, în anul trecut a cuprins și Dachia-veche-Nouă, adevărat pre toți românii sau colonii lui Traian i-a supus și, apoi în anul de-acum, iarăși a trimis soli la avguștul Theodosie al doilea, care solie așa o scrie Prisc Retorul: „Edeon, bărbat schithă, carele prea mari lucruri făcuse în război, iarăși a venit sol cu Oreste. Acesta, fiind de viță român, lăcuia în Panonia, cea la râul Savului așezată, carea, din legătura cea cu Aetie, povățuitorul romanilor celor de la apus, făcută, o stăpînea varvarul.

Intrînd așadară Edeon în polată, a dat împăratului cartea lui Atila, în carea se jăluia că nu i s-au întors cei fugiți, carii de nu i se vor întoarce, și romanii nu vor înceta de la lucrarea pămîntului celui cu arme supus și, se lăuda cu război. Iară pămîntul lui Atila supus, era de-a lungul Dunărei, de la Panonia pînă la Novele Thraciei în lungime; în lățime cale de cinci zile. Nici lăsa să se facă tirgurile ca mai nainte, lingă țarmurii Dunărei, ci în cetatea Naisului, carea o stricase, după ce o-a luat (de la romani) și era departe de Dunăre, cale de cinci zile omului bun de pași; cetatea aceasta o punea hotar schithelor și ținutului său. Aceea încă poștea ca să se trimită la dînsul soli, nu din tot rîndul, ci dintre consulari după voie, cu carii să se poată înțelege despre cele de supt pîră, pentru a căroră primire se va pogori în Sardica.”

Din toată spunerea Retorului Prisc, carele însuși a fost sol cu Maximin consularul, de astă dată, poți culege că Atila stăpînea în timpul de care se vorbește aci toată Dachia-veche-

Nouă împreună cu amîndouă Mesiile și cu Dardania, afară de Panonia, de Dachia cea-Veche¹ și de alte țeri, ce erau dincolo de Dachia spre miază-noapte.

Zisu-s-a la anul 431 că soborul al treilea ecumenic de la Efes a pus gios pre Dorothei, mitropolitul Marchianopoiului sau al Preslavei de-acum, pentru că era nestorian, aci arăt că în locul lui Dorothei, același sobor a orinduit pre Saturnin, pre carele Plintha, magistrul ostașilor, l-a și așezat în Preslava întru același an, ci nu mult a șezut în scaun și s-a lepădat de poporeniile lui, pentru că a învățat că cite a pățimit Domnul Hs. ca om, le-a simțit ca Dumnezeu. Însă n-a trebuit Saturnin îndelung să rămînă lepădat, pentru că în anul acesta, 448, în care întiași dată s-a vestit eretic Evtichie de soborul cel în Țarigrad ținut, mai întii Saturnin s-a iscălit soborului, precum urmează: *Σατουρνίνος, ἐπίσκοπος Μαρξιανῆς πόλεως*.

Marie neguțătorul, carele în anul de-acum seria în coantra nestorianilor și a evtichianilor, încă ne învață că lui Timothei, arhiepiscopului Babei de-acum, i-a urmat Ioan, carele murise mai nainte de a serie Marie; vezi pre Lecvien.

Anul 449. Pină cînd a zăbăvit Edecon, solul lui Atila, în Țarigrad, Hrisafie², unul din cei mai dinlăuntru³ la împăratul Theodosie al doilea, s-a meșteșugit ca, cu bani, să-l aducă să omoare pre Atila. Ci întorcîndu-se Edecon cu solii

¹ Șincăi pare să se contradică. De fapt, contradicția este aparentă, istoricul nostru oprindu-se numai la afirmațiile lui Priscus, ceea ce ne obligă să înțelegem că, în afară de Dacia Veche și Panonia, Atila cucerise și stîpînea și Dacia Nouă, amîndouă Misiile și Dardania.

² Chrysaphius era eunuc la curtea lui Theodosie și se bucura de o mare influență asupra împăratului. Se pare că datorită intrigilor lui au fost dizgrația împărăteasa Eudoxia și favoritul ei Cyrus.

³ Spatharius (spătar) — purtătorul de sabie al împăratului, funcție creată în vremea lui Theodosie pentru eunucul său Chrysaphius. Apoi s-a creat o gardă mică de eunuci de *spatharii et cubilarii*, care se va dezvolta ulterior, iar șeful acestei gărzi va fi protospătarul (*protospatharius*).

lui Theodosie, cu Maximin consularul și cu Prisc Retorul, a vădit lucrul lui Atila, carele miniindu-se pentru aceea, precum se și cuvinea, pre Bigila, carele știa de toată treaba aceasta, l-a pus la prinsoare, nici l-a slobozit pină ce n-a plătit 100 de funți de aur, iară pre soli multă vreme nu i-a slobozit la sine, după aceea tătuși adeseori i-a ospătat și, legind pace cu împăratul, mulți robi a slobozit fără de vre un preț; așa scrie Prisc Retorul, carele mai pre urmă iarăși zice: „Imprăștiindu-se adunarea cea pentru noi ținută, am rugat pre Onegesie (cel dintii ministru al lui Atila), ca pre muierea lui Sila și pre feciorii ei, carii in luarea Rațiariei, împreună cu mumă-sa, se robise, să-i sloboadă; nici se prea trăgea de la slobozirea lor, numai cît poțtea mare sumă de bani pentru dinșii. Drept aceea, noi iarăși ne-am rugat ca să-și aducă aminte și să cumpănească fericirea lor cea mai dinainte și nenorocirea cea de acuma. Așa a slobozit pre femeie pentru cinci sute de galbini și pre feciori numai de cinsle i-a trimis la împăratul.“

Dintru aceste mai de pre urmă cuvinte ale lui Prisc Retorului, poți judeca ce familii au fost între colonii lui Traian, adevă de cele mai de frunte, căci cine nu știe ce a fost Sila in Roma?

Las de a scrie toată călătoria solilor împăratului Theodosie pină la Atila și pentru lungimea ei și pentru că e foarte confuză; ci tu o cetește in Prisc Retorul și in Gheorghe Prai, carele vrea a arăta și curțile lui Atila unde au fost.

Tot intru acesta an s-a ținut sobor in Țarigrad, supt patriarhul Flavian al aceeași cetăți, iarăși improtiva lui Evtiche, in care sobor au fost de față Alexandru, arhiepiscopul Babei, următorul lui Ioan, carele și in al patrulea ecumenic sobor de la Calchidonia s-a iscălit și Secundin, episcopul Novelor, cetăței Dachiei-ceii-Ripoase, despre carea cetate așa scrie Procopie: „De la cetatea Viminachiu mai in colo (in gios) mergind, sint trei cetățuici in țarmurile Dunărei: Picnul, Cupul și Novele, care mai nainte numai din cite un turn

custa. Ci acuma Iustinian avgustul atitea olate și baștii a făcut într-insele, cît nu în zădar se cheamă cetățî.

Anul 450. După ce a făcut pace, în anul trecut, cu Atila, avgustul Theodosie cel mai Tinăr sau al doilea, în anul de-acum s-a căit că, din sfatul lui Hrisafie evnuhul și al împărătesei Evdochiei, a urgisit pre avgusta Pulheria, soru-sa, de s-a dus din curtea cea împărătească. Drept aceea, pre împărăteasa Evdochia o-a lepădat din curte și pre soru-sa o-a chemat înapoi, nădăjduind că cu întoarcerea ei i se va înturna și norocul, care îl avusese mai nainte; ci almintrelea s-a întîmplat, pentru că după întoarcerea Pulheriei, puțin timp a trecut și a murit Theodosie, avgustul în 28 (sau cum scrie s. Theofan în 20) de zile ale lui iulie, în vîrstă de 49 de ani, nelăsînd vreun moștean după sine; pentru carea întîmplare, tronul împărătesc l-a moștenit avgusta Pulheria, carea a dat schiptrul lui Flavie Marchian, unui vonic de mai mari talanturi decît de viță, primindu-l șot și de căsătorie și de împărăție. Atila într-acestea n-a dormit ci, cît a înțeles moartea lui Theodosie, îndată a trimis soli și la Marchian și la Valentinian al treilea. Și împotriva lui Valentinian s-a gătit încă în anul acesta, pricinuind că Valentinian nu-i dă pre soru-sa, Honoria, muiere, după cum i-o-a fost făgăduit.

Tot întru acest an s-a ținut al doilea sobor la Efes, de Dióscor, patriarhul Alexandriei, în partea lui Evtiche și împotriva sîntului Flavian, patriarhului Țarigradului, care sobor, în anul îndată următor, de soborul al patrulea ecumenic de la Calchidon s-a vestit a fi nelegiuit, pentru multe pricini, care le vezi la Binie și la Bail. La pseudo-soborul acesta, au fost de față Diogenian, episcopul Remesianeii din Dachia-de-Mijloc, Dorothei, mitropolitul Preslavei, Iacov, episcopul Silistriei, și Marchian, episcopul Abritului, despre carii am grăit la anul 431.

Anul 451. Evtiche, arhimandritul din Țarigrad, cu atîta rivnă s-a pornit asupra lui Nestorie, carele învăța că în Domnul nostru Is.Hs. sînt două fețe, una dumnezeiască, alta omenească, cît însuși s-a alunecat în mai mare prăpaste, pentru că vrînd să arăte că în Domnul Hs. numai o față este și aceea dumnezeiască, firile așa le-a amestecat, cît firea cea omenească mai pre urmă o-a mutat în cea dumnezeiască.

Împrotiva eresului acestuia, avgustul Marchian, în anul de-acum, a strîns soborul al patrulea ecumenic în Calchidonia, la care sobor s-au adunat 636 de arhierei, adecă de două ori mai mulți de cîți au fost la soborul cel dintii ecumenic de la Nichea, între carii au trebuit să fie și arhierei românești, sau doară aceștia n-au putut merge, pentru că Dachiile amîndouă și cea Veche și cea Nouă, precum s-a arătat la anul 448, erau supt stăpînirea lui Attila; din Schithia-cea-Mică și din Mesia-de-Gios tătuși au fost de față Alexandru, arhiepiscopul Babei și Hariton, episcopul Varnei.

Accestea cînd se făceau în împărăția Răsăritului, gema împărăția Apusului, pentru că Atila, după ce a adunat oști din toate neamurile cîte avea supt stăpînirea sa, a trecut Renul și, după ce a stricat de tot mai multe cetăți în Galia, a agiuns mai pre urmă în Cimpii Catalaunici, unde foarte groaznic război a ținut cu Aetie, povățuitorul oștilor lui Valentinian al treilea, și cu Theodoric cel dintii, craiul visi-gothilor, în care război nu se pot spune cîți au pierit de îmbe părțile, ci mai spre seară s-a tras Atila și a fugit noaptea, după care în zădar a alergat Torismund, feciorul craiului Theodoric, vrînd să izbindească moartea tătine-său, carele căzuse în război. Zic avtorii, carii au scris despre războiul acesta, că Atila a fost strîns toate șeile grămadă, ca, de cumva l-ar învinge, să nu cadă în mina lui Aetie, ci de viu să se ardă pre sine.

Anul 452. Atila, înturnat în Panonia, a adunat oaste nouă și trecînd munții a încungiurat Acvilea, pre carea o-a și luat, după două luni. De-aci a intrat în Italia și foarte o-a

prădat, iară vrînd să prade și Roma, i-a ieșit sintul Leon Papa în întîmpinare și l-a făcut de s-a întors acolo, de-unde venise.

Anul 453. În anul acesta a răposat sînța Pulheria¹, în 18 zile ale lui februarie, iară Atila se găta la război în coantra avgustului Marchian, pentru că nu vrea să plinească făgăduințele avgustului Theodosie celui mai Tinăr, de la care război l-a împiedecat, moartea care i s-a întîmplat în anul îndată următor.

Anul 454. „Atila (zice Marchelin Comitul), craiul hunilor, stricătorul Evropei, noaptea s-a omorît de mîna și cuțitul unei muieri. Iară alții zic că s-a înecat de singele ce i-a curs.“ Iară sintul Theofan mai pre larg și așa scrie despre moartea craiului Atila: „În anul acesta (454), asupra lui Marchian, carele nu suferea să i se dea tributul de Theodosie făgăduit, Atila se găta cu război. Într-aceea s-a aprins de dragostea unei fete prea formoase, cu carea țînind nuntă, și blind prea mult vin, apoi adormind; i-a bujdit fără de samă mult singe pe nas și pe gură și s-a înecat. Iară feciorii lui, carii așa de mare stăpînire moștenise de la tatăl lor, neputîndu-se îndămîna între sîne, lezne s-au putut învinge după aceea.“ Precum s-au și învins, cum se va vedea la anii viitori.

Mai rău a luerat Valentinian al treilea, împăratul Apusului, pentru că în anul de-acum, pentru vorbele unor mîncinoși, carii au pîrît pre Aetie cel viteaz și stîlpul împărăției Apusului²

¹ Pulheria, sora împăratului Theodosie, s-a amestecat în toate intrigile de la curtea imperială. După moartea fratelui său, din 450, cînd avea 51 de ani, Pulheria se căsătorește cu Marcian, viitorul Valentinian III. La conciliul din Calcedon, ținut în anul 451, cuplul imperial a jucat un rol însemnat în reușita condamnării monofiziților.

² În legătură cu moartea lui Aetius, generalul care a salvat Galia în anul 451, s-a acreditat ideea că datorită morții lui a fost grăbită prăbușirea Imperiului Roman din Occident. Cauzele care au determinat căderea Imperiului Roman de apus sînt externe și interne. Chiar dacă

că vrea să răpească porfira, a chemat pre Aetie la sine și însuși cu mina sa l-a omorît.

Anul 455. Zis-am la anul trecut, că rău a lucrat avgustul Valentinian al treilea, omorînd pre Aetie, acum a zice că el încă și-a primit sfîrșitul în anul de-acum, și toată slava lui Theodosie celui Mare, a moșului său, o-a îngropat cu sine, pentru că prietenii lui Aetie, din îndemnul senătorului Petronie Maxim, l-au omorît în 26 martie, în vîrstă de 36 de ani, după ce a împărățit ani 29, luni 4, zile 23, dintîiași dată supt tutela mine-sa, a Plachidiei, apoi singur; după a căruia moarte Petronie Maxim a răpit nu numai împărăția Apusului, ci și pre Evdoxia, muierica lui Valentinian al treilea și fata lui Theodosie al doilea, carea, silită fiind a se mărita după Maxim, a chemat intru ajutor pre Genserik, craiul vandalilor, din Africa. Genserik n-a zăbăvit a merge intru ajutorul Evdoxiei; drept aceea, la venirea lui, lăcuiitorii Romei pre Maxim l-au bătut cu pietri și în 12 iunie l-au aruncat în Tivere. Iară Genserik, după ce a jăfuit Roma, s-a întors în Africa și a dus cu sine pre împărăteasa Evdoxia cu două fete a ei. După ducerea lui Genserik, fu numit avgust în 10 iulie, tot în anul de-acum, Mechilie Avit, pre carele și Marchian avgustul încă l-a întărit.

Asemenea lucruri s-au întimplat și întră huni, după moartea lui Atila, pentru că sfădindu-se între sine Élac, Denghesic și Irnac, trei feciori ai lui Atila, neamurile pre care le biruise și supusese tată-său, s-au sculat asupra lor și mai întii Ardaric, craiul gepizilor, a tăiat pre Elac și pre huni i-a împins spre Marea Neagră. Valamir, craiul ostrogothilor, încă a invins pre Denghesic și pre Irnac și i-a întetît de s-au înturnat în Huni-

---

ar fi trăit, Aetius nu putea să împiedice pentru multă vreme prăbușirea Imperiului. Fiind acuzat Valentinian de moartea lui Aetius, i s-a reproșat împăratului că această moarte, făcută în mod gratuit, a dus la căderea Imperiului. Ultimele cercetări arată însă că Aetius, în cîndășie cu senatori și alți mari demnitari ai Imperiului, ducea o politică de limitare a puterii imperiale și căuta să-și mărească autoritatea.

var, despre carea cetate așa scrie Procopie: „În ripa râului (a Dunărei), cetăței, cum se cheamă, cei vechi a hunilor, și altele și ziduri i-a făcut (Iustinian avg.). Nu departe de la cetatea hunilor Dunărea fusese întărită cu două cetățuici: una, carea era în Ilirie, s-a chemat Palațiól, iară cea din dreptul Palațiolului, Schivída. Pre acestea fiind de vechime stricate, împăratul Iustinian le-a dires și așa a oprît năpădirea varvarilor în părțile acelea.“ Din cuvintele lui Procopie, poți culege cum că Hunivarul, cum îl cheamă Prai și Catona, sau cetatea hunilor, a fost lângă Dunăre în Bulgaria de-acum, sau mai bine se zic în Dobrugea. Așadară ostrogothii au interit pre huni din amîndouă Dachiile; precum i-au fost alungat mai nainte gepizii din Sirmiu. Vezi și alte cărți ale lui Procopie.

Anul 456. Împăratul Apusului, Avit avgustul, în anul acesta, prin Theodoric bate pre svevi și prin Rachimér înti-rește pre vandali, ci curînd după aceea Rachimer s-a sculat în coantra lui Avit și, prinzîndu-l, l-a făcut de a lepădat porfira în 17 zile ale lui mai.

Anul 457. În anul acesta, tocma cînd se găta cu război asupra vandalilor, avgustul Marchian, împăratul Răsăritului, a murit în 31 ianuarie, în vîrstă de 65 de ani, căruia i-a urmat Leon cel dintli, carele și cel Mare s-a numit pentru virtuțile sale; acesta era născut în Thrachia și avgust s-a făcut prin mijlocirea povățuitorului Aspare¹.

Împărăția Apusului încă nu avea oblăduitor tocma de-atunci, de cînd desbrăcase porfira Avit avgustul, în anul trecut; drept aceea, după zece luni și șeptesprezece zile de

---

¹ Aspar era alan. Fiind comandantul armatei, el i-a făcut împărați pe Marcian și pe Leon I. Eșuînd o expediție împotriva vandalilor la Constantinopol, are loc o revoltă, și Aspar, acuzat de trădare, este omorît împreună cu oamenii săi. Cu această ocazie influența germanică dispare de la curtea imperială.

nestăpînire, senatul Romei și ostașii dimpreună au ales avgust pre Iulie Maiorian, întru întîia zi a lui aprilie.

După ce au dobîndit și Răsăritul și Apusul împărații săi, craii hunilor, Denghesic și Irnac, au trimis solie la avgustul Leon cel dintîi, împăratul Răsăritului, despre carea solie așa scrie Prisc Retorul: „Venit-a și la Leon împăratul solie de la feciorii lui Atila, ca, uitîndu-se toate sfzile cele mai dinainte, să se facă pace. Drept aceea, romanii, după cum obicinuise mai de demult, să meargă pînă la Dunăre și acolo să țină tîrg, din carele, cîte le-ar fi de lipsă, imbe părțile să cumpere. Ci solia aceea s-a întors deșartă. Pentru că socotind împăratul binele cel de obște, n-a judecat a fi bine să dea hunilor sol-surile românilor, pre carii mai nainte cu atîtea prăzi și ucideri îi năcăjise. Iară feciorii lui Atila, după ce au înțeles solia, nu s-au năvălit între sine, pentru că Denghesic, după ce s-au înturnat solii fără nici o ispravă, vrea să dea război romanilor, căruia Irnac îi sta împotrivă, zicînd că nu e de folos a se oști afară de patria lor. Denghesic tătuși a pornit cu război asupra romanilor și s-a silit să cuprindă Dunărea,“ ei, precum scrie mai încolo Prisc Retorul, a fost încungiurat de romani și foarte rău bătut.

Din cuvintele lui Prisc, ce le-am adus aici, dară mai ales din cele ce scrie Procopie în cartea a treia, *Despre războiul gothicesc*, cap. 33 și 34, chiar se vede că hunii, după moartea lui Atila, de ostrogothi, carii au ținut Dachia- cea-Nouă și de gepizi, carii în anul de-açum țineau Sirmiul și o parte a Dachiei-ceii-Vechi, adică Ardealul și cit este între el și între Tisă, au fost strîmtořiți spre Marea Neagră, în Moldova, Besarabia, Țeara Românească și poate fi că și în Dobrodiț, pentru că întru aceasta se vede a fi fost Hunivarul, despre carele am vorbit la anul 455, și pentru strîmtorirea aceasta le-au căutat a trimite solia cea mai nainte zisă.

Anul 458. Ereticii, prietenii lui Dióscor, carele fusese patriarh Alexandriei, și ai arhimandritului Evtiche, omorise

pre sîntul Prot rie cel din Alexandria, a c rui  moarte  n telegindu-o avgustul Leon cel dintîi, a scris la toți arhieriei Răsăritului despre dinsa.

 ntre arhieriei la carii a scris, se află: Valerian al Preslavei, Ursichin al Scopiei, Zosim al Sardichei  i The tim al doilea al Babei, la carea epistolă  a  mp ratului Leon nu toți arhiepiscop i mai sus numi i au răspuns; eu drept aceea vreu a vorbi despre cei ce au răspuns. Așadară, Theotim al doilea al Babei a răspuns a a: „Domnului celui prea cu evlavie  i prea creștin, împăratului nostru Leon, Theotim, umilit episcop al Schithiei”; Ursichin al Scopiei, carele de Epifanie Scolasticul se nume te Ursilie, a răspuns cu sinodul său cel din Dardania, c rui  sinod sau sobor s-a iscălit  i Dalmatie, episcopul Nisei din Dachia-de-Mijloc. Răspunsul lui Zosim, mitropolitul Sardichei,  i al soborului lui nu se află; Valerian, mitropolitul Preslavei, încă nu se află iscălit epistolei cu carea a răspuns sinodul din Mesia-de-Gios, ce era supt mitropolia Marchian poiului sau a Preslavei, doară a fost b lnav, zice Carol de la s. Pavel  i pentru aceea s-a iscălit în locul lui, Marchian al Abritului, ca cel mai B tr n episcop.

Epistolei cu carea a răspuns sinodul Mesiei-de-Gios  mp ratului Leon s-au iscălit  ese episcopi, precum urmează: Marchian al Abritului, Mar ial al Apiariei, Mon fil al Dr storului, March l al Nic poiului, Petru al Novelor  i Dita al Odisei.

La epistola aceasta a sinodului din Mesia-de-Gios, acestea serie Mihail Lecvien: „Limba lătinească era mai de obște decit cea grecească în multe locuri ale Mesiei-de-Gios;  i aceasta o arată iscăliturile epistolei sinodului dintr-însa, ceii trimise la  mp ratul Leon despre moartea s ntului Proterie celui din Alexandria  i despre soborul din Calchidonia, după care iscălituri este scris: * i epistola aceasta fiind scrisă în limba lătinească, de pe lătinie s-a întors pe grece, apoi de pe grece iarăși s-a întors pe lătinie*.”

Nici e de a te mira că în mai multe locuri ale Mesiei-de-Gios a fost pre timpul acesta mai de obște limba cea lătinească decit cea grecească, pentru că în locurile acelea l cui u str -

moșii românilor, pre carii Avrelian Avgustul i-a fost trecut de-a dreapta Dunărei, precum s-a arătat la anul 274. Vezi și acelea care le voi însemna la anul 518, din Lecvien.

Anul 460. Avgustul Maiorian, împăratul Apusului, destul de fericit a fost în anul acesta, pentru că pre visi-gothi rău i-a bătut în Galia. Nu așa i-a îmblat norocul lui Denghesic, craiului hunilor, pentru că sculîndu-se iarăși asupra ostrogothilor, de aceștia, în Dachia-cea-Ripoasă, întru atita s-a înfrînt, cît de-aci înainte ostrogothii au fost spaima hunilor.

Anul 461. Cînd se găta cu oaste asupra vandalilor celor din Africa, avgustul Maiorian fu ucis de Rachimer în 7 zile ale lui avgust, după a cui moarte împărăția Apusului a rămas fără de oblăduitor patru luni, apoi a îmbrăcat porfira Libie Sever al doilea, carele era născut din Lucania.

Anul 463. Ostrogothii, urîndu-se a suferi năpădirile gepizilor și ale hunilor, încă doară și răscoalele românilor celor din Dachia-cea-Nouă, poșteau să poată trece în Thrachia, carea poftă nengăduindu-li-se, au jăfuit Iliricul¹. Drept aceea spăimîntîndu-se Leon împăratul, le-a trimis daruri și a dobîndit de la Theodimir, craiul lor, de i-a dat pre Theodoric, fiul său, care era numai de 8 ani, ca un chizeș.

Anul 465. Rachimer, carele potopise mai nainte pre doi împărați ai Apusului, pre Avit și pre Maiorian, în 15 zile ale lui avgust din anul de-acum a potopit și pre Sever al doilea cu

---

¹ Ostrogoții au atacat Iliricul pentru că Leon I a refuzat să le plătească o sumă de bani, pe care Imperiul o vărsa anual acestora. Opoziția lui Leon era de fapt o încercare de a se elibera de influența lui Aspar, care-și recruta soldații din rîndul ostrogoților.

otravă, după a căruia moarte a statut împărăția Apusului fără de olbăduitor douăzeci de luni.

Anul 467. În anul acesta, în 12 zile ale lui aprilie, Anthemie, feciorul lui Procopie din Țarigrad, din bunăvoința avgustului Leon celui dintîi și cu ajutorința lui Rachimer se face împărat Apusului.

Anul 468. Aspare, carele ajutase pre Leon cel dintîi să se facă împărat, în anul de-acum, miniindu-se pre dinsul, pre Basilisc, carele fusese trimis în coantra vândalilor în Africa cu 1 100 de corăbii, îl ațită împotriva lui și, făgăduindu-i că-l va face împărat în locul lui Leon, la atîta îl aduce, de toată oastea o vinde, pre carea Genseric craiul o prăpădește, arzînd toate corăbiile. Iară avgustul Leon, numai ca să așeze pre Basilic, pre Patrichie, feciorul lui Aspare, îl face chesar și mărită după el pre Leonția, fata sa cea din Verina.

Anul 469. „Ostrogothii și hunii (zice Calvisie) în Pănonia, ca care de care să-o apuce, se bat între sine și biruind ostrogothii pre Dengesic, fiul lui Atila, îl taie în război și-i trimite capul în Țarigrad (din *Hronica* lui Marchelin Comitului).“ În Panonia zice Calvisie că s-a întîmplat moartea lui Denghesic; ci mai bine ar fi zis: „în Dachia-cea-Nouă,¹ pentru că, după cum s-a arătat la anul 457, ostrogothii lăcuiau atunci

---

¹ Istoriografia modernă fixează ca an al luptelor dintre Dengesic și Imperiu anul 469, încît Șincai, prin alegerea aceleiași date, ne oferă încă o dovadă despre spiritul său critic. De asemenea, în istoria greacă modernă se afirmă că hunii lui Dengesic au fost înfrinți de Anagast, care era *magister militum per Thracias*. Această precizare confirmă ipoteza lui Șincai că hunii au fost înfrinți undeva în Dacia Veche sau Dobrogea, pentru că Tracia, ca provincie imperială, de unde pornește Anagast, era la sud de Moesia Inferioară.

În Dachia-cea-Nouă și hunii în partea Dachiei Veche, cea de cătră Marea Neagră, tocma departe de Pannonia.

Ci și în altele încă a putut sminti Calvisie, precum și Cationa a greșit în an, de sînt adevărate ce scrie *Ironica Paștilor*, așa cuvîntînd: „În anul olimpiadei 311, al patrulea al lui Leon al unsprezecelea, indictionul 6, fiind Anthemie avgustul a doua oară consul, Dinstric, fiul lui Atila, s-a tăiat de Anagăst, magistrul oștilor din Thrachia, a căruia cap s-a adus în Țarigrad, tocma cînd se făceau jocurile cercului (*ludi circenses*) și purtîndu-l prin mijlocul cetăței, l-au dus la Xilochire, și punîndu-l în țapă, vreo citevă zile a stat într-însa de l-a văzut toată cetatea.” Din spunerea *Ironiceii Paștilor*, aci adusă, chiar se vede că pre Denghesic, pre carele uni îl numesc Dinstric, alții Dinsiric, ceilalți Ghinsiric sau Densic, cum arată Striter, nu l-au tăiat ostrogothii, ci Anagast.

Anul 470. Eyric, craiul visigothilor, carele în anul 466 omorîse pre frate-său, Theodoric al doilea, răpindu-i crăia, și pre romani îi lepădase din Șpania, în anul acesta a încungiurat Arvérnul, în Galia.

Anul 471. Aspare, în anul acesta, iarăși a început a violenî asupra avgustului Leon celui dintîi, ci împăratul violenșugurile lui Aspare cu violenșug le-a întrecut și pre Aspare dimpreună cu feciorii, l-a omorît.

Anul 472. Theodomir, craiul ostrogothilor, în anul acesta fiind înghețată Dunărea, a trecut din Dachia-cea-Nouă și, bătînd pre svevi (cum zice Calvisie, iară mie mi se vede că a trebuit să zică: „pre longobardi” că aceștia erau atunci mai aproape de Dachia-cea-Nouă), încărcat cu pradă s-a întors înapoi. Feciorul lui Theodomir, Theodoric, pre care îl slobozise avgustul Leon la tată-său, încă a bătut pre sarmate.

După acestea puțină vreme trecînd, a murit Theodomir și i-a urmat Theodoric în crăime.

Mai minunate lucruri s-au întîmplat în împărăția Apusului, pentru că Rachimer, ucigătorul de împărați, s-a sculat cu oaste asupra avgustului Anthemie și, prinzîndu-l l-a omorît, în Roma, în 11 zile ale lui iulie, întru al căruia loc a pus împărat pre Anichie Olivrie, bărbatul Plachidiei; ei nu mult s-a bucurat Rachimer de împăratul cel nou, pentru că a murit după 40 de zile, și avgustul Olivrie încă a murit în 23 octombrie, de boală sau almintrelea, nu se știe.

Anul 473. Glicherie, unul dintră senatorii din Roma, în anul acesta, în 5 zile ale lui martie, a îmbrăcat porfira Apusului, ei nu mult a împărățit, precum se va arăta la anul viitor; cit a împărățit încă n-a fost în odienă, pentru că Vindomir, unul dintră craii ostrogothilor, aștitat de Genserice, craiul vandaliilor, a pornit cu oaste asupra Italiei, ei norocul împărăției Apusului, că pre cale a murit Vindomir, căruia, i-a urmat feciorul lui, iarăși Vindomir chemat, pre carele cu daruri la atita l-a adus avgustul Glicherie, cit, lăsînd Italia, a trecut / în Galia și s-a unit cu visigothii. Theodoric, celalalt crai al ostrogothilor, a năvălit în Ilirie și după aceea în Thesalia, pre carele așisderea cu daruri l-a conținut avgustul Leon cel dintii, de n-a cuprins toată Țeara Grecească.

Anul 474. Avgustul Leon cel dintii, ca unul ce se apropia de moarte, în anul de-acum doi împărați a făcut: pre Leon al doilea, nepotu-său, feciorul lui Zinon, Răsăritului, și pre Iulie Nepot, carele luase pre nepoată-sa, Apusului; apoi puțințel trăînd, a murit în 13 februarie.

Leon al doilea, cit a murit avgustul cel dintii, pre tată-său, pre Zinon, îndată l-a numit avgust, apoi întru a zecea lună a împărăției sale, în vîrstă de 17 ani a murit, rămînînd tată-său, Zinon, în locul lui, carele nici au mai așteptat altă rădi-

care la tronul împărătesc, ci s-a dat cu totul desmierdăciunilor.

Iulie Nepot în 24 iunie a alungat pre avgustul Glicherie din Italia și a rămas el împărat, ci n-ă avut îndelungă odică de Evric, cariul visigothilor, carele s-a sculat cu război asupra lui.

Anul 475. Ostrogothii, nendestulindu-se cu Dachia- cea-Ripoasă, în anul de-acum aū cuprins mai multe cetăți ale Iiricului, nici s-au odicnit pînă ce n-au dobîndit de la avgustul Zinon Pavtălia, despre carea așa scrie Lecvien: „Pre Pavtalia Ierocle o socotește între cetățile Dachiei-de-Mijloc, pre carea Ptolemeu și Ștefan o pun în Thrachia- cea-Veche, iară Procopie, în cartea 4 *Despre olate*, cap. întli, o pune în Iliric și zice că Iustinian o a dîres; ci ciocoi grecești rău au scris «Pantalia» în loc de «Pavtalia» muțînd u în v pentru că u în numisme chiar se zice: Οὐλπίας Παπταλίας.

Visigothii încă așa s-au purtat în Galia, cît i-a căutat avgustului Iulie Nepot a le da Arvernul, cetatea cea de multe ori de dînșii încungiurată. După a căriia dare, spre nenorocirea sa, avgustul Iulie Nepot a pus povățuitor oștilor sale celor din Galia pre Oreste, carele în scurt timp s-a rădicat asupra împăratului său și în 28 avgust l-a fugărit în Salôna, iară pre fiul său, Romul, l-a făcut împărat, pre carele romanii l-au poreclit *Augustulus*, pentrucă era tinăruț, ca să se plinească într-insul amîndouă numele și a lui Romulus, urzitorului Romei, și a lui Augustus, urzitorului împărăției, precum s-au plinit în Constantin al optulea, carele a pierdut Tarigradul, numele lui Constantin celui Mare, pentru că și unul și altul au fost fiul Ilenei, precum se va vedea la anul 1453.

Anul 476. Acesta e anul cel de jele, în care Roma, biruitoarea neamurilor și stăpîna lîmii, căriia asemenea n-a fost,

nu este, nici va fi, așa a căzut¹ cît nu s-a mai sculat, nici se va mai scula mai mult, pentru că în anul acesta au chemat cei ce prindeau partea lui Iulie Nepôt, pre Odoácher, craiul herulilor, în Italia, asupra lui Rómul Avgustulul, carele mergînd cu herulii, cu trichilingii și cu alte neamuri, a bătut Ticinul, cetatea Italiei, a omorît pre Oreste în Placença, pre Paull în Ravenna și pre Romul Avgustulul, desbrăcîndu-l de porfiră, l-a sirgunit în Luculân, cetatea Campaniei, dară pre Iulie Nepot tot nu l-a pus iarăși împărat, ci stăpinirea Romei și a Italiei și-o-a ținut și Odoacher, îndestulîndu-să cu titlul numai de crai. Nici au mai avut Roma de la Odoacher începînd, pînă acuma, împărății săi, pentru că Carol cel Mare și următorii lui numai cît s-au numit împărății Romei, dară Roma nu o-au stăpînit.

Avgustul Zinon, împăratul Răsăritului, încă nu bine a imblat în anul acesta pentru că Basilisc² despre carele s-a vorbit la anul 468, s-a rădicat asupra lui și l-a fugărit din tron, iar pre Marc, fiul său, l-a numit chesar.

Anul 545. Totila în anul acesta a cuprins Fîrmul, Așcului, Spolétul, Asisiul și alte cetăți ale Italiei și mai pre urmă a încungiurat Roma.

Anul 546. Belisarie în zădar se silește să ducă zăhărea în Roma, pentru că oștile din Isavria au vindut Roma lui Totila.

---

¹ Căderea Romei n-a produs în lumea contemporană impresia pe care și-au imaginat-o istoricii de mai tîrziu. Mai întîi, unitatea Imperiului nu mai exista, iar apoi Odoacru i-a cerut lui Zenon să-i acorde rangul de patrician roman și să-i delege lui conducerea Italiei.

² Basilisc era fratele Verinei, soția lui Leon I. Verina vrînd să-l pună în locul lui Zenon pe Patricius, amantul său, se organizează o conspirație, al cărei șef e Basilisc. Zenon află la timp și fuge cu ai săi în Isauria.

Anul 547. Belisarie neputînd suferi pierderea Romei, în anul acesta, de nou a încungiuratu-o și o-a luat înapoi de la Totila, cu mult mai tare întărindu-o, de cum o întărise în anul 537. Ci pierzînd călărimea după aceea a trecut în Sicilia.

Anul 548. Catona serie la anul acesta: „Împrotiva lui Iustinian joară Arsáche și Artaváne. Slovenii, gepizii, longobardii și herulii prădează hotarele împărăției romanilor.“ Eu nu mult înțeleg din cuvintele acestea, căci sînt pre scurt și încrecat scrise, pentru aceea voi aduce aci cuvintele lui Procopie, măcar că Striter le aduce la al unsprezecelea an al războiului cu ostrogothii, adică la anul 546. Așadară Procopie zice: „Atunci ante, precum s-a zis, pre bărbatul acesta (pre unul dintră dinșii, carele fusese rob la sloveni și altul dintre români, ce era rob la ante, numai ca să scape, îl mărturisca a fi Hilbúdie, magistrul oastei romanești), în adunarea lor l-au silit să zică că el este Hilbudie, magistrul oștilor romanilor, lăudîndu-i-se cu cazne, de nu va zice așa. Cînd se lucrau acestea la ante, avgustul Iustinian trimițînd solie la varvarii aceștia, a poștit ca să treacă toți în cetatea cea bătrînă ce se cheamă Turn, care fiind așezată dincolo de Dunăre și zidită de împăratul Traian, de mulți ani era goală, prădată fiind de varvarii cei din vecini. Avgustul Iustinian a făgăduit antelor că le va da cetatea aceasta și tot ținutul cel din pregiur cu cădința cea veche, ce o aveau romanii la dinsa, că va ținca prietensug cu dinșii și că bani încă le va da de biu, numai de vor face cu dinsul legătură, cum că vor sta împrotiva hunilor, cînd vor vrea să prădeze împărăția romanilor.

Auzînd acestea varvarii, la toate s-au legat, una poștînd de la împăratul, adică să lasă pre Hilbudie să lăcuiască între dinșii, punîndu-l iarăși în cîntea cea mai dinainte, de magistrul oștilor romanilor, crezînd și ei că este adevărat Hilbudie. Însîndu-se omul acela cu nădejdea, el însuși vrea să fie și se numea pre sine Hilbudie, magistrul oștilor romanilor. Drept aceea mergînd el la Tarigrad, l-a întîmpinat Nárses în cale și

prinzind vorbă cu dînsul, a priceput că este împôstor. măcar că vorbea lălinește și învățat fiind despre semnele lui Ililbudie, multe mințea dînr-insele; pentru aceea prinzîndu-l Narses, l-a întetîit de a spus toată tecna și așa l-a dus cu sine în Țari-grad.¹

Din cuvintele acestea ale lui Procopie culege întii, că antele, slovenii și hunii, în anul acesta, stăpîneau Țeara Munte-nească, Moldova și Bugeacul sau Besarabia; a doua, că supt numele de sloveni se înțeleg bulgarii²; a treia, că romanii nu pierduse de tot Dachia- cea-Veche, carea și mai chiar se va arăta la anii viitori, unde voi cuvînta despre cele de împăratul Iustinian, de-a stînga și de-a dreapta Dunărei zidite; a patra, că prin hunii aci numiți se înțeleg secuii din Ardeal, carii lezne putea trece pre la Turnul, în împărăția romanilor.

Anul 549. Cît s-au înturnat din Italia Belisarie. Totila, craiul ostrogothilor, îndată a luat Roma, iară Hosroe, craiul persilor, și-a trimis oastea în Lázica².

Almintrelea s-au întimplat toate într-u amîndouă Dachile, vreu a zice și în cea Veche și în cea Nouă, pentru că, după cum scrie Procopie: „Gepizii, carii au ținut mai de demult Sirmiul și toată Dachia, cît a luat Iustinian avgustul țeara aceea de supt stăpînirea gothilor, pre românii carii erau într-însa i-au dus în robie. Și pășind mai nainte, au prădat împărăția romanilor. Pentru carea faptă a lor, împăratul de-aci-înainte nu le-a mai plătit ce obicinuisse a căpăta mai de demult de la romani.

Iară dînd avgustul Iustinian longobardilor cetatea Nôricul cu cetățile Panoniei și alte locuri, afară de aceea prea mulți

¹ Șineai confundă pe slavi cu bulgarii pentru că izvoarele bizantine vorbesc de atacurile și ale unora și ale altora în același timp și pentru că denumirea de bulgari a fost atribuită ulterior unei părți a slavilor de sud.

² Reluarea ostilităților dintre bizantini și persi a avut loc în anul 550. Provincia Lazic (Lazistan) este obiectul acestor lupte.

bani, ei au lăsat patria lor și trecind Dunărea, s-au așezat nu departe de gepizi.

Unele alte locuri ale Dachiei, spre Singidón, le-a dat împăratul herulilor unde lăcuiesc acumă.”

Mai aduce același Procopie și zicerea solilor longobardilor, carea o-au avut înaintea împăratului Iustinian, și sună așa: „Mai nainte vreme, când gothii stăpîneau Dachia (cea-Nouă), gepizii se trăsese dincolo de Dunăre, unde șezuse mai de demult cu toții, așa de tare temîndu-se de puterea gothilor, cît n-au cutezat vreodată a trece Dunărea. Atunci confederați și cei mai mari prietini ai romanilor, cînd, supt numele prietenșugului, și de la împărații cei mai dinainte și de la tine, cel ce așîderea ești făcător de bine, în toți anii primeau congiarii (cîinste de oaste sau ospete). Acuma bucuroși i-am întrebă pre dinșii, ce au resplătit romanilor pentru atîtea faceri de bine? Adevărat nici puțin, nici mult pot arăta. Pînă cînd n-au avut cu ce să vă vatem, pînă atunci s-au contenit mai mult de silă, decît de voie. Pentru că toate, cite sînt preste Dunăre, le țineai pierdute și de la cele dincoace de Dunăre îi oprea pre dinșii frica ce aveau de gothii... Pentru că iată, gepizii, cit au văzut că gothii s-au izgonit din toată Dachia și că voi sinteți împiedecați cu război, îndată au îndrăznit ca niscăi fărădelege a năpădi în ținutul vostru... Sirmiul îl țin gepizii, o, împărate! și pre romani îi duc în robie, fălîndu-se că ei biruiesc toată Dachia; după carea învingere a unui război, sau pentru voi sau împreună cu voi, sau împotriva voastră?”

Ca să poți mai lesne înțelege toate cite scrie la anul acesta Procopie, poftorește cite am scris la anul 457 și 490; apoi ia sama că ostrogothii bine că au golit Dachia-acea-Nouă și au cuprins Italia, tătuși Sirmiul, și drept aceea și Panonia, o-au avut supt sine pînă la războiul lui Iustinian cu dinșii, după cum s-a arătat la anul 504.

Tot intru acest an, sau în cel îndată următor, trăia Vitalian, arhiepiscopul Babei, cătră carele a scris patriarhul Romei, Vigilie, epistola ce s-a cetit intru al cincilea sobor ecumenic, din Tarigrad al doilea. Vezi pre Lecvien.

Anul 550. Şenleben, la anul acesta, așa scrie: „În timpul acela, în Iliric, de e de a se crede lui Mărul și-lui Diocleát, stăpînea după Ostroil, Seviolád, din rămășițele gothilor de viță, carele cu norocul armelor își lățise crăimea pînă în Valahia și hotarele Poloniei de-acum, supjugînd și Dalmatia.” Nici smîntește Şenleben cînd scrie acestea, pentru că gepizii, cari erau de o viță cu gothii, cum s-a arătat la anul 397, pe vremea aceasta, cu adevărat stăpîneau Ardealul și ceealaltă parte a Dachiei-ceii-Vechi, ce este între Ardeal și între Tisă, afară de Sirmiu și de Iliric, precum ai putut înțelege din cele ce s-au scris la anii cei mai dinainte; drept aceea a trebuit să li se lățească crăimea pînă în Valahia și Polonia sau Galiția de-acum.

La răsărit Gúvaz, craiul lăzilor și povățuitorii avgustului Iustinian, tot intru acest an au bătut pre Horián, povățuitorul lui Hosroe, craiului persilor, iară la apus, Totila, craiul ostrogothilor, au prădat Sichilia.

Anul 551. Totila, urindu-se a se mai bate cu romanii, cere pace de la împăratul Iustinian, carea nedobîndindu-o, încungiură Ancóna, ei în zădar.

Anul 552. În anul acesta doi crai au pierit: Guvaz al lăzilor și Totila al ostrogothilor: pre Guvaz l-au omorît povățuitorii lui Iustinian, cu mare nedreptate, numai din pizmă, iară Totila, carele n-a fost mai puțin decît Theodoric Amal, întîiul crai al Italiei, a căzut în războiul ce a avut cu Narses.

Anul 553. Ostrogothii, după moartea lui Totila, au pus crai pre Teia, carele culegînd oștile cele risipite ale ostrogothilor, în anul acesta s-a lovit cu Narses în Campania, ei fără de noroc, pentru că, nimerit fiind de o săgeată, a picat mort în

război, și așa s-a stins cu Teia și crăimea și numele ostrogothilor.

Tot intru acest an s-a ținut al doilea sobor în Țarigrad, ce a fost al cincilea ecumenic, la carele s-au strîns 160 de arhierei dimpreună cu Vigilie, papa de la Roma, pentru trei capete sau lucruri, care te poți vedea la Bail și la alți theologi. În soborul acesta, dintre arhieriei românilor, aceștia se cetesc a fi fost de față: Vasilise, mitropolitul Sardichei, Proiect, episcopul Naisului și Pavel, episcopul Ulpianului din Dachia-de-Mijloc.

Anul 554. Narses, în anul de-acum, pre ostrogothii carii mai rămăsese îi trimite în Țarigrad, și el, ca un povățuitor, ocîrmuiește Italia în 15 ani.

Anul 557. La anul acesta așa serie Paul Diaconul, sau măcar cine e, carele a scris *Mischella*: „În anul al treizeci și unul al împărăției lui Iustinian, a intrat în Țarigrad un neam necunoscut și neașteptat, dintre accia ce se zice avari; la a căroră vedere a ieșit toată cetatea, ca cei ce nu mai văzuse neam ca acela, pentru că aveau păr foarte lung, dat îndărăpt, împletit și legat cu petele; iară celalalt port al lor era asemenea portului hunilor. Aceștia fugind din țeara lor, au venit în părțile Schithiei și ale Mesiei (de-Gios) și au trimis soli la Iustinian rugîndu-se ca să se primească.” Așîderea scrie și sintul Theofan în *Hronografie* la același an al avgustului Iustinian.

Anul 558. Pre lăcuitorii Țarigradului în anul acesta, după cutremurul pămîntului, i-a năcăjit ciurma și venirea hunilor pînă la dinșii, căci hunii, carii lăcuiau în Bugeacul și ținutul Oțacóvului de-acum, precum s-a arătat la anii cei mai dina-

inte, și se poate vedea din Procopie, au prădat Dobrodițul și Thracia până în Țarigrad.

Anul 559. Belisarie văzind prada ce se făcea de huni¹, s-a rădicat asupra lor și cu stratagemă militărească i-a învins: Iustinian tătuși a cumpărat pacea cu bani de la dînșii, după obiceiul cel rău mai al tuturor împăraților Răsăritului, cu care mai pre-urmă au și mîncat împărăția strămoșilor noștri, carii nu cu banii, ci cu pieptul stau în coantra varvarilor.

Anul 563. În anul acesta mai mulți au jurat asupra avgustului Iustinian celui dintîi, între carii supunîndu-se a fi și Belisarie, de toată cîntea s-a despuiat prin Iustinian.

Anul 564. Avarii venind în Evropa, mai multe neamuri își supun șie, pînă și pre rămășițele hunilor ce au fost supt Atila, cu carii și cu supunerea gepizilor au cuprins mare parte a Dachiei-ceii-Veche; zic, mare parte, pentru că într-o parte a Dachiei Veche, adecă în Valachia de-acum, au rămas bulgarii, slovenii și antele, precum se va arăta la anii viitori. Aci socotește cît rău n-au suferit strămoșii românilor, cînd de supt unii varvari treceau supt alții!

Anul 565. În anul 563, Belisarie n-a fost orbit de ochi, precum au birfit oare carii scriitori de sătiri, ci numai cît a fost lipsit de toate deregătoriile și toată cîntea, pentru prepusul ce avea împăratul Iustinian asupra lui; drept aceea cunoscînd Iustinian nevinovăția lui Velisarie, în anul acesta

---

¹ E vorba aici de marca incursiune pe care o fac cutrigurii, sub conducerea lui Zabegan, șeful lor. Profitînd de faptul că Dunărea era înghețată și luînd cu ei slavi și bulgari, au devastat Tracia și au ajuns pînă sub zidurile Constantinopolului.

I-a întors toate, dară Belisarie după aceea nu mult a trăit, ci a murit în bune căruntețe, pre carele, după șapte luni, l-a urmat avgustul Iustinian cel dintii, pentru că și el a murit în 13 noiembrie, în vîrstă de 83 de ani, după ce a împărățit ani 38, luni 3, zile 13.

Lui Iustinian celui dintii i-a urmat întru împărăție Iustin al doilea, carele îi era nepot din soră, ci n-a fost așa de norocos ca unchiul său, precum se va arăta la anii viitori.

Zică cine ce vrea despre avgustul Iustinian cel dintii, pentru că a ținut supt regulă pe toți arhieriei, încă și pre patriarccii Romei, dară eu însumi zic, nu din mine, ci din avtorii pre carii am cetit, că Iustinian, dintre toți împărății Răsăritului, numai singur se află, carele maiestatea romanilor nu numai în timpul său o-a ținut, ciștigînd îndărăpt Africa și Italia; ci pînă în vremea noastră o-a întemeiat cu legile, despre care am cuvîntat la anul 529. Afară de aceasta, cetăți și orașe încă atîtea sau a zidit sau a dires, cîte altul nici unul¹. Dintre care cetăți și orașe, cele ce se țin de amîndouă Dachiile le-aș fi adus la anii, în carii s-au zidit sau s-au dires, ci Procopie, carele a scris despre dinsele, n-a însemnat anii; drept aceea eu încă le aduc aci, la anul cel mai de pre-urמָ al lui Iustinian.

Așadară scrie Procopie despre cetățile și orașele lingă Dunăre așezate (căci cele mai departe de Dunăre aci nu le voi aduce), precum urmează zicînd:

„Mai de demult împărății romanilor, ca să împiedice pre varvarii cei dincolo de Dunăre așezați de la trecerea ei, încungiurase țărniurii Dunării cu orașe și cu cetăți și de o parte și de alta. Dară acestea nu așa le zidise ca să nu se poată apropia cei ce vreau să le bată, ci numai ca să nu fie cu totul fără pază ripa Dunărei, pentru că varvarii cei ce lăcuiau în părțile acelea se îngrozeau de baterea zidurilor. Mai multe

¹ Admirația lui Șincai față de Justinian se explică prin influența iluministă asupra gîndirii lui istorice. Din felul în care istoricul ardelean judecă activitatea politică și juridică a împăratului se poate vedea că Șincai era de acord cu principiul despotismului luminat.

întăriri costau numai dintr-un turn, de-unde bine se zicea monopolul, în care pușintei străjari se țineau; și aceasta în timpul de-atunci era destul, ca să se teamă varvarii a se apuca de romani. Iară după aceea Atila cu prea mare oaste năvălind, întăririle acelea cu puțină osteneală le-a stricat și împărăția romanilor o-a prădat, nimine știindu-i împotrivă. Mai pre-urmă avgustul Iustinian cele stricate le-a dires, nu în forma cea dintii, ci în altă formă, ca să fie cu mult mai tari; preste acelea, nouă încă mai multe a făcut...

Dunărea e riul cel mai aproape de Dachia, carea usubește pre varvarii cei ce sint de-a stînga ei de la românii care sint de-a dreapta. Drept aceea, pre Dachia aceasta romanii o numesc Ripoasă, pentru că cuvîntul lătesc *ripa* însemnează țarmure (de rîu) sau ripă. În ripa Dunărei, întia cetate (a Dachiei-ceii-Ripoase) a fost Singidonul (acum Semendria sau Zenderovul în Serbia), pre carea cetate luîndu-o varvarii, pînă din pămînt o-au fost stricat, ca și pre alte cetăți. Pre cetatea aceea, avgustul Iustinian o-a dires cum a fost mai nainte și o-a încungiurat cu ziduri foarte tari, cit iarăși e cetate de frunte și vestită.

Afară de aceea a făcut o cetățuică nouă prea întărită și opt miluri departe de Singidon, carea cu dreptate s-a numit, pentru aceea, Octav, *Октавъ*.

Mai încolo era Viminachiul, cetatea cea bătrînă, din fundămînt stricat; cetatea aceasta așa o-a dires împăratul, cit se vede a fi nouă."

Despre Viminachiu nu se vîlesc avtorii, cum s-ar chema în timpul de-acum; ci mie mi se vede că Nigher are drept, carele zice că iaste Vidinul.

Merge mai încolo Procopie și zice: „De la cetatea Viminachiu mai încolo mergînd în țarmurile Dunărei, sint trei cetățuici: Picnul, Cupul și Novele (acuma Novomont în Bulgaria, unde a fost așezat legionul cel dintii italianesc), a căroră și zidirea și numele numai dintr-un turn erau mai nainte, ci acuma Iustinian avgustul atitea olate și turnuri a făcut într-insele, cit nu în zădar se numesc cetăți.

În dreptul Novelor, de cecalaltă parte a Dunărei, era un turn mai de demult părăsit, anume Literata; Lederata o-au numit cei bătrini. Din turnul acela, mare și prea tare cetate a făcut împăratul nostru.

După Nove sînt cetățuicile acestea: Cantavazătele, Smórnele, Câmpele, Tanătele, Zérnele și Ducheprátul; și în ripa cea dincolo, multe altele, care le-a zidit din fundămint.

Urmează cetatea cea de avgustul Traian făcută ce se cheamă *Caput Bovis* (Capul-Boului), după aceea orașele Zanes; care toate prințul nostru foarte tare le-a îngădit și le-a pus în stat de-a nu se putea lua.

Nu departe de orașul Zanes este cetățuica ce se numește Punte, *Pontes*. Tăindu-se aci râul, o parte nu prea mare a ripei o încungiură, apoi întorcîndu-se la albia sa, iarăși se amestecă... Iară de unde se cheamă locul Punți, și cum se silește Dunărea la albia sa; acum voi spune. Avgustul Traian, ca un bărbat harnic, neputînd suferi să i se hotărască împărăția prin Dunăre, s-a grăbit a face pod preste dinsa, ca să poată fără de împiedecare trece, de cîte ori va vrea să meargă improtiva varvarilor celor dincolo. Dară eu nu mă silesc a spune cum s-a făcut podul acesta, ci spună Apolodór Damaschinul, care a fost arhitectul podului. Însă podul acesta romanilor, după aceea, nu mult a folosit, pentru că, cu vreme, și pentru inundarea Dunărei și pentru vechimea lui s-a urluit (vezi anul 104). Atuncea Traian a făcut două cetățuici întru amîndouă ripele Dunărei și pre cea din partea cea dincolo (de cătră Dachia Veche) o-a numit Theódora, iară pre cea din Dachia-(cea-Nouă) după lătinie, Punte, *Pontem*. Ci fiindcă cu urluiturile și fundămintul podului așa s-a împlut Dunărea, cit pre acolo nu pot trece luntrile, drept aceea trebuie să-și mute cursul și iarăși să și-l întoarcă în albia sa, ca să rabde luntrile. Stricîndu-se cetățuicile acestea amîndouă și de vechime și de varvari, avgustul Iustinian, Puntea, carea era de-a dreapta, o-a zidit de nou și o-a dires cu prea tare fabrică, apărînd Iliricul despre partea aceasta; ci de Theodora, carea e de ceea-

laltă parte, n-a avut grijă, ca de una ce era de-ndămna var-varilor."

De la podul lui Traian în gios pină în Marea Neagră, mai multe cetăți și orașe a zidit sau a dires împăratul Iustinian cel dintii, precum serie acelaș Procopie, ci eu acelea le laș ca să nu fiu prea lung la anul acesta, dară le voi aduce la anii viitori, unde mi se va da prilej. Acestea, care le-am scris aci, numai pentru aceea le-am scris, ca să poți vedea că Dachia- cea-Rîpeasă din sus a început, de la Singhidon.

Anul 598. Care s-au întimplat la anul acesta între romani și între avari, bulgari și sclavini, avtorul *Mischellei* le serie cu cuvintele următoare: „În al șeseprezecelea an al împărăției lui Mavrichie, Prisc, pretorul Thrachiei, adunind toate oștile, a venit la Dunăre, toema la cetatea Novelor. Ce auzind caganul avarilor, a trimis la Prisc, de l-a întrebat, pentru ce a venit? Iară Prisc a răspuns că a venit la vinat. La răspunsul acesta caganul a zis că nu se cade a vina în locul altuia. Dimpotivă Prisc zicea că locu este al său. Drept aceea varvarul a stricat zidul Singidonului și a intrat în ținutul romanilor. Înțelegînd aceasta Prisc, a venit la ostrôvul Dunărei și luind călării, a mers la Constantiola, unde era caganul, ca să vorbească cu dinsul; și venind caganul la țarmurile riului, Prisc cu întristare vorbește cu el. Iară caganul a zis către dinsul: «Auzi, Prische! ce ai tu cu țeara mea? au doară vei să o iai din minile mele? judece Dumnezeu între mine și între împăratul Mavrichie, și ceară singele oastei romanilor și al oastei mele din minile lui». Dimpotivă, Prisc zicea: «Dă înapoi romanilor cetatea Singidonul!» La această răspunde caganul: «O cetate vei să iai de la noi? în scurtă vreme vei vedea cinci zeci de cetăți românești supuse avarilor». Ci Prisc trecînd riul spre Singidon, cetatea aceasta o-a prădat și pre bulgari i-a gonit dintr-însa."

Așîderea serie și sintul Theofan, dintru a căroro cuvinte culege că Prisc pre la cetatea Novelor, carea cădea în Mesia-

de-Gios, ci se ținea de Dachia-cea-Ripoasă (precum arată tabla lui Peutinger), a trecut peste Dunăre în Valahia de-acum, carea atunci o stăpîneau sclavinii și bulgarii, supt tutela avarilor, și că din Valahia a trecut Dunărea, de a prădat Singidonul sau Semendria de-acum, carea era cea mai de sus cetate a Dachiei-ceii-Ripoase, precum s-a arătat la anul 565.

Anul 599 și 600. Care s-au întîmplat la acești doi ani, nu le vei înțelege mai bine decît din avtorul *Mischellei*, pre carele ți-l dau aci. Așadară, scrie avtorul *Mischellei*, precum urmează: „La anul al optsprezece al împărăției lui Mavrichie, Prisc luînd cu sine puterile (Thrachiei) a venit la Singidon. Iară caganul culegîndu-și puterea îndată a intrat în Mesia și s-a silit să cuprindă cetatea Coméa. Drept aceea Prisc a lăsat Singidonul și a mers să apere cetatea aceasta. Iar fiind sărbătorile Paștilor și neavînd romanii hrană, caganul a scris lui Prisc să-i trimită care, ca să le ducă bucate să poată petrece Paștile cu bucurie. A trimis Prisc 40 (sau cum scrie s. Theofan 400) de care și le-a încărcat cu bucate caganul. Prisc încă a trimis caganului spețieșuri din India, adeocă: piper, frunză din India și cost și căsiă, cu mai multe feluri de acestea, ce se cearcă. Fiind caganul lingă Sirmiu și luînd acestea, foarte s-a bucurat într-insele și, pînă ce au trecut sărbătorile, romanii au lăcuit împreună cu varvarii. După ce au trecut sărbătorile, varvarii s-au osebit de romani și mergînd la Dirizipera, au prădat cetatea aceasta și au aprins beserica sîntului Alexandru, despuîndu-i și mormîntul de coperișul cel de argint. Ci și trupul mucenicului încă l-au batgiocorit și dobîndind multă pradă din Thrachia, se ospătau, foarte sumeți fiind asupra romanilor.

Iară după ce a sosit Comentiol (pretorul Asiei) în Tarigrad, foarte mare spaimă s-a făcut în cetate, întru atîta, cît se sfătuiau să lase Evropa și să fugă în Asia și Calchidonia; împăratul încă cu o parte a străjarilor de curte a întărit Zidul cel Lung.

Iară norodul păzea cetatea și senatul sfătuia pre împăratul să trimită soli de pace la caganul.

Iară Dumnezeu făcînd izbîndă pentru mucenicul Alexandru, a trimis ciumă între varvari și într-o zi pre șapte feciori ai caganului, prin friguri și prin boală dinlăuntru i-a omorît cu pre mai mulți spurcați, întru atîta, cit, după bucuria de biruință, jele fără de mîngăiere a cuprins pre varvari.

Atunci senatul iarăși a rugat pre împăratul să trimită solie la caganul. Drept aceea a și trimis pre Armazon cu multe daruri la caganul, în Dirizipera, ca și cu cuvinte să îmblînzească pre ostași. Ci caganul nu vrea, fiind foarte supărat pentru moartea fiilor săi, ci zicea către sol: «Judece Dumnezeu între mine și între împăratul Mavrichie. Iară eu robii îi întorc lui, să-mi dea pentru fieștecare suflet o numismă». Iară Mavrichie n-a vrut să dea. Iarăși a cerut caganul să i se dea numai cite un num pentru fieștecare suflet. Ci împăratul n-a vrut, ba nici patru silicve n-a îngăduit să se dea. Atunci caganul miniindu-se, pre toți robii i-a omorît și s-a înturnat la ale sale, după ce au făgăduit romanii că-i vor plăti în tot anul cite cincizeci de mii de galbeni. Aceasta încă o-a făgăduit caganul că nu va mai trece Dunărea. Dintru acestea s-a urzit ura împotriva lui Mavrichie.

Așisderea scriu sintul Theofan, Theofilact, Anastasie Bibliothecarul, Chedren.

Despre cetățile Sirmiul și Singidonul am vorbit la anii mai dinainte, despre Coméa zic Lecvien și Bruzen, -că a fost în Dachia-cea-Rîpoasă; Dirizipera a fost cetatea Thrachiei. Din care iarăși culege că caganul avarilor, supt a căruia tutelă era gepizii, bulgarii și sclavinii, stăpînea toată Dachia Veche.

Anul 601. Anul acesta ar fi fost fericit tuturor românilor, vreu a zice și celor din Dachia-cea-Vechă și celor din Dachia-cea-Nouă, deacă ar fi avut minte avgustul Mavrichie, pentru că avtorul *Mischellei* așa serie: „La anul al nouăsprezece al împăratului Mavrichie, Commentiol (pretorul Asiei)

iarăși luind pre cei înarmați, a venit la Dunăre și unindu-se cu Prisc (pretorul Thraciei) la Singidon, a stricat pacea cu avarii. Carea stricându-o, au mers la cetatea Viminachiu, care e mare ostrov al Dunărei. Care auzindu-le caganul, a purces spre cîmpurile românești. Drept aceea pe patru feciori ai săi, dîndu-le alte puteri, i-a rînduit să păzească vadurile Dunărei. Ci romanii, făcîndu-și luntrii, au trecut riul și supt povățuirea lui Prisc s-au bătut cu feciorii caganului. Pentru că Comentiol, bolnav fiind, ședea în ostrovul Viminachiu. Și ținînd multe ceasuri bătaia, omorîndu-se și trei sute de romani pînă la apusul soarelui, dintre varvari au căzut patru mii. Așîderea bătîndu-se și a treia zi, romanii, de la locurile cele mai înalte au năvălit în coantra varvarilor și pre aceștia întorcîndu-i într-un loc și fugărind pre avari, pre mulți dintr-înșii i-au înneecat, între carii și feciorii caganului au pierit, și romanii s-au îmbrăcat cu vestită învingere.

Iară caganul adunînd puteri multe, însuși purcede în coantra romanilor; ci ținînd războiul, romanii înving pre varvari și biruința aceasta a fost cea mai însemnată decît toate. Într-aceea Prisc a trimis patru mii să treacă Tisa, poruncindu-le să cerceteze ce fac varvarii. Ci nemica știind varvarii despre aceea ce se întîmplase, țineau sărbătoare și se ospătau dimpreună; la aceștia agiungînd romanii, pre ascuns mare frică au făcut, pentru că treizeci de mii de gepizi și de alți varvari au omorit și căpătînd mare dobîndă s-au înturnat la Prisc.

Iară caganul stringîndu-și iarăși puterile a venit la Dunăre și bătîndu-se, s-au învins varvarii și s-au înneecat în apa Dunărei și au pierit cu dinșii foarte mulți și din slavini. Iară vii s-au prins: din avari 3.000, din slavini 800, din gepizi 3.200; afară de aceștia încă alte 2.000 de varvari. Caganul vîzînd aceasta, trimite la împăratul Mavrichie soli, sîrguindu-se să capete înapoi pre cei prinși și împăratul neștiind cumplita învingere a romanilor și pierderea varvarilor, scrie lui Prisc ca numai pre avari să-i întoarcă caganului.

Așîderea scrie sîntul Theofan, din carele se vede avtorul

Mischellei a fi scris *Istoria* sa. Drept aceea unde are avtorul *Mischellei*, *Tirsa*, eu am pus, din sintul Theofan, *Tisa*; mai virtos pentru aceea, pentru că *Tirsa* la alți avthori nu se află; poate fi că în avthorul *Mischellei* încă e greșală de tipar.

Din care le scrie avthorul *Mischellei* și sintul Theofan la anul acesta, așadară poți culege că romanii, trecind pe la Viminaciu în Țeara Românească și agiungind pînă la Tisă, ba trecind și Tisa cu escursia lor, s-au tare împuternicit în Dachia-cea-Vechi. Drept aceea au fost mintuit pre strămoșii noștri de jugul varvarilor¹. Băter de ar fi lăsat împăratul Mavrichie după pretorul Prisc! Varvarii din carii s-au prins cele 2.000, mai pre-urmă însemnate, mi se văd a fi fost bulgari, că acestia încă lăcuiau într-o parte a Dachiei-cei-Vechi, între gepizi și între slavini, precum s-a arătat la anii mai dinainte.

Anul 602. Anul acesta este cel mai de pre urmă al împărăției lui Mavrichie avgustul, doară și cel mai de pre urmă de a mai putea împărații Răsăritului stăpîni Dachia-cea-Vechi și pre colonii lui Traian cei într-însa rămași. *Epocă*, care e de-a se însemna! pentru că (după cum scriu sintul Theofan și avthorul *Mischellei*) împăratul Mavrichie, întru al douăzeci-lea an al împărăției sale, în locul lui Prisc celui viteaz a pus pretor pe Petru, fratele său, căruia i-a poruncit să ierneze cu oastea în ținutul slavinelor, adică în Moldova și în Țeara Muntenescă sau Valahia de-acum; căci acestea le stăpîneau atunci slavini împreună cu bulgarii; Ardealul și cit iaste pînă în Tisă, gepizii; Besarabia, hunii, precum s-au arătat la anii mai dinainte, mai ales la anul 455. Porunca aceasta n-a plăcut

---

¹ Priscus a atacat în anul 601 lîngă Viminaciu pe avari și, obținînd cîteva victorii, a trecut Dunărea și a înaintat pînă la Tisa. Șincai corectează bine atunci cînd identifică Tyrsa cu Tisa, dar, deoarece Priscus a trecut Dunărea, Șincai exagerează cînd spune că a trecut în Țara Românească. Prin Țara Românească trebuie să înțelegem întreaga Dacie, ceea ce demonstrează credința lui Șincai în continuitatea poporului român la nord de Dunăre.

ostașilor și pentru lipsa hranei cailor și pentru că aveau cu sine multă pradă, pre carea se temeau a o ține în mijlocul varvarilor, căci strămoșii noștri, colonii avgustului Traian, erau foarte rău storși de varvari, pentru carea stoarcere erau slabi de a putea ajuta ostașilor, de s-ar fi sculat iarna, în coantra ostașilor, cînd aceștia n-ar fi avut zăhăreaua cea de lipsă; drept aceea nici au primit porunca. Iară pretorul Petru și mai tare au nebunit pre ostași, pentru că s-a tras îndărăpt de la tabără 20 de miluri, și întru aceea au fost ploi foarte multe și frig mare. Ci împăratul nu înceta scrie pretorului, numai să ierneze în Dachia-cea-Veche și să culeagă zăhăreaua de iarnă de la sclavini. Iară pretorul, chemînd la sine pre un generar, anume Gunduin, i-a zis: „Prea grea mi se vede mie porunca împăratului, carele poruncește să iernăm în ținutul străin; ci greu este a asculta, mai greu a nu asculta. Nici un bine nu face scumpetea, muma tuturor răutăților, de carea stăpinit fiind împăratul, el este cauza relelor ce vor urma“; și chemînd pre mai marii oștilor; le-a spus porunca. Acestea auzindu-le ostașii, au început a face gîlceavă, carea văzîndu-o unii din cei mai de frunte, au fugit la Petru pretorul, iară oastea a rădicat împărat pre Foca sutașul. Ci auzind Petru pretorul, a fugit la frate-său, Mavrichie împăratul, de i-a spus.

Auzind aceasta Mavrichie avgustul, a fugit în Calchidonia, unde prinzîndu-l Foca tiranul, a poruncit de l-au omorit, după ce a văzut de față moartea fiilor săi, carii erau cinci cu numărul. Mavrichie avgustul fu tăiat în anul despre carele acum scriu, în 27 noemvrie, în vîrstă de 63 de ani; iară pre împărăteasa cu trei fete ale ei mai tirziu le-a potopit același tiran, precum se va vedea la anul 605.

Foca, carele era de viță din Capadochia, după ce a apucat împărăția, ca să și-o întărească, pre mulți i-a omorit și temîndu-se ca nu cumva să-l afurisească patriarhul Tarigradului pentru uciderea împăratului Mavrichie, a scris la patriarhul Romei, în carea epistolă dă patriarhului Romei titlul de ecūmenic, adevă preste toți patriarhii și arhieriei besericeii, care titlul după aceea l-au și ținut patriarhii Romei pînă în

ziua în carea scriu acestea. Batăr de nu l-ar fi ținut¹ pentru că titlul acesta a stricat dragostea între răsăriteni și între apuseni. Ci despre aceasta vezi pre Fléuri.

Anul 603. Nu mult împărăți Foca și Narses povățuitorul¹, în anul acesta se sculă asupra lui; Hosroe II, craiul persilor, încă a pornit război asupra romanilor, supt pretest ca cum ar vrea să izbindească moartea lui Mavrichie.

Anul 605. Foca, împotriva jurământului său, omoară pre Narses, carele se împăcase cu dînsul. Pre împărăteasa Constantina, muierea împăratului Mavrichie, și pre trei fete ale ei încă le ptopește.

Anul 610. De la moartea lui Mavrichie nemica am despre romanii cei din Dachia, iară despre romani în comun, aceasta este de a se însemna, că tocmai rău le-au curs lucrurile supt Foca tiranul, pentru că toate se făceau cu mare silnicie. Drept aceea Prisc, mai nainte pretorul, carele avea muiere pre fata tiranului Foca, a chemat pre Iraclie din Africa în coantra socrului său, carele venind la Tarigrad, a învins pre tiranul, în 5 zile ale lui octomvrie din anul acesta, și i-a tăiat capul, îmbrăcînd însuși porfira, după a căria îmbrăcare, Iraclie s-a cununat cu Evdoxia, fata unui boier din Africa.

Anul 611. Hosroe, craiul persilor, măcar că pierise Foca tiranul, asupra căruia s-a fost sculat pentru uciderea împăratului Mavrichie, pre cum s-a zis mai nainte, tătuși n-a încetat

---

¹ Narses era unul dintre cei mai de seamă generali ai imperiului, cu reședința la Edessa în momentul în care se revoltă împotriva lui Focas.

a se oști în coantra romanilor, ci în anul acesta fugărind pro romani, a cuprins Edesa și Apaméa.

Anul 611. Anul acesta a curs spre ocara tuturor creștinilor, pentru că persii au luat Ierusalimul, și Sînta cruce, pe carea s-a răstignit mîntuitorul lumii, Domnul nostru Is. Hs., o-a dus roabă în Persida.

Anul 615. Avgustul Iracie trimite soli de pace la Hosroe, pre carii Hosroe, în coantra cădînteii neamurilor, îi pune la opreliște.

Anul 618. La anul acesta așa serie S. Nichifor, patriarhul: „După acestea puțină vreme trecind, a venit în Tarigrad domnul hunilor, ὁ τῶν ὀυνῶν τοῦ ἔθνους κύριος cu boierii săi și mulți ostași; și au poftit de la împăratul (Iracie) ca să-i boteze, carea poftă a lor primindu-se, boierii hunilor s-au dus la botez prin boierii romanești și muierile lor, prin muierile acestora. De-aci, după ce s-au botezat, pre toți i-a cinstit avgustul cu daruri împărătești și cu deregătorii. Pentru că pre povățuitor l-a făcut patrichiu și cu mare omenie i-a slobozit în ținutul hunilor, πρὸς τὰ ὀυννικὰ ἔθνη.“

Hunii aceștia se văd a fi fost secuii din Ardeal, pre carii celealalte neamuri i-au alungat din Besarabia, unde-i întirise gepizii, după moartea lui Atila (precum s-a arătat la anul 455) și i-au strimtorit între munții Ardealului, unde lăcuiesc pînă în ziua în carea seriu acestea¹.

Anul 619. Caganul avarilor, carele de la moartea avgus-

¹ Hunii, despre care vorbește Șincai, nu pot fi identificați cu secuii. Trebuie să fie un trib de la nord de Dunăre, al cărui loc cu greu poate fi stabilit.

tului Mavrichie, învăluit fiind cu slavii cei de cătră Veneția, n-a trecut Dunărea în coantra romanilor, în anul acesta a trimis soli de pace la Iracleie avgustul. De carea solie bucurindu-se împăratul, pentru că se găta asupra lui Hosroe, cu multe și mari daruri a cinstit pre caganul și așîderea a trimis la dînsul soli pre Anastasie patrichiul și pre Cozma cvestorul, ca să spună voința sa caganului. Ci era fălarnic, căci pre soli i-a primit cu cuvinte dulci și s-a arătat amic romanilor, întărind și aceea că va merge să se întâlnească cu împăratul și să facă legătură cu dînsul. Înturnindu-se solii, au spus toate acestea împăratului, de care bucurindu-se Iracleie avgustul s-a gătit să iasă înaintea caganului cu mare pompă la Iraclea, carea cetate o așezase solii cu caganul loc de întîlnire; și trimițînd înainte gătirile cele de comediă, căci vrea să-l primească cu joc de călăreți, a trimis și veșmînturi scumpe și multe și pre sama caganului și pre sama celor ce vor fi cu dînsul. Venind împăratul în Iraclea, peste trei zile a sosit și caganul cu foarte mulți ostași, pre carii, luînd cu sine pre cei mai buni, i-a împărțit prin pădurile care sînt de-asupra zidurilor celor lungi ea, ocolind pre împăratul și pre cei ce erau cu dînsul, să-i poată prinde. Un lucru neașteptat ca acesta, înțelegîndu-l Iracleie avgustul, a lepădat porfira, s-a îmbrăcat în haine proaste și, legînd coroana cea împărătească de cotul său, în rușinoasă fugă s-a dat și de-abia a scăpat în Tarigrad. Iară avarii cu inimă gonind pre cei ce fugeau, au venit pînă la cîmpul ce se cheamă Al șeptelea și acolo s-au așezat cu tabăra. De-acolo s-au împrăștiat pînă la puntea ce era preste riul Varnissului și toate le-au prădat și robit fără nici o bîntuială.¹ Întru aceea veșmîntul împărătesc și veșmînturile care se gătise pre sama caganului și pre sama boierilor lui, cu toate gătirile celealalte și cu purtătorii lor, au rămas în minile varvarilor. Pre-urmă cu nespusă mulțime de robi s-au înturnat la locurile sale. Din spunerea unor robi carii au scăpat, se socotesc a fi fost numărul robilor, pre carii i-au dus atunci

¹ Faptele relatate de Șincai în anul 619 au avut loc în anul 617.

avării, bărbați și muieri, ca la 270.000. Așa scriu întimplarea aceasta: sîntul Nichifor, sîntul Theofan și autorul *Mischellei*.

De-au făcut aceasta avarii în Thrachia, ce nu vor fi făcut în Dachia-cea-Nouă? căci pre Dachia-cea-Vechă, după moartea lui Mavrichie, îndată o-au înghițit. Vai au fost de bieții strămoșii noștri! pînă ce Dumnezeu i-a mintuit, precum se va arăta la anii viitori.

Anul 620. În anul acesta și mai tare gătindu-se avgustul Iraclic în coantra persilor, ca să răscumpere crucea Domnului, cea robită de dinșii, precum s-a zis mai înainte, iarăși a trimis solie la caganul avarilor, mustrîndu-l pentru atentatul din anul trecut și dojanindu-l ca să țină pacea, căci nu vrea împăratul să aibă vreun nemic după spate, pînă se va oști cu Hosroe. Solia aceasta, după cum scrie sîntul Theofan și autorul *Mischellei*, foarte cu cinste o-a primit și mărturisind cum îi pare rău de aceea ce a lucrat în anul trecut, s-a făgăduit caganul că pacea o va ținea cum se cuvine.

Anul 680. Bulgarii, după ce au cuprins Mesia-de-Gios și amîndouă Dachiile, vreau a zice și cea-Vechă și cea-Nouă, nu s-au îndestulit cu tributul ce-l aveau de la împăratul Constantin Pogonatul, ci în anul acesta au prădat Thrachia; drept aceea i-a căutat împăratului a le adăoga la tributul cel obicinuit.

Formoasă reflecție face prea vestitul Ioan Cristian Enghel la anul acesta despre neamurile acelea, care din început pînă la venirea bulgarilor au asuprit pre colonii lui Traian, carea reflecție iată o scriu aci din cuvînt în cuvînt:

„În citu-i despre neamurile (zice el), care prin Valahia și Moldova de-acum au năvălit în țările împărăției Răsăritului, iarăși mă întorc la cele ce am scris și zic că neamurile

acestea pînă la anul 680 au fost mai de multe vițe și nașteri, pentru că au fost nemți supt nume de longobardi, ostrogothi, visigothi ș.c. Au fost sloveni supt nume de vênete, înainte și doară și sarmate; mongoli supt nume de huni, turci sau tătari supt nume de avari și bulgari. Dintre toate neamurile acestea, cele mai dintii au fost numai trecătoare prin Valahia. Singuri bulgarii se află în istoria cea veche a Dachiilor să fie fost stăpîni de stătuț într-insele în mai mulți ani, pentru că ei au împoporit întiași dată Valahia de-acum, Ardealul și Bănatul cu vlahi sau români.“

Destul de formos scrie Enghel, ci cum că bulgarii ar fi fost de o viță cu turcii și cu tătarii n-a arătat; nici va putea arăta, pentru că limba bulgarilor arată cum că ei sînt de viță sloveni¹. Aceea încă n-a arătat prea vestitul Enghel, cum că bulgarii au împoporit Dachia lui Traian cu români, căci, precum am arătat la anul 274 și voi mai arăta la anii viitori, o parte a coloniei lui Traian, încă doară cea mai mare, pururea a rămas în Dachia-cea-Vechă. Drept aceea bulgarii n-au împoporit de nou Dachia-cea-Vechă, adică Moldova, Valahia, Banatul, Ardealul, Bucovina, Maramurașul și cît, mai este între Ardeal și între Tisă, cu români, ci au mai adus români la cei mai dinainte lăcuiitori românești, nu numai din colonii lui Traian cei din Dachia lui Avrelian, ei și din romanii aceia pre carii i-a așezat în Thrachia și Machidonia avgustul Constantin cel Mare, precum s-a zis la anul 329.

Intru acest an s-a ținut și al șeselea sobor ecumenic în Tarigrad, carele și trulan se numește, de la Trula, în care s-a ținut. În soborul acesta, afară de alte așezămînturi, s-au afurisit monothelitele, adică aceia carii învăța că numai o voie au avut Domnul Hs., măcar că au avut două firi.

---

¹ În disputa lui Șincai cu Engel asupra originii bulgarilor fiecare are dreptate, numai că Engel se referă la bulgarii turanici, veniți de pe Volga, iar Șincai, la slavii așezați în sudul Dunării, care au luat numele de bulgari de la cei dintii.

Anul 824. La anul acesta, din Eginhard și din *Hronica de la Fulda*, așa scrie Șenleben: „Bulgarii, lăcuiitorii Mesiei-de-Gios, preste carii domnea, după *Hronica de la Fulda*, Omortăg (alții îl numesc Ortomăg, mai virtos apusenii, căci răsăritenii îl cheamă Critagon, Mutragon, dară mai cu samă Mortagon), la carii încă nu agiunsesese armele frincilor, măcar din ce pricină au trimis soli la Ludovic (cel cu Evlavie) carele zăbăvea în Francofurt, ca să poftească pace și prietenșug. Solia întâi s-a văzut vrednică de a se băga în samă, tătuși era prepus despre dinsa, pentru că de la neamul acela pînă acuma nu fusese obicinuită și lezne se putea gîndi că numai pentru aceea s-a trimis, ca să iscodească țerile și puterea frincilor; tătuși împăratul pre soli cu cînste primiți i-a trimis îndărăpt și ca mai pre afund să poată străbate sfaturile lui Ortomăg, a dat soț de cale solilor pre oarecare Mahelin sau Mahélm din Bavaria, carele alta făcînd de față, să cerce sfaturile și puterea neamului. Nici s-a înșălat cu cercarea, pentru că bulgarii cu Mahelin au vorbit incilcit și nici hotărîte condiții de legătură i-au pus, nici cele de dînsul puse le-au primit; de-unde s-a cunoscut că ei numai prilej cearcă de a-și lăți ținutul. Încă nu trecuse anul acesta, cînd iarăși alți soli au venit în Bavaria pe la Crăciun, de la aceiași bulgari, căroro le-a poruncit împăratul să rămînă acolo toată iarna și înaintea lui a veni nu i-a lăsat.

Întru aceea a chemat pre solii abotriților, carii se numeau mai cu samă predenechénti și fiind vecini cu bulgarii, lăcuiiau în Dachia lîngă Dunăre, carii se jeluiau că de bulgari nu au odihnă și cereau ajutor asupra lor; acestora li s-a poruncit să se întoarce acasă și să vină la vremea bulgarilor pusă.

Așisderea seriu Mělhior Inhofer, Luchie Dalmată și Seth Calvisie din Aimonie.

Nu fără pricină am fost scris așadară într-altă muncă a mea [în dialogul pe carele voiam a-l tipări cu gramatica cea românească, ci nu m-a îngăduit censura Curței ceii împărătești de la Viena, pentru niscăi dușmani ai românilor], cum că supt numele abotriților aci vin colonii lui Traian, cei în

Dachia- cea- Veche rămași, precum s-a arătat la anul 274, pentru că, de au avut odrianii cei la anul 813 robiți de Crumn, craiul bulgarilor, povățuitorii săi în Dachia, cu mult mai tare au trebuit colonii lui Traian, carii nu erau robi, ci numai cu- prinși de bulgari, să aibă povățuirea sa, carii au trimis soli la împăratul Apusului, Ludovic I. De te îndoiesti despre cite le zisei acuma, cetește pre Leon Grammaticul, ale căruia cuvinte le voi aduce la anul 837 și cuvintele notarului craiului Bela, la anul 904. Greșește așadară prea vestitul Enghel [vechi prietenul meu], cînd vrea să arăte că pre români bulgarii i-au trecut în Dachia- cea- Veche, pentru că românii cei în Dachia Veche lăsați de Avrelian numai cit s-au sporit cu reducerea prin bulgari a acelor de dinsul trecuți în Dachia- cea- Nouă.

Anul 842. Împăratul Theofil, după multă pierdere, carea o-a avut de la sarachini, în anul de-acum, mincat de întristare și de boală, a murit în 20 de zile ale lui ianuarie, întru al căruia loc a stătut împărat fiul său. Mihail al treilea, prune de patru ani; ci supt tutela mine- sa, Theodorei, care iarăși a pus la loc cinstea sintelor icoane.

Iară despre începutul împărăției lui Mihail al treilea, supt tutela mine- sa, așa scrie Simeon, magistrul și logofătul: „Împărătind Theodora, Bógore, craiul bulgarilor, înțelegînd că schiptrul împărăției romanilor îl ține o muiere, a trimis soli la dînsa, zicîndu- i că va rumpe pacea și se va oști cu dînsa. Căruia dînsa i- a răspuns, zicînd: să știi că eu încă voi rădica oaste asupra ta și am nădejde că te voi dobîndi; de cumva nu va fi așa, tătuși te voi dobîndi, rămîinîdu- mi învingerea, pentru că vei învinge pre o muiere, iară nu pre un bărbat. Cu respunsul acela îmbîlînzindu- se varvarul, a ținut pacea și a înnoit legăturile.“

Așîșderea scriu Continuătorul lui Constantin, Chedren, Zonara.

Anul 845. Despre anul în carele s-a făcut creștin Bogore, craiul bulgarilor și al românilor, cel ce s-a numit Mihail după s. botez, avtorii nu se năvălesc între sine, căci unii pun încreștinarea lui la anul 859 sau 860, precum face Simeon, magistrul și logofătul cu Leon Gramaticul, alții o pun la anul 865, precum Bertinián cu analista din Fulda și cu Siebert; alții zic, și cu mult mai bine, cum că Bogore s-a botezat la anul 845. Așa fac Inhofer, Senleben și Lecvien, pre carii însumi îi urmez în hronologie. Ci istoria întoarcerii lui Bogore o pun din Chedren, carele poate că amestecă într-însa întâmplări de mai mulți ani, zicind: „După aceea (adecă după pacea din anul 842) iarăși s-au trimis soli de îmbe părțile, cerind împărăteasa Theodora pre Theodosie Cufăra, bărbatul cel prea zdravăn și de folos împărăției, carele era rob în Bulgaria; iară Bogore pre sora sa, carea printr-o năvălire se robise și de mult se ținea în curtea cea împărătească. Aceasta, deprinsă fiind acolo în învățătura legeri creștinești și în alte științe, după ce s-a trimis acasă, n-a încetat a propovădui fratelui său credința cea creștinească și a semăna lucruri de evlavie în inima lui, carele și mai înainte fusese deprins întru acelea prin Cufara. Ci Bogore, după ce s-a făcut schimbul și întorcind pre Cufara împărătesei, a primit pre soru-sa, măcar că era deprins întru cele sînte, tătuși legea sa cea înșălătoare nu o-a lepădat. Ci după ce s-a stîrnit ciumă foarte mare în Bulgaria, nici s-a aflat vreun leac împotriva ei, atunci Bogore a chemat întru ajutor pre Dumnezeu creștinilor, întru a căruia credință fusese deprins prin Cufara și prin soru-sa și, mîntuindu-se de ciumă, a primit credința cea adevărată și s-a botezat cu mai mulți de ai săi. Patriarhul, carele a fost trimis acolo să-l boteze, a numit pe crai Mihail, de pe numele împăratului.

Alta încă s-a întimplat, carea l-a adus la evlavie și l-a înrădăcinat într-însa. Desmierdindu-se el fără de samă în vinaturi, poștea ca nu numai cînd ieșea la vinat, ci și acasă să se poată desmierda; drept aceea și-a făcut casă nouă, și a poruncit călugărului Methodie, carele era prăsit din Roma (căci era diaoș român, din colonii lui Traian) și meșter în

zugrăvire, să o împodobească cu fel de fel de istorii și, din pronia dumnezeiască, n-a numit ce fel de fiare vrea să se zugrăvească, ci l-a lăsat după cum va vrea, numai să fie groaznică închipuirea. Călugărul a zugrăvit a doua venire a domnului Hs., știind că nu este ceva mai groaznic decât aceea. Craiul văzînd de o parte pe direpți, de alta pe cei osîndiți zugrăviți și tilcuindu-i zúgravul ce însemnează acestea, îndată a lepădat boscóanele și învățînd dumnezeieștile taine, de la dumnezeiescul arhieru, precum am zis, de cu noapte s-a botezat.“

În citu-i despre Cufara și despre sora lui Bogore, așîderea scrie și Simeon, magistrul și logofătul, numai cît zice că Cufara a fost călugăr și s-a chemat Theodór, nu Theodosie.

Anul 846. Care scrie Chedren, îndată după cele ce le-am scris din dinsul la anul mai dinainte, pentru aceea le pun aci, pentru că răscoala asupra lui Bógore, acum, după botez, Mihail numit, după cum scrie Simeon logofătul, s-a întîmplat pentru pictura de monahul Methodie făcută, -carea răscoală nu se poate pune la anul 859 sau 860, pentru că atunci nu împărătea Theodora, pre carea o lepădase fiul său încă în anul 857, precum arată Stefan Catona. Iară Chedren așa scrie: „Împotriva lui Bogore s-au rădicat boierii bulgarilor și norodul și au vrut să-l omoare, pre carii, el cu puțini ostași, purtînd înaintea sa semnul crucei, i-a învins și spăriindu-i, i-a adus la credința lui Hs“.

Mai pre larg scrie Bertinian despre răscoala bulgarilor, zicînd: „Craiul bulgarilor, carele în anul mai dinainte pornit fiind de Duhul Sînt și prin semne și prin mișălătățile norodului său strămurat, gîndea să se facă creștin, s-a botezat; carea faptă nesuferindu-o cei mai de frunte din țeara lui, au invitat norodul ca să-l omoare. Drept aceea, cîți au fost în zece ținuturi s-au adunat împregiurul polatei lui. Iară el chemînd numele lui Hs. întru ajutor, numai cu 48 de oameni s-a dus asupra atitei mulțimi și ieșînd prin poarta cetăței, i

s-a arătat lui și celor ce erau cu dînsul, șapte clirici, carii purtau făclii de ceară în minile sale și așa mergeau înaintea craiului și înaintea celor ce erau cu dînsul. Iară acelora, carii se sculase asupra craiului, li se părea că un sat mare arzînd cade preste ei și că caii acelora, carii erau cu craiul, după cum li se părea nemicilor, rădicați pe două picioare merg și cu picioarele cele dinainte li lovesc pre ei. Din carea părere atîta frică a cuprins pre nemici, cît nici puteau fugi, nici a se apăra, ci căzuți la pămînt nici a se mișca, puteau. Iară craiul, tăind pre 52 din cei mai de frunte, carii ațîțase norodul, pre ceilalți i-a lăsat nevătămați. Apoi trimetînd la Ludovic, craiul Germaniei, cu carele avea legătură de pace, a cerut episcopi și preoți și pre cei trimiși, cu cinste i-a primit.“ Din cuvintele Bertinianului poți culege că răscoala bulgarilor nu s-a întîmplat în anul în care s-a botezat Bogore, ci mai tîrziu, adecă la anul de-acum¹.

Anul 889. În anul acesta, iarăși a trimis împăratul Leon Filosoful oaste asupra lui Simeon, pre apă și pre uscat; pre mare a trimis pre Evstatie patrichiul și drungăriul, iară pre pămînt pre Nichifor Foca, carii au agiuns pînă la Bulgaria. Dar împăratul poftind pace, a trimis pre Constantinache vistierul la Simeon, să vorbească despre dînsa; ci Simeon văzîndu-se încungiurat de oști, pre Constantinache l-a ținut înșălător și l-a pus supt pază, și el s-a dus împotriva lui Foca,

---

¹ Faptul că bulgarii au fost creștinați de Ciril și Metodie nu este confirmat de nici o știre autentică. Boris (Bogore) s-a creștinat din cu totul alte motive decît cele reproduse de Șincai. Conversiunea lui a fost dictată de situația politică a Bulgariei, care-l obliga să realizeze o legătură mai strînsă cu Bizanțul. Pentru creștinarea bulgarilor au venit în Bulgaria preoți trimiși din Constantinopol. Reacția bulgarilor împotriva creștinării își are explicația ei. Prin creștinare se consfințea de fapt evoluția societății bulgare de la democrație militară spre feudalism. Biserica devenea un instrument ideologic de mare ajutor în sprijinul regalității, și de aceea se încearcă, sub masca religioasă, o apărare a vechilor libertăți. Anul creștinării nu este 846, cum crede Șincai, și nici 860, cum confirmă alții, ci anul 864.

cu ale căruia oști cuprins fiind, „ungurii“, precum scrie Constantin Porfiroghenetul, „au trecut Dunărea și bătându-se cu Simeon, după ce l-au învins și fugărit pre el, pină la Preslava au venit, apoi închizînd pre Simeon în cetatea ce se cheamă Múndagra, s-au înturnat acasă, în care vreme au avut povățuitor pre Leúntica, feciorul lui Arpad.“ Nici e de-a nu se crede că Leuntica a povățuit pre unguri în războiul acesta, pentru că Leon Gramaticul, din carele am scris cele mai dinainte, numai atîta scrie la anul trecut despre Arpad și Cusan, că Scler cu dinșii a făcut legătură, iară nu că ei au povățuit pre unguri asupra lui Simeon.

Biruința, carea o-au avut ungurii de la Simeon, așa o scrie Leon Gramaticul la anul mai sus adus: „Simeon, cuprins fiind cu oștile lui Foca, turcii au trecut Dunărea și au robît Bulgaria. Acestea înțelegîndu-le Simeon, a pornit asupra turcilor, carii trecînd iarăși Dunărea, s-au lovit cu bulgarii și fugărindu-se Simeon, de-abia a scăpat întreg în Drăstior. Iară turcii au cerut de la împăratul să cumpere pre bulgarii cei robîți, carea poftă a lor o-a și plinit, trimetînd cetățeni din Tarigrad, carii să dea prețul robilor. După acestea Simeon, prin Evstatie drungarul, a făcut vorbă de pace, carea împăratul lezne o-a primit și ca să-o și facă, a trimis pre Leon Herosfăctul. Drept aceea Nichifor vrea să se întoarcă cu oastea, așîderea și Evstatie drungarul. Ci pre Leon Herosfăctul nici la voroavă nu l-a lăsat Simeon, ba ce e mai mult, l-a pus supt pază. După aceea Simeon s-a gătit asupra turcilor și neavînd aceștia ajutor de la romani, ba încă nici gătiți fiind de bătaie și lipsindu-le armele, pre toți i-a omorit.“ Aci înțelege că pre toți aceia, pre carii i-a găsit acasă, i-a omorit, pentru că Constantin Porfiroghenetul la locul mai sus adus, așa scrie despre toate acestea: „Simeon, după ce iarăși a făcut pace cu împăratul romanilor și a dobîndit prilej, a trimis soli la paținachi și a făcut legătură cu dinșii, să se scoale împotriva turcilor și să-i șteargă de pe fața pămîntului. Și cînd s-au dus turcii la oaste, paținachitele cu Simeon au mers

asupra lor și au omorât toate familiile, fugărind pre cei ce erau lăsați spre paza țerei dè-acolo. Așadară turcii înturnîndu-se și aflîndu-și țeara pustie și jăfuită, s-au mutat cu așezămîntul în țeara aceea, în carea pînă astăzi lăcuiesc; adecă în țeara aceea despre care am zis că se numește de la riuri. Iară locul care îl țineau mai nainte turcii, de la riul ce cură printr-insul, se numește Etel și Cuzu, în carele acuma lăcuiesc paținachitele, de carii fugărindu-se turcii, s-au așezat acolo, unde lăcuiesc acuma.“ Vezi și acelea care s-au scris la anul 834.

Fugărindu-se ungurii prin paținachite din Etel și Cuzu, adecă din Moldova, au trecut în Galiția, povățuiți fiind de Alm, carele încă trăia, unde au fost primiți de silă, bucuroși; pentru că scrie Anonimul Belei precum urmează: „Iară povățuitorii rutenilor, măcarcă fără de voia lor, toate le-au dat lui Alm, cite a poștit, numai cit l-au rugat ca, lăsînd Galiția, să treacă peste pădurea Hovoș spre apus, în Panonia, care mai dinainte au fost țeara lui Atila... în carea țeară ar lăcui sclavi, bulgari și vlahi și păstorii romanilor“. Apoi în capul al 11 așa scrie: „După ce s-a odihnit povățuitorul Alm o lună în Galiția, povățuitorul Galiției și ceialalți soți ai lui, ai căroră prunci erau zălog, au rugat pre Alm și pre boierii lui ca să treacă peste pădurea Hovoș spre apus, în Panonia, căci ziceau că țeara aceeaia ar fi prea bună și cură într-însa prea vestite riuri, care s-ar chema, precum am zis mai în sus: Dunăre, Tisă, Vag, Murăș, Criș, Timiș și altele, carea și mai nainte ar fi fost țeara lui Atila și murînd el, o-ar fi cuprins romanii, așezînd pre păstorii săi pînă în Dunăre, iară țeara, care zace între Dunăre și între Tisă, o-ar fi cuprins Reán, marele povățuitor al Bulgariei (vezi anul 666), moșul (moșului) povățuitorului Salán, pînă la hotărul rutenilor și al polonilor și a așezat acolo lăcuitori sclavi și bulgari.

Iară țeara, carea este între Tisă și între pădurea Igfon, ce zace spre Ardeal, de la Murăș pînă la Someș, o-ar fi cuprins povățuitorul Morout, al căruia nepot s-a chemat de unguri

Menomorout, pentru aceea, pentru că avea mai multe fiitoare și în țeara aceea ar lăcui neamurile, care se numesc cōzari¹.

Iară țeara, carea este de la Murăș pînă la cetatea Urștia (Orșova sau Rușava), o-ar fi cuprins povățuitorul Gáad (alții îl cheamă Glad), carele a ieșit din Vidin cu ajutorul comanilor, dintru a căruia sămînță s-a născut Othum, pre carele mai tirziu, pe vremea sintului Stefan, l-a omorît Súnad, fiul Dobúcei și nepotul craiului, în cetatea lui, lîngă Murăș, pentru aceea, pentru că pururea s-a împotrivit numitului craiu; drept aceea craiul a cinstit lui Sunad muierea lui Othum cu toate averile lui, pentru slujba cea bună.“ Merge mai încolo Anónimul Belei și scrie în capul 12: „Atunci cele mai de frunte persoane, care se numesc hetumogari (șapte unguri) și cei șapte povățuitori ai comanilor, al căror nume l-am zis mai sus, cu rudeniile, slugile și sluginicile sale, din sfatul și cu ajutorul rutenilor, au ieșit din Galiția în țeara Panoniei. Și așa, trecînd prin pădurea Hovoș, s-au pogorit în părțile Húngului (ale Ungvárului) și locul, care l-au cuprins dintii, l-au numit Múcaș, pentru că cu prea mare muncă au sosit la țeara, carea o poftea... Iară sclavii, lăcuitorii țerei, auzind venirea ungarilor, s-au prea înfricoșat și de bună voia sa s-au supus lui Alm.“

Care fiind așa, precum s-a scris aci, greșesc toți carii pun venirea ungarilor în Ungaria de-acum la alt an. Greșește și Anonimul Belei întru aceea că amestecă partea Ungariei cea de-a stînga Dunărei, cu Panonia, carea a fost de-a dreapta Dunărei, cum s-a arătat în *Istoria românilor*, § 6.

Anul 890. După ce a învins Simeón craiul pre unguri, cum s-a arătat la anul trecut, s-a întors din Moldova în Bulgaria, „și aflînd (zice Leon Gramaticul, la locul mai sus adus) pre Leon Herosfactul în Muldagra, a zis către dînsul: «Nu

¹ Cozari — cazari (probabil că odată cu plecarea ungarilor din Lebedia a plecat și un trib de cazari cu care se învecinau).

voi face pace, de nu mi se vor întoarce toți cei prinși». Împăratul încă a voit să-i întoarcă; și a venit cu Leon Herosfac-tul Theodór bulgarul, domesticul lui Simeon, carele i-a și primit.” După aceasta, oarecică vreme a fost pace între ro-mani și între bulgari, ei nu prea îndelungată, cum se va vedea la anul 893.

Anul 892. „Întru aceea, scrie Aseman, Arnulf, craiul Germaniei, în luna lui septemvrie 892, a trimis soli la același Simeon, craiul Bulgariei... ca să înnoiască pacea și să nu dea móravilor, nemiecilor lui, ajutor, carii soli isprăvindu-și lucrul s-au înturnat, în anul următor, în luna lui mai, la același Arnulf.” Despre Moravia, vezi anul 861.

Anul 893. „După ce a murit Nichifor Foca (zice Leon Gramaticul), Simeon cerea prilej de a strica pacea și poftind mai mulți prinși, a pornit asupra romanilor. Iară împăratul Leon a făcut domestic preste scoale pre Catacál, carele avea căsile sale la rabd (sic!) și împreună cu el au trimis pre Theo-dosie patrichiul și pre protovestiarul, carii împreunindu-se, toate legioanele și oștile le-au trecut și dind bătaie la Bul-garófig, la groaznică fugă s-au dat toți și toți au pierit; între carii a fost și patrichiul Theodosie, pentru carele foarte s-a întristat împăratul.”¹

Așisderea seriu Simeon, magistrul și logofătul, și Gheorghe Chedren.

Anul 902. Avgustul Leon al șeselea sau Filosoful, în anul acesta s-a însurat a patra oară și a luat și e muiere pre Zoe, despre carea și după moartea împăratului Leon Filosoful se va face pomenire mai adeseori.

¹ Dălarea luptei de la Bulgarophygon este greșită. Ea a avut loc în 896--897.

Anul 903. După ce au trecut ungurii în anul 889 în partea țerei, ce se cheamă acum cea de Sus, iară mai de demult s-a numit Iazigia, nu Panonia (precum scrie Ptolemeu), Alm, povățuitorul cel mai de frunte între cei șapte, povățuitori ai lor, i-a descălecat în Hung și împregiurul Hungului, cum s-au arătat la anumitul an, 889, și întâi nu prea departe s-au lățit. Iară după moartea lui Alm, Arpad, fiul lui, carele i-a urmat în deregătorie, în anul 903, foarte a lățit ținutul ungurilor. Pentru că, cum scrie Anonimul Belei: „În anul de la întruparea domnului Hs. 903, povățuitorul Arpad, trimetînd oștile sale, a cuprins toată țeara cîtă este între Tisă și Bódrog, pînă la Ugócea, cu toți lăcuiitorii ei și încungiurînd cetatea Bórșei, a treia zi o-a luat și i-a stricat zidurile, iară pre ostașii lui Salan, cîți a aflat într-însa, în lanțuri legați, i-a trimis în cetatea Hungului... Întelegînd acelea ce se făcuse, povățuitorul Salan, din ostașii săi, carii scăpase cu fuga, n-a cutezat a-și rădica mina, ci, trimetînd soli, după obiceiul bulgăresc, a început a se lăuda cu rele și pre Arpad din batjocură l-a numit povățuitorul Hungariei (pentru că ședea în Hung), și pre ai lui, húngari, iarăși din batjocură și lăudîndu-li-se cu rău, i-a întrebat, cine sint și de-unde au venit, de cutează a face unele ca acestea? Apoi le-a poruncit să-și îndrepte greșelele și riul Bódrogului să nu-l mai treacă, ca nu cumva venind el cu ajutorul grecilor și al bulgarilor, să le întoarcă rău pentru rău și nici pre unul să lase, carele să ducă veste la ai săi.

Iară solii lui Salan venind la cetatea Zemplinului și trecînd Bodrogul, a doua zi au așiguns la Arpad și a treia zi spunîndu-i sinătate de la domnul lor, i-au spus și porunca. Iară Arpad, auzind solia povățuitorului Salan celui fălos, nu cu mîndrie, ci umilîntă a răspuns, zicînd: «Măcar că strămoșul meu, Atila, craiul cel prea puternic, a avut țeara, carea este între Dunăre și Tisă pînă la hotarul bulgarilor, și carea acum a biruiește Salan, ci eu, nu pentru frica grecilor sau a bulgarilor, ca cum nu le-aș putea sta împotrivă, ci pentru prietenșugul lui Salan, al povățuitorului vostru, cei din cădînta mea o pîrticea pentru vitele mele, adecă pămîntul pînă la riul

Șieului, și preste acestea cei de la povățuitorul vostru să-mi trimită din grația lui, două lagéne pline de apă din Dunăre și o sarcină de iarbă din finațul Olpar, să cerc mai dulci sînt ierburile din Olpar, decît ierburile din Schithia și din Dentumogiar, și apa Dunărei de este mai bună decît a Tanaidului? » Și formos dăruindu-i ca să dobindească bunăvoința lor, a poruncit să se întoarne în patria sa. După aceea Arpad ținînd sînat, el încă a trimis solii săi la Salan, trimetîndu-i 12 cai albi, 12 cămile și 12 prunci de comani. Muiera lui Arpad încă a trimis lui Salan 12 prunce de ruteni foarte înțelepte, 12 piei de ermelin, 12 soboli și 12 lepingele întraurite. Și s-au trimis de cei mai de frunte boieri.“

Nici s-a înșălat Arpad, pentru că Salan, după cum scrie Anonimul în capul 16, toate i le-a dat, cite a cerut.

Anul 904. Arpad, după ce a cîpătat pămîntul pînă în riul Șieului, de la Salan, nu mult a zăbăvit, ci a trimis soli și la Menumorout, povățuitorul Bihărei, trimetîndu-i și lui daruri, ca lui Salan, și a cerut pămîntul de la Someș pînă în Nir și pînă la poarta Meseșului; dară Menumorout n-a vrut să plinească cererea lui Arpad. Drept aceea Arpad a trimis oaste și cu puterea a luat pămîntul, cît ceruse și generarii lui, între carii era și Tuhutum, au făcut din piatră semn de hotar în poarta Meseșului.

Acolo zăbăvind generarii lui Arpad, Tuhutum s-a socotit cum ar putea lua Ardealul, să fie al său, de uric. Drept aceea a trimis pre Ogmánd, tatăl lui Opafórcoș de a cercat pre-ascuns țeara, carele cercîndu-o, foarte i-a plăcut. Pentru aceea, după ce s-a înturnat Ogman la Tuhutum, foarte a lăudat Ardealul și a hulit pre românii, lăcuiitorii dintr-însul, zicînd: „Că sînt blahi și sclavi, carii nu au alte arme, fără numai arc și săgeți și povățuitorul lor, Gelóu, nu e stringător și nu are buni ostași lîngă sine, nici vor îndrăzni a sta împotriva ungurilor, căci de la comani și de la pașinachi încă multe rele suferă.“ Auzind acestea Tuhutum, îndată a trimis la Arpad

de și-a cerut slobozenie, să poată trece preste Meseș să se bată cu Gelou, povățuitorul românilor, și dobîndind slobozenie, „s-a gătit cu ostașii săi și lăsînd în poarta Meseșului pre soții săi, a ieșit preste păduri, spre răsărit împotriva lui Gelou, povățuitorului blachilor. Iară Gelou, povățuitorul Ardealului, auzind venirea lui Tuhutum, și-a strîns oastea și a început a grăbi în întîmpinarea lui, ca să-l împiedece în porțile Meseșului, ci Tuhutum, într-o zi trecînd pădurea, a agiuns la riul Almașului; acolo amîndouă oștile s-au întîlnit, despărțindu-le numai riul. Iară povățuitorul Gelou vrea să-i oprească acolo cu săgetătorii săi. Ci dimineața în revărsatul zorilor, Tuhutum a împărțit oastea sa în două părți și o parte o-a trimis o țiră mai în sus, ca trecînd riul fără de știrea ostașilor lui Gelou, să înceapă bătaia, carea așa s-a făcut. Și pentru că lezne le-a fost a trece, amîndouă părțile deodată au sosit la bătaie; s-au și bătut vitezește îmbe oștile, ci s-au învins ostașii lui Gelou și dintr-înșii mulți s-au tăiat, dară mai mulți s-au prins. Văzînd aceasta Gelou, povățuitorul lor, pentru cruțarea vieții sale, cu puținței a prins fuga, pre carele, cînd fugea la cetatea sa cea de lingă Someș, gonindu-l nestîmpărat ostașii lui Tuhutum, l-au omorît lingă riul Copûșului. Atunci lăcuiătorii țerei văzînd moartea domnului său, de bună voia sa dînd mină, și-au ales, șic domn pre Tuhutum, tatăl lui Horea, și în locul acela ce se cheamă Aștileu, credința o-au întărit cu jurămint și din ziua aceea locul acela s-a numit Aștileu (Eșculen), pentru că acolo au jurat; iară Tuhutum din ziua aceea a stăpînit Ardealul, cu pace și cu noroc, ci sămînța lui numai pînă la timpul craiului s. Stefan l-a avut.“

Din cuvintele acestea ale Anonimului Belei poți culege: că pre românii din Ardeal, ungurii nu i-au supus cu armele sale, ci ei, din bunăvoința lor, s-au supus și unit cu ungurii, ca să fie asemeni lor, precum au și fost, pînă cînd s-au isdănit Aprobata Ardealului, căci unirea, carea o-au făcut nobilii (boierii) cu sasii și cu secuii în anul 1437, nu e împotriva a tot neamului românesc, precum nu este nici împotriva neamului unguresc, carele așîderea nu se numește în unirea aceea,

ci numai împotriva proștilor este. Despre carea unire, mai pre larg se va vorbi la anul în care s-a făcut.

Ioan Iliristian Enghel, în *Istoria cea mai Veche a Tercei Muntenesti*, partea 1, pagina 140, scrie că în anul cel de-acum, 904, au cuprins ungurii toată țeara bulgarilor, celor de la Tisă. Ci Ștefan Catona în *Sinopsisul* său, urmînd analistului din Fulda, stricarea cea de plin a ținutului bulgarilor, celor de la Tisă și de la Murăș, o pune la anul 897, adică cu șapte ani mai înainte; ci nu poate fi adevărat, pentru că Anonimul Belei chiar scrie cum că ungurii, carii se așezase în anul 889, în părțile Hungului, în anul 903 au început întiași dată a cuprinde cîte o parte din ținutul lui Salan. Despre carele iarăși scrie în capetele 38—42, „Că văzînd cumu-i cuprind ungurii pre-neet ținutul și temîndu-se să nu-l cuprindă cu totul, a chemat pe greci și pre Simeon bulgarul intru ajutor, ci ungurii i-au învins pre toți încungiurînd Bălgradul, pre Simeon l-au pus supt tribut“. Care lucru, de este adevărat, nu rău a scris Sigebert, la anul 907, că ungurii au pus supt tribut pre bulgari, numai în hronologie a greșit Sigebert cu trei ani. Vezi și acelea, care scrie Aseman.

Tot la acest an pune Enghel, în cartea mai sus numită, și stricarea ținutului lui Glad. Carele așa scrie: „Armada lui Glad, stăpînitorului Bănatului de-acum, la anul 904, a fost după cum scrie Constantin Porfiroghenetul, din paținachi, bulgari și români.“ Bătaia ungurilor cu Glad așa o scrie Ștefan Catona în cartea mai sus numită: „Arpad a trimis pre Zuard, pre Cadusa și pre Boita cu oști nouă de ajutor de la cabari împotriva lui Glad, povățuitorului bulgarilor de preste Murăș. Glad, pre bulgari, pre comani și pre vlahi i-a scos în coantra lor la riul Témîșului; învins fiind, a scăpat în cetatea Cheve zisă, acolo încungiurat fiind, s-a dat pre sine ungurilor, carii trecînd Dunărea, au lăsit groaza armelor sale.“

După ce au luat ungurii Bănatul și au trecut Dunărea, după aceea au trebuit să ia Sclavonia, carea s-a numit mai înainte Moravia-cea-Mare, cum s-a arătat la anul 861. Iară despre luarea Moraviei, vezi pre Constantin Porf.

Anul 905. Cite serie Anonimul Belei despre luarea Bihărei, de la Menumorout prin unguri, despre venirea secuilor la oastea cea ungurească și despre măritişul fetei lui Menomorout după Zoltan, fiul lui Arpad, toate mi se văd a se ținea de anul acesta, zică ce va zice Catona, carele încă trăia în anul 1808, în luna lui mai, cind am vorbit cu el în Buda ca cu un canonic din Colocia.

Anul 907. Tot același Catona serie că Arpad, povățuito-
rul ungarilor, de la carele s-au prăsit craii ungurești, de la S. Ștefan cel dintii pînă la Franțisc cel dintii, supt a căruia oblăduire scriu acestea, a murit în anul de-acum, 907, punînd mai nainte următor și pre Zoltan, fiul său.

Anul 911. Minunat an a fost acesta, pentru că amindoi împărații au murit într-insul, adecă și Ludovic al treilea, împăratul Apusului a murit în 21 ianuarie, și Leon al șeselea sau Filosoful, împăratul Răsăritului, a răposat în 11 mai¹. În Ludovic s-a stins vița lui Carol celui Mare. Lui Leon i-a urmat frate-său, Alexandru al doilea, feciorul lui Vasilie celui dintii. „La Alexandru“, cum serie Chedren: „Simeon, craiul Bulgariei, a trimis soli de l-au întreat, vrea să țină pacea și ținea-l-va și pre dinsul în cinstea în carea l-a ținut Leon împăratul? Ci Alexandru a batjocorit pre soli și aspru vorbind cu ei, a gîndit că va spăria pre Simeon. Drept aceea Simeon batjocura și lauda cea cu minie a lui Alexandru nu o-a suferit, ci rumpînd pacea, s-a rădicat cu arme asupra romanilor.“ Așisderea scriu Simeon logofătul, neștiutul continuator al lui Constantin, Gheorghe Monahul și Leon Gramaticul.

Anul 912. Avgustul Alexandru în anul acesta, în 6 zile al

---

¹ Leon al VI-lea moare în anul 912.

lui iunie¹, în vîrstă de 40 de ani, a pierit ca un fără de lege, vărsînd sînge pe gură; întru al căruia loc a stătut împărat Constantin al şeptelea, Porfiroghenetul, fiul lui Leon al şeselea, carele mai întîi a fost supt tûtori, pentru tinereţe, apoi pentru blăstămăţiile soceru-său, ale lui Roman Lacapénul, supt el, precum se va arăta la anii viitori.

În anul acesta a vrut Constantin Duca să răpească porfira; ci şi-a pierdut capul şi cu aceea s-a întors liniştea în cetate; ci nu dinafară, pentru că, cum scrie Leon Gramaticul: „În luna lui avgust, Simeon, craiul Bulgariei, rădicînd oaste asupra romanilor, cu mare mulţime a agiuns la Tarigrad, şi făcînd şanţ de la Vlaherne pînă la Poarta-cea-de Aur zisă, a încungiurat cetatea; şi sburînd cu nădejdea, gindea că lezne o va lua. Dară cercînd întăririle zidurilor şi văzînd securitatea cetăţii pentru mulţimea norodului, a uneltelor de bătaie şi a păzitorilor, înşălat de nădejde s-a întors la locul ce se zice Evdóm, ca să facă legătură de pace. Primînd tutorii împăratului cu bucurie pacea, Simeon a trimis mijlocitor pe Theodor magistrul. Iară patriarhul Nicolae cu magistrii Ştefan şi Ioan, luînd pre împăratul cu sine şi mergînd pînă la Vlaherne, pre doi feciori ai lui Simeon i-au dus în cetate, carii în pălute s-au ospătat împreună cu împăratul. Iară lui Nicolae patriarhul, cînd a mers la Simeon, însuşi Simeon şi-a plecat capul. Pentru aceea patriarhul, cînd vrea bine să-l cuvinteze, în loc de omor, i-a pus tipia sa pre cap. Mai pre-urmă, cu prea multe şi prea mari daruri încărcăţi, Simeon şi feciorii lui s-au înturnat în patria sa, nenărvîndu-se între sine pentru condiţiile supt care au făcut pacea.“

— Aşisderea scriu Chedren, Simeon logofătul şi Avtorul cel neştiut.

Anul 914. Simeon, craiul bulgarilor şi al românilor, celor

---

¹ Alexandru, fratele şi urmaşul lui Leon al VI-lea, moare în luna mai, 913. Dealtfel, şi încercarea lui Constantin Duca de a pune mîna pe putere are loc tot în anul 913.

ce erau de-a dreapta Dunărei, stricînd pacea cea în anul 912 făcută cu împărăția Răsăritului, în anul de-acum¹ după cum scrie Leon Gramaticul: „Iarăși a jăfuit Thrachia; iară avgusta Zoe cu cei mai de frunte, se grijea cum ar împiedeca și imblinzi fala lui. Aceasta înțelegîndu-o Ioan Boga, a cerut să-l facă patrichiu și a făgăduit că, de-și va dobîndi pofta, va aduce pre paținăchi întru ajutor, și luînd daruri cu sine s-a dus în ținutul paținachilor, de-unde luînd chizeși, cu aceia s-a înturnat în Tarigrad, după ce i-au făgăduit paținachii că vor trece și se vor oști cu Simeon.“

Ci cu acestea nu mult a gîndit Simeon, căci a încungiurat și luat Odriul după scurtă vreme, despre a căruia luare așa scrie același Leon Gramaticul, îndată mai în gios: „În luna lui septemvrie al indictionului al treilea, Pancrútuca Armeanul a vîndut Odriul lui Simeon. Nu îndelung după aceea trimiși fiind la Simeon, Vasilie patrichiul, Canicle și Nichita protovestiarul heládul cu multe daruri, iarăși au căpătat cetatea.“

Așîderea scriu Chedren și Simeon logofătul.

Anul 1002. Istoricii ungurești, Turoție și Bonfinie, încă și cei mai tîrzii decît dinșii, se năvălesc în pricinile pentru care S. Ștefan a lăuat Ardealul de la Giula cel mai Tînăr și l-a unit Ungariei, și cu Anonimul Belei, carele așa scrie: „Tuhutum a născut pre Hórca; Horca a născut pre Giula și pre Zúbor; Giula a născut două fete, dintre care una s-a chemat Saróld și ceealaltă Sarolt; și Sarolt a fost mama craiului Sintului Ștefan. Iară Zubor a născut pre Giula cel mai Mic, tatăl lui Búe și a lui Búcne, pre al căruia timp, craiul Sintul Ștefan a subjugat șie Ardealul și pre Giula l-a dus în Ungaria și în tot timpul vieței lui l-a ținut în temniță, *pentru aceea pentru că*

---

¹ Simeon a încercat să cucerească Constantinopolul în anul 913. Prin pacea care s-a încheiat în acest an, și nu în 912, cum crede Șincai, Bizanțul se obliga să plătească anual o sumă de bani lui Simeon.

*în credință era deșert și n-a vrut să fie creștin și mult se impro-
tivea craiului Sintului Ștefan, măcar că era din neamul mîne-sa.*"

Inseamnă bine cuvintele cele trase ale Anonimului, adică: *eo quod in fide esset vanus et noluit esse christianus et multa con-
traria faciebat S. regi Stephano*, care cuvinte nu le înțelege după tilcuirea lui Turoție și a lui Bonfinie, pre carii i-au urmat ceilalți istorici ungurești, adică că Giula cel mai Tinăr ar fi fost păgin, ci că a fost de legea Răsăritului, de carea a fost și Sintul Ștefan mai nainte de a se încorona; pentru că Giula cel mai Bătrîn cu ungurii din Ardeal, încă în anul 948 se făcuse creștin, prin a căruia fată, Sarolta, s-a întors și Gheza, tatăl Sintului Ștefan. Așadară Sintul Ștefan nu pentru păgînatatea lui Giula celui mai Tinăr s-a sculat asupra lui, ci pentru că nu l-a putut trage de la legea Răsăritului, să-l facă de legea Apusului¹. Adevărul acesta și mai chiar îl vei cunoaște, de vei ceti și socoti de-amăruntul legile Țerei Ungurești, cele de S.S. Ștefan și Ladislav făcute, din care vei culege că Stinții aceștia încă mai țineau multe obiceiuri de la Biserica Răsăritului primite, măcar că se plecase spre apuseni.

Anul 1003. La anul 995 s-a arătat că încă atunci a logodit Gheza pre Gizela, sora Sintului Henric, după fiul său, Sintul Ștefan, ci nunta o-au întirziat pînă vor mai crește imbe fețele. În anul acesta, drept aceea, Sintul Ștefan și-a adus logodnica și s-a cununat cu dinsa, din carea s-a născut S. Emecic.

Anul 1004. La anul acesta așa scrie Turoție: „După ce a învins S. Ștefan pre Giula, și-a pornit oastea asupra lui Cheán, povățuitorului bulgarilor și selavilor, care neamuri lăcuiesc în locuri din firea sa tari; pentru carea pre numitul

¹ Interpretarea lui Șincai este interesantă, totuși, textul Anonimului nu îngăduie o asemenea concluzie. Dacă în loc de „creștin“ ar fi fost „eretic“, atunci Șincai ar fi avut dreptate.

povățuitor, după multe ostenele și sudori de oaste, de-abia l-a învins și omorît, dobîndind nespuse vistierii, mai ales în aur și pietri scumpe; și a așezat acolo pre un strămoș al său, anume Zoltán (mai bine ar fi zis: pre unul din neamul său), carele, după aceea a moștenit Ardealul și drept aceea se zice de-obște Erdéli Zoltán. Pentru că el era cel mai de demult carele a trăit pînă la timpul S. crai.“

Așîderea serie Bonfinie, Melhior Inhofer și Timon, ci istoria aceasta sau nu e adevărată, sau Chean a fost povățuitor românilor și sclavilor¹. Căci știut lucru este din Anonimul Belei, că încă mai nainte de a lua Tuhutum Ardealul, într-insul n-au fost bulgari, fără numai români și puținei sclavi, carii, biruindu-se și prinzindu-se Giula cel mai Tânăr în anul 1002, în anul acesta lezne s-au putut rădica asupra Sintului Ștefan. mai virtos că încă nu le dăduse povățuitor nou. Afară de acestea, cine ar putea crede că Zoltan a fost strămoș, *proavus*, Sintului Ștefan și atîta a trăit după moartea strănepotu-său, cît a moștenit Ardealul? Ci despre povestea aceasta mai multe a serie ar fi a pierde timpul în zădar.

Anul 1013. „Împăratul Vasilie“ zice Chedren la anul de-acum, „în toți anii năvălea în Bulgaria... Drept aceea, Samoil... a făcut șanțuri pre-unde intra; și pentru că știa că a obicinuit a intra prin Chimva, Longul și Cleidiul, strămturile acelea le-a îngrădit... și așa a așteptat pre împăratul. După ce a sosit acolo împăratul și a vrut să intre, vitezește l-au împiedecat păzitorii și pre cei ce se sileau să treacă cu puterea, îi bătea și rănea din locul cel mai de sus. Acolo desnădăjuind despre trecere împăratul, Nichifor Csifia, prefec-

---

¹ S-a crezut multă vreme că Kean era stăpînul unui voievodat din sud-estul Transilvaniei. Îndoiala lui Șincai este justificată, și cercetările noi arată că nu e vorba de Transilvania atunci cînd se vorbește de Kean. În afară de aceasta, Kean nu este nume, ci titlu (han). Deci cronicile ungare se referă la o luptă a regelui Ștefan cu hanul bulgar.,

tu Filipopoiului, îl îndeamnă să rămână acolo și să bată șanțul, că el se va duce airea și se va strădui să facă ceva de folos. Așezindu-se într-o această, el cu ai săi au încungiurat, spre amiază, de la curmăturile acelea, muntele cel mai înalt, ce se numește Balathista și în 29 de zile ale lui iulie, în indictionul 12, din loc mai de sus, de la spate, cu mare larmă au năvălit preste bulgari, fără de veste; carii înfricoșându-se au fugit, și împăratul stricând gardul, s-a luat după dinșii. Mulți bulgari s-au tăiat atunci, dară mai mulți s-au prins. Samoil încă cu anevoie a scăpat prin ajutorința fiului său, carele gonitorilor le-a stat împotrivă și punând pre tată-său pre cal, l-a dus în cetățuica Prilapului. Bulgarilor celor prinși, carii se zice a fi fost ca la 15.000, împăratul le-a scos ochii, lăsând din fieștecărea sută unul cu un ochi, ca să povățuiască pre ceilalți și așa i-a trimis la Samoil. Pre carii văzându-i Samoil a venit cu acest rînd, de năcaz a amețit și a picat gîos, iară după ce l-au udat și uns cei ce erau de față, venindu-și în ori a cerut apă rece, care bindu-o a căpătat cardiagm și după două zile a murit.

Lui Samoil i-a urmat fiul său, Gavril, carele și Roman s-a numit. Acesta era mai tare decît tată-său, dar cu mai puțină înțelepciune, ca unul carele a fost născut dintr-o roabă din Larisa. A început a domni în 15 septemvrie al indictionului 13 și neplinind un an în crăime, la vinat s-a omorît de Ioan, almintrelea Vladisthlav, fiul lui Aaron, pre carele el însuși l-a fost mintuit oarecînd de moarte.“

Așisderea scriu Zonara și Glica.

Anul 1014. „Cu începutul primăvărei (scrie Chedren la anul de acum), împăratul Vasilie iarăși a mers în Bulgaria și bătînd Vidinul, pre păzitorii dintr-insul, carii frîgîndu-și credința s-au fost rădăcat asupra romanilor, i-a purtat în Voler; apoi a mers în Thesalonica, unde a trimis la el Gavriil, almintrelea Roman, pre un Roman Heirotmétul, să-i făgăduiască în numele său că i se va supune, ci împăratul, jude-

cînd a fi numai înşălăciune făgăduinţa, a trimis pre Csifia şi pre Constantin Diógen cu oaste în ţinutul moglenilor, carii au prădat ţinutul acela şi băteau cetatea Noţia; a sosit şi împăratul şi a luat cetatea, prinzînd pre Domitian Cáucanul, carele era om puternic şi consiliar lui Gavriil şi pre Elişe, prinţul moglenilor cu mai mulţi boieri şi ostaşi dintre carii, pre cei harnici de-a purta arme i-a purtat în Asprocánia, iară pre ceilalţi i-a jăfuit şi cetatea Noţia o-a ars.

A cincea zi după ce s-au întîmplat acestea, a venit Roman Heirotmetul aducînd cu sine pre unii dintre şerbii lui Ioan Vladisthlav, fiului lui Aaron, cu epistolă (răvăşăl), prin carea înştiinţa Ioan Vladisthlav pre împăratul cum că el a stîns viaţa lui Gavriil Roman şi acum s-a întors la dînsul împărăţia bulgarilor; şi făgăduia în epistolă că va fi supus şi şerb împăratului. Cetînd epistola împăratul, şi-a trimis sentenţia sa pecetluită cu bulă de aur. Şi după puţine zile s-a înturnat Roman Heirotmetul aducînd scrisorile lui Ioan Vladisthlav şi a prinţilor Bulgariei, prin care ei mărturiseau că sînt supuşi împăratului. Caucan, fratele lui Domitian celui prins la mogleni, încă s-a împreunat cu împăratul şi s-a ţinut în cinste de dînsul.

Ci înştiinţîndu-se împăratul cum că Ioan Vladisthlav îmblă cu vicleşug şi alta zice, alta face, s-a înturnat în Bulgaria şi prădînd toate cîte sînt împregiurul ostrovului, al Soscului şi cîmpii Pelagóniei, bulgarilor, pre cîţi a prins, le-a scos ochii şi mergînd pînă la Ahrida, unde era scaunul crailor bulgăreşti, o-a luat.

Apoi s-a socotit să meargă la Dirahiu, că şi acolo era de lipsă să fie de faţă. Pentru că pînă cînd a fost Trimalia şi cele mai vecine părţi ale Serbiei supt Vladimer, carele a fost ginere lui Samoil, dară a fost om drept şi iubitor de pace, Dirahiul a rămas în pace. Ci după ce a omorît Ioan Vladisthlav pre Gavriil Roman şi pre Vladimer, pre carele cu jurămînturi strîmbe l-a înşălat prin Dávid, arhiepiscopul Bulgariei, de s-au dat lucrurile Dirahiului, foarte s-au turburat pentru că

Ioan Vladisthlav bătea Dirahiul acuși-acuși el însuși sau prin povățuitorii săi.

Ci fu împiedecat împăratul de la mergerea la Dirahiul, pentru că mergind în Ahrida, a lăsat inapoia sa pre Gheorghe Gonițiât și pre Orest protospătarul cu oști, să prade șesul Pelagoniei, pre carii, bulgarii, supt povățuirea lui Ibața, celui de vestit și puternic neam, i-au tras în cursă și i-au tăiat de tot. Supărat fiind pentru pierderea aceasta împăratul, s-a înturnat în Pelagonia și, gonind pre Ibața, a venit în Thesalonica și de-acolo în Mosinopoi, trimetînd pre David Arionitul cu oaste să bată Strumpița, carele năvălind fără de veste a luat Thérmița. Trimis-a și altă oaste asupra cetățuicilor de lingă Triadița, supt povățuitorul Csifia, care cuprinzînd toate cite erau pre șes, a luat cetățuica ce se numește Boiôn.¹ Așîderea scrie Zonara.

La anul 963 s-a arătat că Samoil, craiul bulgarilor și al românilor celor de-a dreapta Dunărei, carii în timpul de-acum se numesc coțovlahi sau țintari, a fost diaoș român cu toată vița și sămînța lui. Aci înseamnă că pre Domitian Caucanul și pre Ibața, carii se pomenesc aci, numele încă-i arată a fi fost români, căci nu sînt nume slovenești, ci lătinești¹.

Anul 1039. După moartea Sintului Ștefan, prin ajutorul Giselei văduvei, crăiesei ceii din familia burgundilor, s-a făcut crai unguresc Petru Alemanul, pre carele l-au și încoronat ungurii în anul acesta.

„Întru acest an², zice Chedren, s-au rădicat și bulgarii asupra romanilor, cu acest prilej: oarecare bulgar, anume Petru, poreclit Delean, șerbul unui țarigrădean, a fugit din Țarigrad și împlînd prin Bulgaria, a venit pînă la Morava și Bălgrad, care sînt cetățile Pannoniei de-a dreapta Dunărei,

¹ Șincai utilizează etimologia la cercetarea lui istorică. Totuși, progresele acesteia erau încă destul de mici pentru ca rezultatele obținute să fie trainice. Ibața, în orice caz, nu pare românesc.

² Rășcoala lui Petre Dolianus sau Delean a avut loc în anul 1040.

vecine cu ținutul unguresc și zicînd că el este fiul lui Roman și nepot lui Samoîl (craii Bulgariei), a pornit pre bulgari — de l-au crezut și l-au făcut crai Bulgariei. De-aci l-au dus în Nais și Scopia, cele mai de frunte cetăți ale Bulgariei, pretutindenea crai binevestindu-l și amar omorînd pe grecii pe carii afla. Aceasta înțelegîndu-o Vasilie Sinadêm, prefectul Dirahiului, în grabă a strîns oștile de-acolo și le-a dus în coantra lui Delean... iară după ce au sosit la locul ce se cheamă Debra, s-a sfădit cu tribunul Mihail Dermocaitul, carele l-a pîrit că vrea să răpească împărăția; pentru aceea împăratul l-a mazălit și trimețîndu-l în Thesalonica, l-a pus supt pază. Dermocait, căci acesta a urmat lui Sinadem, nebunește purtînd deregătoria, în scurt timp toate le-a răscolit. Pentru că accia, pre carii i-a jăfuit fără dreptate, — s-au sculat asupra lui, și el, simțînd leșurile, a fugit noaptea. Ei, așadară, temîndu-se de împăratul, aiavea s-au desdînat de cătră împăratul; și pre unul dintre ostași, carele era știut de înțelept și de tare, anume Teihomér, l-au rădicat împărat Bulgariei. Despărțîndu-se în două bulgarii și cunoscînd crai, unii pre Delean, alții pre Teihomer, Delean a chemat prin cărți pre Teihomer să se unească laolaltă, apoi după ce și-au unit oștile, pre toți i-a chemat și le-a cuvîntat că de-l cred pre dînsul a fi din sînge crăiesc, precum și este din Samoîl prăsit, și poftesc să le fie crai, să lepede pre Teihomer, almintrelea el însuși se va lăsa și crăimea o va da lui Teihomer. — După ce a zis acestea, s-a făcut mare larmă și strigînd că numai pre Delean îl voiesc crai, pre Teihomer îndată l-au ucis cu pietri. Delean rămînînd crai singur, oștile sale le-a povățuit la Thesalonica împotriva împăratului. Ci împăratul, fără vreun rînd, și-a tras oastea spre Țarigrad, lăsînd toată bagagia, aurul, argintul și sculele, să le ducă după dînsul domesticul Manuil Ibața, carele luînd toate la sine, cu oarecare evnuh și cubicular, anume Cheonît, a trecut la Delean...

Almintrelea Delean bine s-a purtat, căci trimețînd cu oaste pre Caucan, a luat Dirahiul. Anthim încă trimis fiind cu altă oaste în Grecia, a bătut pre Alacaséu la Theba, omo-

rind mulți thebani. Atunci s-a plecat bulgarilor și ținutul Nicopoiului, luind afară Naupáctul. Pentru că trimis fiind în ținutul acela, un țarigrădean, anume Ioan Cuțomit să scoată tributul, mai aspru și nedrept purtându-se cu lăcuiitorii, și e însuși și-a câștigat osîndă și lor le-a dat prilej de a se pleca de la împărăție. Căci l-au tăiat tot dăraburi, pentru scumpetea lui și blestămînd pre împăratul romanilor, scuturînd jugul, s-au unit cu bulgarii, nu atîta pentru dragostea lui Delean, cît pentru ura Orfanotrófului. — Pentru că împăratul Vasilie (Bulgaroctonul), cînd a supus pre bulgari, nemica a mutat din cele obicinuite, nici a stors mai mare dare, de cum a fost supt Samoil; adecă, ca fieștecăre bulgar (și român) carele avea un jug sau o păreche de boi să dea în comun un modiu sau găleată de bucate și altul de mei sau mălai mărunt și o vadră de vin. Orfanotróful acestea le mutase în bani; care lucru, nesuferindu-l nicopolitanii, — s-au înturnat la cei de un neam cu dîșii.“

Adecă la români, pentru că, începînd de la Samoil, toți craii Bulgariei au fost români pînă atunci, pînă ce au cuprins turcii de-acum Bulgaria. Precum s-a arătat la anii mai dinainte, începînd de la anul 963 și se va arăta la cei viitori. Despre Ibața și Caucan, vezi care am scris la anul 1014. Doară și Anthim au fost român, căci cam așa îi sună numele.

Anul 1040: La anul acesta scrie Chedren, zicînd: „În anul de la facerea lumii 6549, indictionul 9, luna lui septemvrie, patrichiul Alusian, prefectul Theodosiopoiului, fiul al doilea al lui Aaron (fratelui lui Samoil), fugind fără de veste din Țarigrad, a trecut la Delean. Pentru că, pîrît fiind de nedreptate, mai nainte de a i se lua și cerca cauza, Ioan, fratele împăratului, a stors 50 de funți de aur de la dînsul și i-a luat și o muierușcă frumușică, pre carea o ținea în Harsian; și după ce mult s-ar fi rugat împăratului și n-ar fi dobîndit să i se facă dreptate, desnădăjduind despre lucrurile sale, s-a îmbrăcat în veșmînt armenesc și făcîndu-se a fi șerbul lui

Vasilie Theodorocănuș și că merge în Thesalonica la împăratul, pre-ascuns a fugit și a mers în ostrov, unde se tăbărise Delean cu toată oastea. Cu mare bucurie a primit Delean pre Alusian, temîndu-se ca nu cumva să se închine bulgarii lui Alusian, ca unuia ce era născut din sînge crăiesc; drept aceea l-a primit (precum se vedea) soț și l-a trimis cu 40.000 de ostași să bată Thesalonica, preste care atunci era mai mare patrichiul Constantin, vărul împăratului. Agiungînd acolo Alusian, cetatea o-a închis cu șanț și ducînd mașine, cu tot de-adinsul o-a bătut; ci după ce în zădar o-ar fi bătut în șese zile, de pretutindenea fiind alungat și desnădăjduind de o a putea lua, s-a sfătuit să-o cuprindă cu îndelunga încungiurare. Ci cetățenii în oarecarea zi au ieșit la mormîntul mucenicului Dimitrie și toată noaptea rugîndu-se s-au uns cu mirul care izvorăște din mormînt, apoi deschizînd porțile, cu o inimă s-au slobozit asupra bulgarilor, avînd și Leghionul celor Inimoși cu sine și spăriind pre nemici cu năvălirea lor cea fără de veste, i-au fugărit, nendrăznind cineva a sta sau a se apăra. Povățuitorul oastei romanilor au fost însuși mucenicul... Au căzut dintre bulgari ca la 15.000 și s-au prins nu mai puțini, ceialalți cu rușinoasă fugă au scăpat la Delean, dimpreună cu Alusian.“ Așisderea scrie Zonara.

Anul 1041. „După ce s-au întîmplat pierderea, la anul trecut spusă (zice Chedren), împreunîndu-se Delean cu Alusian, au început a gîndi rău unul de altul; acesta, rușinat fiind pentru pierdere, acela, judecînd că a fost vinzare; pentru aceea unul altuia tindeau laț și cercau prilej de a se pierde. Mai pre-urmă Alusian sfătuindu-se cu unii din pretenii săi, a chemat pre Delean la ospăț și acolo, după ce s-a îmbătat Delean, neștiind vreunul dintre bulgari, i-a scos ochii, apoi el a fugit în Mosinopoiu la împăratul. Pre Alusian împăratul l-a făcut magistru și l-a trimis în Țarigrad la Orfanotrof, iară el a trecut prin Thesalonica în Bulgaria și prinzînd pre Delean, l-a trimis în Thesalonica. De-acolo mergînd mai

în lăuntru, implătura cea din lemne făcută de Manuil Ibața ca să împiedece oștile împăratului, și el să țină cele dinlăuntru, în grabă o-a stricat și risipind adunarea bulgarilor, a prins pre Ibața. După aceea rinduind lucrurile Bulgariei și cine să fie mai mare preste dinsa, s-a înturnat în Tarigrad, ducind cu sine pre Delean și pre Ibața.“

Așisderea scrie Zonara.

Petru Alemannul, al doilea crai al Ungariei, nebăgînd în vre-o samă pre unguri, al căror crai era, deregătoriile cele mai mari le-a dat nemților și tălianilor, pentru carea faptă a lui ungurii s-au busurcat și l-au lepădat din crăime, punînd în locul lui crai pre palatinul Aba, care, fost-a ungur sau coman, adecă român, iarăși fost-a cumnat sau nepot Sîntului Ștefan? vezi pre Haner.

Anul 1042. Petru, al doilea crai al ungurilor, după ce s-a mazălit, a fugit în Bavaria, la împăratul Apusului, Henric al treilea, de carele s-a primit cu dragoste; pentru aceea craiul Aba s-a miniat foarte și în anul acesta a prădat Austria și Bavaria, apoi cu mare dobîndă înturnîndu-se, ca să imblinzească pre Henric, să nu-și facă destul, multe i-a dăruit și mai multe i-a făgăduit.

Anul 1044. Aba, al treilea crai unguresc, așezîndu-se în scaun, fără de vreo frică pre supușii săi mai tare i-a năcăjit decît Petru; drept aceea unii dintre unguri au fugit la împăratul Henric și s-au rugat să-i mîntuie de tirănia lui Aba. Iară împăratul, în anul de-acum, luînd pe Petru (despre carele gîndea că se va omeni de-aci înainte) cu sine, cu mare oaste a intrat în Ungaria și bătîndu-se cu Aba la Iaurin, l-a învins și fugărit, pre carele în fugă l-au și omorit ungurii săi, iară pe Petru l-au dus în Alba cea crăiască și l-au încoronat a doua oară, fiind de față și împăratul.

Anul 1047. Petru Alemanul, întru a doua crăime, mai întâi s-a purtat bine, iară după aceea mai rău a fost decît în crăimea cea dintîi. Pentru aceea Visca, Búa și Búcnav (dintre carii acești doi de pre-urmă au fost feciorii lui Giula celui mai Tânăr, despre carele am scris la anul 1002) s-au sfătuit să aducă pre Andrei, despre carele am cuvîntat la anul 1031, din Polonia și să-l pună crai; ei vădîndu-li-se sfatul, cu amară moarte s-au omorît de Petru. Întîmplarea aceasta văzîndu-o țeara, s-au strîns și în anul de-acum au trimis solii săi să aducă pre Andrei și pre Leventa, căci Bela s-a fost căsătorit în Polonia, apoi au omorît pre toți străinii carii fusese de Petru înălțați la deregătorii. De una ca aceasta temîndu-se și Petru, a vrut să fugă în Austria, ci l-au tras din cale cei ce păzeau și l-au istovit, dară cum? vezi pre Haner. După moartea lui Petru, așadară, ungurii și-au încoronat crai tot întru acesta an pre Andrei cel dintîi, carele fiind bătrîn și neavînd moșteni, căci Leventa murise, a chemat pre frate-său, Bela, din Polonia și i-a dat a treia parte din Ungaria să-o stăpînească. Fășîng zice că partea a treia a fost Ardealul.

Anul 1048. Andrei întîiilea uitîndu-și făgăduința carea o făcuse frate-său, lui Bela celui dintîi, ca el să-i urmeze în crăimea ungurească, în anul de-acum s-a căsătorit, luînd pre oarecarea Agmúndă, fată de rus, din carea a născut doi feciori, pre Salomon și pre David.

Anii 1049 și 1050. Cine vrea a ști tot neamul paținachilor, carii almintrelea s-au numit paținachite și peucenégi, cetească pre Constantin Porfiroghenetul, pre Chedren și pre Zonara, carii destul de larg scriu nu numai urzirea și împărțirea neamului acestuia, ci și lăcașurile lui. Eu numai acelea le voi însemna la anii aceștia, care se țin de *Cronica românilor*. Așadară știut să fie că paținachii, pe vremea aceasta, țineau tot pămîntul, cit este întră o parte a munților Carpatului,

între Boristen; între Marea Neagră și între Dunăre; adevărat țineau și Moldova cu Besarabia și o parte a Țerei Muntenesti, căci toată Valahia nu o-au stăpinit, precum s-a arătat la anul 972. Preste pașinachi, la anii de-acum, stăpinea ca un mai mare voivod, Tirah, om de luminată naștere, dară nici o virtute. Era între dinșii și alt bărbat, anume Cheghén, de prost neam, dară foarte bun ostaș. Tirah, neputînd suferi virtutea lui Cheghen, vrea să-l potoapă; ci prinzînd de veste Cheghen, în anul 1049 a tras la sine două neamuri din cele treisprezece ale pașinachilor și s-a apărut, tătuși l-a învins Tirah, avînd unsprezece neamuri în partea sa; drept aceea Cheghen cu douăzeci de mii de pașinachi a scăpat preste Dunăre la romani și făcîndu-se creștin cu toți ai săi, a dobîndit de-a dreapta Dunărei trei cetăți de la împăratul Constantin al nouălea Monómahul, din care adeseori se slobozea și jăfua pre pașinachii lui Tirah. Pentru aceea Tirah a trimis la împăratul și s-a certat cu el pentru ce îngăduie unele ca acestea; ci împăratul l-a ris și pre soli i-a slobozit fără nici o ispravă. Tirah încă după ce a înghețat Dunărea, a trecut cu 800.000 de pașinachi în ținutul romanilor și în anul 1050 foarte mare pradă au făcut, ci nu îndelung le-a slujit norocul, pentru că aflînd mult med în Bulgaria, a căruia dulceață și putere încă nu o știau, s-au îmbătat de med, care înțelegîndu-o Cheghen de la unul care fugise la el, cu magistrul Constantin Arionitul, povățuitorul Odrului, cu Vasilie Monahul, povățuitorul Bulgariei și cu Mihail, fiul lui Anastasie, prefectul Drăstiorului, a dat preste dinșii, carii spăimîntîndu-se, au lepădat armele și s-au dat romanilor. Cheghen vrea ca pre toți să-i taie, ci Vasilie Monahul, pre aceia carii scăpase de mîinile lui Cheghen, luîndu-le armele, i-a așezat în șesurile Sardichei, ale Naisului și ale Evțapélului. Pre Tirah cu 140 de bărbați lingă sine l-a dus la împăratul în Țarigrad, unde toți s-au botezat și foarte cînstîndu-se, acolo au trăit în odihnă. Așa le scriu toate acestea Chedren și Zonara, la locurile mai sus aduse.¹

¹ Evenimentele relatate de Șincai au loc în anii 1047-1048.

Tot în anul 1050, s-a rădăcat cu oaste asupra lui Andrei, craiului unguresc, Henric al treilea, împăratul Apusului, pentru uciderea craiului Petru, și a încungiurat Pozonul; ci fără folos, pentru că s-a întehit a se trage îndărăpt.

Anul 1051. De-anul acesta se vād a se ținea, care le scrie Zonara, zicînd: „Avînd romanii război cu turcii de la răsărit, împăratul (Constantin Monomahul) a ales 15.000 de paținachi, și dîndu-le arme, cai și povățuitori din neamul lor, i-a trecut în Hrisópoi și le-a poruncit să meargă în Iveria, dîndu-le și călăuzi. Carii mergînd pînă la Damátrin, au stat, nici au vrut să meargă mai încolo, ci înturnîndu-se pînă la strîmtoarea mării, lîngă mînăstirea sintului Tarásie, au trecut marea înnotînd cu caii, nici s-au oprit pînă n-au agiuns la neamul lor. Împreunîndu-se cu ceilalți paținachi și întinzîndu-și corturile lîngă țărmurii Dunărei, au năvălit în Thracia și de vreo cîteva ori au învins oștile împărătești, cele asupra lor trimise, întru ațîta sumetîndu-se, cît prin toată Thracia și Machidonia alergău fără de vreo bintuială și prădau toate, nu numai cele mai de departe, ci și cele mai aproape de Țarigrad. Mai pre-urmă au făcut pace cu romanii, pe 30 de ani; așa s-a sfîrșit războiul cu paținachii¹.“ Așîderea scriu Chedren și Glica.

Henric al treilea încă gîndind că în anul acesta va fi mai norocos asupra ungurilor, s-a sculat cu oaste în coantra craiului Andrei celui dintii, ci tare s-a înșălat cu nădejdea, pentru că iarăși s-a învins și a trebuit să facă pace cu Andrei, logodindu-și și fata, pre Sofia, după Salomon, fiul lui Andrei, carele era numai de cinci ani în vîrstă.

Anul 1053. Andrei cel dintii, craiul ungurilor, fiind mai-

---

¹ Pecenegii sînt trimiși împotriva turcilor în anul 1049. Au loc lupte cu pecenegii între anii 1050-1053 cînd se încheie o pace pe 30 de ani.

nainte logodit Salomon, fiul său, cu Sofia, fata lui Henric al treilea, în anul acesta, preste făgăduința carea o făcuse frate-său Belei, l-a încoronat crai Ungariei; pentru care lucru supărându-se Bela, s-a dus la soceru-său, în Polonia.

Iară despre paținachii, așa scrie Enghel: „În Moldova și Besarabia, care mai cu samă le lăsase paținachii, pre la anul 1053 s-au așezat uzii, polovții și cumanii, carii erau prășiți dintr-un neam cu paținachii, drept aceea lezne s-au amestecat cu rămășițele paținachilor, carii s-au strimtorit în Valahia de-acum.“ În cit este că paținachii sint prășiți dintr-un neam cu comanii, Ana Comnena încă mărturisește, întărind că tot o limbă au.

Tot pe acest timp trăia Leon, arhiepiscopul Ahridei, carele multe a scris asupra lătinilor, pentru azime și simbete, supt împăratul Constantin Monomahul și patriarhul Cherulărie, precum arată Lecvien. Ba încă și alt Leon, arhiereul Preslavei, carele iarăși au scris împotriva lătinilor, precum iarăși Lecvien arată.

Anul 1057. La anul acesta așa scrie Ioan Schilițe: „După ce ungurii au stricat pacea cu romanii, și paținachii au ieșit din gaurile în care se ascunsese și vătămă țerile din vecini, împăratul (Isaachie Comnén) gătind acelea care sint de lipsă oștilor la război, cu toate puterile a trecut în Triadița și acolo primind solie de la unguri, după ce a făcut pace cu aceștia și după putere o-a întărit, a pornit în coantra paținachilor, ai căroră povățuitori (căci era împărțiți după neamuri) toți s-au plecat împăratului și au primit pacea și prietenșugul; singur Selte n-a vrut să dea mina cu împăratul, bizuindu-se locurilor de lângă Dunăre, unde fugise, și stanului de peatră ce era acolo, în care punându-și nădejdea, pre șes încă a ieșit, gata fiind a se bate cu împăratul; ci în scurtă vreme a luat plata nebuniei sale. Pentru că numai puțini ostași împărătești mergînd asupra lui, a fugit și locul cel de scăpat al lui, cuprinzîndu-se, din fundămînt s-a stricat. Iară împăratul, după ce

l-a stricat pre el de tot, s-a dus la Lobiț, și acolo și-a întins cortul."

Așisderea scriu Zonara, Glica și Ana Comnena; iară Striter așa scrie: „În anul acesta, adevă de la facerea lumii 6566, în indictionul 2, întâia zi a lui septemvrie, s-a făcut împărat Isaachie Comnen, — și lucrurile aci spuse, curînd după aceea s-au întîmplat.” Ci și Zonara la locul mai sus adus zice că s-au întîmplat cătră sfîrșitul lui septemvrie din anul acesta.

Anii 1059 și 1060. Bela cel dintii, care în anul 1053 fugise în Polonia, în anul acesta a venit cu ajutor leșesc în Ungaria, căruia ieșindu-i înainte frate-său, Andrei cel dintii, la Tisă fu lăsat de ai săi și învins de Bela, apoi și prins la Mōșon, din sus de Iaurin (doară fugea la cuscru său, pruncu Henric al patrulea, la carele trimesese mai nainte și pre Salomon, fiul său), din carea prinsoare, de a și scăpat Andrei, dară după aceea tot a fost ucis în pădurea ce se cheamă Bócon, întru al doisprezecelea an al crăimei sale. După a căruia moarte, ungurii n-au luat în samă încoronarea lui Salomon, ci în anul 1060 au încoronat lorși crai pre Bela cel dintii.

Anul 1063. Craiul unguresc Bela cel dintii, în anul acesta, mergînd în Demeș, iară nu în Timișoară, cum amestecă Ciartări Timișoara cu Demeșul, care nu e departe de Visegrad, și-a făcut un tron sau scaun crăiesc foarte înalt, din care căzînd, așa s-a zdrobit, cît în scurt timp a murit, întru al patrulea an al crăimei sale; după a căruia moarte, prin mijlocirea lui Henric al patrulea, sau al ministrilor lui, căci Henric era prunc de 13 ani, Salomon, fiul lui Andrei cel dintii, iarăși s-a făcut crai unguresc și s-a încoronat a doua oară.

¹**Anul 1064.** Gheza și Ladislav, cei dintii apoi numiți, fiii Belei celui dintii, carii fugise în anul trecut, după moartea

tătine-său, în Polonia, în anul de-acum au adus oaste leșească asupra lui Salomon, dară nu s-au bătut, căci s-au împăciuit să li se dea a treia parte din Ungaria și Salomon fu încoronat a treia oară, ce nu s-a mai pomenit.

Anul 1065. Despre descălecarea uzilor în Moldova și Basarabia am vorbit la anul 1053, iară la anul de-acum, așa scrie despre dinșii Ioan Schilițe: „Neamul uzilor — trecînd Dunărea — pre ostașii carii îi opreau de la trecere, pre bulgari, zic, și pre romani și cei ce erau cu dinșii, îndată i-au bătut. — Împăratul (Constantin IX Duce) trimetînd soli la mai marii neamului, cerca, fi-va cu puțință să-i împăce și să-i tragă la sine cu daruri? — ci fiind neamul prea mare, drept aceea năvăleau în părțile Bulgariei, ca să aibă leafă și acuma asupra și Thracia cu Machidonia. Deci gătindu-se împăratul asupra lor, a venit veste că după ce s-au suit în luntri și au trecut Dunărea, povățuitorii lor, cei rămași, de foame, de ciumă și de bulgarii și pașinachii cei din vecinătate bătuți, cu totul s-au stins.“

Așisderea scriu Zonara și Calvisie, iară Enghel zice: „Atunci prin multe pierderi s-au fost împușinat uzii, ci după aceea au chemat pre mai mulți de la muntele Caucazului și de la riul Cuma la sine și aceștia s-au numit apoi cumani.“

Anul 1066. La anul de-acum, acestea scrie Schilițe: „Diogen, povățuitorul Sardicei, fiind el patrichiu, a cerut de la împăratul Constantin Duca să-l facă vestarh; iară împăratul i-a răspuns: «Arătîndu-ți lucrul, poștește plata» și l-a slobozit deșert. Drept aceea, ieșind Diogen și mergînd la Sardica, a dat preste niște pașinachi, carii ieșise să prădeze ținutul acela, și i-a bătut prinzînd pre mulți vii, pre carii, cu capetele celor morți, i-a trimis la împăratul; pentru aceea împăratul l-a făcut vestarh, scriindu-i: «Nu e darul meu, o, Diogene! ci e al virtutei și tăriei tale».“ Așisderea scrie și Zonara.

Tot în anul 1066, ba și în cel următor, a ținut patriarhul Țarigradului, Ioan Csifilîn, sobor despre căsătoria clericilor, în care sobor a fost de față arhiepiscopul Gothiei, ὁ καὶ Γοθίας, doară al Ardealului. Vezi anul 325 și pre Lecvien.

Anul 1067. Salomon, craiul ungarilor, întru atîta dragoste a trăit nouă ani cu vării săi, Gheza și Ladislav cei dintîi, cît în anul de-acum laolaltă s-au sculat asupra bohemilor, carii năvălise în Ungaria.

Anul 1070. În acest an iarăși laolaltă au bătut acei trei vări pre Osul, generarul lui Giula, povățuitorului cunilor, carii năvălise prin Meseș în Ungaria, pre carii Ranzan îi numește comani, iară Cheméni și Ciatări, vlahi sau români. Și poate fi că Giula a fost următorul lui Zoltan, povățuitorului Ardealului, precum scrie Haner, ci Ens zice că cunii sînt rămășițele gothilor. Dară eu mai zice-i-aș, rămășițele romanilor celor vechi, din colonii lui Traian, căci și Reva nu-i cheamă cuni, ci comani, cum s-au chemat și românii după stingerea cumanilor celor adevărați¹. Vezi și pre Turoție cu Bonfinie.

Anul 1072. Pe vremea aceasta trăia Nichifor, episcopul cetăței Belesbugdului din Bulgaria, cum scrie Lecvien.

Anul 1073. Bisenii, despre carii am cuvîntat la anul 970, în anul de-acum au năvălit în Ungaria, supt povățuitorul Căzar, dară fără de noroc, pentru că fură învinși de Salomon și Gheza; și învingîndu-se și ajutătorii lor, grecii și bulgarii,

---

¹ Este adevărat că românii din Țara Românească și Moldova au fost sub stăpînirea cumanilor și că uneori sub numele acestora erau cuprinși și românii supuși lor; dar a-i identifica pe cumani cu români este o eroare.

ungurii au luat Bălgradul din Serbia de-acum. Cu prilejul acesta a început Salomon a se minca cu Gheza.

Anul 1074. Sfada din anul trecut la atita au venit între Salomon, Gheza și Ladislav cei dintii, cit în anul de-acum s-a mers la arme, dară cu nefericirea lui Salomon, pentru că acesta fu învins la Vaț, de Gheza și Ladislav, cu ajutorul din Bohemia, de la Otón, cumnatul lui Gheza, și silit să fugă în Știria cu muma și muierea sa, după a căruia fugă, tot în anul de-acum, Gheza cel dintii fu încoronat crai Ungariei.

Iarăși la anul acesta, scrie Zonara precum urmează: „În al treilea an al împărăției lui Mihail Parapinac, neamul crovaților, pre carii unii îi cheamă servii, vrînd să cuprindă Bulgaria, a luat vreo cîteva locuri, ei învinși fiind și mulți pierind dintre dinșii, au pierdut și ce luase și au fost siliți a se înturna la ale sale.

Deci și un șerb, părintesc al împăratului, anume Nistor, carele era vestarh și povățuitor țărmei Dunărei, a strîns arme asupra împăratului și înțelegîndu-se cu un povățuitor al pașinachilor, anume Tatu, s-a tăbărit tocmă înaintea Țarigradului și dojenindu-se de împăratul să pună armele, a răspuns că va face, de-i va da împăratul în mină sau va istovi pre logofătul Nichifor, carele e ciuma împărăției și pierirea norodului. Nedobîndînd aceasta de la împăratul, a lăsat Țarigradul și a prădat Thrachia, Machidonia și cele mai de aproape ale Bulgariei, apoi a trecut la pașinachi.“

Așîderea scrie Schilife, ci Striter acestea le pune la anul 1070.

Anul 1075. Henric al patrulea, împăratul Apusului, în anul acesta a venit în Ungaria, cu mare oaste, asupra lui Gheza, ca să-l lepede din tron și să întoarcă pre Salomon, ci nebătîndu-se cu ungurii, s-a înturnat înapoi.

Anul 1077. La anul acesta, precum mi se pare, zice Zonara scriind: „Întru aceea mulțime de paînachi au încungiurat Odriul și tăbărîndu-se au prădat oștezele, pre carii cu bani i-a mulcunit Briénie, de s-au tras de la cetate“. Așisderea scrie și Ioan Schilițe.

Pre acest timp trăia și Theofilact, arhiepiscopul Bulgariei, cel vestit pentru învățătură.

Întru acest an a murit și Gheza cel dintii, craiul ungarilor, în 25 aprilie, căruia i-a urmat Ladisláv cel dintii, frate-său, carele tătusi nu s-a încoronat, pînă ce nu s-a împăcat cu Salomon, în anul 1080, ci numai ca un povățuitoriu a ocîrmuit Ungaria.

Anul 1079. La anul acesta a urmat lui Theofilact, arhiepiscopului Ahridei din Bulgaria, Leon Múngul, carele a hirotonit pre diaconul Ioan cel trunchiu de o mină, într-o simbătă, preot, apoi în duminica ce a urmat, episcop Grebenu-lui din Bulgaria.

Anul 1080. Salomon, craiul ungarilor, după moartea lui Gheza celui dintii, destul a îmblat să se pună iarăși în scaun, ci ungurii nu l-au voit; drept aceea în anul de-acum a făcut tocmeală ca Ladislav să rămînă crai și lui să-i dea atita venit, cu cît să poată trăi ca un crai. Așa întocmindu-se, Ladislav cel dintii încă s-a încoronat; ba încă s-a și însurat tot întru acest an. Pentru că scrie Schilițe: „Leon — Diabatenul trimis fiind în Mesemvria, acolo ocîrmuia lucrurile și s-a împăciuit cu paînachii și cu comanii. Craiului Ungariei, Το Κράλη Οὐφφαριας, încă i-a dat muiere pre Sinadéna, fata soru-sa, cea născută din Theódul Sinadén, carea, murindu-i bărbatul, iarăși s-a întors în Țarigrad.“ Greșește așadară Haner scriind că numele muierei Sintului Ladislav nu se află scris, dară mai rău greșesc Ranzan și Deserichie, cînd scriu că Ladislav cel dintii în viața lui n-a fost însurat; căci Turoție, Bonfinie

și Petru de Reva chiar arată cum că Prisca, carea s-a măritat după Ioan, cel întâi născut fiu al avgustului Alexie Comnen, în anul 1109, a fost fata Sfântului Ladislav.

Pre Mihail, episcopul Sardicei, îmbrăcat în veșminturile arhieresti, încă într-un an l-a omorât un manihéu, anume Leca, pentru că a ținut cetatea sa supt ascultarea de împăratul Nichifor III Botoniât, carele s-a mazălit în anul viitor, 1081, prin Alexie Comnen.

Anul 1081. Precum mi se vede, de anul acesta se țin care le zice Ana Comnena scriind: „Oarecare neam schithicesc, prăsit din saurómate, lăsându-și locurile sale, au venit la Dunăre; și pentru că aveau op de a se întocmi cu lăcuiitorii cei de lângă Dunăre, de îmbe părțile s-au trimis, carii să se sfătuiască; din cei noi coloni s-au trimis 5 bărbați, iară din ceialalți s-au trimis Tatu și Hale și Sesthláv și Sața. — Dintre carii cei dintii porunceau în Drăstior, al doilea în Bidina, ceialalți în alte cetăți sau locuri de lângă Dunăre. Aceștia vorbindu-se în destul, au făcut legătură, după care schithele fără de primejdie au putut trece Dunărea să jăfuiască ținuturile de prin pregiur, bătînd și cuprinzînd încă și tirgurile din marginea aceea. După aceea tătuși făcîndu-se pace cu dinșii, s-au dat spre lucrarea pămîntului, semănînd bucate și mei.”

Anul 1083. Schithele, despre carii vorbi mai înainte Ana Comnena, au fost comanii și paținachii, despre carii așa scrie Enghel: „Strîmtorîndu-se paținachii prin uzi sau comani, la atîta au agiuns, cît în anul 1083 au golit Valahia și s-au așezat în Bulgaria”. Ci aceasta mai înainte s-a întîmplat nu în anul de-acum¹.

¹ Pecenegii au trecut Dunărea în anul 1055. Despre ei vorbește Ana Comnena mai înainte. După trecerea Dunării, pecenegii așezați între fluviu și Balcani reușesc să constituie unități politice independente, rezistă încercărilor de creștinare și constituie un permanent pericol

Salomon, craiul unguresc, încă nendestulindu-se cu tocmela, carea o făcuse cu S. Ladislav și cu ungurii în anul 1080, a început a întinde cursă Sintului Ladislav, pentru carea neodihnă, în anul de-acum, sau, cum scrie Han, în anul 1081, fu prins și ținut în Visegrad, pînă ce a făgăduit că nu se va mai scula în coantra craiului Ladislav; așa s-a slobozit în anul 1084.

Anul 1085. Salomon n-a ținut făgăduința, făcută craiului Ladislav celui dintîi, ci a fugit în anul de-acum la Cutesc, povățuitorul cunilor, căruia i-a jurat că-i va da de uric Ardealul, de-l va ajuta să-și capete îndărăpt scaunul cel crăiesc. La care cuvinte ale lui Turoție, acestea înseamnă Haner: „Cuvintele lui Turoție: *«juravit quod Transilvanam provinciam proprietario jure ipsi traderet, a jurat că Ardealul i-l va da să-l stăpînească cu propria sa cădință»*, sînt de a se lua bine în samă. Pentru că, de se zice chiar de același Turoție, că Cutesc a fost povățuitorul cunilor și acesta a fost ardelean, cuvintele: *dux cunorum* atîta pot însemna, cit *dux Transilvanorum*, drept aceea Cutesc, căruia i-a făgăduit Salomon Ardealul de uric, mai nainte a stăpînit numai *jure alieno*, cu a altuia cădință, ca un ocîrmuitor supus craiului unguresc. Eu țin că Cutesc a fost îndată următor lui Giula.“ Pînă aci Haner. Iară tu socotește acelea, care am scris la anii 1004 și 1070 și însuși vei judeca, că pe vremea aceasta românii din Ardeal se numeau cuni sau comani, în loc de romani.

Anul 1086. Cutesc, primind cererea și făgăduința craiului Salomon, în anul de-acum, cu mare oaste a intrat în Ungaria, ci fu fugărit împreună cu Salomon, prin craiul ungurilor, Ladislav cel dintîi.

---

pentru Imperiul bizantin pînă în anul 1091, cînd au fost distruși în întregime: bărbați, femei, copii.

Anul 1087. Salomon, fiind bătut de Ladislav, cel dintii, în anul trecut, în anul de-acum a cercat norocul său în coantra Bulgariei și a Thrachiei, mergînd cu ajutorul cunilor, dară așa încă nu s-a folosit, pentru că împăratul Răsăritului, Alexie cel dintii Comnen, supt carele era atunci Bulgaria, pre cuni¹ mai cu samă i-a tăiat și Salomon încă anevoie au scăpat din pierire, carele după aceea s-a făcut săhastru și ca săhastru a și murit.

Anul 1088. După ce a bătut în anul trecut Alexie Comnen, împăratul Răsăritului, prin generarii săi, Nicolae Mavrocatacál și Rempețiotat, pre cunii craiului Salomon, carii se însoțise cu comanii și cu paținachii, cu carii mai de mulți ani se bătea împăratul Alexie Comnen, paținachii n-au trecut Dunărea, ci s-au așezat în Bulgaria. Aceasta înțelegîndu-o împăratul și temîndu-se ca nu cumva iarăși să treacă curmăturile Hemului paținachii, el însuși au pornit asupra lor cu oaste bine gătită, și venînd pînă la locul ce se zice Lardeá între Diámpoiou și Góloe, nu departe de Odriu, de-acolo a trîmis pre Gheorghie Euforbén cu o samă de ostași ca să meargă pre mare la Drăștior, mergînd el pre uscat. Agiungînd la Drăștior, împăratul și Euforben s-au bătut cu paținachii, dară fără de folos, pentru că s-au învins de paținachi, carii au trecut apoi Dunărea cu foarte mare dobîndă.

După ce au trecut paținachii Dunărea, a sosit și Tatu paținacul cu ajutor mare de la comani, carii văzînd prada și robii de paținachi aduși, au poștit să se împartă cu dinșii toate. Aceasta nevrînd a o face paținachii, comanii s-au sculat asupra lor și bătîndu-i, i-au strîmătorit la lacul Ozolîmna, de-unde neputîndu-i scoate și sfîrșindu-și zăhăreaua, comanii s-au înturnat acasă.

---

¹ Cunii din Șincai sînt pecenegii, care năvălesc în anul 1087, dar sînt înfrinți în apropiere de Rodosto și obligați să se retragă la nord de Balcani.

Despre Ozolimna așa scrie Ducangie: „A fost lacul acela preste Dunăre, în Valahia de-acum. Iară Strabon două lacuri înseamnă în cartea 7, dintre care lacuri unul este lângă mare (doară Tiágola lui Ptolomeu), altul nu cură. Adevărat se știe că riul Ierasului, care nu departe de Drăștior cură în Dunăre, unde s-a ținut războiul acesta, prea mare lac face, care doară e Ozolimna.“

Tot întru acest an s-au sculat cunii iarăși asupra Ungariei, și venind pînă în Tisă, mult au prădat și pre mulți au robit, mai ales dintre muierile și fetele boierilor, după carii luîndu-se S. Ladislav, la apa Tîmișului i-a agiuns și nu numai prada și robii i-a luat înapoi, ci pre Copîlc, povățuitorul lor, încă l-a tăiat.

Anul 1089. După ce s-au înturnat comanii de la Ozolimna să-și gate zăhărea, paținachii au trecut Dunărea și curmăturile munților, carii sînt între Goloe și Diampoi și s-au tăbărit la Marchela. Auzind aceasta împăratul Alexie Comnen, a trimis pre Sinésie, de a făcut pace cu paținachii, cum a putut.

Întru aceea comanii s-au înturnat la Ozolimna, gata de a se bate cu paținachii și ne aflîndu-i, au trimis soli la împăratul, să le fie slobod a trece curmăturile Hemului și a se bate cu paținachii, ci împăratul nengăduindu-le ce cereau, a dăruit și pre soli și pre ceilalți comani, și mulțemindu-le de ajutor, i-a trimis acasă.

Așa mintuindu-se paținachii de frica comanilor, n-au ținut legătura cu Sinesie făcută, ci iarăși au început a prăda cetățile și țerile de prin pregiur.

Anul 1090. De anul acesta mi se vîd a se ținea cele ce zice Ana Comnena, scriînd: „(Alexie avgustul auzind că Țaca turcul vrea să năvălească în țerile de la apus, a poruncit chesarului Nichifor Melisén să meargă în tîrgul En) cu le-

ghioanele de curînd alcătuite, pentru că îi poruncise mai înainte ca să strîngă cît mai mulți ostași, nu din cei bătrîni, — ci noi și nenvățați la război, spunîndu-le felul din carii ar vrea să se strîngă aceștia, adică din bulgari și din tinerii cei dați spre păstorie, carii nu au stătornice lăcașuri și de obște se cheamă vlahi“.

De ce fel de neam a fost Țaca turcul, nu poti zice, căci pre unguri Ana Comnena îi numește dachi, dară aceasta zic că vestitul Iosif Carol Eder, al meu oarecîndva soț în direcția scoalelor foarte rău s-a înșălat, judecînd din cuvintele Anei Comnenei, cele mai sus aduse, că pe vremea ei, românii au fost numai păstori și, neavînd stătornice lăcașuri, se mutau din loc în loc ca și țigani; pe ntrucă înșă Ana Comnena scrie că orașul Exeban de lîngă Andronia a fost oraș românesc, și așa românii în comun au avut lăcașuri și orașe, cu mult mai vestite decît sasii din Ardeal¹, măcar că pentru mărimea și lățimea neamului românesc, carea nici Eder o poate tăgădui, mulți dintre români îmbla razna și atunci, ca și acuma.

Anul 1091. Precum arată Enghel, în anul acesta s-a înîmplat pierirea cea mare a pașinachilor, cea de la Coeren, carea pierire Ana Comnena așa o scrie: „A patra zi după ce a venit împăratul Alexie în tabăra de la Coeren, s-a văzut venind oastea comanilor, ca de 40 de mii, spre tabăra romanilor de carii temîndu-se împăratul, ca să nu se unească cu pașinachi, a trimis să cheme pre povățuitorii lor la vorbă.

¹ Începînd cu Eder, adversarii continuității poporului român au încercat să demonstreze, folosînd parțial informațiile din Ana Comnena, că românii erau numai păstori. Datorită acestei ocupații ei ar fi mers cu turmele din munte în munte și ar fi ajuns prin secolul al XIII-lea la nord de Dunăre și de Munții Carpați. De la începutul disputei în jurul problemei continuității poporului român, Sîncăi, folosînd integral informațiile Anei Comnena, demonstrează că românii au avut așezări statornice, unul dintre orașele Traciei fiind locuit de ei, dar, unde locul le-a îngăduit-o, s-au ocupat și cu păstoritul.

Au mers mulți alții cu Tagortác și Maniác, cei mai de frunte povățuitori, petrecuți de mulți viteji dintre comani. Apropiindu-se comanii și neștiindu-se, amici vin (au nemici), împăratul, pentru măcar carea întimplare, poruncise ca ai săi să treacă iarăși riul și în loc fără de primejdie să se tăbărescă. În tabăra cea nouă chemându-se povățuitorii comanilor, au venit încă și Maniác, măcar că dintii se cam trăgea. Poruncise mai nainte Alexie să li se gătească prinz împărătesc și împărătește primindu-i la slujba și dragostea carea le-a arătat, a adăogat tot felul de daruri, poftind și de la dinșii jurămint și chizeși. — Toate le-au plinit bucuropși și, ca să-și arete inima, au cerut ca, după trei zile, să se poată bate cu paținachii, făgăduind că, de le va ajuta Dumnezeu să învingă, vor da prada de jumătate împăratului. Lăudind împăratul pre comani, în loc de trei, le-a dat zece zile, de vor vrea să se gate de război și gimătatea prădzei, carea o făgăduise împăratului, încă o-a îngăduit lor. Deci stînd comanii dimprotiva paținachilor și pînă atunci încă se scărmăneau unii pre alții (pînă ce bătindu-se romanii și comanii, cu paținachii, pre aceștia i-au mai stins). Căzut-a ziua cea de pierire a paținachilor în 29 aprilie, într-o' mereuri. După acestea, scrie Ana Comnena, în pagina 235, cum au fugit comanii în noaptea cea de după bătaie către casă, temindu-se să nu-i omoare grecii și pre ei, cum a omorit Sinesie, ei fără știrea împăratului, pre paținachii cei prinși, tot intru aceea noapte, și cum a trimis împăratul Alexie Comnen darurile cele făgăduite după comanii cei fugiți, adăogind și aceasta, că paținachii au fost *ὀυλοῶντοι*, de aceeași limbă cu comanii.

Tot intru acest an a tăiat însuși S. Ladislav cu mina sa pre Acus românul, carele venise să izbindească moartea lui Copule, povățuitorul cunilor sau românilor¹ (vezi anii 1070,

---

¹ Șincui confundă la pagina 306 pe cuni cu ungurii, cu toate că era vorba despre pecenegi; la pagina 307 cunii sînt cumani, iar aici ei sînt cumani, deci români, ceea ce este inexact.

1085 și 1088) și a cuprins Croația, în care a pus crai pre Alm.

Anul 1092. Ioan Zonara, după ce au adus înainte pierirea pașinachilor mai almintrelea decît cum o-a scris Ana Comnena la anul trecut, așa scrie: „Așadară mare mulțime de pașinachi au pierit; ceilalți s-au ținut în obezi și s-au vindut. Iară împăratul alegînd pre cei mai tari dintre dinșii, mare număr a așezat în Moglêna cu muierile și pruncii lor împreună, făcînd un prea zdravăn leghion dintr-înșii, carii pînă astăzi custă din neam în neam, porcelindu-se de la locul în care s-au așezat pașinachii, să se zică moglenite.“

Anul 1093. Cite scrie Ana Comnena prea pre larg după obiceiul ei, despre Pseudo-Diogen, ne putîndu-le ști de ce an se țin, le pun la anul de-acum, din Ioan Zonara, care, mai pre scurt, așa scrie: „Și altă răscoală s-a făcut împotriva împăratului (Alexie Comnen) prin unul, carele zicîndu-se pre sine a fi feciorul împăratului Diogen și trăgînd la sine pre comani, prăda și jăfuia Thrachia poftînd să se primească în cetăți și să se cunoască împărat¹. După aceea, intrînd într-o cetate a Thrachiei și cu înșălăciunea cetățenilor rădicîndu-se împărat, a intrat într-însa și prinzîndu-se, i s-au seos ochii. Așa s-a sfîrșit tirănia lui, și comanii, carii scăpase vii, s-au înturnat la locurile sale.“

Ana Comnena, la locul mai sus adus, zice că oarecare Pudil², din cei mai de frunte vlahi sau români, a spus mai întîi împăratului că a trecut Targotă cu comanii Dunărea

¹ Este vorba de un oarecare Leon, care se declarase fiul împăratului Roman Diogene. Exilat la Cherson, vine în anul 1094 (nu 1093, cum este la Șincai) și atacă cu ajutor cuman Imperiul Bizantin.

² Probabil, este vorba de numele românesc Buzilă, transcris în greaca vremii prin Μπουζιλα. Vezi familia de boieri oțteni Buzești (nota îngrijitorului).

și că pre comani, românii i-au povățuit preste curmăturile Hemului.

Anul 1186. S-a arătat la anii 963 și 976 cum că stingându-se vița crailor Bulgariei, celor mai de demult, carii de la venirea bulgarilor de la Volga au stăpinit nu numai preste bulgari, ci și preste români, în amîndouă Dachiile, multă vreme, crăimea bulgărească a venit la români, din carii cel mai dintîi crai a fost Samoil; apoi sămînta lui și a fraților lui, pînă cînd au supus cu totul grecii [carii fără cădîntă s-au numit și se numesc romani, numai din acea cauză, pentru că mai pre-urmă au apucat și răpus împărăția romanilor cea de la răsărit] pre românii cei de-a dreapta Dunării și pre bulgari, cum s-a arătat la anii trecuți.

Din neamul Comitópulilor, din carele a fost și Samoil craiul, unul dintre patru frați, s-au prăsit Asan, Petru și Ioan sau Ioanichie, tustrei frați laolaltă, cum arată însuși Ioanichie în cărțile la Inochentie al treilea, papa de la Roma, trimise, care cărți eu le voi aduce la anii viitori; [Aci numai atîta insemnă acum deodată, că toată partea aceasta a *Hroniceii românilor* cu acela rînd va merge, ca și cea mai dinainte, începînd de la acești trei frați, Asan, Petru și Ioanichie și pășînd din an în an și nu numai despre ei și sămînta lor, ci și despre toți românii vorbind.] La anul 1186, așa scrie Nichita Honiat: „Murind muierea, împăratul Isaachie Angel și-a băgat în cap să ia șiie muieră străină și prin soli a pețit pre fata Belei, craiului Ungariei, care încă nu era în vîrstă de 10 ani; și cruțînd numai din scumpete veniturile fîscului, a poruncit ca cheltuiualele cele de nuntă să se adune de la cetăți și de la țeri; care lucru a năcăjit pre cetăți, mai ales pre cele din pregiurul Anhiialului și pre varvarii lăcuitori ai Hemului, carii mai demult se numeau misi, iară acuma se zie vlahi, i-a făcut șiie și împărăției romanilor prea nemici. Pentru că aceștia, încrezîndu-se strîmtorilor și cetățuicilor, de care prea multe au zidit pre stani de pietri, și mai nainte puțin gindeau

cu romanii, iară acuma, pentru luarea vitelor sale și alte stoa-
ceri care suferise, apriat s-au sculat la arme. Căpeteniile și
începătorii răscoalei aceștia au fost doi frați din neamul acela
(adecă din români), Petru și Asan, carii, ca să nu se vadă
fără de vreo pricină a se scula la arme, au mers la împăratul
în Chipsella și au cerut să se primească în numărul ostașilor
și să li se lase locul din muntele Hem, care nu mult venit
aducea. Nedobîndindu-și pofta, — mormăiau ca niște nebă-
gați în samă și nefolosiți și au grăit vorbă mai cu îndrăzneală,
cu carea descopereau ce vor să facă, dacă se vor înturna acasă,
mai virtos Asan, carele era mai îndrăzneț și mai groaznic,
cărui din porunca sevastocrătorului Ioan i s-a dat o palmă
pentru neomenia lui. Așa, nu numai nedobîndindu-și cererea,
ci încă și de batjocuri ațîțați, fiind oamenii acei fără de lege,
cite au făcut împotriva romanilor, cine le poate spune?”

Gheorghe Codin mai pre scurt scrie despre răscoala aceasta
a românilor, zicînd: „Au împărățit așadară domnul Isaa-
chie Angel nouă ani. Pe vremea lui a început războiul româ-
nilor și al bulgarilor în coantra romanilor celor creștini; în
care război tot sufletul s-a robit și mai toate țerile de cătră
apus, care fusese supt romani, s-au prădat.”

Mai pre larg scrie Gheorghe Acropolitul tot despre răs-
coala aceasta, numai cit el pre români nu-i osebește de bul-
gari, măcar că Petru și Asan n-au fost de viță bulgari, ci
diaoși români și românii au făcut de-astă dată mai mult, de
au și fost și uniți cu bulgarii, cum poți pricepe din Honiat
și Codin. Zice așadară Acropolitul: „Cînd împărătea Isaachie
Angel în Țarigrad, murindu-i muierea — s-a însurat, luînd
unguroaică, pre fata craiului ungurilor, și gătindu-se de nuntă
crăiască, multe și mari cheltuieli a vrut să facă. Pentru aceea
din tot ținutul romanilor s-au cules oi, porci și boi și fiindcă
de acestea e prea roditoare Bulgaria, dintr-însa și mai multe
s-au poftit. Bulgarii, carii și mai nainte fusese nemici romani-
lor și pricină de multe bătăi, robiri, stricări de cetăți și de mai
multe nenorociri în mai mulți ani, mai pre-urmă, de împă-
ratul Vasilie, pre carele pentru aceea l-au numit Bulgarocton,

după cum știm din veste și din auz¹, bătuți, pînă pe vremea împăratului Isaachie Angel dau tribut romanilor; atunci au făcut răscoală, îndemnați fiind de un Asan, care a cuprins ținutul cit este între Hem și Dunăre și toate le-a supus șie; prin carea faptă a lui, foarte s-au slăbit lucrurile romanilor, pentru că bulgarii ajutîndu-i schithele (românii cei de-a stînga Dunărei), pre romani (greci) mult i-au jăfuit. Pentru aceea miniindu-se împăratul Isaachie, a adunat toate oștile romanilor și a purces asupra lor și lăsînd cele de lingă mare cu cetatea Mesemvria, a intrat în muntele Hem. Asan cu oastea sa a rămas în cetățuica ce se numește Strînav și împăratul Isaachie întinzînd corturile, a încungiurat pre bulgari, ci s-a înșălat de dinșii. Căci unul dintrînșii făcîndu-se a fi desertor, a zis cătră împăratul că au trecut schithele preste Dunăre. Împăratul turburîndu-se pentru vestea aceea, măcar că a doua zi ar fi luat cetățuica, a pornit de-acolo și nu s-a înturnat pre calea pre carea pornise, ci înșălat fiind de bulgar, mai pe scurtă cale a mers, Drept aceea cînd mergea într-o strîmtoare, bulgarii au dat preste el, au bătut oastea, au prădat toată bagagia, încă și sculele împărătești le-au răpit; dintre romani, pre mulți au tăiat, tocma puținii au scăpat cu împăratul, și aceia încă goli. Cu biruința aceasta și jafurile de la romani, bulgarii prea tare s-au mîndrit, ca și carii au dobîndit cele mai scumpe din sculele împărătești, afară de aceea pîramizi crăiești, fiale prea rari, bani nenumărați; încă și crucea cea împărătească, care o lepădase oarecare preot, nu după mult timp o-au aflat în rîu, carea era toată de aur și avea în mijloc o cruciță făcută din lemnul Prea sîntei crucei lui Hs. cu mai multe răcluțe împregiur, în care erau moaște de a sînților

---

¹ Originea românească a fraților asănești este de netăgăduit. Totuși, pe baza celor scrise de Acropolitul s-a încercat să se nege contribuția esențială pe care au avut-o românii în răscoala din anul 1186. Scrierea Acropolitului nu poate fi considerată ca document de primă mînă în cercetarea istorică, deoarece, așa cum o mărturisește el însuși, cunoștințele lui sînt „din auzite“, adică a scris mai tîrziu, după ce s-au petrecut evenimentele relatate. Cînd își scria *Cronica*, rolul românilor începuse să scadă în cadrul țaratului bulgar.

mucenici, lapte de a născătoarei de Dumnezeu și cîtva din
briul ei. Împăratul Isaachie, așadară fugind, a scăpat în
Tarigrad.“

Craiul ungurilor, a căruia fată o-a luat Isaachie Angel, a
fost Bela al treilea, iară pe fată o-a chemat Constantia, după
cum mărturisesc Timon, Ciatari și Nadani.

Tu, cetitorule bune! poftorește acelea care le-am arătat
la anii 1122, 1152 și 1172 și cetește pre Páhimer, carele apriat
scrie că „Vlahii sau românii, carii lăcuiau de la oștezele Tari-
gradului pînă la cetatea Bizia și mai încolo, ἀπὸ τῆς ἐξωτέρας
τῆς ἐς Βιεννὴν καὶ πρὸξω erau de un nărav și doară și de un
neam cu schythele de preste Dunăre“. Care făcînd, lezne vei
pricepe că românii cei de-a stînga Dunărei se numesc de
greci schythe și comani. Aceasta de o-ar fi înțeles Eder, n-ar
fi birfit atîtea în coantra românilor.

Tot intru acest an a murit și Maria, fata împăratului
Emanuil Comnen, muierea Belei al treilea și soacra lui Isaachie
Angel, intru al căriia loc a luat Bela pre Margareta, fata crai-
ului frînceilor, a lui Ludovic al șeptelea. Pre Vladimir, povă-
tuitorul Galiției, încă în anul acesta l-a gonit Cazimir, craiul
Poloniei, din țara lui, carele fugind la Bela, craiul ungurilor,
aceea a dobîndit, ca Bela, în loc de a-l ajuta, să pună în
Galiția pre fiul său, Andrei al doilea; ci nu îndelung a domnît
acolo Andrei, pentru că în anul 1188 Vladimir, cu ajutorul
lui Cazimir, l-a fugărit din Galiția.

Anul 1187. Despre răscoala românilor asupra grecilor,
la anul de-acum, iarăși așa scrie Honiat: „Ci nici aceasta e de
a se lăsa. Cînd se îngrozeau vlahii sau românii de cutezarea
la care se îndemnau de Petru și de Asan, temîndu-se de greu-
tatea lucrului, frații aceștia ca să scoată frica din norodul
său au făcut o beserică în cîntea marelui mucenic Dimitrie
și au băgat întrînsa mulți îndrăciți, bărbați și muieri, carii cu
ochi crunți și sperliți și cu părul despletit, toate le făceau,

cîte au obicinuit a face îndrăciții; și pre aceștia i-au învățat să strige cu minie: «că lui Dumnezeu i-a plăcut ca neamul bulgarilor și al românilor, scuturînd jugul cel îndelungat al grecilor, să-și cerce slobozenia sa și că pentru aceea Dimitrie, mucenicul lui Hs., lăsînd mitropolia Thesalonichei și beserica cu obiceiul grecilor, a venit la dinșii ca să le ajute». Pentru aceea îndrăciții aceștia, puțin zăbăvind și venindu-și în ori, iarăși se stropșeau și cît puteau strigau ca niște prilostiți: «că nu e de a se lenevi, ci că prinzînd armele, e de a se apuca de greci; și că pre carii îi vor prinde, nu trebuie ținuți sau vinduți, ci fără de vreo milă omoriți, ne primind vreo rugă-minte sau vreun preț și că trebuie să fie tari ca diamantul». Drept aceea întăritîndu-se tot neamul de prorocii aceștia, au venit la arme; și fiindcă începerea răscoalei au fost cu noroc, au crezut că Dumnezeu vrea mintuirea de supt jugul grecilor; nici îndestulîndu-se cu atîta, s-au slobozit în cetățile și satele cele mai de departe de Hem. Iară Petru, unul dintre frați, și-a pus coroană de aur pre cap și s-a încălțat că călțuni mohoriți. De-acîi au încungiurat Preslava, — și văzînd că nu o vor putea bate o-au lăsat și pogorîndu-se din Hem, au bătut multe orașe de ale grecilor, robînd mulți oameni de cinste și mîinînd mulți boi, cai și alte dobitoace nenumărate. Venînd împăratul Isaachie, iarăși s-au ascuns în strîmtori și în locuri neîmlate și de-acolo au stat împrotivă. Ci lă-sîndu-să o negură de la Dumnezeu, ale căruia ascunsuri sînt în întunec și acoperînd munții, carii se apărau de var-vari păzînd strîmtorile, grecii pre neștiut au asuprit pe ro-mâni și spăriîndu-i, așa i-au împrăștiat, cît începătorii rău-tăței aceștia și căpeteniile cu prietenii săi, ca și cîrdul cel de porci în evanghelie în mare, așa și ei în Dunăre sărînd, au trecut la schiithele (românii) din vecini. Iară împăratul, cînd de niminea fiind oprit, putea îmbla toată Misia (Bulgaria), și pune păzitori în toate cetățile, care mai toate sînt în muntele Hem, ci mai multe sau mai toate sînt zidite pre stanii cei mai mari de piatră, nici una a făcut, ci aprinzînd stogurile cele de bucate și înșălîndu-se prin rugările cele fă-

țarnice ale vlahilor, îndată s-a înturnat, lăsind răniți pe români. De-unde s-a întâmplat după aceea, de varvarii (românii) cu mai mare îndrăzneală au năcăjit pe romani.

Merge mai încolo și zice Nichita: „Împăratul Isaachie înturnându-se în Țarigrad, se fălea ca cum ar fi potolit răscoala, iară unul dintre judecători, anume Leon Monasteriote, glumea zicînd: că-i pare rău după inima lui Vasilie Bulgarotonului, carele, atunci cînd a stricat cu totul pre bulgari, a dat poruncă ca, de cumva oarecînd s-ar rădica vlahii și ar vrea să facă răscoală, pilda lui să se urmeze; și acela carele va vrea a se bate cu ei să îmble toată țeara și să țină taberi întrinsa, acățînd porunca aceasta în minăstirea lui Sosthenie. Care poruncă acumă nu se ține, pentru că împăratul, acelea care a poruncit el să se facă în mai mulți ani, așa de curînd le-a isprăvit, cit nemica de acestea i-a venit în minte.

Iară Asan întorcîndu-se cu prea mari oști de ajutor de la schithe, care le alesese după plăcerea sa, și aflînd Misia, patria sa, curățită și goală de oștile romanilor, mai tare s-a mindrit și sumețit și neîndestulîndu-se cu fericirea și stăpînirea Misiei, și-a pus în cap să facă cit mai multă pagubă romanilor și cu tot de-adînsul să unească dominația misilor (a vlahilor sau românilor) cu a bulgarilor, cum a fost mai de demult.

De ar fi ieșit împăratul iarăși la război ca mai nainte, doară ar fi mers bine luerul, ci lăsîndu-și destoinicia pe altă vreme, împăratul a trimis mai mare preste oaste pre unchiul său Ioan Sevastocratorul, carele nu orbește, ci tocmă cu laudă povățuînd oastea, nu puțină pagubă a făcut nemicilor, carii se pogorise la șes; dară pentru prepusul că vrea să răpcească porfira, s-a mazălît și în locul lui s-a pus chesarul Ioan Cantacuzen, carele avea muieră pre sora împăratului. — Cantacuzen auzînd că varvarii (românii) ferîndu-se de șes, se țin în munți, n-a priceput că pentru aceea se țin acolo, ca să-și îndoiască puterea și să fie mai fără de primejdie, ci fapta aceea o-a tîlcuit a fi frică; drept aceea s-a tăbărit în mijlocul cîmpului nentărîndu-și tabăra, nici punînd păzitori. Drept aceea asuprîndu-se noaptea de varvari, de-abia

a scăpat cu oastea foarte bătută, pentru că unii s-au omorât zăcînd în corturi, alții s-au prins, fugind fără de arme. — Așa învingîndu-se și fugind romanii, s-a prădat toată tabăra, s-au prins steagurile și s-au luat veșmintele cele de aur ale chesarului, cele cu colôr de fer străpunse, care le-au îmbrăcat Petru și Asan și mergînd în fruntea oștilor s-au tăbărit pre șes.“

Scrie mai încolo tot același Honiat că, după pierderea acizisă, în locul chesarului Cantacuzen s-a rînduit povățuitor oștilor gecești asupra românilor Alexie Brana, care așa a povățuit pre ai săi, cît mare nădejde făcuse de a învinge pre români; ci rivnînd el împărăția, a lăsat pre români și a purces în coantra împăratului Isaachie, la Țarigrad, unde s-a și tăiat de chesarul Conrăd, cumnatul împăratului. Vezi și pre Calvisie și care le-am scris la anii 1018, 1019, 1122, 1152 și 1172 și vei pricepe că unde se scrie: misi sau vlahi, se înțeleg românii cei de-a dreapta Dunărei, iară unde stă: schithe sau comani, se înțeleg românii cei de-a stînga Dunărei¹; apoi prin romani, tu înțelege pretutindenea greci, pentru că aceștia și-au apropiat șie fără de vreo cădîntă, numele cel prea mărit al strămoșilor românilor de-acum.

Anul 1188. „Părîndu-i rău împăratului că nu bine a orînduit lucrurile (zice Honiat) cînd a fost dintîiași dată în Misia (Bulgaria) — de nou s-a rădicat cu arme asupra vlahilor și a ieșit însuși cu puțini, carii se afla. Pentru că auzise că nemicii nu se țin mai mult în munți și dealuri, ci luînd ajutor de la schithe, în părțile Agathópoiului s-au tăbărit și jăfuiesc locurile de prin pregiur. Iară întru aceea s-au chemat și celealalte leghioane. — Venînd în Tavrocóm, care e un sat ce se lățește pre aici și pre colo, nu departe de Odriu așezat, a așteptat pînă se vor stringe oștile și a poruncit și chesarului

¹ Misii sînt o denumire a bulgarilor, după obiceiul de a folosi numele antice la populațiile mai noi. Prin sciți sau cumani se pot înțelege și românii de-a stînga Dunării, dar și cumanii.

Conrad ca să iasă fără de zăbavă. Acesta — vra să meargă în Palestina, care se cuprinsese de sarachinii din Egipt și pre cind luase și e muiere, pre sora împăratului. A și făgăduit Conrad împăratului că va veni și împreună cu dinsul se va oști, ci mutindu-și sfatul, s-a suit într-o corabie mare și nouă, și a pornit în Palestina.

Iară împăratul alegind o mie de feciori, cărora le-a dat arme și cai buni, din Tavrocom a pornit asupra nemicilor, trimetînd bagagia cu șerbii în Odriu. Întru aceea, carii s-au trimis înainte, unii au adus veste că vlahii prădează locurile de lingă Lardea și omorînd pre mulți, pre mulți au și prins și cu prea mare dobîndă vreau să se întoarne. Drept aceea noaptea pornind, după ce a sosit la locul ce se numește Vastérne, a odihnit oastea. Cu trei zile după aceea, dimineața a pornit spre Vereea și netrecînd patru parasânge, iată vine un om, care gîfîind spune că nemicii, nu departe de-acolo, se întoarnă cu prada, încet pășind, pentru că nu aflase vreun protivnic și erau încăreți de dobîndă. Pentru aceea îndată împărțînd oastea între povățuitori, cu dinșii bine gătiți s-a dus spre calea pre carea mergeau nemicii. Pre carii, după ce i-am văzut și ne-au văzut (căci eu încă mergeam cu împăratul, ca un scriitor), schithele și vlahii dînd prada la niscare cohorte de alor săi, i-au trimis pre calea cea mai scurtă, să ajungă la munți; ceialalți împreunîndu-se, călărimea romanilor o-au așteptat nemișcați, bătîndu-se după obiceiul patriei sale. — Și atunci împăratul scoțînd puținei robi de la dinșii, ca din gurile fiarelor, a lăsat calea care o apucase, și s-a înturnat în Odriu. Ci fiindcă varvarii nu se odihneau, iarăși s-a înturnat la calea carea o lăsase și mergînd în Berea, năvălirile schithelor și ale vlahilor cit prin povățuitori învățați la bătaie, cit prin sine le-a oprit. Carii măcarcă se temeau de romani și se sfiau de aceea, că împăratul era de față, tătuși, pre ascuns iarăși leșuiau și așa năvăleau, cit se vedeau gata la bătaie și treceau dintr-un loc într-altul, nelăsînd vreun prilej. Cînd se grăbea împăratul la Agathopoi să-i oprească, ei prădau cele din pregiurul Filipopoiului; cînd ajuta pre o parte, ci

mergeau în partea aceea care o lăsase împăratul. Acestea le făcea Asan, carele era prea isteț la minte și prea știa desciclei cele îndoite.

Mai pre-urmă împăratul vrînd să meargă de nou în Zagora și să cerce, în citu-i va fi slobod, putea-va aduce prea misi (români) la aceea, ca să se dea, din Filipopoi a mers în Triadița (Sardica). Pentru că auzise că de-acolo lezne ar putea merge în muntele Hem și că pre-undeva și cale ar fi într-insul, afară de aceea că ar afla apă destulă și pășune pre sama dobitoacelor, de vor merge oștile timpuriu. Ci pentru că se apropia bruma, — lucrul acela l-au lăsat pină în primăvară și poruncind oștilor să ierneze în țeara aceea, el cu cei mai de frunte s-a înturnat în Țarigrad, să se desfăteze cu jocurile din cerc.”

Anul 1189. Împăratul Isachie Angel, cum serie Honiat, „cu începutul primăvărei iarăși ieșind asupra misilor și în zădar bătînd cetățuica Lobizului în trei luni întregi, nemica isprăvind s-a înturnat acasă. — Măcar că prinsese pre muierea lui Asan, și pre fratele lui, pre Ioan (sau Ioanichie) îl luase chizeș, tătuși în mai rău cureau lucrurile.”

Frideric Barbaróssa, împăratul Apusului, încă în anul acesta a trecut prin Ungaria către Palestina; ei sosind în Bălgradul Serbiei, în 29 iunie, de-acolo de-abia a trecut în două luni prin Bulgaria¹, așa l-au scărmanat românii.

Anul 1190. „Românii în anul de-acum iarăși au bătut pe greci. Iară împăratul Isaachie Angel”, cum serie Honiat, „pre Constantin Aspiăt, pentru că și-a apărat oastea, care

---

¹ Românii și bulgarii i-au cerut lui Frederic Barbarosa să-i ajute să ia Constantinopolul. În schimb, ei îl vor ajuta în timpul cruciatei. Frederic Barbarosa a respins propunerile românilor și bulgarilor, din care pricină aceștia l-au atacat și cu greu a reușit să ajungă în Imperiul Bizantin.

o povătuia asupra vlahilor, zicînd că nu se pot bate ostașii cu doi prea puternici nemici, cu vlahii și cu foamea, ci trebuie plătită simbria, îndată l-a lepădat din deregătorie și i-a scos ochii, avînd prepus că, prin apărarea aceea, ațîță pre ostași asupra lui“.

Anii 1191, 1192. La acești doi ani, nemica am aflat despre bătaia între români și între greci; ci pe vremea aceasta a trăit Lenstatie sau Levstatie, voievodul Ardealului, cum arată Haner.

Anul 1193. La anul acesta iarăși așa scrie Nichita: „Cînd mergea lucrurile de către apus din rău în rău și vlahii cu comanii (românii cu moldovenii) stricau țerile romanilor (grecilor) cu sabie și cu foc, împăratul iarăși ieșind și trecînd Anghialul, prin încurcături merge în muntele Hem. Ci neputînd face lucru vrednic de persoana sa, ieșirea aceea o-a sfîrșit în două luni. — Iară vrînd împăratul să se întoarcă nu pre aceea cale pre care venise, ci pre alta, care era mai scurtă și ducea la Berrea prin văi frumoase, și cea mai mare parte a oștilor o-a pierdut, și el ar fi pierit, de nu l-ar fi ținut pronia dumnezeiască. Pentru că trebuind să meargă pre calea aceea, carca undeva se mai lățește și e bună de călărit, el s-a băgat în strîmtori și ripele munților, pre-unde curea un rîușor și s-a închis și pre sine și oastea. — Iară despre varvarii carii se arătau de amîndouă lăturile strîmtorei, lezne putea supune că nu bine cugetă. Și leghioanele, care au mers mai întîi, fără de bîntuială au trecut, căci nu sosise încă vlahii, carii judecase a fi mai bine ca, lăsînd pre cei din frunte, de cei din mijloc să se apuce, între carii era împăratul, ministrii lui și toată boierimea; nici s-au înșălat vlahii.“ Că foarte rău au stricat aci pre greci, cum zice și Calvisie.

Anul 1194. „Sumetîndu-se vlahii, zice Nichita, de biruin-
țele cele multe și îmbogățîndu-se cu prăzile de la romani luate,
căpătînd și tot fehu de arme, de-aci înainte nu s-au mai putut
înfrina, nici au bătut mai mult numai satele și țarinile, ci și
cetățile cele întărite. Pentru că Anhialul l-au jăfuit, Varna
o-au supus, partea cea mai mare a Triadiței, ce se zicea mai
de demult Sardica, o-au stricat, din Stumpiu pre cetățeni
i-au alungat, din Nisa încă mulți oameni și dobitoace au
dus. Drept aceea împăratul împărțind oștile între povățuitori,
Varna o-a dires și Anhialul l-a întărit cu turn și cu pază.
Care, măcar că se vedea a fi vrednic de pronia împărătească,
tătuși protivnicii au rămas deasupra. Ci și împăratul cu
începutul toamnei s-a tras, în ținutul Filipopoiului, ducînd
muierile vlahilor cu sine și împiedecînd bărbătește năvălirile
schithelor.“

Anul 1195. „Împăratul Isaachie Angel“, zice Nichita,
„neputînd mai îndelung suferi năvălirile și răpirile vlahilor și
ale schithelor și iarăși înfricoșat fiind, pentru că Alexie Gvido,
povățuitorul oștilor de la răsărit, și Vasilie Batațe, al acelor
de la apus, la Arcadopoi bătîndu-se cu protivnicii, nu numai
rău s-au purtat, ci Gvido, după ce a pierdut partea cea mai
mare a oștilor, a și fugit, iară celalalt dimpreună cu oștile a
pierit, de nou a purces în persoana sa asupra nemicilor. Se
culeg și se scriu pretutindenea leghioanele grecești și nu mic
ajutor se plătește. De la socrul său, craiul Ungariei (Bela al
treilea), încă și-a cerut ajutor și lezne a dobîndit de acesta i-a
făgăduit că va trimite oștile sale cele de ajutor prin Vidin.
Drept aceea avînd oaste întreagă și luînd cu sine cincisprezece
măji de aur și mai mult de șese zeci de măji de argint și cu alte
lucruri de lipsă bine gătit fiind, — în luna lui martie a ieșit
din Tarigrad cu inimă aprinsă și împietrită asupra varvarilor,
nepunîndu-și alt termin de înturnat, fără numai cînd va isprăvi
toate pentru care mergea. — Cu inima și sfatul acesta, mer-
gînd la pierire, — precum a arătat sfîrșitul, biruindu-ne pre

noi vlahii." Pînă aci vorbi Nichita despre împăratul Isaachie, apoi îndată scrie cum a scos Alexie Angel ochii fratelui său, Isaachie, și a răpit împărăția Răsăritului.

De-aci înainte tot același Nichita Honiat așa scrie despre împăratul Alexie Angel, zicînd: „Alexie, dobîndind împărăția, a trimis soli la Petru și la Asan, vrînd să facă pace cu vlahii, ci în zădar, pentru răspunsul cel fălos și sumet al varvarilor și pentru condițiile cele rușinoase și nesufericioase romanilor. Iară cînd era împăratul la răsărit, romanii au năvălit în țarina bulgărească de lingă cetatea Sera, ci biruindu-se leghionul romanilor, vlahii pe prea mulți romani rău i-au primit și pre povățuitorul lor, pre Alexie Aspiat, l-au prins și multe cetățuici au cuprins, care întărindu-le, cu nespuse pradă s-au înturnat acasă. Iară împăratul, vrînd să împiedece unele ca acestea, de-aci înainte a trimis pre ginere-său, sevastocratorul Isaachie, cu multe oști într-acolo... De acestea băgînd în cap la ai săi, varvarul Asan, cu mai mare cruzime a intrat în ținuturile de la riul Strimôn și de la cetatea Amfipoi. Iară sevastocratorul, om tînăr fiind și aflindu-se pentru pierderea vlahilor cea mai dinainte, după ce a auzit că nemicii prădează țarina de la Sera, necercînd mai nainte puterea lor, îndată a dat semn cu bucinul și întii intrarîndu-se și suindu-se pre cal, întii a și săgetat sulița în nemici, ca și cînd ar merge la vînat de cerbi sau la oarece joc. Așadară mergînd cît putea, fugi ca la 30 de stadiuri; întru atîta și-a ostenit și călărimea și pedestrimea, cît nu erau harnici de bătaie în vremea războiului. Cît s-au mai apropiat, Asan partea cea mai mare a oștilor sale o-a împărțit în leșuri. Carea înșălăciune nepricepîndu-o Isaachie sevastocratorul, ținînd amină biruința, s-a apucat de bătaie. Iară sculîndu-se cei din leșuri, încurcat fiind ca într-o mreață, mulți a pierdut dintru ai săi și mai pre-urmă el încă fu prins de unul dintre schithe. De-unde varvarii mai mare inimă au căpătat la năvăliri, ca și leii ce năvălesc în ciurzi...

Schitha, care prinsese pre sevastocratorul, destul s-a silit să-l ascundă, ca să nu-l știe Asan, nădăjduind că va dobîndi

mulți bani pentru răscumpărarea lui, de-l va putea duce în Schithia. Ci vestindu-se că s-a prins povățuitorul protivnicilor și cercindu-se cu de-adinsul, s-a aflat și s-a dus la Asan.”

Anul 1196. După ce s-a înturnat Asan în Bulgaria, de la biruința cea la anul mai dinainte scrisă, acestea serie Nichita Honiat despre dinsul: „Nu mult după aceea înturnându-se în Misia, Asan fu omorît de un amic al lui, care ucidere așa s-a întîmplat: unul, carele cu firea și cu năravurile era asemenea lui Asan și mare prieten al lui, anume Ivanc (așa se cheamă Ioan de vlahi), pre-ascuns trăia cu sora muierii lui. Aceasta înțelegîndu-o Asan, întru început certa pre muierea sa și zicea că e vrednică de a-și pierde capul, pentru că a tăcut nelegiuirea aceea. De la o cruzime ca aceasta s-a întors prin răspunsurile muierii sale Asan, zicîndu-i dînsa că el încă a știut, și toată mînia și-o-a întors asupra lui Ivanc și fără de vreo zăbavă l-a chemat la sine, în vreme de noapte. Iară Ivanc gîndind că în vreme necuvioasă nu fără de mare pricină și piră se cheamă, mergerea sa o-a lăsat pre dimineța. Ci Asan iarăși a trimis și nevenirea o-a luat spre batjocura sa. Ivanc, cit a înțeles pricina pentru cărea îl cheamă, s-a sfătuit cu prietenii și cu frățiile, carii l-au îndemnat să ducă sabie lungă cu sine, ascunsă supt haine și de-l va dojeni numai cevași Asan, sfîrșind dojana cu sudălmii, fără de a-l vătămă în trup, să rebde și să-și ciaie iertăciune, iară de va pofti arme, el încă să se arete bărbat și să se silească a întrece pre omul fără de rușine și vărsător de sînge și cînd va da, să dea pe moarte. Sfatul acesta l-a și isprăvit Ivanc, pentru că nici un bine gîndind varvarul Asan, cit a intrat Ivanc, îndată a cercat sabia; iară Ivanc curînd împungîndu-l cu sabia, a omorît pre Asan, și fugind de-acolo, îndată a mers la prietenii săi și spunîndu-le moartea, s-au sfătuit să se deșdine; căci nu vor lăsa întru atîta moartea lui Asan, frații, frățiile și prietenii lui. Care lucru, de le va ieși bine, ei mai cu dreptate vor stăpîni toată Misia, decît Asan, — iară de se va întîmpla almintrelea de

cum gindesc, și așa își vor cerca mîntuire la împăratul romanilor. Acestea în noaptea aceea nu numai le-au sfătuit, ci pre mulți au și tras în partea sa, apoi cuprinzînd Ternóvul, — au stat improtiva lui Petru. Pentru că cît s-a făcut ziuă, vestea uciderii lui Asan, nu numai Ternovul, ci și alte părți mai de departe ale Bulgariei le-a implut; ci fiindcă nici Petru putea bate pre Ivanc, nici acesta putea lezne a se apăra de Petru, Petru vrea să învingă pre Ivanc cu încungiurarea, iară Ivanc a năzuit la împăratul. Ziceau unii că Ivanc a omorît pre Asan, și din îndemnul sevastocratorului Isaachie, carele i-ar fi făgăduit afară de alte daruri, pre Theodora, fata sa, muiere; ci Isaachie a murit în legături mai nainte de a se uide Asan.

Iară Ivanc a îndemnat pre împăratul, spunîndu-i cum stau lucrurile, să trimită pre cineva cu oaste, să cuprindă Ternovul și toată Misia, că el va ajuta. Și doară ar fi fost spre folosul romanilor, de ar fi trimis îndată, căci luînd Ternovul, lezne putea lua și toată Misia. Ci el nebunește închizîndu-se în pălută, — a trimis mai tîrziu pre protostratorul Emanuil Camițe cu oști. Acesta, pornind din Filipopoi, de-abia a intrat în hotarele Misiei și s-a înturnat; pentru că ostașii cu larmă întrebau unde-i duce, și cu cine vrea să se bată?... Cînd a vrut după aceea și împăratul, cu mai mare oaste, să cerce lucrul acela, iarăși nu s-a folosit. Drept aceea, Ivanc, cînd nici unul dintre romani vrea să se bată cu varvarii și Petru din zi în zi se întărea, venindu-i mai mari oști, desnădăjduind, din Ternob pre-ascuns a fugit la împăratul. Așa a venit de nou toată țeara supt Petru. Dară el încă n-a murit cu moarte firească, ci curînd după aceea, omorîndu-se de unul din neamul său, crăimea a trecut la Ioan (sau Ioanichie), al treilea frate, pre carele îl luase atunci Petru părtaș osteneșilor și împărăției. Acesta multă vreme fusese chizeș la romani, cînd s-a sculat a doua oară cu arme asupra misilor (românilor) împăratul Isaachie (în anul 1189); ci fugind pre-ascuns, se înturnașe acasă, care n-a fost mai blind decît Asan în jăfuirea romanilor...

Iară Ivanc, după ce a venit la împăratul, fu primit cu cinste și romanilor în multe lucruri le-a fost de folos. Era om înalt, isteț la minte și tare în trup; ci minia și impietirea inimei, ce se vedea din față-i, îi arăta cruzimea; pentru aceea, măcar că trăia între romani, tătuși năravurile sale nu le întocmea după ale romanilor. Împăratul tătuși nu l-au socotit nevrednic de logodna fetei sevastocratorului, ci trecînd nunta plină va fi prunca de vîrstă, pre el l-a primit în numărul cumnaților săi, al oamenilor celor prea puternici, dăruindu-l cu prea mare putere și cu prea multe avuții. Iară Ivanc, socotind tinerețele logodnicei sale și frumuseța mumei ei, a văduvei Anei, și lăcomind la mai bogată nuntă, a zis odine-oară: «Ce-mi este mie cu melușaua, carea încă suge, cînd am op de oaie, cu carea să trăiesc?» Și bărbatul acesta, în vecinătatea Filipopoiului mult s-a trudit și ca un zid sta împotriva vlahilor și a schithelor, cînd toate le prădau; cu împăratul încă a ieșit cînd și cînd și preste alții s-a purtat în bătăi. Iară cine ar putea număra năvălirile și prăzile schithelor și ale vlahilor? Stricarea țărilor, celor vecine Hemului, și jăfuirile Machidoniei și ale Thrachiei, mai chiar arată ce s-a făcut decît toate stătuele, tablele și istoriile.“

Cu mult mai chiar scrie Acropolitul despre unele, zicînd: „Asan a avut doi frați, pre Petru și pre Ioan; Ioan era lingă dinsul, lui Petru i-a dat o parte din domnie să-o ocîrmuiască. După ce a ocîrmuit Asan nouă ani întregi pre bulgari (și pre vlahi), s-a omorît de vărul său, Ivan, παρὰ πρωτεζαδελφου αὐτοῦ Ἰβζνοῦ. A rămas moștean împărăției Ioan, frate-său, fiindcă Ioan, fiul lui Asan, încă era tinăr.“ Din care cuvinte ale Acropolitului poți culege că pentru aceea s-a miniat Asan pre Ivan, căci trăia cu sora muierei, pentru că Ivan îi era văr primare și nu se cuvinea să se culce cu sora muierei sale, după obiceiul creștinilor de-atunci.

Codin încă așa scrie despre românii și cei de-a dreapta și cei de-a stînga Dunărei, adecă și despre vlahi și despre comani sau moldovenii de-acum, precum urmează, zicînd: „Și a împărățit domnul Alexie Angel ani șapte. Dară, vai!

Romaniei în zilele acelea, căci trăind împăratul ca și Sardapal și nici el, nici ministrii lui purtind grijă de régula militărească și de ocirmuirea împărăției, multe din cetățile și ținuturile cele rămase la apus și la mare au venit în minile vlahilor și ale comaulor, iară cele mai multe s-au cuprins apoi, prin Ioanichie.“

Tot într-un an a murit și Bela al treilea, craiul ungurilor și socrul împăratului Isachie Angel, căruia i-a urmat în crăime fiul său cel mai mare, Emeric, carele a fost încoronat crai, prin tată-său, încă în anul 1185.

Anul 1197. Doară de anul acesta se ține ce scrie Nichita despre împăratul Alexie Angel, zicînd: „După aceea a mers în Chipsela să ajute cetățile Thrachiei, pre care le prăda vlahii și schithele, și să prindă și pe Hris sau barem să împiedece năvălirile lui, care le făcea pe-asecuns în țarina Serei. Hris acesta era vlah de neam, om mititel, care nu se nărăvise în răscoala lui Petru și Asan să se lase de romani, ci făcînd legătură cu romanii, acuși-acuși se scula asupra lui Petru și Asan cu cinci sute de ostași ce avea. Ci cu puțin după aceea s-a prins, căci se vedea plecat spre vlahi și pururea pășind își cerea stăpînire și s-a pus la închisoare; din care slobozindu-se, după aceea s-a trimis să apere Strumița. Dară a înșălat pre împăratul și cuprinzînd pre sama sa cetatea aceea, pre romanii din vecini greu i-a jăfuit. Improptiva acestuia mergînd împăratul și chemînd oștile în Chipsela, curînd după aceea a pofțit să se întoarne acasă.“

Anul 1198. Iarăși Nichita scrie: „Nensinătoșindu-se deplin împăratul, ca cel ce nu putea sta pre picioare, s-a dus în Chipsela, gata fiind toate cite sînt de lipsă la bătaie. Ci, pînă a fi el încă bolnav, schithele au trecut Dunărea și cu mulțimea vlahilor, μετὰ μοίρας Βλάχων, au prădat orașele Thrachiei cele din prăgiurul Meséne și al Zúrulei, în ziua de

Singiorz. Și se zicea că s-au vorbit varvarii ca să se întâlnească în Cupériu (acesta este un loc, nu departe de Zurul, în care se serba sărbătoarea mucenicului, de mulțime de oameni). Ci slobozindu-se demineața mare negură, cea mai mare parte a varvarilor s-au dus într-alte locuri, pogorîndu-se pînă la Radéstul de lingă mare; tătuși o parte dintrînșii au năvălit în Cuperiu. Deci mulțimea care se adunase la sărbătoare, judecînd a fi mai bine a se apăra, decît a pătîmi, intrarea varvarilor lezne o-a oprit, încungiurînd beserica cu carele venite; pentru că schithele n-au obicinuit a bate satele și de întărimile cetăților, încă se sfîesc, ca cei ce cu năvălirea dinții, ca și vîntoasele, toate le strică, cîte le vin înainte, apoi se întoarnă acasă. Pre aceia tătuși, carii lăsînd beserica, mergeau în Zurul, pre toți i-au prins... Iară pre schithele, carii se înturnau cu mare pradă, oastea romanilor, care apăra Vizîa, i-a tăiat și fugărit, luîndu-le partea cea mai mare din pradă, care tătuși nu îndelung o-au ținut... Pentru că pre cei ce fugeau i-au întors asupra sa și mai pre-urmă ei s-au fugărit.“

Tot același Nichita scrie că după ce s-au întîmplat cele mai sus zise, „împăratul din Chipsela a trecut în Thesalonica și de-acolo s-a dus în coantra lui Hris, care, afară de Strumița, cuprinsese și Prósacul, care și din-fire și cu meșteșug e foarte întărit și își pusese scaunul întrînsul“. Mai încolo Nichita scrie sau zugrăvește tărimea Prósacului și cum s-a bătut de împăratul fără vreun folos, în mai multe zile, apoi zice: „Drept aceea împăratul, văzînd că nu-și poate dobîndi scopul și nevrînd a mai zăbăvi, s-a întocmit cu Hris să-l lase Strumița și Prosacul cu ținuturile vecine și măcarcă avea muiere, i-a făgăduit una din frățiile sale și înturnîndu-se în Tarigrad, a trimis lui Hris pre fata protostratorului (Emanuil Cămițe), care era despărțită de bărbat, prin sevástul Constantin Radénul“...

Merge mai încolo Nichita și zice: „Pre aceea vreme schithele, împărțindu-se în patru laturi, cu mai mare groază

decit de altă dată, toată Machidonia o-au jăluit, cercind și cetățile cele întărite și virvurile munților și cercetind și muntele Gánului, multe mănăstiri au prădat, mulți oălugări au omorit, nimenea cutezind a le sta împotrivă, pentru mulțimea lor.“...

Apoi scrie jocurile care le-a dat împăratul Alexie Angel, cînd și-a măritat imbe fetele, și zice: „Jocurile acestea încă nesfîrșindu-le bine, rea veste a venit din Filipopoi despre răscoala lui Ivanc. Acesta, cum am zis mai nainte, mutîndu-și numele în Alexie și logodind pre nepoata împăratului, mai mare cînte a dobîndit de cum se cuvinea și făcîndu-se mai mare preste oastea carea sta împotiva vlahilor lui Filipopoi, ba făcîndu-se domn locurilor acelora, care ocirmuia după plăcerea sa, căci fiind om viclean și nepregetător, cite avea în inimă, toate le plinea, și pre vlahii săi îngrășîndu-i cu daruri și împodobîndu-i cu arme, li deprindea la bătaie și locurile cele din vecinătatea Hemului, așa le-a întărit cu cetățuici, cit de acelea a se apuca nu cutezau nemicii. Pentru care lucruri, de împăratul se lăuda și se cîntea, nici cerea ceva, ce să nu i se fie dat... Ci întimplîndu-se, de ce și era frică, împăratul și-a pierdut merșii și îndată a trimis la el pre un prieten al lui, să-i aducă aminte tocmelele și legăturile cele mai dinainte... Pre acela, după scurt timp, l-au urmat ginerii împăratului cu ministrii, cumnații și toată oastea, ce se afla în pălută.“

Ci cel trimis a spus lui Ivanc că vin ginerii împăratului cu ceialalți, să-l prindă și l-a sfătuit să se tragă la munți, precum a și făcut. Drept aceea ginerii cu Emanuil Camițe n-au mers după dînsul, ci s-au sfătuit să bată întii cetățuicile de el făcute, căci zice mai încolo Nichita:

„Care sfat mai plăcîndu-le, au început a bate cetățuica cea în locul Crișim chemat, de Ivanc făcută, unde bătîndu-se cu toată inima romanii, mulți bărbați mari au pierdut, între carii cel mai de frunte a fost Gheorghe Paleologul. Luînd cetățuica aceea, au mai luat și altele, unele cu sînge, altele supunîndu-se ele. Iară Alexie (Ivanc) fiind om viclean și

bun ostaș, multe semne militărești a arătat, ci cu o înșălăciune militărească pre însuși protostratorul Emanuil Camițe încă l-a prins. Pentru că scoțind multe dobitoace la cîmp și acelea cu o parte a robilor trimetîndu-le în Hem, la Ioan, craiul Zagorei, cu carele făcuse legătură asupra romanilor, de einste și ca să-și arăte dragostea, a pus leșuri romanilor, știindu-le rîvna spre răpire și dragostea spre ai lor, pentru care ar fi gata la pierire. Nici s-a înșălat cu eugetul. Pentru că protostratorul înțelegînd aceasta, din Vactûniu și s-a înșălat cu lucrul. Căci nepricepînd înșălăciunea lui Alexie, a poruncit ostașilor săi să prădeze acelea care le avea înainte și el se uita de pre un cal, ce nu era de bătaie. Atunci Alexie a ieșit din leș și încungiurînd pre protostratorul ca într-o mreață, l-a prins. Cu scornirea aceasta a desertorului, romanii carii au mai rămas și-au pierdut inima, iară vlahii s-au sumetît. Nici au mai cutezat romanii a se bate cu Ivane, ci ciți erau la Filipo-poi se țineau fericiți de vor putea apăra cetatea. Ci Ivane, întocmînd după plăcerea sa tirgurile și cetățuicile care sînt din dreptul Hemului în munții cei mai înalți zidite, celealalte încă nu le lăsa în odihnă, ci pre acelea care sînt de cătră Mosinopoi pînă la Csánthia, muntele Pangeu și Avdéra încă le-a răscolit și a supus ținutul smolenilor și toate cele mai de aproape, ca o ciună pascîndu-le, pre romani sau i-a prins sau i-a omorit sau i-a slobozit pentru bani; iară pre vlahii săi, carii s-au dat de bună voie, i-a lăsat să rămînă întru ale sale. Crescînd așa, de cit toți cei mai dinainte protivnici mai rău și fără de îndurare a fost, agiungînd și la acea tirănie, care mai toți varvarii o țin vitejie, ca, pre romanii cei robiți, să-i taie dăraburi între păhare.

Iară împăratul a arătat cu faptele sale că el judecă a fi norocirea sa robirea protostratorului, pentru că luîndu-i averile cele prea mari și tocma crăiești, nelăsînd vreun lucru necercat, pre muiera și fiul lui i-a pus la prinsoare, nu știu din ce sfat, apoi s-a dus în Chipsela.“

Tot același Honiat zice: „Împăratul Alexie Angel mergînd în Chipsela, precum am zis, oastea, cită era strînsă acolo, o-a luat cu sine și trecînd în Orestiadă, mai multe zile a zăbăvit... Pre Ivanc, prin tabelarii săi cei mai credincioși, l-a chemat la tocmală; moarte încă i-a gătit de vreo cîteva ori prin înșălăciune și tătuși n-a încetat cu totul de la război. Deci mergînd în ținutul Filipopoiului, și-a așezat oastea lingă Stenimah, în care fugise mulți varvari. Acesta încungiuindu-l și luîndu-l cu puterea, pre robi i-a făcut șerbi. Iară deser-torul Ivanc nici a vrut să vie la împăratul, nici să știe de pace almintrelea, fără numai dacă îi va da împăratul diplomat, că-i va lăsa cetățile și ținuturile care le cuprinsese mai nainte și-i va trimite pre logodnica Theōdora (fata sevastocratorului Isaachie) cu stemele împărătești. De-abia făcîndu-se tocmeele și jurămînturile, după cum voia Ivanc, împăratul s-a sfătuit, cum nu se cuvine povățuitorilor și împăraților, carii trebuie să țină jurămînturile mai mult și mai bine decît alții, pentru că pre Ivanc, trimetîndu-i sînta *Evangelhie* prin Alexie Paleologul, gînerul său cel mai mare, l-a înșălat la sine, și după ce au jurat, cum am zis, de imbe părțile, l-a pus la prinsoare, rău trăînd cu cuvintele psalmistului David: «Cú cel sînt, sînt vei fi, cu cel fără de lege, fără de lege vei fi». De-aci dobîndind cetățile și tărîmile fără de vreo osteneală, pre Mitul, fratele lui Ivanc, l-a singunit.”

Anul 1199. La anul acesta iarăși scrie Nichita, acestea zicînd: „În anul următor (după ce s-a prins Ivanc) vlahii și comanii, năvădînd în Thrachia și jăfuînd cele mai bune părți ale ei, fără de bîntuială s-au înturnat. Și doară ar fi venit pînă la poarta Tarigradului, de nu s-ar fi sculat întru ajutor rușii, neamul cel mai creștin și prinții lor, porniți din sine însuși și prin rugămîntea arhipăstorului său, ταῖς τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ αὐτῶν λιταῖς, fiîndu-le milă de creștinii carii rău se purtau de varvari și minîndu-se, căci s-au dus mai adescori întru acela an și s-au vîndut neamurilor celor depărtate

de creștinătate. Pentru aceea prințul Galiției, Roman, ὁ τῆς Καλιτῆς ἡγεμὼν Ρομανός stringind îndată mare și tare oaste, a năvălit în ținutul comanilor (în Moldova) și lezne l-a prădat și l-a jăfuit și făcînd aceasta mai adeseori întru mărirea și înmulțirea credinței creștinești, — năvălirile comanilor le-a conținut și romanilor, carii erau în primejdie de-a pieri, le-a ajutat cu ajutor neașteptat și negîndit, numai de la Dumnezeu trimis prin oameni de aceeași credință.“

Scriu Timon și Luchie Dălmatul cum că Emeric, craiul Ungariei, s-a bătut în anul trecut cu românii și cu polonii și pre români i-a înfrînt. Doară în anul de-acum s-a sculat și Roman, prințul Galiției, asupra moldovenilor, carii pe vremea aceea se numeau comani, în loc de romani, ca să se osebească de greci, carii în zădar s-au numit și se numesc romani, cum am mai zis. Inochentie al treilea, papa de la Roma, încă în anul de-acum și-a adus aminte de oile cele rătăcite și netunse. Și, drept aceea a trimis pre Dominic, protopresviterul din Brundisiu, carele știa grecește și lătimește, la Ioan sau Ioanichie, împăratul românilor și al bulgarilor, cu epistola, carea se află între ale lui Inochentie, în carea epistolă arată că Ioanichie cu toți românii e născut din singele romanilor celor adevărați și vechi și-l dojenește ca, împreună cu supușii săi, să fie supți ascultarea patriarhului Romei, făgăduindu-i că, de va face aceasta, soli mai de frunte încă va trimite la el, cum a și făcut, după cum se va arăta la anii viitori.

Anul 1200. Precum ni se vede, de anul acesta¹ se țin, care le scrie iarăși Nichita zicînd: „Pe vremea aceasta, Ioan (împăratul românilor și al bulgarilor) ieșind din Misia cu prea mare și prea într-armată oaste, a cuprins cetatea Constantia din ținutul muntelui Rodope, fără de împicdecare, și stri-

---

¹ Cucerirea Constanției și Varnei are loc în anul 1201.

cîndu-i zidurile, vineri, înaintea Paștilor, foarte tare a încun-
giurat Varna. Ci fiindcă aceia carii păzeau cetatea mai toți
erau lătini și viteji, și cu de-adinsul apărau cetatea, au
făcut o mahină în patru cornuri, a căriia lungime era cît
lățimea șanțului și lărgimea cît înălțimea zidurilor, care
o-au pus pre roate și împingîndu-o pînă în marginea șanțului,
o-au răsturnat și au cuprins amîndouă marginile și folosindu-se
cu mahina aceea și la împlerea șanțului și la suirea preste
ziduri, în loc de scară, în trei zile au luat Varna... și stricîndu-i
zidurile, s-au înturnat în Misia...

Iară Emanuil Camițe, protostratorul, fiind multă vreme
rob în Misia, a rugat pre vărul său, împăratul Alexie Angel,
ca să se rescumpere pre banii săi, nici să se lase îndelung,
ca un făcător de rău, în minile varvarilor. Ci cu epistola aceea
a isprăvit nemica: drept aceea desnădăjduind despre ajuto-
rul vărului său, a năzuit la Hris și răscumpărîndu-se prin el,
a mers în Prosac și de-acolo încă a rugat pre împăratul ca să
plătească lui Hris două măji de aur, căci mai mult răpise de
la el, afară de vasele cele de aur și de argint, de pînza cea
de mătasă și hainele cele scumpe, de care avuse mai multe
decît toți cei ce trăiau pre pămînt. Iară împăratul cumpănind
și averile protostratorului și frățînătatea lui, au tras mai
mult averile decît frățînătatea; pentru aceea rugămîntea
lui nu o-a auzit. Camițe încă desnădăjduind, a început dimpre-
ună cu Hris a prăda cele de prin pregiurul Prosacului și
în grabă au supus Pelagonia și luînd Prilapul, s-au apucat
de celealalte; pre cele depărtate le-au silit să se dea, prin
Temple Thesaloniceii, au străbătut, cele de pre șes le-au
cuprins, Grecia toată o-au pornit, Peloponesul (sau Morca
de-acum) l-au ațîțat la răscoală...

Iară răscoala protostratorului Emanuil Camițe, după ce ar
fi ținut lungă vreme, cu norocire s-a sfîrșit. Pentru că împă-
ratul cu multe meșteșuguri și înșălăciuni a tras la sine pre
Hris și dîndu-i muiere pre Theodora, logodnica lui Ivanc
(și fata sevastocratorului Isachie), a dobîndit iarăș Pelagonia
și Prilapul și pre Cămițe încă l-a fugărit din Thesalia și ceta-

tea chemată Stan, unde scăpase ca într-un asyl. După îndelungă lenevire așa de bine s-a purtat împăratul, carele apoi s-a înturnat în Țarigrad, după ce a înșălat pe Hris, de i-a dat și Strumița și a făcut pace cu Ioan (împăratul românilor și al bulgarilor).“

Anul 1201. „Iară Ioanichie, zice scriitorul *Vieței lui Innochenție al treilea*, papei de la Roma, luînd solii și cărțile domnului patriarh, așa i-a răspuns: «Cinstitului și preaosfințitului părintelui, arhiereului celui prea mare. Eu, Caloioan, împăratul bulgarilor și al vlahilor, îți trimit bucurie și sănătate. Te înștiințăm pre sfințenia ta cum că am primit preaosfințitele cărți, care ni le-a adus cucernicul arhipresviterul din Brundisium; și nouă ne-au mai plăcut acelea decît tot aurul și pietrele cele scumpe. Pentru aceea am mulțemit atotputernicului Dumnezeu că ne-a cercetat pre noi, nevrednicii șerbii săi, — și ne-a adus aminte singele și patria din care sîntem prăsiți. Și acum, sfinte părinte! ca păstorul cel bun și capul tuturor creștinilor celor credincioși, pre fiii sintei catolicești și apostolicești beserici vrînd a-i aduna laolaltă, ne-ai cercat pre noi, cei despărțiți cu trupul. Și măcar că frații mei cei răposați mai demult au vrut să trimită la sfințenia ta, tătuși n-au putut ajunge la voi, pentru mulți dușmani ai noștri. Și noi încă voind a trimite la voi odată, a doua și a treia oară, nu ne-am putut folosi. Și acum văzînd că sfințenia voastră s-a milostivit a trimite la împărăția noastră, ca niște proprii și prea iubiți fii, trimitem la milostivirea voastră, ca la un prea drag și prea dorit părinte, pre cucernicul preotul Vlasie, alesul episcop al Brandizubérului, credinciosul nostru, împreună cu credinciosul solul vostru, arhipresviterul din Brundisium, închinîndu-vă vouă mulțemite, prietenșugul și slujbele noastre, ca unui părinte sufleteș, mai mare arhiereu. Preaosfințite părinte! ne-ați făcut de știre prin osfințite cărțile voastre, ca să vă înștiințăm ce poftim de la Biserica Romei? Iară împărăția noastră aceas-

ta poște de la scaunul apostolicesc, ca să fim întăriți în Biserica Romei, ca și fiii în mama sa. Mai întâi cerem de la Biserica Romei, ca de la mama noastră, coroană și cinste ca un fiu iubit, precum au avut împărații noștri cei bătrâni, dintre cari unul a fost Petru, altul Samoil și alții, cari ne-au întrecut pre noi, precum aflăm scris în cărțile noastre. Iară acum, de va plăcea sfințeniei voastre a ne împlini aceasta, orice ne veți porunci se va plini, spre mărirea lui Dumnezeu și cinstea Bisericii Romei. Nici vă mirați că solul vostru nu s-a înturnat mai repede, că noi ne prepuneam despre dînsul; căci mulți vin în împărăția noastră, cugetînd să ne înșale, ei noi ne știm bine feri de toți; dară noi am primit mărturisirea lui Pretaxat despre dînsul și ne-am odihnit. Ci, de va plăcea vouă, preasfințite părinte! trimiteți-ne soli mai mari, despre cari pomeniți în cărțile voastre și pre acesta îl trimiteți cu ei și atunci vom fi încredințați despre trimiterea cea dintîi, așisderea și despre a doua. Dea-vă Domnul vouă mulți ani.»

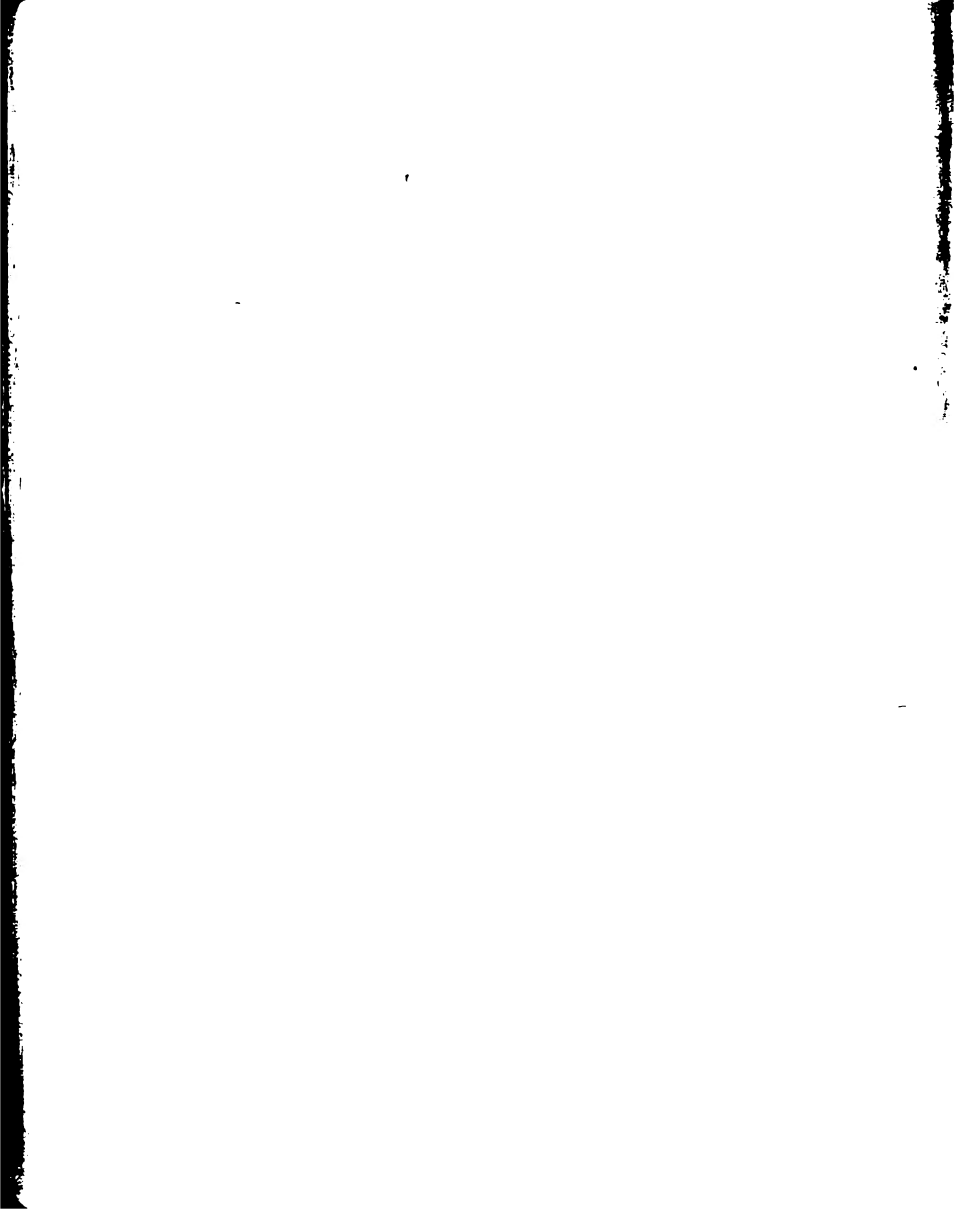
„Luînd partea aceea domnul papa“ zice același scriitor „a trimis la el pre Ioan, capelanul său, cu cărți apostolicești care sună așa:

«Lui Caloioan, domnului vlahilor și al bulgarilor, scaunul apostolicesc, în care măcar că eu nevrednicie ședem ș.c... Ai poftit cu umilință ca să-ți dea Biserica Romei coroană, cum se cetește în cărțile tale, că a dat celor de luminată pomenire, lui Petru, Samoil și altor strămoși ai tăi, *progenitoribus tuis*. Pentru aceea noi ca să avem mai mare încredere, registrurile noastre le-am cercat de-amăruntul, din care apriat se vede că în țeara ție supusă mulți crai încoronați au fost. Afară de aceasta se află într-insele că pe vremea răposatului predecătorului nostru, papei Nicolae, craiul Bulgariei, la ale căruia întrebări mai adeseori răspundea, cu toată țeara sa, prin propoveduirea lui s-a botezat și craiul a cerut arhiepiscop de la dînsul. Și solul lui Mihail, craiului bulgăresc, cu daruri împărătești a dat epistola craiului, papei Adrian,

predecesorului nostru, și a cerut de la dînsul ca să-i trimită pre unul dintre cardinali, să-l aleagă arhiepiscop, apoi ales, să-l trimită iarăși la Adrian, să-l sfințească. Și trimețînd Adrian pre un ipodiaton cu doi episcopi, bulgarii, înșalați fiind prin darurile și făgăduințele grecilor, lepădînd pre romani, au primit preoți grecești. Drept aceea aducerea aminte de o slăbiciune ca aceasta, măcar că ne-a conținut de la trimiterea vreunuia dintre frații noștri, adecă dintre cardinali, tătuși trimitem la tine pre Ioan, capelanul și prietenul nostru, ca pre un sol al scaunului apostolicesc și bărbat înțelept, — căruia i-am și poruncit ca, în locul nostru, în țeara ta, cele duhovnicești să le îndrepte și să le orînduiască, de vor fi de îndreptat și de orînduit.

Tot prin Ioan capelanul trimitem și arhiepiscopului țerei tale mîndia, care e stema puterei ceii arhieresti, să i-o dea, după forma în bula noastră scrisă. Aceasta încă am poruncit solului nostru ca, de cumva vor fi în țeara ta vreunii de hirotonit, sau episcopi de sfințit, pre aceștia, prin episcopii numai cei catolici din vecini să-i hirotonească și să-i sfințească. Mai poruncim solului nostru ca despre coroana prin Biserica Romei strămoșilor tăi dată, să ădere și prin cărțile cele vechi și prin alte scrisori cu tot de-adînsul adevărul și despre toate să se înțeleagă cu tine ca, după ce vom fi încredințați prin el și prin solii tăi despre toate, mai cu îndrăzneală și mai înțelepțește să ~~putem~~ face cele de făcut.

Deci pre boierimea ta o indemnăm în Domnul, ca pre solul acesta, tocma ca pre persoana noastră să-l primești și să-l cinstești, dojanele și orînduialele lui și tu însuți primindu-le, și făcînd ca toată mulțimea bulgarilor și a vlahilor să le primească și să le țină. Căci mai bine-ți este și spre mărirea cea vremelnică și spre mîntuirea cea vecinică, ca, precum ești de neam roman, așa să fii și cu urmarea și norodul țerei tale, carii zic că sînt din singele romanilor, să urmeze obiceiurile Bisericii Romei, ca și în șerbirea dumnezeiască să se vadă a ținea năravurile părintești. »

Lector : CARMEN DUMITRESCU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

---

*Bun de tipar 10.XI.1978. Tiraaj 30 110 ex. broșate.
Coli ed. 15,94. Coli tipar 9.*

Comanda nr. 80 352
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
București — Piața Scintei nr. 1
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

